

پناه‌گاه مؤمن

(مجموعه أذكار و دعاهاى قرآنى و نبوى ﷺ و أسماء الله ﷻ)

مؤلف:

دکتر یونس یزدان پرست

تخریج احادیث:

دکتر سید زکریا حسینی

پناه‌گاه مؤمن

(مجموعه اذکار و دعاهای قرآنی و نبوی ﷺ و أسماء الله
جلاله)

عنوان کتاب:

دکتر یونس یزدان پرست

نویسنده:

دکتر سید زکریا حسینی

محقق یا مصحح:

دعا، ذکر و مناجاتنامه

موضوع:

اول (دیجیتال)

نوبت انتشار:

دی (جدی) ۱۳۹۴ شمسی، ربیع الأول ۱۴۳۷ هجری

تاریخ انتشار:

انتشارات آراس

منبع:

این کتاب از سایت کتابخانه عقیده دانلود شده است.

www.aqeedeh.com

book@aqeedeh.com

ایمیل:

سایت‌های مجموعه موحدین

www.aqeedeh.com

www.mowahedin.com

www.islamtxt.com

www.videofarsi.com

www.shabnam.cc

www.zekr.tv

www.sadaislam.com

www.mowahed.com

contact@mowahedin.com

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

فہرست مطالب

- 1..... مقدمہ مؤلف
- 5..... مقدمہ محقق احادیث
- 7..... فصل اول: دعای قرآنی
- 8..... سورہ فاتحہ
- 8..... سورہ بقرہ
- 11..... سورہ آل عمران
- 14..... سورہ نساء
- 15..... سورہ مائدہ
- 16..... سورہ أعراف
- 18..... سورہ توبہ
- 18..... سورہ یونس
- 19..... سورہ ہود
- 20..... سورہ یوسف
- 21..... سورہ رعد
- 21..... سورہ ابراہیم
- 23..... سورہ اسراء
- 24..... سورہ کہف
- 24..... سورہ مریم

25.....	سوره طه
25.....	سوره انبياء
27.....	سوره مؤمنون
28.....	سوره فرقان
29.....	سوره شعراء
30.....	سوره نمل
31.....	سوره قصص
31.....	سوره عنكبوت
32.....	سوره فاطر
32.....	سوره صافات
32.....	سوره ص
33.....	سوره غافر
34.....	سوره زخرف
34.....	سوره دخان
35.....	سوره احقاف
35.....	سوره قمر
35.....	سوره حشر
36.....	سوره ممتحنه
36.....	سوره تحریم
36.....	سوره نوح
37.....	سوره اخلاص
38.....	سوره فلق
38.....	سوره ناس

41..... فصل دوم: اذکار و دعاهای نبوی ﷺ

42..... 1- فضیلت ذکر و تسبیحات

42..... (1-1) فضیلت ذکر

44..... (2-1) فضیلت تسبیح، تحمید، تهلیل و تکبیر

- 47 ..... (3-1) شیوه تسبیح گفتن رسول اکرم ﷺ
- 48 ..... (4-1) نمون پهبی از دعهای رسول اکرم ﷺ
- 48 ..... 2- اذکار اذان و اقامه
- 48 ..... (1-2) اذکار اذان
- 49 ..... (2-2) دغای اثنای اذان
- 50 ..... (3-2) دغای بعد از اذان و قبل از اقامه
- 50 ..... (4-2) اذکار اقامه
- 51 ..... 3- اذکار طهارت
- 51 ..... (1-3) دغه‌هنگام داخل شدن به توالی
- 51 ..... (2-3) دغه‌هنگام خارج شدن از توالی
- 51 ..... 4- اذکار وضوء
- 51 ..... (1-4) ذکر قبل از وضوء
- 52 ..... (2-4) ذکر بعد از اتمام وضوء
- 52 ..... 5- اذکار مسجد
- 52 ..... (1-5) دغه رفتن به مسجد
- 52 ..... (2-5) دغه داخل شدن به مسجد
- 53 ..... (3-5) دغه خارج شدن از مسجد
- 53 ..... 6- اذکار نماز
- 53 ..... (1-6) دغای موقع تسویه صف جماعت
- 53 ..... (2-6) دغه استفتاح
- 56 ..... (3-6) دغه رکوع
- 56 ..... (4-6) دغه‌هنگام برخاستن از رکوع
- 57 ..... (5-6) دغه سجده
- 59 ..... (6-6) دغه نشستن در میان دو سجده
- 59 ..... (7-6) دغه سجده تلاوت
- 59 ..... (8-6) تشهه نهد
- 60 ..... (9-6) درود بر رسول الله ﷺ بعد از تشهه نهد
- 61 ..... (10-6) دعا بعد از تشهه نهد آخر و قبل از سلام
- 63 ..... (11-6) ذکر سلام دادن نماز
- 63 ..... (12-6) اذکار بعد از سلام نماز
- 66 ..... (13-6) دعا کردن انفرادی بعد از سلام دادن نماز
- 67 ..... (14-6) دست بلند کردن هنگام دعا

- 68..... (15-6) دغلا نماز استخاره.....
- 69..... (16-6) دغلا قنوت در نماز وتر.....
- 69..... (17-6) ذکر پيس از سلام نماز وتر.....
- 70..... (18-6) دعای نماز کسوف و خسوف.....
- 70..... (19-6) دعای نماز استسقاء (طلب باران).....
- 70..... 7- اذکار روز.....
- 70..... (1-7) دغله‌نگام افطار کردن.....
- 70..... (2-7) دغلا روزدار بولا ميزبانس.....
- 71..... (4-7) روزدهي که بر سفره حاضر شود و نخورد دعا کند.....
- 71..... (5-7) اگر شخصي به روزدار دشنام داد يا اهانت کرد بگويد.....
- 71..... (6-7) دعای شب قدر.....
- 71..... 8- اذکار حج و عمره.....
- 71..... (1-8) لبیک گفتن مُحَرَّم در حج يا عمره.....
- 71..... (2-8) تکبیر گفتن هنگام رسیدن به حجر الأسود.....
- 72..... (3-8) دغلا بين رکن یمای و حجر الأسود.....
- 72..... (4-8) دغلا توقف بر صفا و مروه.....
- 72..... (5-8) دغلا روز عرفه.....
- 73..... (6-8) ذکر در مشعر الحرام.....
- 73..... (7-8) تکبیر، هنگام رمي جمرات باه سنگریزه.....
- 73..... (8-8) دعای هنگام ذبح قرباني.....
- 73..... 9- ذکر زکات.....
- 73..... (1-9) دعا برای دهنده زکات.....
- 74..... 10- اذکار جهاد.....
- 74..... (1-10) دعا برای طلب شهادت در ره خدا.....
- 74..... (2-10) دعای موقع و سپاری مجه‌دین.....
- 74..... (3-10) دعای خروج برای جهاد.....
- 74..... (4-10) دغلا روبرو شدن با دشمن.....
- 75..... (5-10) دغلا اثنای نبرد و جهاد.....
- 75..... (6-10) دعای موقع شکست از دشمن.....
- 76..... 11- اذکار روز جمع و عیدین.....
- 76..... (1-11) قرائت سوره کف در روز جمع.....

- (2-11) قرائت سوره‌های سجده، انسان، جمع، منافقین، اعلی و غاشی در نمازهای روز جمع..... 76
- (3-11) اذکار بعد از نماز جمع..... 76
- (4-11) دعا در آخرین ساعت در روز جمع..... 76
- (5-11) دعا در شب و روز عیدین..... 77
- 12- اذکار جنائز..... 78
- (1-12) تلقین لا اله الا الله به شخص در حال احتضار..... 78
- (2-12) دغلا بعد از خروج روح و بستن چشمان میت..... 78
- (3-12) دعا بوقل میت در نماز جنازه..... 78
- (4-12) دعای تسلیت گفتن..... 80
- (5-12) دعاهنگام نهادن میت در قبر..... 80
- (6-12) دغلا بعد از دفن میت..... 80
- (7-12) دغلا زیارت قبور..... 80
- 13- اذکار معاملات..... 80
- (1-13) دعا بوقل اهل قرض و بوه..... 81
- (2-13) دعاهنگام پرداخت بوه بوقل طلبکار..... 81
- (3-13) دعای ازدواج کردن و یا خرید حیوان..... 81
- 14- اذکار مناکحات..... 81
- (1-14) اذکار قبل از خواندن عقد نکاح و هر خطبه‌ای..... 81
- (2-14) دغلا تبریک ازدواج..... 82
- (3-14) دغلا کسی که ازدواج می‌کند..... 82
- (4-14) دغلا قبل از همبستر شدن با همسر..... 83
- (5-14) دغلا بعد از خوردن ولیمه..... 83
- (6-14) دعا بوقل محافظت فرزند..... 83
- (7-14) دعای موقع ذبح عقیقه..... 84
- 15- اذکار صبح و شب..... 84
- 16- صلوات فرستادن بر پیامبر اکرم ﷺ..... 89
- (1-16) فضیلت درود فرستادن بر پیامبر اکرم ﷺ..... 89
- (2-16) کیفیت درود فرستادن بر پیامبر اکرم ﷺ..... 90
- 17- اذکار لباس پوشیدن..... 91
- (1-17) دغلا پوشیدن لباس^۱..... 91

- 91..... (2-17) دعا بگو کسی که لباس نو پوشیده.....
- 91..... 18- اذکار خوردن و آشامیدن.....
- 91..... (1-18) دغل قبل از غذا خوردن.....
- 92..... (2-18) دغل پایان غذا.....
- 92..... (3-18) دغل مهمان بگو میزبان.....
- 92..... (4-18) دعا بگو کسی که به ما آب دهد یا قصد آب دادن داشته باشد.....
- 92..... (5-18) دغل دیدن میوه تازه.....
- 93..... 19- اذکار خواب.....
- 93..... (1-19) اذکارهنگام خواب.....
- 96..... (2-19) اذکارهنگام بیدار شدن از خواب.....
- 98..... (3-19) اعمال پس از دیدن رؤیا یا خواب بد.....
- 99..... 20- اذکار مسافرت.....
- 99..... (1-20) دغل سوار شدن بر مرکب.....
- 99..... (2-20) دغل سفر.....
- 100..... (3-20) دغل ورود به روستا یا شهر.....
- 100..... (4-20) دغل مسافر بگو مقیم.....
- 101..... (5-20) دغل مقیم بگو مسافر.....
- 101..... (6-20) تکبیر و تسیح در مسافرت.....
- 101..... (7-20) دغل مسافر درهنگام سحر.....
- 101..... (8-20) دغل مسافر درهنگام توقفش.....
- 102..... (9-20) ذکر بازگشت از سفر.....
- 102..... 21- اذکار عیادت مریض.....
- 102..... (1-21) دعا بگو مریض هنگام عیادتش.....
- 103..... (2-21) فضیلت عیادت مریض.....
- 103..... (3-21) دغل مریض در حالت ناامیدی.....
- 103..... 22- اذکار سختی و بلا و ترس.....
- 103..... (1-22) دعا به‌هنگام غم و اندوه.....
- 104..... (2-22) دعا به‌هنگام مشقت.....
- 104..... (3-22) دغل‌هنگام روبرو شدن با دشمن یا صاحب قدرت.....
- 105..... (4-22) دعا علیه دشمن.....
- 105..... (5-22) دغل ترس از گروهی.....
- 105..... (6-22) دعا بگو انجام کار مشکل.....

105	(7-22) دعاهنگام حادثه ناگوار و یا شکست در کار.....
106	(8-22) دعاهنگام خشم.....
106	(9-22) دعای دیدن شخص بلا دیده.....
106	(10-22) دعای تعجب و امور خوشحالکننده.....
106	(11-22) عمل و ذکر موقع دریافت خبر خوشحالکننده.....
106	(12-22) دعای موقع احساس درد.....
107	(13-22) دعای کسی که از چشم زخم خود به دیگران بترسد.....
107	(14-22) دعای موقع ترسیدن.....
107	(15-22) دعای انسان مصیبت زده.....
107	23- اذکار وسوسه .....
107	(1-23) دعای موقع وسوسه در ایمان.....
108	(2-23) دعای وسوسه در نماز و قرائت قرآن.....
108	(3-23) اعمال بعد از انجام گناه.....
108	(4-23) دعای طرد شیطان و وسوسه هیش.....
109	(5-23) دعای دفع مکر شیاطین.....
109	24- اذکار باد و باران .....
109	(1-24) دعاهنگام وزیدن باد.....
110	(2-24) دعای طلب باران.....
110	(3-24) دعاهنگام باریدن باران.....
110	(4-24) ذکر پس از باریدن باران.....
110	(5-24) دعاهنگام باران زیاد.....
110	25- اذکار عطسه و خمیازه .....
110	(1-25) دعای عطسه و آداب آن.....
111	(2-25) جواب کاهو که عطسه زند و خدا <small>عزوجل</small> را ستایش کند.....
111	(3-25) رد کردن خمیازه.....
111	26- اذکار توبه و کفاره گنهان .....
111	(1-26) دعای مجلس.....
111	(2-26) دعای کفاره مجلس.....
112	(3-26) توبه و استغفار.....
113	27- اذکار فتنه و چشمزخمی و بدیمنی .....
113	(1-27) اعمال نجات از شر دجال.....
113	(2-27) دعای بدفای.....

- 114..... (3-27) دَعَا چشمزخمی.....
- 114..... 28- اذکار شنیدن صدای حیوانات.....
- 114..... (1-28) دَعَاهَنگام شنیدن آواز خروس و صهله الاغ.....
- 115..... (2-28) دَعَاهَنگام شنیدن پارس سگه در شب.....
- 115..... 29- اذکار ابطال سحر و دوری از جن و شیاطین.....
- 115..... (1-29) راهای پیشگیری از شر جن و سحر شدن.....
- 117..... (2-29) راهای ابطال سحر و جنزدگی.....
- 118..... 30- اذکار روابط اجتماعی.....
- 118..... (1-30) جواب کسی که بگوید: «غَفَرَ اللَّهُ لِي لَكَ».....
- 118..... (2-30) دعای کسی که گوید: من تو را بخاطر خدا دوست دارم.....
- 118..... (3-30) دعا بَلَّ کسی که مالش را به تو پیشنه‌اد کند.....
- 118..... (4-30) رواج دادن سلام.....
- 119..... (5-30) جواب دادن به سلام شخص کافر.....
- 119..... (6-30) دعا بَلَّ کسی که به او دشنام داده.....
- 119..... (7-30) دعا در موقع مدح دیگران.....
- 119..... (8-30) آنچه مسلمان هنگام مدح شدنش بگوید.....
- 119..... (9-30) اعمال موقع فرارسیدن شب.....
- 120..... (10-30) دعا بَلَّ کسی که بگوید: «بَارَكَ اللَّهُ لِي فِيكَ».....
- 120..... (11-30) تشکر از کسی که به تونیکی کرده.....
- 120..... (12-30) قرائت قرآن در شبان‌ه‌روز.....
- 121..... (13-30) دعا کردن بعد از ختم قرآن.....

123..... فصل سوّم: أسماء و صفات الله ﷻ.....

- 126..... 1- الله ﷻ.....
- 127..... 2- رحمان.....
- 128..... 3- رحیم.....
- 129..... 4- مَلِك.....
- 130..... 5- قُدُّوس.....
- 130..... 6- سَلَام.....
- 131..... 7- مُؤْمِن.....
- 131..... 8- مُنِمْ.....

- 132.....9- عزیز
- 133.....10- جَبَّار
- 134.....11- مُتَكَبِّر
- 134.....12- خَالِق
- 135.....13- بَارِئ
- 135.....14- مُصَوِّر
- 136.....15- غَفَّار
- 137.....16- قَهَّار
- 137.....17- وَهَّاب
- 138.....18- رَزَّاق
- 139.....19- فَتَّاح
- 139.....20- عَلِيم
- 140.....21- قَابِض
- 141.....22- بَاسِط
- 142.....23- خَافِض
- 142.....24- رَافِع
- 143.....25- مُعِزٌّ
- 144.....26- مُذِلٌّ
- 145.....27- سَمِيع
- 146.....28- بَصِير
- 147.....29- حَكَم
- 148.....30- عَدَل
- 149.....31- لَطِيف
- 150.....32- خَبِير
- 151.....33- حَلِيم
- 152.....34- عَظِيم
- 152.....35- غَفُور
- 153.....36- شَكُور

- 154..... 37- عَلِيٌّ
- 154..... 38- كَبِيرٌ
- 155..... 39- حَفِيظٌ
- 156..... 40- مُقِيَّتٌ
- 157..... 41- حَسِيْبٌ
- 157..... 42- جَلِيْلٌ
- 158..... 43- كَرِيْمٌ
- 159..... 44- رَقِيْبٌ
- 159..... 45- مُجِيْبٌ
- 160..... 46- وَاْسِعٌ
- 160..... 47- حَكِيْمٌ
- 161..... 48- وَدُوْدٌ
- 162..... 49- مَجِيْدٌ
- 163..... 50- بَاعِثٌ
- 163..... 51- شَهِيدٌ
- 164..... 52- حَقٌّ
- 165..... 53- وَكِيْلٌ
- 166..... 54- قَوِيٌّ
- 166..... 55- مَتِيْنٌ
- 167..... 56- وَليٌّ
- 168..... 57- حَمِيْدٌ
- 169..... 58- مُحْصِيٌّ
- 169..... 59- مُبْدِيٌّ
- 170..... 60- مُعِيْدٌ
- 171..... 61- مُحْيِيٌّ
- 171..... 62- مُمِيْتٌ
- 172..... 63- حَيٌّ
- 172..... 64- قَيُّوْمٌ

173.....	65- وَاِجِدْ
174.....	66- مَا جِدْ
175.....	67- وَاِجِدْ
176.....	68- صَمَدٌ
176.....	69- قَادِرٌ
177.....	70- مُقْتَدِرٌ
178.....	71- مُقَدِّمٌ
179.....	72- مُؤَخَّرٌ
179.....	73- اَوَّلٌ
180.....	74- اٰخِرٌ
181.....	75- ظَلَمَ ظَلَمًا
181.....	76- بَاطِنٌ
182.....	77- وَاِلٰى
182.....	78- مُتَعَالِيٌ
183.....	79- بَرٌّ
184.....	80- تَوَابٌ
184.....	81- مُنْتَقِمٌ
185.....	82- عَفْوٌ
186.....	83- رَأُوفٌ
186.....	84- مَالِكِ الْمُلْكِ
187.....	85- ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ
188.....	86- مُقْسِطٌ
189.....	87- جَامِعٌ
190.....	88- غَنِيٌّ
190.....	89- مُغْنِيٌّ
191.....	90- مَانِعٌ
192.....	91- ضَارٌّ
193.....	92- نَافِعٌ

194.....	93- نور.....
195.....	94- ہادی.....
196.....	95- بدیع.....
196.....	96- باقی.....
197.....	97- وارث.....
198.....	98- رشید.....
198.....	99- صبور.....

مقدمه مؤلف

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ، نَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضِلِّ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ [النساء: 1]. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِيهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ [آل عمران: 102]. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ [الأحزاب: 70-71].

اما بعد، کتاب حاضر مجموعه‌ای از اذکار و دعاهای قرآنی و نبوی ﷺ و أسماء و صفات الل ﷻ است که دربرگیرنده سه فصل می‌باشد:

فصل اول: دعاهای قرآنی استخراج شده از قرآن کریم. دعاهای قرآنی با وجود فضیلت والای آن‌ها که کلام خداوند متعال و آموزشی جامع از طرف ایشان می‌باشند، در اوج فصاحت و شیوایی، نمادی راستین از توحید و ایمان می‌باشند. این دعاها والاترین و زیباترین نوع دعا و نیایش با پروردگار می‌باشند، به گونه‌ای که زیبایی نیایش با زیبایی آن‌ها، اوج زیبایی را خواهد داشت.

در جمع‌آوری دعاهای قرآنی سعی گردیده است که سیاق و گوینده دعاهای و فضیلت آن‌ها از دیدگاه قرآن مجید بیان گردد. البتة دعاهای با چنین وصفی، جامعیت و شمولیت درخشش خود را نشان می‌دهند که تمسک به آن‌ها در هر حال و نیازی اسوه‌ای ناب می‌باشد تا در پرتو آن انسان نیاز و خواست خود را از پروردگارش بخواهد!

1- در دعاهای قرآنی به دعاهای کفار و مشرکین درج‌نم اشاره نشده است؛ زیرا هدف اصلی بیان دعاهایی بوده که انسان مسلمان با خواندن آن‌ها در این سرای فانی به مناجات و تقرب به پروردگار سبحان ﷻ بپردازد.

فصل دوم: اذکار و دعاهای نبوی ﷺ است که بیانی مستقیم از مناجات اشرف مخلوقات ﷺ با ربّ مخلوقات ﷻ می‌باشد. بدون شک دعاهای پیامبر ﷺ از جامعیت کامل و خاص و سلامتی زیاد و نیز از منزلت و جایگاه خاصی برخوردارند، بدین خاطر ایشان ﷺ بر تکرار آن‌ها مواظبت داشته و حتی در مواردی بر آموزش آن‌ها به اصحابش ﷺ تأکید زیادی کرده‌اند و آن‌ها نیز در حفظ و عمل بدان‌ها حریص بوده و آن‌ها را به قسمتی از زندگی خود تبدیل کرده‌اند. این اذکار و دعاهای نمادی متین در ارتباط با خداوند ﷻ در احوال و اوقات مختلف‌اند که بنده مؤمن در پناه آن‌ها تداؤ ایمان را در آسمان وجود خود خواهد دید و با دلی سرشار از ایمان و یاد خداوند خاری اضطراب از عمق جان کنده و آرامش با عطر جاودانه از راه می‌رسد.

در فصل مربوط به اذکار و دعاهای نبوی ﷺ سعی بر آن بوده تا این اذکار از زوایای مختلف زندگی پیامبر عظیم الشان ﷺ انتخاب شوند و در عین حال اطمینان و یقین کامل در صحت سند آن‌ها حاصل گردد! همچنین به فضیلت اذکار و احکام فقهی برخی از آن‌ها به استناد احادیث مربوطه اشاره شده است.

این دو فصل به بیان دعا و نیایشی می‌پردازند که به وسیله آن‌ها بندگی خداوند ﷻ نشان داده می‌شود؛ چرا که دعا بزرگ‌ترین، ناب‌ترین، زیباترین، محبوب‌ترین، پاک‌ترین و برترین عبادت‌هاست. دعا وسیله‌ای آسان و راحت و همیشه در دسترس برای رفع سختی‌ها و کسب نیازه‌است. دعا وسیله‌ای برای کسب محبت خداوند و تقرب جستن به آستان قدس اوست. دعا آن قدر در نزد خداوند متعال والا است که عذاب را با آن برمی‌دارد حتی اگر وقوعش نزدیک و محقق باشد و آن قدر هم است که ترک آن، موجب غضب خداوند را فراهم می‌کند. با دقت و توجه به این دعاها، این امر استنباط می‌گردد که نیاز و خواست زوایای مختلفی از زندگی بشر در هر حال و مقام نهفته است که با تمسک به آن‌ها ارتباط با خداوند ﷻ در اوج خود قرار می‌گیرد به گونه‌ای که رفع هر سختی و کسب هر نیازی با این اذکار و دعاهای ناب از خداوند ﷻ خواسته می‌شود.

1- جهت اختصار مفید کتاب سعی گردیده اسناد احادیث به صورت مختصر و مفید بیان گردند و تمامی راویان و جهت‌های روایت حدیث به طور دقیق مورد بررسی قرار گرفته، تا اطمینان به صحت آن‌ها در نهایت خود قرار گیرد. به گونه‌ای که تمامی احادیث این کتاب صحیح و یا حسن می‌باشند.

فصل سوم: اَسْمَاءُ وَصِفَاتُ اللّهِ ﷻ می باشد که در آن به بیان و شرح اَسْمَاءُ وَصِفَاتُ اللّهِ و نیز بهره مؤمن از آن به صورت مختصر و مفید پرداخته شده است تا به وسیله آن انسان در مسیر عبودیت قرار گیرد؛ چرا که بدون شناخت نام‌های نیک خداوند و صفات وی ﷻ که مدلول نام‌های وی می‌باشند، گام ن‌ه‌ادن در این مسیر ناممکن است. انسان با شناخت آن‌ه‌ا موضع‌گیری درونی خود را با آن‌ه‌ا تنظیم می‌کند تا در مقام بندگی پروردگار ﷻ قرار گیرد، و در پرتو اَسْمَاءُ حُسْنی و تَجَلّی و تأثیر آن‌ه‌ا، انسان تربیت و تزکیه مطلوب و لازم را پیدا خواهد کرد، البته این موقعی رخ می‌دهد که تمامی اَسْمَاءُ حُسْنی، هر کدام در بخش و زاوی‌ه‌ای از وجود انسان تأثیر لازم را گذاشته و خصلت لاینفک وجود وی شده باشند.

اذکار و دعا‌های قرآنی و نبوی ﷺ و اَسْمَاءُ وَصِفَاتُ اللّهِ ﷻ علاوه بر اینکه زوایای مختلفی از زندگی را در بر می‌گیرند و هر کدام به نوعی مسیر عبادت و بندگی را مشخص می‌کنند، در واقع پناه‌گاه‌ی امن و راستین از شیاطین انس و جن و تفکرات سقیم و راه‌های کج و ناهموار و ناهمگون و ناگوار و نادرست و ناروا می‌باشند و با دل‌بستگی و همراهی با این دعا‌ه‌ا و شناخت صحیح از نام‌های خداوند ﷻ، انسان علاوه بر اینکه ثواب زیاد و مقام خاص در دنیا و عقبی شاملش می‌گردد، بلکه باعث می‌شود انسان تابع محض خداوند ﷻ شود و خود را محتاج مطلق رحمت وی بداند تا در پرتو آن‌ه‌ا در مسیر رشد و

1- صفات خداوند مدلول اسماء وی می‌باشند و هم‌ه‌ا آن‌ه‌ا نیز حُسْنی و در اوج کمال هستند؛ چون منبع و سرچشمه آن‌ه‌ا یعنی؛ نام‌ه‌ایش، حُسْنی می‌باشند. مثلاً: صفت رحمت مدلول رحمان و رحیم و ارحم الراحمین و یا صفت مُلک مدلول مَلِک و مَالِک المَلِک و... هستند.

دایره صفات خداوند از اسماء وی وسیعتر می‌باشد. خداوند ﷻ در صفات ثبوتی‌ه‌ا برخی از صفات را در قرآن و سنّت برای خود ثابت نموده است مانند: حیات، قدرت، استواء بر عرش و... و در صفات سلبی‌ه‌ا برخی صفات را در قرآن و سنّت از خود سلب نموده است مانند: خواب، فراموشی، جهل و... که هم‌ه‌ا این صفات توقیفی بوده و در پرتو شریعت شناخته می‌شوند. در شناخت صفات وی نباید تمثیل یعنی؛ شباهت‌سازی با صفات دیگر مخلوقات و تکییف یعنی؛ کیفیت‌گذاری برای صفات خداوند انجام گیرد و یا آن‌ه‌ا را از خداوند سلب کرد و یا گفته شود که معنا و مفه‌وم آن‌ه‌ا برای ما مع‌ه‌ول بوده و هیچ‌راهی برای شناخت آن‌ه‌ا وجود ندارد.

لازم به ذکر است که برخی از علما تعدادی از صفات خداوند ﷻ را به عنوان اسماء اللّهِ ﷻ برشمرده‌اند که می‌توان بخاطر رفع این مشکل، نام این قسمت اسماء و صفات اللّهِ ﷻ گذاشت تا شامل هر دو شده و مانع از تناقض گردد و هیچ‌خلافی در آن‌ه‌ا وجود ندارد و برای بیان آن‌ه‌ا از من‌ه‌ج جم‌ه‌ور علما تبعیت شده است.

شکوفائی قرار گیرد و هدف از آفرینش خود که فقط عبادت و بندگی برای خداوند عزوجل می‌باشد را دریابد.

در این حال سرور و آرامش درون و روان برایش حاصل می‌گردد و دل از پژمردگی و سستی و افسردگی و نفاق و بی‌هویتی و سردرگمی نجات پیدا می‌کند. این دعاهای و اذکار و اسماء و صفات الل عزوجل پل ارتباطی انسان با خداوند عزوجل هستند که انسان در راستای آن‌ها شور و شغف و خوشبختی و مسیری را درمی‌یابد که به واقع گمشده انسان امروزیست.

یونس یزدان‌پرست

19 تیر 1392 هـ.ش

ارمضان 1434 هـ.ق

مقدمه محقق احادیث

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ، نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّهِ وَأَنْفُسَنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَنَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَنَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿يَتَأْتِيهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ [النساء: 1].

زندگی در این دنیا بدون اطاعت خداوند ﷻ و پیروی از فرامینش جزبازی و سرگرمی نیست. و براستی که جز یاد وی ﷻ نمی تواند آرامش را به مؤمنان و بندگان حقیقی وی برساند.

از طرفی ذکر و تقدیس ذات مقدسش نیاز به شناخت و درکی بزرگ از بزرگی و عظمت وی داشت که جز خود وی ﷻ و رسول الله ﷺ چه کسی می تواند به تر آن را به ما معرفی نماید؟

و چه به تر که بندگان خداوند ﷻ، اذکار و دعاهایی را بگویند که خداوند ﷻ و رسول الله ﷺ فرموده اند. و آیا غیر از این بوده که ایشان ﷺ به تر از هر کسی آگاه به عظمت و درک جمال و جبروت الله سبحان و تعالی بوده و به تر می دانسته که چگونه با وی سخن بگویند و وی را تقدیس و تمجید نمایند؟

لذا با تکیه بر خداوند ﷻ تصمیم به بررسی احادیث و اذکار کتاب «پناه گاه مؤمن» شدم و امید است که باری تعالی مرا در این امر موفق گرداند. آمین یا رب العالمین.

البته قبل از آن که وارد بحث گردیم باید به چند نکته در مورد تحقیق و تخریح احادیث اشاره گردد و این که:

1- در تخریح احادیث کتاب، چنانچه آن حدیث در یکی از صحیحین (بخاری و مسلم) آمده باشد ما به طُرق آن، فقط در کتب ست (بخاری، مسلم، ابوداود، ترمذی، نسایی، ابن ماجه) اشاره کرده‌ایم مگر اینکه اسنادش (هرچند در صحیحین بوده) خلل یا مشکلی داشته باشد که به تحقیق آن هم پرداخته شده است؛ اما اگر روایت در صحیحین نباشد سعی خود را کرده‌ایم تا به تمامی طرق آن در کتب حدیثی و رجالی اشاره کنیم.

2- در نقد و بررسی رجال روایات، اگر رجالی، جزء «رجال صحیحین» بوده به آن اشاره کرده و اگر مترجم درت‌هذیب الت‌هذیب اثر امام ابن حجر عسقلانی (رحم‌ه‌الله تعالی) باشد به آن هم اشاره کرده‌ایم مگر اینکه جرحی بر آن شده باشد که ما هم به نقد و بررسی رجالی آن پرداخته و در پایان، نظر منصفان را برایش بیان نموده‌ایم. البته به جز صحابه رضی الله عنهم که اگر «رجال صحیح بخاری و مسلم» هم نبوده باشند، به دلیل جایگاه و منزلتشان، و اینکه تماماً عدول هستند، نیازی به این نبوده که بگوییم «ثقه» و یا «رجال صحیحین» هستند.

3- باید توجه داشت که برای آدرس دادن به احادیث و صفحات از حرف (ش) به معنی شماره حدیث، و از حرف (ص) به معنی شماره صفحه و از حرف (ج) به معنی جلد استفاده کرده‌ایم.

4- همچنین به دلیل ترک تطویل، تحقیق و تخریح اذکار به صورت کامل، در ضمیمه کتاب آورده شده است و در متن اصلی کتاب فقط به (صحّت و ضعف) آنان اشاره گردیده است. که البته برای ترک تطویل، احادیث ضعیف هم خارج گردیده‌اند.

و در آرزای خداوند عز و جل هم درخواست داریم که به بنده و هم‌مسلمین توفیق عنایت فرماید تا بتوانیم بدون تعصب به بررسی حقیقت پردازیم و دیگران را هم به نظر حق راهنمایی کنیم و ما را امام متقیان قرار دهد و این دعا را از ما قبول فرماید:

﴿رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا﴾ [الفرقان: 74].

و امید است پدر و مادر و استادان و سایر مؤمنان را در روز قیامت مورد مغفرت خویش قرار دهد و در جنّات فردوس منزل نماید.

آمین یا ربّ العالمین و یا أرحم الراحمین و یا أکرم الأکرمین

فصل اول:
دعاهای قرآنی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سوره فاتحه

1- ﴿أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٢﴾﴾ [الفاتحة: 6-7].

«ما را به راه راست راه نمائی فرما. راه کسانی که بدانان نعمت داده‌ای؛ نه راه آنان که بر ایشان خشم گرفت‌های، و نه راه گمراهان و سرگشتگان».

این دعا شاه‌راه بندگی می‌باشد که انسان باید همیشه و در همه حال هدایت و کامیابی را از خداوند خواهان باشد. این دعا نصف سوره حمد را تشکیل می‌دهند. در آن انسان همزمان برای خود و مؤمنان دعا می‌کند و اظهار عجز و نیاز می‌کند که بارال‌ها به هدایتت بس نیازمندم! این‌ها دعاهایی هستند که مسلمان باید در هر نمازش آن را از خداوند طلب کند و مناجاتی بین بنده و پروردگارش است که برترین، ناب‌ترین، بزرگ‌ترین و زیباترین نعمت و نیاز انسان یعنی؛ هدایت به راه راست؛ راه خوشبختان سرافراز نه راه بدبختانی که خداوند از آن‌ها خشم گرفته و نه راه گمراهان از خداوند خواسته می‌شود.²

سوره بقره

2- ﴿رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا ءَامِنًا وَّارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ ءَامَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَّالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ [البقرة: 126].

1- نک: تفسیر ابن کثیر، 1/136-156.

در زمین‌ها تفاسیر و کتب حدیثی و دیگر کتاب‌هایی که مورد ارجاع قرار گرفته‌اند لازم به ذکر است که همه آن‌ها از نرم‌افزار المکتبة الشاملة نسخه 3/14 می‌باشند. و نیز ترجمه آیات از تفسیر نور اثر دکتر مصطفی خرم‌دل با اختصار و تغییر و توضیح می‌باشد.

2- در حدیث قدسی آمده مرگ‌ها بنده این دعا را بخواند، خداوند می‌فرماید: «... هَذَا لِعَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا

سَأَلَ» «این میان من و بنده بود و هر آنچه را که بنده‌ام خواستار باشد از آن اوست».

(صحیح: مسلم (ش 904-907) / ابوداود (ش 821) / ترمذی (ش 2953).

«خدای من! این (سرزمین) را ش هر پرامن و امانی گردان، و اهل آن را - کسانی که از ایشان به خدا و روز بازپسین ایمان آورده باشند- از میوه‌های (گوناگونی که در آن پرورده شود یا بدان آورده شود، و دیگر خیرات و برکات زمین) روزیشان رسان و بهره‌مندشان گردان».

ابراهیم خلیل علیه السلام این دعا را برای اهالی مکه خواند و اسوه‌ای است که هر مسلمانی برای هر دیار و ش هری می تواند بخواند و مصداق این دعا مؤمنانی خواهند بود که سر تسلیم بر آستان قدس ال هی نه داده‌اند!

3- ﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ دُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾﴾ [البقرة: 127-129].

«ای پروردگار ما! (این عمل را) از ما بپذیر، بی گمان تو شنوا و دانا (به گفتار و نیت ما) هستی. ای پروردگار ما! چنان کن که ما دو نفر مخلص و منقاد (فرمان) تو باشیم، و از فرزندان ما ملت و جماعتی پدید آور که تسلیم (فرمان و خاضع) تو باشند، و طرز عبادات خویش را (در کعبه و اطراف آن) به ما نشان بده و (اگر نسیان و لغزشی از ما سرزد) بر ما ببخشای، بی گمان تو بس توبه‌پذیر و مهربانی. ای پروردگار ما! در میان آنان پیغمبری از خودشان برانگیز تا آیات تو را برایشان فرو خواند و کتاب (قرآن) و حکمت (اسرار شریعت و مقاصد آن) را بدیشان بیاموزد و آنان را (از شرک و اخلاق ناپسند) پاکیزه نماید، بی گمان تو عزیز و حکیمی».

ابراهیم و اسماعیل - علی‌هما الصلاة والسلام - آنگاه که پای‌ه‌ای خانه کعبه را بالا می بردند در اثنای آن دست دعا به سوی خدا برداشت‌ه و این دعا را می خواندند و این اسوه‌ای برای هر عمل کننده خیرات می باشد که قبولی عملش را از خدا بخواد و خواهان ذری‌ه‌ای نیک و مغفرت ال هی باشد².

4- ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ [البقرة: 156].

«ما از آن خدائیم و به سوی او باز می گردیم».

مسلمان مصیبت زده با تمام وجودش خاضعان‌ه در برابر درگاه ال هی این دعا را می خواند که سرانجام او و هر چیزی به دست خالق یکتاست و بازگشت به سوی اوست

1- نک: تفسیر بغوی، 1/149.

2- نک: تفسیر بغوی، 1/149-151.

و در این هنگام خداوند به این بنده شکرگزار و راضی به تقدیرش الطاف، رحمت، احسان و مغفرت خود را ارزانی می‌بخشد و مُهر هدایت یافت‌ه را بر او می‌زند¹.

5- ﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ [البقرة: 201].

«پروردگارا! در دنیا به ما نیکی رسان و در آخرت نیز به ما نیکی عطاء فرما و ما را از عذاب آتش (دوزخ محفوظ) نگاه دار.»

مؤمنان، خواهان نیکی و خیر در دنیا و عقبی هستند و فقط خواهان دنیا نیستند و در پی خوشبختی هر دو سرایند و خداوند ﷻ آن‌ها را در هر دو جهان از کرده خود سودمند می‌سازد و سعادت دارین نصیبشان خواهد کرد. این دعا ندایی برای این مُراد است². انس رضی الله عنه روایت نموده بیشترین دعای پیامبر ﷺ دعای مذکور بوده است³.

6- ﴿رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾

[البقرة: 250].

«پروردگارا! (بر دل ایمان آب) صبر و شکیبائی بریز و گام‌هایمان را ثابت و استوار بدار و ما را بر جمعیت کافران پیروز گردان.»

این دعای طالوت رضی الله عنه و لشکریان وی است هنگامی که در برابر جالوت و سپاهیان او قرار گرفتند که به فرمان خدا ایشان را مغلوب کردند و فراری دادند⁴.

7- ﴿غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾ [البقرة: 285].

«پروردگارا! آمرزش تو را خواهیم، و بازگشت به سوی تو است.»

1- خداوند در وصف گویندگان این دعا می‌فرماید: ﴿أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ﴾ [البقرة: 157]. «آنان (همان بردباران با ایمانی هستند که) الطاف و رحمت و احسان و مغفرت خدایشان شامل حال آنان می‌گردد، و مسلماً ایشان راه‌یافتگان (به جاده‌ی حق و حقیقت و طریق خیر و سعادت) هستند.»

2- خداوند در وصف گویندگان این دعا می‌فرماید: ﴿أُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ [البقرة: 202]. «اینان (که جویای سعادت دنیا و آخرتند و در پی خوشبختی هر دو سرایند) از دسترنج خود بهره‌مند خواهند شد (و برابر کوششی که برای دنیا می‌ورزند و تکاپویی که در راه آخرت از خود نشان می‌دهند، در هر دو جهان از کرده‌ی خود سود می‌برند و سعادت دارین نصیبشان خواهد گردید). و خدا سریع‌الحساب است (و به اعمال همگان آشنا است و هر چه زودتر پاداش و پادافره بندگان را خواهد داد).»

3- (صحیح): بخاری (ش 4522 و 6389) / مسلم (ش 7016).

4- نک: جزایری، ایسرالتفسیر، 1/127.

این دعای پیامبر ﷺ و مؤمنان نیست که سرتسلیم بر فرامین الهی نهداند.

8- ﴿رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَيَّ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ ۗ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَأَرْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ [البقرة: 286].

«پروردگارا! اگر ما فراموش کردیم یا به خطا رفتیم، ما را (بدان) مگیر (و مورد مؤاخذه و پرس و جو قرار مده)، پروردگارا! بار سنگین (تکالیف دشوار) را بر (دوش) ما مگذار آن چنان که (به خاطر گناه و طغیان) بر (دوش) کسانی که پیش از ما بودند گذاشتی. پروردگارا! آنچه را که یاری آن را نداریم بر ما بار مکن (و ما را به بلاهت و محنتها گرفتار مساز) و از ما درگذرو (قلم عفو برگناه انمان کش) و ما را ببخشای و به ما رحم فرمای. تویا و سرور مائی، پس ما را بر جمعیت کافران پیروز گردان!»¹

سوره آل عمران

9- ﴿رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ﴾ [آل عمران: 8].

«پروردگارا! دل‌های ما را (از راه حق و ایمان) منحرف مگردان بعد از آن که ما را (حلاوت هدایت چشاند و به سوی حقیقت) رهنمود نموده‌ای، و از جانب خود رحمتی به ما عطاء کن. بیگمان بخشایشگر تویی تو»².

10- ﴿رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِعَادَ﴾ [آل عمران: 9].

«پروردگارا! تو مردمان را در روزی که تردیدی در آن نیست جمع خواهی کرد (تا همه‌گان را در برابر کارشان پاداش دهی و بدین امر وعده داده‌ای و) بیگمان خدا خلاف وعده نمی‌کند».

این دو دعای مذکور، دعای خردمندانیست که همیشه خواهان برحق بودن و برحق ماندن و هیچ شکی در روز ستاخیز ندارند.

1- پیامبر خدا ﷺ در زمین‌ه دو آی‌ه آخر سوره مبارکه بقره در روایتی صحیح می‌فرماید:
- «من قرأ بالآيتين من آخر سورة البقرة في ليلة كفتاه» «هر کس دو آی‌ه آخر سوره بقره را بخواند وی را (از هر چیزی) کفایت می‌کند».

(صحیح): بخاری (ش 5040 و 5009 و 4008) / مسلم (ش 1914-1918).
ج‌ت مشاهده روایات بیشتر در این زمین‌ه نک: ابن کثیر، تفسیر القرآن العظيم، 733/1 - 738.
2- ابن عبداللطیف، أوضح التفاسیر، ص 59.

11- ﴿رَبَّنَا إِنَّا أَمَّا فَاغْفِرَ لَنَا ذُنُوبَنَا وَفَنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ [آل عمران: 16].

«پروردگارا! ما ایمان آورده‌ایم، پس گناهان ما را ببخش و ما را از عذاب آتش (دوزخ) به دور دار.»

این دعای کسانی است که دل آنان لبریز از ایمان گشته و همین ایمان را واسطه‌ای بین خود و پروردگارشان می‌کنند که خداوند آن‌ها را مورد عفو خود قرار دهد و از آتش دوزخ راه‌ایی یابند.

12- ﴿قُلِ اللَّهُمَّ مَلِكُ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعْزِزُ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢﴾﴾ [آل عمران: 26-27].

«بگو: پروردگارا! ای هم‌چیز از آن تو! تو هرکس را بخواهی حکومت و دارائی می‌بخشی و از هرکس بخواهی حکومت و دارائی را بازپس می‌گیری، و هرکس را بخواهی عزت و قدرت می‌دهی و هرکس را بخواهی خوار می‌داری، خوبی در دست تو است و بیگمان تو بر هر چیزی توانائی. (بخشی از) شب را جزو روز می‌گردانی (و بدین سبب شب‌ها کوتاه و روزها دراز می‌گردند) و (بخشی از) روز را جزو شب می‌گردانی (و لذا روزها کوتاه و شب‌ها دراز می‌شوند) و زنده را از مرده پدید می‌آوری و مرده را از زنده، و به هرکس که بخواهی بدون حساب روزی می‌بخشی!»

13- ﴿رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ [آل عمران: 35].

«پروردگارا! من آنچه را در شکم دارم خالصانه نذر تو کردم. پس (آن را) از من بپذیر که تو شنوا و دانائی.»

این دعای همسر عمران است که فرزندش را نذر خدمت بیت المقدس کرد و نمادی از این است که انسان باید عبادتش را فقط و فقط برای خداوند عظیم و خاشعانه انجام دهد و از پروردگارش درخواست پذیرش کردارش را بنماید.

14- ﴿رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ﴾ [آل عمران: 38].

«پروردگارا! فرزند شایسته‌ای از جانب خویش به من عطاء فرما، بیگمان تو شنونده دعائی.»

هنگامی که زکریا علیه السلام آن هم مرحمت و محبت خدا را در حق مریم (علیها السلام) دید، خاشعانه در عبادتگاه به پا خاست و رو به سوی آسمان کرد و دعای مذکور را خواند و با وجود اینکه پیر و همسرش نازا بود از رحمت بی کران الهه ناامید نبود و خواسته اش را با کسی که دعاهارا می شنود مطرح کرد و چشم امید به رحمت خدا بست و خداوند نیز دعایش را اجابت فرمود!

15- ﴿رَبَّنَا ءَامِنَا بِمَا أَنْزَلْتَ وَأَتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٦﴾﴾
[آل عمران: 53].

«پروردگارا! ما بدانچه نازل فرموده‌ای ایمان آورده‌ایم و از پیغمبر پیروی نموده‌ایم، پس ما را از زمره گواهان (برتبلیغ پیغمبر) بنویس.»

این دعای حواریون عیسی علیه السلام می باشد که با این دعا اعلام تسلیم شدن به فرامین خداوند جل جلاله و پیروی از فرستاده اش را اعلام نمودند.

16- ﴿رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ [آل عمران: 147].

«پروردگارا! گناهانمان را ببخشای و از زیاده روی‌ها و تندروی‌هایمان صرف نظر فرمای و گام‌هایمان را ثابت و استوار بدار و ما را بر گروه کافران پیروز بگردان.»

مردان خدایی که به همراه پیامبران علیهم السلام در کارزار و جاد شرکت می کردند و هرگز و در هیچ حالی حتی در سختی‌ها و ناراحتی‌ها سستی و ضعف و زبونی به خود راه نمی دادند، پیوسته این دعا را خاشعانه می خواندند.²

17- ﴿حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾ [آل عمران: 173].

«خدا ما را بس و او بهترین حامی و سرپرست است.»

این ذکر جوابیست برای کسانی که مردمان به مؤمنان گفتند: مردمان بر ضد شما گرد یکدیگر فراهم آمده‌اند، پس از ایشان بترسید؛ ولی چنین ت ه دید و بیمی به هراسشان نینداخت؛ بلکه برعکس بر ایمان ایشان افزود و گفتند: خدا ما را بس و او بهترین حامی و سرپرست است. همچنین این ذکر و بروز شدن با دشمن و صاحب قدرت است.³

1- نک: قرطبی، الجامع لأحكام القرآن، 4/65 به بعد.

2- نک: خازن، لباب التأویل فی معانی التنزیل، 1/306 و 307.

3- (صحیح): بخاری (ش 4563).

18- ﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَطْلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْرَجْتَهُ، وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَبَّنَا إِنَّتَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ ءَامِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَءَاتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾﴾ [آل عمران: 191-194].

«پروردگارا! این (دستگاه شگفت کائنات) را بی‌هوده و عبث نیافریده‌ای؛ تو منزّه و پاک‌ی، پس ما را از عذاب آتش (دوزخ) محفوظ دار. پروردگارا! بیگمان تو هر که را (به خاطر اعمال زشتش) به آتش درآری، به راستی خوار و زبونش کرده‌ای. و (اینان برخود و دیگران ستم کرده‌اند و) ستمکاران را یآوری نیست. پروردگارا! ما از منادی (بزرگوار توحید، یعنی محمد پسر عبدالله) شنیدیم که (مردم را) به ایمان به پروردگارشان می‌خواند و ما ایمان آوردیم (و ندای او را لبیک گفتیم. اکنون که چنین است به سبب ایمانمان) پروردگارا! گناه‌انمان را بیامرزد بدی‌ایمان را بپوشان و ما را با نیکان بمیران. پروردگارا! آنچه را که بر پیغمبران خود (و به پاداش تصدیق ایشان و پیروی از آنان) به ما وعده داده‌ای، (از قبیل: پیروزی دنیا و نعمت آخرت) به ما عطاء کن، و در روز ستاخیز ما را (با درآوردن به دوزخ) خوار و زبون مگردان. بیگمان تو خلف وعده نخواهی کرد».

خردمندان ایستاده و نشست‌ه و بر پهلوه‌ایشان به مناجات مشغولند و درباره آفرینش شگفت‌انگیز و دل‌هره‌انگیز و اسرارآمیز آسمان‌ها و زمین می‌اندیشند و نقشه دل‌ریا و ساختار حیرت‌زای آن، شور و غوغائی در آنان برمی‌انگیزد، و به زبان حال و قال این دعاها را زمزمه می‌کنند!

سوره نساء

19- ﴿رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾﴾ [النساء: 75].

1- پیامبر خدا ﷺ وقتی برای تہجد و راز و نیاز با پروردگار بیدار می‌شدند با دستانش بر صورتش می‌کشیدند تا خوابش بپرد سپس ده‌آیه آخر سوره آل عمران را می‌خواندند و بعد به سوی مشک آبی که آویزان بود می‌رفتند و از آن وضویی نیک و کامل می‌گرفتند.
(صحیح): بخاری (ش 183 و 992 و 1198) / مسلم (ش 1825 و 1826).
با این وصف خواندن این ده‌آیه هنگام بیدار شدن از خواب مستحب می‌باشد.

«پروردگارا! ما را از این شر و دیاری که ساکنان آن (که با شرک و آزار مؤمنان و منعشان از بندگی الهی) ستمکارند خارج ساز، و از جانب خود سرپرست و حمایتگری برای ما پدید آور، و از سوی خود یآوری برایمان قرار بده (تا ما را یاری کند و از دست ظالمان برهاند)».

این دعای مردان و زنان و کودکان درمانده و بیچاره‌ای است که ظلم حاکمان و مزدورانشان آن‌ها را آزار داده و مورد هتک قرار می‌دهد!

سوره مائده

20- ﴿رَبِّ إِنِّي لَأَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَجْحِي فَأَفْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ﴾ [المائدة: 25].

«پروردگارا! من تن‌ها اختیار خود و برادرم (هارون) را دارم؛ میان من و این قوم ستم‌پیشه، (با عدالت خداوندی خود) داوری کن».

موسی عليه السلام در حالی که افراد فاسق از پیکار در راه خدا استنکاف کردند و حاضر نشدند به سرزمین مقدس وارد شوند، این ندا را در بارگاه الهی زمزمه کرد. هر مسلمانی می‌تواند با ابراز ﴿فَأَفْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ﴾ خواهان قضاوت بین خود و افراد فاسق باشد.

21- ﴿رَبَّنَا آمَنَّا فَأَكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ﴾ [المائدة: 83].

«پروردگارا! (به تو و پیغمبران تو و هم کتاب‌های آسمانی و بدین آیات قرآنی) ایمان داریم پس ما را از زمره (امت محمدی که) گواهان (بر مردم در روز رستاخیزند) بشمار آور».

مؤمنان بر هر آنچه بر پیامبر صلى الله عليه وسلم نازل شده ایمان آورده و بر اثر شناخت حق و دریافت حقیقت، چشمانشان را می‌بینی که پر از اشک شوق شده و این دعا را می‌خوانند؟

22- ﴿اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوْلِيَانَا وَعَآخِرِنَا وَعَآيَةً مِّنْكَ وَأَرْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّزُقِينَ﴾ [المائدة: 114].

«پروردگارا! خوانی از آسمان فرو فرست تا (روز نزول آن) جشنی برای ما (مؤمنان) متقدمین و (دیگر مؤمنان) متأخرین شود و معجزه‌ای از جانب تو (بر صدق نبوت من) باشد. و ما را (نه فقط امروز، بلکه همیشه) روزی برسان، و توبه‌ترین روزی ده‌دگانی».

1- نک: آلوسی، روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم والسبع المثانی، 4/133-137.

2- منظور از ﴿الشَّاهِدِينَ﴾ کسانی هستند که که شهادت و گواهی دهنده‌اند که خداوند حق است و نبوت پیامبرش به حق است و یا منظور امتی است که بر امت‌های دیگر شاهد و گواه هستند. نک: بیضاوی، أنوار التنزیل وأسرار التأویل، 2/104.

عیسی عليه السلام در جواب درخواست حواریون برای نزول سفره‌ای از آسمان این دعا را خواند. هر مسلمانی می‌تواند با ابراز ﴿وَأَرْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّزِقِينَ﴾ «از رازق خود درخواست رزق نماید»!

سوره‌اعراف

23- ﴿رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾
[الأعراف:23].

«پروردگارا! ما (با نافرمانی از تو) بر خویشتن ستم کرده‌ایم و اگر ما را نبخشی و بر ما رحم نکنی از زیانکاران خواهیم بود».

آدم و حوا بعد از اینکه از بهشت رانده شدند با این کلمات طلب غفرت نمودند و خداوند با فضل و کرم آن‌ها را مشمول رحم و مغفرت خود قرارداد.

24- ﴿رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ [الأعراف:47].
«پروردگارا! ما را با گروه ستمگر همراه مگردان».

بهشتیان هنگامی که چشمانشان در اعراف (مانعی بین آن‌ها و دوزخیان) متوجه دوزخیان می‌شوند و آنچه نادیدنی است آن را می‌بینند، از هراس آتش دوزخ این دعا را می‌خوانند که اسوه‌ای برای هر مؤمنی است تا در این دنیا آن را بخواند تا در قیامت از این مصیبت (همراهی با دوزخیان) بیمه شود.²

25- ﴿رَبَّنَا أَفْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ﴾ [الأعراف:89].

«پروردگارا! میان ما و قوم ما به حق داوری کن و توب‌ه‌ترین داورانی³».
این دعای محققین مصلح بر علی‌ه مبطلین مفسد می‌باشد.

26- ﴿رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ﴾ [الأعراف:126].

«پروردگارا! صبر عظیم به ما مرحمت فرما و ما را مسلمان بمیران».

27- ﴿سُبْحٰنَكَ تَبَّتْ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ [الأعراف:143].

1- این دعا نمادی از اقرار به «توحید رازقیّت» است؛ چرا که فقط و فقط اله رازق است و هر کس اسباب را رازق خود بداند در توحید رازقیّت به بیراهه رفته گرچه نفی اسباب هم نباید کرد. در واقع نفی اسباب کفر است و تکیه انحصاری بر اسباب شرک.

2- گروهی از علمای آزه، منتخب التفاسیر، 1/248.

3- طبری، جامع البیان فی تأویل القرآن، 12/263.

«پروردگارا! تو منزّهی. من به سوی تو برمی گردم و من نخستین مؤمنان (به عظمت و جلال یزدان در این زمان) هستم».

موسی علیه السلام خواستار دیدن خداوند شد و هنگامی که پروردگارش خویشتن به کوه نمود، آن را درهم کوبید و موسی بی هوش و نقش زمین گردید و بعد از بهوش آمدن این ندا را از بارگاه الهی سرداد!

28- ﴿لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ [الأعراف: 149].

«اگر پروردگارمان بر ما رحم نکند و ما را نیامرزد، بیگمان از زیانکاران خواهیم بود».

قوم موسی علیه السلام بعد از انحراف به گوسال پیرستی، هنگامی که پشیمان و سرگردان شدند و دانستند که گمراه گشت هاند این دعا را خواندند.

29- ﴿رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ [الأعراف: 151].

«پروردگارا! بر من و برادرم ببخشای و ما را به رحمت خود داخل کن و (ما را لطف خویشتن شامل کن. چرا که) توازه هم همهربانان مهربانتری».

موسی علیه السلام بخاطر رفتارش با برادرش هارون علیه السلام و قصور احتمالی هارون علیه السلام در امر جانشینی وی از خداوند جل جلاله طلب مغفرت کرد؛ زیرا بعد از انحراف بنی اسرائیل، موسی برادرش را مقصّر دید و وی را به شدت شماتت کرد.

30- ﴿رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِّن قَبْلُ وَإِنِّي أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَاءُ وَتَهْدِي مَن تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيْنَا فَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا

وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٥﴾ وَأَكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا

هُدْنَا إِلَيْكَ﴾ [الأعراف: 155-156].

«پروردگارا! اگر می خواستی می توانستی آنان و مرا پیش از این نیز هلاک کنی. آیا ما را به سبب کاری که بی خردان ما کرده اند هلاک می سازی؟ این جز آزمایش تو چیز دیگری نیست که به سبب آن هر کس را بخواهی (و مستحق بدانی) گمراه می سازی، و هر کس را بخواهی (و شایسته بدانی) هدایت می کنی. تو سرپرست ما هستی. پس بر ما ببخشای و به ما رحم فرمای؛

1- درخواست توبه موسی علیه السلام بخاطر گناه نبود؛ زیرا انبیاء علیهم السلام معصومند و توبه اش بخاطر سؤال بدون اذن بود، و خود را در عصری که می زیست بخاطر ایمان و باور که به جلال و عظمت باری تعالی داشت اولین مؤمن در بین بنی اسرائیل نام نهاده. نک: گروهی از علمای آزه، منتخب التفاسیر، 248/1؛ طبری، جامع البیان فی تأویل القرآن، 13/90-113.

چرا که توبه‌ترین آمرزنده‌گانی. و برای ما در این دنیا و آن دنیا (زندگی و نعمت‌های) نیکی مقرر دار؛ چرا که ما (توبه نموده‌ایم و) به سوی توب بازگشت کرده‌ایم.

موسی عليه السلام در برابر اعمال ناب‌جای رؤیت، یا وقوع زلزله، یا کار گوسال‌پرستی قومش این دعا را خواند!

31- ﴿إِنَّ وَلِيََّ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ﴾ [الأعراف: 196].

«بیگمان سرپرست من خدائی است که این کتاب (قرآن را بر من) نازل کرده است، و او است که بندگان شایسته را یاری و سرپرستی می‌کند».

مؤمنان و موحدان در برابر غیر خداه این دعا را سر می‌دهند و ابراز می‌دارند که فقط الله سرپرست و یاری دهنده است.

سوره توبه

32- ﴿حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ﴾ [التوبة: 59].

«خدا ما را بسنده است و خداوند از فضل و احسان خود به ما می‌دهد و پیغمبرش (بیش از آنچه به ما داده است این بار به ما عطاء می‌کند، و) ما تن‌ها رضای خدا را می‌جوئیم».

این دعا و ندای افرادیست که به تقدیر و قسمت خداوند جل جلاله خشنودند و عطای خدا جل جلاله و رسول صلی الله علیه و آله را در اموال برای خود کافی می‌دانند.²

33- ﴿حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾ [التوبة: 129].

«خدا مرا کافی و بسنده است. جز او معبودی (به حق) نیست. به او دل‌بست‌ام و کاره‌ایم را بدو واگذار کرده‌ام، و او صاحب پادشاهی بزرگ (جهان و ملکوت آسمان و قیامت) است».

پیامبر صلی الله علیه و آله در حالی که مردم از پذیرش دعوتش وی را انکار می‌کردند این دعا را می‌خواندند و با این حال و وصف خداوند جل جلاله را با همه انکارها و دشمنی‌های مردم کافی می‌داند و بروی توکل می‌کند. بر اساس فرموده پیغمبر عظیم الشان صلی الله علیه و آله هر کس این ذکر را صبح و شام هفت بار بخواند خداوند جل جلاله امورم‌هم دنیا و آخرتش را کفایت می‌کند.³

سوره یونس

1- نک: قنوجی بخاری، فتح‌البیان فی مقاصد القرآن، 5/29-31.

2- نک: همان، 5/326.

3- (صحیح): ابن‌السنی، عمل الیوم والليلة (ش71).

34- ﴿دَعَوْنَهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَعَآخِرُ دَعْوَانَهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ [يونس: 10].

«در بهشت دعای مؤمنان: پروردگارا! تو منزه‌ی و سلام آنان در آن (خطاب به همدیگر) درودتان باد. و ختم دعا و گفتارشان: شکر و سپاس پروردگار ج‌انیان را سزا است، می‌باشد». این دعای مؤمنان در بهشت است که اسوه‌ای برای این دنیا نیز می‌باشد. یعنی؛ تسبیح و شکرگزاری از خداوند ﷻ و درود و سلام به همدیگر!

35- ﴿عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ (۸۵) وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ (۸۶) [يونس: 85-86].

«بر خدا توکل می‌کنیم و بس. پروردگارا! ما را (وسیله) آزمون مردمان ستمکار (و آماج بلا و آزار کافران بدکردار) مساز و ما را با فضل و رحمت خود از دست مردمان کافر نجات بده».

36- ﴿رَبَّنَا أَطْمِسْ عَلَيَّ أَمْوَالِهِمْ وَأَشْدُدْ عَلَيَّ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّىٰ يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ﴾ [يونس: 88].

«پروردگارا! اموالشان را نابود گردان و بر دل‌هایشان (بند قسوت را) محکم کن، تا ایمان نیاورند مگر آن گاه که به عذاب دردناک (دوزخ) گرفتار آیند (که آن وقت توبه و پشیمانی دیگر سودی ندارد)».

این دعای موسی و هارون بر علی‌ه فرعون و جنودش در موقعی است که کین‌توزی و اذیت و آزار آن‌ها به غایت رسیده بود و با دارائی خود بندگان خدا را از راه توبه به در می‌بردند و گمراه‌شان می‌کردند و خداوند دعای آن‌ها را مستجاب کرد. این دعا را می‌توان بر علی‌ه هر کافر متمرّد طغیانگر ظالمی خواند که امید ی به توبه‌اش نیست².

سوره هود

1- ﴿سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ﴾ دعایی برای تنزیه خداوند ﷻ از هر نقص و بدیست. که به قول برخی مفسرین، بهشتیان در هنگام دریافت نعمت ابراز می‌دارند و در آخر آن می‌گویند: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ (۱) این دعاها نمادی از آن است که بهشتیان نیز به تقدیس و تسبیح باری تعالی مشغولند و برای اکرام و نعمت‌هایش وی را تسبیح و تحمید می‌گویند. خازن، لباب التأویل فی معانی التنزیل، 2/430.

2- سعدی، تیسیر الکریم الرحمن فی تفسیر کلام المنان، ص 327.

37- ﴿رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُن مِّنَ الْخَاسِرِينَ﴾ [هود:47]

«پروردگارا! از این که چیزی را از تو بخواهم که بدان آگاه نباشم، خویشتن را در پناه تو می‌دارم. اگر بر من نبخشائی و ب‌ه من رحم ننمائی از زیانکاران خواهم بود».

این دعای نوح علیه السلام است بعد از اینکه متوجه اشتباهش در مورد پسرش گردید که وی را از خاندان خود خواند و خواهان رحمت ال‌هی برایش شد! این دعا اسوه‌ای است که انسان از طلب نادرست و ناروا ب‌ه خداوند جل جلاله پناه ببرد.

38- ﴿وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ﴾ [هود:88].

«و توفیق من هم (در رسیدن ب‌ه حق و نیکی و زدودن ناحق و بدی) جز با (یاری) خدا نیست. تنه‌ا براو توکل می‌کنم و فقط ب‌ه سوی او برمی‌گردم».

این ندای شعیب علیه السلام در خطاب ب‌ه قومش است که هم‌چیز را در قبضه قدرت ال‌هی می‌داند و توفیق اصاب ب‌ه حق و حقیقت را فقط ب‌ه توفیق ال‌له جل جلاله می‌داند و توکل و بازگشتش را فقط متوجه باری تعالی می‌کند.²

سوره یوسف

39- ﴿رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ﴾ [یوسف:33].

«پروردگارا! زندان برای من خوشایندتر از آن چیزی است که مرا بدان فرا می‌خوانند».

یوسف علیه السلام نگفت: از آنچه مرا بدان می‌خوانید. بلکه گفت: از آنچه مرا بدان می‌خوانند؛ زیرا جمع زنان در این فراخوان، چه با گفتار و چه با حرکت‌ها و نگاه‌ها، مشترک و هم‌آوا بودند. یوسف علیه السلام رو ب‌ه خدا می‌کند و از او یاری و مدد می‌خواهد و عاجزان‌ه درخواست می‌کند که یزدان جل جلاله تلاش‌های زنان را از او برگرداند که برای ب‌ه دام انداختن

1- البته نوح علیه السلام در خواندن این دعا تَمَرُّد و نافرمانی خداوند جل جلاله را نکرد. خداوند جل جلاله تعبیری ظریف در جمله معترضه‌ای در مورد پسر نوح بیان می‌دارد و آن ﴿وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ﴾. «در حالی که پسر نوح در مکانی دور و جدای از کافران بود». نوح علیه السلام که توانسته بود پسرش را از کفار دور سازد و وی نیز عزلت کرده بود، چنین ب‌ه پدر و انمود کرده بود که وی از زمره مؤمنان است و بدین خاطر بود که نوح علیه السلام، وی را برای سوار شدن دعوت کرد و حتی در صورت استنکافش از خداوند جل جلاله برایش طلب دعا نمود. خالدی، القصص القرآنی، 1/97 و 198.

2- نسفی، مدارک التنزیل و حقائق التأویل، 2/40.

وی از خود نشان می دهند؛ چرا که می ترسد در لحظه‌ای در برابر این همه مکر و نیرنگ و تشویق و ترغیب پیاپی به گناه ضعیف گردد و به چیزی دچار شود که از آن بر خود می ترسد، و با دعا و زاری از خدا عز و جل می خواهد او را نجات دهد! و این ندای هر موحد و مؤمنی نیز می باشد که زندان را بر خواسته پلید مشرکین و کافرین و منافقین ترجیح می دهد و فقط از خدا عز و جل درخواست کمک و نجات می کند.

40- ﴿فَاللَّهُ خَيْرٌ حَفِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّحِيمِينَ﴾ [یوسف: 64].

«خدا به‌ترین حافظ و نگه‌دار است و از همه‌ی مهربانان مهربانتر است».

یعقوب علیه السلام ابراز می‌دارد: اگر مرحمتی و لطف برای خودم می‌خواهم، فقط خدا، بلی فقط خدا را به کمک می‌طلبم چه: «خدا به‌ترین حافظ و نگه‌دار است و از همه مهربانان مهربانتر است»؟

41- ﴿رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ

وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ﴾ [101].

[یوسف: 101].

«پروردگارا! (سپاسگزارم که بخش بزرگی) از حکومت به من داده‌ای و مرا از تعبیر خواب‌ها آگاه ساخته‌ای. ای آفریدگار آسمان‌ها و زمین! تو سرپرست من در دنیا و آخرت هستی. مرا مسلمان بمیران و به صالحان ملحق گردان».

این دعای یوسف علیه السلام بعد از راهی از زندان و بازگشت به آغوش پدر بزرگوارش یعقوب علیه السلام است.

سوره رعد

42- ﴿هُوَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابُ﴾ [الرعد: 30].

«او پروردگار من است. جز او معبودی (به حق) نیست. بر او توکل کرده‌ام، و بازگشت من به سوی او است».

سوره ابراهیم

1- سید قطب، ترجمه «فی ظلال القرآن»، 3/1067.

2- همان، 4/31.

43- ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ﴾ [ابراہیم: 35].

«آنگاه که ابراهیم (پس از بنای کعبه) گفت: پروردگارا! این شهر (مکه نام) را محل امن و امانی گردان، و مرا و فرزندانم را از پرستش بت‌ها دور نگاهدار.»

44- ﴿رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضَلَّلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِ فَإِنَّهُ مِنِّيَّ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ [ابراہیم: 36].

«پروردگارا! این بت‌ها بسیاری از مردم را گمراه ساخت‌ه‌اند. (خداوند! من مردمان را به یکتاپرستی دعوت می‌کنم) پس هر که از من پیروی کند، او از من است، و هر کس از من نافرمانی کند (تو خود دانی، خواهی عذابش فرما و خواهی براو ببخشا) تو که بخشاینده مهربانی!»

45- ﴿رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ﴾ [ابراہیم: 37].

«پروردگارا! من بعضی از فرزندانم را (به فرمان تو) در سرزمین بدون کشت و زرع، در کنار خانه تو، که (تجاوز و بی‌توجهی نسبت به) آن را حرام ساخت‌ه‌ای سکونت داده‌ام، خداوند! تا این که نماز را برپای دارند، پس چنان کن که دل‌های گروهی از مردمان (برای زیارت خانه‌ات) متوجه آنان گردد و ایشان را از میوه‌ها بهره‌مند فرما، شاید که (از الطاف و عنایات تو با نماز و دعا) سپاگزار می‌کنند.»

46- ﴿رَبَّنَا إِنَّكَ تَعَلَّمُ مَا تُخْفِي وَمَا تُعْلِنُ وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ﴾ [ابراہیم: 38].

«پروردگارا! تو آگاهی از آنچه پنهان می‌داریم و از آنچه آشکار می‌سازیم (لذا به مصالح ما داناتری و آن کن که ما را به کار آید) و هیچ چیز در زمین و آسمان بر خدا مخفی نمی‌ماند.»

47- ﴿رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ﴾ [ابراہیم: 40].

«پروردگارا! مرا و کسانی از فرزندان مرا نمازگزار کن. پروردگارا! دعا و نیایش مرا بپذیر.»

48- ﴿رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ﴾ [ابراہیم: 41].

1- رحمت و مهربانی ابراهیم عليه السلام در حال نافرمانی قومش به وی اجازه نداد که در این حال خواهان هلاک و نابودی قومش شود. قطان، تفسیر القطان، 292/2.

«پروردگارا! مرا و پدر و مادر مرا و مؤمنان را بیامرز و ببخشای در آن روزی که حساب برپا می‌شود!»¹

سورهٔ اسراء

49- ﴿رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيْتَنِي صَغِيرًا﴾ [الاسراء: 24].

«پروردگارا! بدیشان (والدینم) مرحمت فرما، همان گونه که آنان در کوچکی (به ضعف و کودکی من رحم کردند) مرا تربیت و بزرگ نمودند.»
 خداوند ﷻ ن ه تن ه اب ه انسان آموزش می دهد که چگونه برای والدینش دعا کند بلکه امر می فرماید که این دعا را برای آن ه او مر آن کس که انسان را تربیت و بزرگ نموده، بخواند.

1- ابراهیم علیه السلام برای پدر خود در حالی دعا کرد که کافر بود و این عملکردش در نزد الله ﷻ پذیرفته نشد، خداوند می فرماید: ﴿قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لَقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَءُؤُا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحَدَهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾ [الممتحنة: 4].

«(رفتار و کردار) ابراهیم و کسانی که بدو گرویده بودند، الگوی خوبی برای شما است، بدانگاه که به قوم خود گفتند: ما از شما و از چیزهائی که بغیر از خدا می پرستید، بیزار و گریزانیم، و شما را قبول نداریم و در حق شما بی اعتنائیم، و دشمنانگی و کین هتوزی همیشه میان ما و شما پدیدار آمده است، تا زمانی که به خدای یگان ه ایمان می آورید و او را به یگانگی می پرستید. (کردار و رفتار ابراهیم و گروندگان بدو، سرمشق خوبی برای شما است) مگر سخنی که ابراهیم به پدر خود گفت: من قطعاً برای تو طلب آمرزش می کنم، و در عین حال برای تو در پیشگاه خدا هیچ کار دیگری نمی توانم بکنم. (این سخن، چیزی نیست که بدان اقتداء کنی). پروردگارا! به تو توکل می کنیم، و به تو روی می آوریم، و بازگشت به سوی تو است (و هم ه راه ه سرب ه جانب تو دارد و به تو منت ه می گردد)». این دعا به صورت عام برای والدین مسلمان جایز است و در صورتی که کافر باشند می توان برای آن ه طلب هدایت از خداوند ﷻ کرد. البته برخی از مفسرین بر این باورند که برای آدم و حوا - علی هما السلام - دعا کرده است. نک: رازی، مفاتیح الغیب، 9/264.

همچنین وقتی که ابراهیم علیه السلام ف ه امید، استغفارش برای پدرش سودی نداشت، دیگر این کار را نکردند چنانکه در سوره ی توبه آی ه 114 فرموده است: ﴿وَمَا كَانَ أَسْتَعْفَارًا إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ﴾ [التوبة: 114].
 «استغفار ابراهیم برای پدرش، فقط بخاطر وعده ای بود که به او داده بود (تا وی را بسوی ایمان جذب کند)؛ اما هنگامی که برای او روشن شد که وی دشمن خداست؛ از او دوری جست. به یقین، ابراهیم مهربان و بردبار بود!».

50- ﴿سُبْحٰنَهُۥ وَتَعٰلٰی عَمَّا یَقُوْلُوْنَ عَلُوًّا کَبِیْرًا﴾ [الإسراء: 43].

«خداوند از آنچه آنان (در باره خدا به هم می‌بافتند و از ناروا و نقائصی که در حق او) می‌گویند، بسیار به دور و (از اندیشه ایشان) خیلی بالاتر و بالاتر است.»
این ذکر، جواب توهین‌هاست نادرست افراد فاسق در مورد خالق یکتاست. و اشاره دارد به آفریده‌ایی که ادعا می‌کنند که با خداوند یکتا، آن‌ها نیز خدا هستند!

51- ﴿رَبِّ اَدْخِلْنِیْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّاَخْرِجْنِیْ مُخْرَجَ صِدْقٍ وَّاجْعَلْ لِّیْ مِنْ لَّدُنْكَ

سُلْطٰنًا نَّصِیْرًا﴾ [الإسراء: 80].

«پروردگارا! مرا صادقان (به هر کاری) وارد کن، و صادقان (از آن) بیرون آور، و از جانب خود قدرتی به من عطا فرما که (در امر حکومت بر دوستان و اظهار حجت در برابر دشمنان، برایم) یار و مددکار باشد.»

سوره کهف

52- ﴿رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهٰیٓ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا﴾ [الکف: 10].

«پروردگارا! ما را از رحمت خود بهره‌مند، و راه نجاتی برایمان فراهم فرما.»
اصحاب کهف در موقعی این دعا را خواندند که این جوانان به غار پناه برده و روبه درگاه خدا ﷻ کرده بودند.

53- ﴿مَا سَآءَ اِلٰهُ لَآ قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ﴾ [الکف: 39].

«ماشاءالله! (این نعمت از فضل و لطف خدا است، و آنچه خدا بخواهد شدنی است!) هیچ قوت و قدرتی جز از ناحی‌هی خدا نیست.»

این ذکر در موقع مشاهده لطف و نعمت خداوند ﷻ خوانده می‌شود.

سوره مریم

54- ﴿فَهَبْ لِیْ مِنْ لَّدُنْكَ وَلِیًّا﴾ [مریم: 5].

«(پروردگارا!) از فضل خویش جانشینی به من ببخش.»
زکریا علیه السلام در حالی این دعا را خواند که پیرو و همسرش نازا و از بستگانش بعد از خود بیمناک بود؛ چرا که در ایشان شایستگی و بایستگی به دست گرفتن کار و بار دین را

نمی‌دید. و از خداوند عزوجل خواهان جانشین و فرزندی نیک شد که خداوند عزوجل، یحیی علیه السلام را به وی بخشید.

سوره طه

55- ﴿رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ﴿٥٥﴾ وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ﴿٥٦﴾ وَأَحْلِلْ عُقْدَةً مِّن لِّسَانِي ﴿٥٧﴾ يَفْقَهُوا قَوْلِي ﴿٥٨﴾ وَأَجْعَلْ لِّي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي ﴿٥٩﴾﴾ [طه: 25-29].

«پروردگارا! سین‌ه‌ام را فراخ و گشاده دار و کار مرا بر من آسان گردان. و گره از زبانم بگشای. تا این که سخنان مرا بفهمند. و یاورى از خاندانم برای من قرار بده.»

این دعای موسی علیه السلام بعد از برانگیختنش به پیامبری است.

56- ﴿رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا﴾ [طه: 114].

«پروردگارا! بردانم بیفز!»

سوره انبیاء

57- ﴿أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّحِيمِينَ﴾ [الأنبياء: 83].

«ایوب را (یاد کن) بدان گاه که (بیماری او را از پای در آورده بود، و در این وقت) پروردگار خود را به فریاد خواند (و عاجزان ه گفت: پروردگارا!) بیماری به من روی آورده است و تو مهربانترین مهربانانی.»

ایوب علیه السلام در اینجا در دعای خود از وصف حال پا را فراتر نمی‌برد: ﴿أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ﴾ «بیماری به من روی آورده است». و پروردگارش را با صفت خود وصف کرده است: ﴿وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّحِيمِينَ﴾ «و تو مهربانترین مهربانانی». آن گاه برای تغییر حال خود دعا نمی‌کند، تا شکیبائی خود را در برابر بلا نشان دهد. همچنین به پروردگار خود چیزی پیش نهاده نمی‌کند، تا ادب لازم را با خدای خویش داشته باشد و احترام بایسته را بجای آورد. ایوب علیه السلام نمونه شکیبائی است که از بلا به فغان نمی‌آید و جانش به لب نمی‌رسد، و از زیان و ضرر بدنی و مالی‌ای که در همه اعصار و قرون ضرب‌المثل گردیده است، به خود نمی‌پیچد. حتی ایوب علیه السلام از این هم خودداری می‌کند که رفع بلا و دفع زیان خود را از خدا عزوجل بطلبد. کار خود را بدو وامی‌گذارد، چون اطمینان دارد خدا از حال زار او خبر دارد و

بی‌نیاز از دعا و طلب است!

58- ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ [الأنبياء: 87].

«معبودی (به حق) جز تو وجود ندارد و تو پاک و منزّهی، (خداوند) من از جمله ستمکاران شده‌ام (مراد ریاب!)».

این دعای یونس علیه السلام در میان تاریکی‌های شب و دریا و شکم نه‌نگ است که بعد از اینکه بخاطر نافرمانی قومش خشمناک از میان آن‌ها بیرون رفت. خداوند جل جلاله با فضل خود و این دعا وی را نجات داد، خداوند متعال می‌فرماید: ﴿فَأَسْتَجِبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُجِي الْمُؤْمِنِينَ﴾ [الأنبياء: 88]. «دعای او را پذیرفتیم و وی را از غم‌رها کردیم، و ما همین‌گونه مؤمنان را نجات می‌دهیم (و در برابر دعای خالصان، آنان را از گرفتاری‌ها می‌رهانیم)». در واقع اگر وی از زمره پرستشگران و موحدان نبود نابود می‌شد، خداوند جل جلاله می‌فرماید: ﴿فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾ [الصافات: 143-144]. «اگر او قبلاً از زمره پرستشگران نمی‌بود. او در شکم ماهی تا روز رستاخیز می‌ماند»². پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در مورد این ندای یونس علیه السلام چنین می‌فرماید: «نَعَمْ دَعْوَةُ ذِي الثُّونِ إِذْ هُوَ فِي بَطْنِ الْحُوتِ: ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ فَإِنَّهُ لَمْ يَدْعُ بِهَا مُسْلِمٌ رَبَّهُ فِي شَيْءٍ قَطُّ إِلَّا اسْتَجَابَ لَهُ». «دعای ذوالنون³ در حالیکه در شکم ماهی بود ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ بود که بی‌شک انسان مسلمانی با آن در مورد چیزی دعا نمی‌کند مگر اینکه خداوند دعایش را مستجاب می‌کند»⁴.

59- ﴿رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ﴾ [الأنبياء: 89].

1- سید قطب، ترجمه «فی ظلال القرآن»، 620/4.

2- این مناجات از طرفی اهمیت و جایگاه دعا و توبه را نشان می‌دهد که عدم انجامش چه نافرجام‌ه‌لک و وحشتناکی در بردارد و از طرفی دیگر ندایی جامع از اقرار به یکتاپرستی و تنزیه خداوند متعال و اقرار به اشتباه و خطاست تا در راستای این تمجید و تسبیح، خداوند با لطف و صف‌ناپذیرش از اشتباه و گناه انسان درگذرد.

3- «ذو الثُّون»: ماهیدار صاحب ماهی. مراد یونس علیه السلام است. (نون) به معنی ماهی بزرگ است و مراد نه‌نگ یا وال است. نک: انبیاء/87 و ماوردی، النکت والعیون، 93/3.

4- (صحیح): احمد، المسند (ش1462) / ترمذی (ش3505).

«پروردگارا! مرا تنها مگذار (و فرزندى به من عطاء کن که در زندگى یار و یاور من و پس از مرگ برنامه تبلیغ را پیگیری کند. البتّه اگر هم فرزندى وارث من نشد باکى نیست، چرا که) تو بهترین وارثانى (و باقى پس از فناى مردمانى)».

زکریا علیه السلام در حالى این عا را خواند که پیرو همسرش نازا بوده است و خداوند جل جلاله با دادن یحیی علیه السلام دعایش را مستجاب کرد.

60- ﴿رَبِّ أَحْكُم بِالْحَقِّ وَرَبُّنَا الرَّحْمَنُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ﴾ [الانبیاء: 112].

«پروردگارا! دادگران (میان من و اینان) داوری کن (تا سرانجام، حال مؤمن و کافر یکسان نباشد. آن گاه روی سخن به مخالفان کرده و اظهار داشت:) پروردگار همه ما خداوند مهربان است. (و در برابر) نسبت‌های ناروائی که می‌زید، تنها از او کمک و یاری خواسته می‌شود».

پیغمبر صلی الله علیه و آله پس از مشاهده این هم دوری و روگردانی مشرکان از پذیرش اسلام، رو به خدا کرد و عاجزان‌ه این ندا را سردادند و کارش و قضاوت را به‌وی و واگذار کردند!

سوره مؤمنون

61- ﴿رَبِّ أَنْصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ﴾ [المؤمنون: 26].

«پروردگارا! کمکم کن، (من از اینان مأیوس شده‌ام، نابودشان فرما) به سبب این که مرا تکذیب کرده و دروغگویم نامیده‌اند».

این دعاهنگامی بود که هود و نوح علیهما السلام دیدند راهی به سوی دل‌های خشک و راکد کفار و مشرکین در میان نیست، و جائی را برای رهائی از تمسخر و استهزاء و اذیت و آزارشان نمی‌یابند. تنها کاری که می‌توانند بکنند این است که رو به خدا جل جلاله دارند، و از تکذیب ایشان بنالند و غم و اندوه خود را به پیشگاه او عرضه کنند، و از آستانه کبریائی خدا جل جلاله یاری بطلبند و درخواست چیره شدن و پیروز گردیدن بر این تکذیب و آزار کنند?

62- ﴿رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُّبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ﴾ [المؤمنون: 29].

«پروردگارا! مرا در جایگاه پرخیر و برکتی فرود آور و تو بهترین فرودآوردگانی».

این دعای نوح علیه السلام سوار بر کشتی است که از خداوند جل جلاله خواهان نزولی پربرکت است.

63- ﴿رَبِّ إِنَّمَا تُرِيدُنِي مَا يُوعَدُونَ﴾ [المؤمنون: 93].

1- نک: قنوجی، فتح البیان فی مقاصد القرآن، 383/8.

2- سید قطب، ترجمه «فی ظلال القرآن»، 737/4 و 742.

«پروردگارا! اگر چیزی (را از عذاب) که بدن وعده داده می‌شوند، (در دنیا بر سر آنان بیاوری، در حالی که من در میانشان باشم) به من بنمائی».

مراد این است که اگر عذاب و بلا را دامنگیرشان کردی، در حالی که من در قید حیات و در میانشان باشم.

64- ﴿رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ [المؤمنون: 94].

«پروردگارا! مرا از زمره کافران مگردان (و همراه ایشان معذب منما)!».

65- ﴿وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيْطَانِ﴾ [المؤمنون: 97] وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ﴾ [المؤمنون: 98-97].

«پروردگارا! خویشتن را از وسوسه‌های اهریمنان (و تحریکات ایشان به انجام گناهان) در پناه تو می‌دارم. و خویشتن را در پناه تو می‌دارم از این که با من (در اعمال و اقوال و سایر احوال) گرد آیند (و مرا از تو غافل نمایند)».

66- ﴿رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَأَرْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ﴾ [المؤمنون: 109].

«پروردگارا! ایمان آورده‌ایم، پس ما را ببخش و به ما رحم فرما، و تو بهترین رحم‌کنندگان هستی».

67- ﴿رَبِّ أَعْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ﴾ [المؤمنون: 118].

«پروردگارا! (گناهانم را) ببخشای (به من) مرحمت فرمای، چرا که تو بهترین مهربانانی».

سوره فرقان

68- ﴿رَبَّنَا أَصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا﴾ [الفرقان: 65-66].

﴿وَمُقَامًا﴾ [الفرقان: 65-66].

«پروردگارا! عذاب دوزخ را از ما به دور دار چرا که عذاب آن (گریبانگیر هر کس که شد از او) جدا نمی‌گردد. بی‌گمان دوزخ بدترین قرارگاه و جایگاه است».

69- ﴿رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا﴾ [الفرقان: 74].

[الفرقان: 74].

«پروردگارا! مسران و فرزندانمانی به ما عطاء فرما (که به سبب انجام طاعات و عبادات و دیگر کارهای پسندیده) باعث روشنی چشمانمان گردند، و ما را پیشوای پرهیزگاران گردان».

این‌ها دعای بندگان خوب خدای رحمان است که خاشعان و متضرعان به رب خود را فرا می‌خوانند. این دعا برگرفته از احساس فطری ایمانی ژرف است. احساس عشق به چندین برابر شدن ره‌روان راه خدا، و در پیشاپیش آنان فرزندان و همسران، چون ایشان نزدیک‌ترین مردمان در پیروی کردن هستند، و ایشان نخستین امانتی می‌باشند که از انسان درباره‌ی آنان سؤال می‌شود. و احساس عشق به این‌که مؤمن احساس کند که او پیشوا و راه‌نمای به خیر و خوبی گردد و عاشقان راه خدا بدو اقتدا نمایند. البته در این کار خودستائی و خودنمائی و خودبزرگ‌بینی نیست. چه کسانی که در این کاروان و با این کاروان حرکت می‌کنند هم و هم راه به سوی خدا ﷻ دارند و در راه خدا ﷻ گام برمی‌دارند!

سوره شعراء

70- ﴿رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿٨٣﴾ وَأَجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ ﴿٨٤﴾ وَأَجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ ﴿٨٥﴾ وَأَغْفِرْ لِأَيِّئِ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ ﴿٨٧﴾ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا مَنْ آتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٩﴾﴾ [الشعراء: 83-89].

«پروردگارا! به من کمال و معرفت مرحمت فرما، و مرا (در دنیا و آخرت) از زمره شایستگان و بایستگان گردان. و (با توفیق در طاعت و عبادت و اعمال نیک) برای من ذکر خیر و نام نیک در میان آیندگان برجای دار. و مرا از زمره کسانی ساز که بهشت پرنعمت را فراچنگ می‌آورند. و پدرم را (با رهنمود به ایمان و توفیق در طاعت و عبادت، مورد مرحمت و مشمول مغفرت گردان، و بدین وسیله او را) که از گمراهان است بیامرز. و مرا خوار و رسوا مدار در روزی که (مردمان برای حساب و کتاب و سزا و جزا، زنده و) برانگیخته می‌شوند. آن روزی که اموال، (یعنی نیروی مادی)، و اولاد، (یعنی نیروی انسانی، به کسی) سودی نمی‌رساند. بلکه تن‌ه‌ا کسی (نجات پیدا می‌کند) که با دل سالم (از بیماری شرک و کفر و نفاق و ریا) به پیشگاه خدا آمده باشد».

ابراهیم خلیل علیه السلام بعد از اینکه برای خود خواهان حکمت، صلاح و نام نیک در میان آیندگان می‌شود، برای پدر گمراهش طلب غفران و بخشش می‌کند.²

1- سید قطب، ترجمه «فی ظلال القرآن»، 4/920.

2- ابراهیم علیه السلام برای پدر خود در حالی دعا کرد که کافر بود و این عملکردش در نزد الله متعال پذیرفته نشد. نک: ممتحنه/4 و دعای شماره 48.

71- ﴿رَبِّ إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِ ﴿١١٧﴾ فَأَفْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾﴾ [الشعراء: 117-118].

«پروردگارا! قوم من، مرا دروغگو نامیدند (و دعوت من را نپذیرفتند)! (اکنون) میان من و اینان خودت داوری کن (و کافران و مشرکان را نابود فرما) و من و مؤمنانی را که با من هستند (از دست شکنجه و آزارشان) نجات بده».

این دعای نوح علیه السلام بعد اینکه هیچ راهی برای هدایت قومش باقی نماند و تمام تلاش و توانش بی‌فایده بود، خواهان نابودی آن‌ها و نجات خود و مؤمنان از خداوند جل جلاله گردید.

72- ﴿رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١١٩﴾﴾ [الشعراء: 169].

«پروردگارا! مرا و اهل و عیال و پیروان مرا از (عذابی که سزاوار کارهای ایشان است) به دور و محفوظ دار!».

این دعای لوط علیه السلام برای راهی خود و عیال و قوم مؤمنش از عذاب قومش می‌باشد!

سوره نمل

73- ﴿رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَاٰلِدَتِي وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ ﴿١٩﴾﴾ [النمل: 19].

«پروردگارا! چنان کن که پیوسته سپاسگزار نعمت‌هائی باشم که به من و پدر و مادرم از زانی داشت‌های، و (مرا توفیق عطاء فرما تا) کارهای نیکی را انجام دهم که تو از آن‌ها راضی باشی (و من بدان‌ها رستگار باشم)، و مرا در پرتو مرحمت خود از زمره بندگان شایسته‌ات گردان».

سلیمان علیه السلام بعد از اینکه از سخن مورچه خندید این دعا را خواند.

74- ﴿رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٤﴾﴾ [النمل: 44].

«پروردگارا! من به خود ستم کرده‌ام و با سلیمان خویشان را تسلیم پروردگار جهانیان می‌دارم».

این دعای بلقیس بعد از اینکه دم و دستگاہ سلیمان علیه السلام وی را شکفت زده کرد و سلطنت و قدرت مادی و معنوی خود را در برابر فرمانروائی و توانائی و دارائی سلیمان علیه السلام ناچیز دید، می‌باشد که در این حال دل خود را متوجه خالق جهان جل جلاله کرد و این دعا را خواند.

سوره قصص

75- ﴿رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي﴾ [القصص: 16].

«پروردگارا! من بر خویشتم ستم کردم، پس مرا ببخش.»

76- ﴿رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيرًا لِّلْمُجْرِمِينَ﴾ [القصص: 17].

«پروردگارا! به پاس نعمتهائی که به من عطاء فرموده‌ای، هرگز پشتیبان بدکاران و بزه‌کاران نخواهم شد.»

موسی علیه السلام بعد از کشتن مرد قبطی با ن‌هایت پشیمانی بعد از اعتراف به گناهش در برابر درگاه خداوند جل جلاله خواهان عفو می‌شود و تعهت می‌نماید به سبب رحم و نعمت پروردگارش جل جلاله پشتیبان بدکاران و ظالمان نشود و این دعا و تعهت هر موحّدی می‌باشد که یاری دهنده ظالمان نباشد.

77- ﴿رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ [القصص: 21].

«پروردگارا! مرا از مردمان ستمگرهائی بخش.»

موسی علیه السلام بعد از کشتن مرد قبطی و فرار این دعا را خواند و این دعای وی «دیگر باره نشانه شخصیت جوشان و خروشان را آشکارا می‌بینیم. آمادگی و نگرش را می‌یابیم. همراه با آن نشانه، مستقیم رو به خدا کردن و از او کمک طلبیدن، و چشم به حمایت و رعایت او دوختن، و به پناه او در وقت ترس و خوف خزیدن، و انتظار امن و امان در پناه او کشیدن، و امید نجات و رستگاری از آستانه او داشتن را مشاهده می‌کنیم!»

78- ﴿رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ﴾ [القصص: 24].

«پروردگارا! من نیازمند هر آن خیری هستم که برایم حواله روانه فرمائی.»

موسی علیه السلام بعد از سیراب کردن گوسفندان دختران شعیب علیه السلام از فرط خستگی به زیرسایه درختی رفت و این دعا را خواند.

سوره عنکبوت

79- ﴿رَبِّ أَنْصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ﴾ [العنکبوت: 30].

«پروردگارا! مرا بر قوم تباه پیشه‌پیروز گردان.»

این دعای لوط علیه السلام از آستانه خداوند جل جلاله در برابر قوم بدکردارش می‌باشد.

80- ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ [الفاتحة: 2- عنکبوت: 63- لقمان: 23].

«ستایش و سپاس خداوند را سزا است».

خداوند ﷻ در این آیات به خاطر اینکه حق آن اندازه روشن است که مشرکان نیز بدان اعتراف دارند به پیامبرش ﷺ امر به سپاسگزاری می‌کند؛ چرا که اگر از آنان که مشکوکند بپرسی چه کسی از آسمان آب بارانده است و زمین را به وسیله آن بعد از مردنش زنده گردانده است؟ قطعاً خواهند گفت: خدا! این شکرگزاری برای این نعمت والا و هر نعمت دیگر بر انسان الزامی است.

باران رحمت خداوند سبحان، بر بنده با ایمان بی‌اندازه ریزان خواهد شد اگر بگوید: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾. در قبال این گفتار، نیکی‌ای برای او نوشته خواهد شد که با هیچ مقیاس و میزانی سنجیده نمی‌شود.

سوره فاطر

81- ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ﴾ [فاطر: 34].

«سپاس خداوندی را سزا است که غم و اندوه را از ما زدود. بی‌گمان پروردگار ما آمرزنده (گناهان بندگان و) سپاسگزار (کارهای نیک ایشان) است».

این دعای به‌شتیان است که از بس در لذت و شغف هستند شکرگزاری می‌کنند و دعایی برای هر مؤمنی در این دنیا نیز می‌باشد که خداوند ﷻ سختی و ناراحتی را از وی دور می‌سازد و باید شکرگزار خالق خود باشد.

سوره صافات

82- ﴿سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿١٩﴾ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ

رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٠﴾﴾ [الصافات: 180-182].

«پاک و منزّه است خداوندگار تو از توصیف‌هایی که (مشرکان درباره خدا به هم می‌بافند و سرهم) می‌کنند، خداوندگار عزّت و قدرت. درود بر پیغمبران! ستایش، یزدان را سزا است که خداوندگار جهانیان است».

سوره ص

83- ﴿رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ﴾
[ص:35].

«پروردگارا! مرا ببخشای و حکومتی به من عطاء فرمای که بعد از من کسی را نرسد (که چنین سلطنت و عظمتی داشته باشد). بی گمان تو بسیار بخشایشگری.»

این دعای سلیمان علیه السلام بعد از اینکه دچار بیماری شد و وی همچون کالبدی بی جان بر تخت سلطنت افتاد تا به ابّ هت خود ننازد و به نیروی خویش تکیه نکند و بداند که عظمت و قدرت انسان با کمترین ناخوشی و کوچکترین بیماری متزلزل و چه بسا نابود می‌گردد. سلیمان علیه السلام آن گاه که بلای خدا جل جلاله را دید، توبه و استغفار سرداد و به درگاه اله متعال بازگشت.

سوره غافر

84- ﴿رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ﴾ [غافر:7].

«پروردگارا! مهربانی و دانش تو همه چیز را فرا گرفته است پس در گذر از کسانی که برمی‌گردند و راه تورا در پیش می‌گیرند، و آنان را از عذاب دوزخ مصون و محفوظ فرما.»

85- ﴿رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾ وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٢﴾﴾ [غافر:8-9].

«پروردگارا! آنان را به باغ‌های همیشه ماندگار بهشتی داخل گردان که بدیشان وعده داده‌ای، همراه با پدران خوب و همسران شایسته و فرزندان بایسته ایشان. قطعاً تو (بر هر چیزی) چیره و توانا و (در هر کاری) دارای فلسفه و حکمت هستی. و آنان را از (عقوبت دنیوی و کیفر اخروی) بدی‌ها نگاه‌دار، و تو هر که را در آن روز از کیفر بدی‌ها نگاه‌داری، واقعاً بدو رحم کرده‌ای و آن مسلماً رستگاری بزرگ و نیل به مقصود سترگی است.»

آنان که بردارندگان عرش خدایند و آنان که گرداگرد آنند به سپاس و ستایش پروردگارشان سرگرمند و بدو ایمان دارند و برای مؤمنان طلب آمرزش می‌کنند و این دعاها را می‌خوانند. و هر مسلمانی با آسوه از این دعاها می‌تواند برای مؤمنان دعا کند.

86- ﴿وَأَفْوِضْ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ﴾ [غافر:44].

«من کار و بار خود را به خدا و می‌گذارم و می‌سپارم. خداوند بندگان را می‌بیند.»

سورهٔ احقاف

89- ﴿رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي ۗ إِنَّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾ [الاحقاف: 15].

«پروردگارا! به من توفیق عطاء فرما تا شکر نعمتی را به جای آورم که به من و پدر و مادرم ارزانی داشته‌ای، و کاره‌ای نیکویی را انجام دهم که می‌پسندی و مایهٔ خوشنودی تو است، و فرزندانم را صالح گردان و صلاح و نیکویی را در میان دودمانم تداوم بخش. من توبه می‌کنم و به سوی تو برمی‌گردم، و من از زمرهٔ مسلمانان و تسلیم‌شدگان فرمان یزدانم.»

سورهٔ قمر

90- ﴿فَدَعَا رَبَّهُ ۗ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانتَصِرْ﴾ [القمر: 10].

«تا آنجا که نوح پروردگار خود را بفریاد خواند (و عرض کرد): پروردگارا! من شکست خورده‌ام پس مرا یاری و کمک فرما.»

این دعای نوح عليه السلام بعد از تکذیب کردن و دیوانه خواندنش از طرف قومش می‌باشد و متهم کردنش به خودخواهی است. این ندای نوح عليه السلام است که: تو ای خدا کمک کن. یاری بده دعوت خود را. حق و حقیقت را مدد فرما. برنامهٔ خود را نصرت و پیروزی عطاء کن. تو خودت کمک فرما، کار کمک و یاری کار تو است و بس. دعوت، دعوت تو است!

سورهٔ حشر

91- ﴿رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ [الحشر: 10].

«پروردگارا! ما را و برادران ما را که در ایمان آوردن بر ما پیشی گرفت‌ه‌اند بیامرز، و کین‌های نسبت به مؤمنان در دل‌هایمان جای مده، پروردگارا! تو دارای رأفت و رحمت فراوانی هستی.»

این دعای کسانی می‌باشد که پس از مهاجرین و انصار رضی الله عنهم به خداوند جل جلاله ایمان آورده و از خداوند جل جلاله برای این رادمردان تاریخ بشر دعا می‌کنند و این فراخوان خداوند جل جلاله برای دعا کردن برای آن‌ها نمادی بارز از بزرگی و ایده‌آل بودن آن‌هاست و احترامی والا به این

شاگردان ناب مکتب نبوت ﷺ می‌باشد. با وصف محرز است هرگون‌ه‌ حقد و کینه‌ و بی-حرمتی به این مؤمنان راستین نمادی از نافرمانی خداوند ﷻ می‌باشد.

سوره ممتحنه

92- ﴿رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾ [الممتحنة: 4].

«پروردگارا! به تو توکل می‌کنیم، و به تو روی می‌آوریم، و بازگشت به سوی تو است (و همه راه‌ها سرب‌ه‌ جانب تو دارد و به تو منت‌ه‌ می‌گردد)».

93- ﴿رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاعْفِرْ لَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ

الْحَكِيمُ﴾ [الممتحنة: 5].

«پروردگارا! ما را گرفتار دست کافران (با عذابت و تسلط آن‌ها بر ما) مکن، پروردگارا! ما را بیامرزک‌ه‌ توجیره‌ کار بجائی!».

سوره تحریم

94- ﴿رَبَّنَا أْتِمِّمْ لَنَا نُورَنَا وَاعْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ [التحریم: 8].

«پروردگارا! نور ما را کامل گردان و ما را ببخشای، چراک‌ه‌ تو بر هر چیزی بس توانائی».

بهشتیان در حالی که نور ایمان و عمل صالح ایشان، پیشاپیش و سوی راستشان رو به جانب بهشت در حرکت است و وقتی که خاموش شدن نور منافقان را می‌بینند، رو به درگاه خدا سبحان‌ه‌ و تعالی می‌کنند و این دعا را سر می‌دهند. گفته شده: خداوند نور را کامل کرده ولی آن‌ها باز خواهان تقرب بیشتر به خداوند سبحان‌ه‌ و تعالی هستند؟

سوره نوح

95- ﴿رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا﴾ [نوح: 26-27].

وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاَجْرًا كَفَارًا﴾ [نوح: 26-27].

1- گروهی از علما، التفسیر المیسر، 105/10.

2- زمخشری، الکشاف، 97/7.

«پروردگارا! هیچ احدی از کافران را بر روی زمین زنده باقی نگذار که اگر ایشان را ره کنی، بندگانت را گمراه می‌سازند، و جز فرزندان بزه‌کار و کافر سرسخت نمی‌زاینند و به دنیا نمی‌آورند». نوح علیه السلام وقتی که ابلاغ خود را به قومش کامل کرد و از ایمان و تسلیم شدن آن‌ها ناامید گردید، این دعا را بر علی‌ه قوم کافر و مشرکش کرد.

96- ﴿رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَن دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا﴾ [نوح: 28].

«پروردگارا! مرا، و پدر و مادرم را، و همه کسانی را که مؤمنان و باورمندان به خانه من در می‌آیند و سایر مردان و زنان با ایمان را بیامرز! و کافران را جز هلاک و نابودی میفز!».

سورهٔ إخلاص

97- ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ اللَّهُ الصَّمَدُ ۝ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝ وَلَمْ يَكُن لَّهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾ [الإخلاص: 1-4].

«بگو: خدا، یگانه یکتا است. خدا، کمال مطلق و سرور والای برآورنده امیدها و برطرف‌کننده نیازمندی‌ها است. نزاده است و زاده نشده است. و کسی همتا و همگون او نمی‌باشد».

سورهٔ اخلاص اثبات عقیده توحید و یکتاپرستی اسلامی و توضیح آن است و دعا و ندای یکتاپرستی می‌باشد. و در عین حال دارای فضائل وصف‌ناپذیری نیز می‌باشد. این سوره با دو سوم قرآن برابر است، بخاری از عبدالرحمن بن عبدالله رضی الله عنه روایت می‌کند: مردی شنید کسی می‌خواند: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ و آن را تکرار می‌کرد. وقتی که به بامداد رسید به خدمت پیغمبر صلی الله علیه و آله رفت و این کار را برایش ذکر کرد - انگار این مرد چنین کاری را کم و ناچیز می‌انگاشت -، پیغمبر صلی الله علیه و آله فرمود: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ؛ إِنَّهَا لَتَعْدِلُ ثُلُثَ الْقُرْآنِ». «به خدائی سوگند که جان من در دست او است، این سوره با دو سوم قرآن برابر است»¹. این فضیلت غریب نیست؛ زیرا این یگانگی و احدیت عقیده دل و درون، و تفسیر هستی، و برنامه زندگی است... بدین خاطر این سوره متضمن بزرگ‌ترین خطوط اصلی در حقیقت سترگ اسلام است².

1- (صحیح): بخاری (ش 5013 و 6643) / ابوداود (ش 1463).

2- سید قطب، ترجمه «فی ظلال القرآن»، 6/992-997.

ابوهریره رضی الله عنه روایت می‌کند که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «قَالَ اللَّهُ: كَذَّبَنِي ابْنُ آدَمَ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ دَلِيلٌ وَشَتَمَنِي وَلَمْ يَكُنْ لَهُ ذَلِكَ فَأَمَّا تَكْذِيبُهُ إِيَّايَ فَقَوْلُهُ لَنْ يُعِيدَنِي كَمَا بَدَأَنِي وَلَيْسَ أَوَّلُ الْخَلْقِ بِأَهْوَنَ عَلَيَّ مِنْ إِعَادَتِهِ وَأَمَّا شَتْمُهُ إِيَّايَ فَقَوْلُهُ اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا وَأَنَا الْأَحَدُ الصَّمَدُ لَمْ أَلِدْ وَلَمْ أُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لِي كُفْتًا أَحَدٌ»¹ خداوند فرمود: فرزند آدم مرا تکذیب کرد در حالیکه چنین حقی نداشت، به من اهانت کرد در حالیکه چنین حقی نداشت، تکذیبش بر من آن بود که گفت: هرگز مرا زنده نمی‌کند همانگونه که مرا آفریده و (این گفته) در حالیست که اول آفرینشش بر من آسان‌تر از زنده کردنش نیست. و اما اهانتش بر من این است که: خداوند فرزند دارد. در حالیکه من یگانه یکتای بی‌نیاز و در اوج کمالی هستم که نزاده است و زاده نشده است. و کسی همتا و همگون او نمی‌باشد»².

سوره فلق

98- ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴿١﴾ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ﴿٢﴾ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ﴿٣﴾ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴿٤﴾ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾﴾ [الفلق: 1-5].

«بگو: پناه می‌برم به خداوندگار سپیده‌دم. از شرّ هر آنچه خداوند آفریده است. و از شرّ شب بدان گاه که کاملاً فرا می‌رسد. و از شرّ کسانی که در گره‌ها می‌دمند. و از شرّ حسود بدان گاه که حسد می‌ورزد».

سوره ناس

99- ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِ ﴿٢﴾ إِلَهِ النَّاسِ ﴿٣﴾ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴿٤﴾ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ﴿٥﴾ مِنَ الْغَيْثِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾﴾ [الناس: 1-6].

«بگو: پناه می‌برم به پروردگار مردمان. به مالک و حاکم (واقعی) مردمان. به معبود (بر حق) مردمان. از شرّ وسوسه‌گری که واپس می‌رود. وسوسه‌گری است که در سین‌های مردمان به وسوسه می‌پردازد. (در سین‌های مردمانی) از جنّی‌ها و انسان‌ها».

این دو سوره رهنمود و رهنمونی از سوی یزدان سبحان نخست برای پیغمبرش صلی الله علیه و آله و بعد از او برای همگی مؤمنان است. رهنمود و رهنمون به این که به کنف حمایت او، و به

1- (صحیح): بخاری (ش 4974 و 4975). و نک: ابن کثیر، تفسیر القرآن العظیم، 8/529.

2- جهت مشاهده فضائل بیشتر آن نک: ابن کثیر، تفسیر القرآن العظیم، 8/527-534.

پناه‌گاه او، پناه ببرند از هر چیز خوفناکی، چه پن‌هان باشد و چه آشکار، و چه ناشناخته باشد و چه شناخته، و چه کم باشد و چه زیاد و چه جزئی باشد و چه کلی...!

در فضیلت و ناب بودن این سوره‌ها روایات متعدّد وجود دارد، از جمله روایات صحیح:

- عقبه بن عامر رضی الله عنه روایت کرده که پیغمبر صلی الله علیه و آله فرمود: «أُنزِلَ، أَوْ أُنزِلَتْ عَلَيَّ آيَاتٌ لَمْ يُرْ مِثْلُهُنَّ قَطُّ، الْمُعَوَّذَتَيْنِ»² «بر من آیاتی نازل گردید که مانند آن‌ها هرگز دیده نشده است و آن‌ها: معوذتین».

- از جابر رضی الله عنه روایت که پیغمبر صلی الله علیه و آله فرمود: «إِقْرَأْ يَا جَابِرُ!» «بخوان ای جابر!» گفتم: چه چیز را بخوانم پدر و مادرم فدایت باد؟ فرمود: ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ۝۱﴾ ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْتَّاسِ ۝۱﴾ و من آن‌ها را خواندم. فرمود: «إِقْرَأْ بِهِمَا، وَلَنْ تَقْرَأَ بِمِثْلِهِمَا» «آن‌ها را بخوان که هرگز مانند آن‌ها را نخوانده‌ای»³.

- عائش رضی الله عنها روایت کرده: «پیغمبر صلی الله علیه و آله هر شب وقتی به رختواب خود می‌رفت، کف دست‌هایش را کنار هم‌دیگر می‌آورد، سپس دو سوره ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ۝۱﴾ و ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْتَّاسِ ۝۱﴾ را می‌خواند و به کف دست‌هایش فوت می‌کرد و می‌دمید. آن‌گاه تا آنجا که می‌توانست دست‌هایش را بر بدنش می‌کشید و می‌مالید. نخست سر، سپس رخسار، آن‌گاه قسمت پیشین بدنش را دست می‌کشید و مسح می‌کرد... این کار را سه بار انجام می‌داد»⁴.

- ابن عباس رضی الله عنهما روایت کرده که پیغمبر صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «الشَّيْطَانُ جَائِمٌ عَلَى قَلْبِ ابْنِ آدَمَ، فَإِذَا ذَكَرَ اللَّهُ تَعَالَى حَسَسَ وَإِذَا غَفَلَ وَسَّوَسَ» «اه‌ریمن بالای دل آدمیزاد چمباتمه زده است. هرگاه آدمیزاد به ذکر خداوند بزرگوار پردازد و سپس می‌رود. و هرگاه آدمیزاد از خدا غافل گردد به وسوسه می‌پردازد».

1- نک: سید قطب، ترجمه «فی ظلال القرآن»، 6/998-1007.

2- (صحیح): مسلم (ش 1928 و 1927) / ترمذی (ش 2902 و 3367).

3- (حسن): نسایی (ش 5441) / ابن حبان (ش 796).

4- (صحیح): بخاری (ش 5748) / ابوداود (ش 5058).

فصل دوم:
اذکار و دعاهای نبوی ﷺ

1- فضیلت ذکر و تسبیحات

(1-1) فضیلت ذکر

خداوند متعال می‌فرماید: ﴿فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ﴾ [البقرة: 152].

«مرا یاد کنید تا من نیز شما را یاد کنم، و از من سپاسگزاری کنید و ناسپاسی مرا نکنید.»

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا﴾ [الأحزاب: 41].

«ای مؤمنان! خدای را بسیار یاد کنید.»

﴿وَالَّذِكْرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالَّذِكْرَتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾ [الأحزاب: 35].

«مردان و زنانی که خدا را بسیار یاد می‌کنند، خداوند برای آن‌ها آمرزش و پاداش بزرگی فراهم ساخته است.»

﴿وَأَذْكُر رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُن مِّنَ الْغَافِلِينَ﴾ [الأعراف: 205].

«پروردگارت را در دل خود، با فروتنی، هراس، آهسته و آرام، صبحگاهان و شامگاهان یاد کن و از زمره غافلان مباش.»

رسول الله ﷺ می‌فرماید: «مَثَلُ الَّذِي يَذْكُرُ رَبَّهُ وَالَّذِي لَا يَذْكُرُ رَبَّهُ مَثَلُ الْحَيِّ وَالْمَيِّتِ»⁽¹⁾. «مثال کسی که پروردگارش را یاد می‌کند و کسی که پروردگارش را یاد نمی‌کند، مانند زنده و مرده است.»

آیا شما را از بهترین اعمال با خبر نگردانم که نزد پروردگارتان پاکیزه‌تر است و رسول الله ﷺ فرمود:

«يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي، وَأَنَا مَعَهُ إِذَا ذَكَرَنِي، فَإِنْ ذَكَرَنِي فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي، وَإِنْ ذَكَرَنِي فِي مَلَأٍ ذَكَرْتُهُ فِي مَلَأٍ خَيْرٍ مِنْهُمْ، وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ شَبْرًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا، وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ بَاعًا، وَإِنْ أَتَانِي يَمْسِيهِ أَتَيْتُهُ هَرُولَةً»⁽²⁾.

«خداوند (در حدیث قدسی) می‌فرماید: من نزد گمان بنده‌ام هستم و هنگامی که او مرا یاد

1- (صحیح): بخاری (ش 6407) / مسلم (ش 1859).

2- (صحیح): بخاری (ش 7405) / مسلم (ش 6982، 6981 و 7008).

نمایند من همراه او هستم، اگر مرا در خلوت یاد کند، من او را در خلوت یاد می‌کنم، و اگر مرا در مجلسی یاد کند، من او را در مجلسی به‌تر از آن یاد می‌کنم، و اگر به سوی من به اندازه وجوبی تقرب جوید، من به سوی او به اندازه ذراعی «بازوی» تقرب می‌جویم، و اگر به اندازه ذراعی به سوی من تقرب جوید من به او به اندازه باعی «دو بازوی انسان» نزدیک می‌شوم. و اگر پیاده به سوی من بیاید، من شتابان به سوی او می‌آیم».

از عبدالله بن بُسر رضی الله عنه روایت شده که مردی گفت: یا رسول الله ﷺ امور اسلام زیاد هستند، به من چیزی یاد دهید که به آن تمسک جویم. پیامبر رضی الله عنه فرمودند: «لَا يَزَالُ لِسَانَكَ رَطْبًا مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ»⁽¹⁾.

«پیوسته زبانت با یاد خدا تر باشد».

و نیز پیامبر اکرم رضی الله عنه فرمودند: «مَنْ قَرَأَ حَرْفًا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ فَلَهُ بِهِ حَسَنَةٌ، وَالْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا، لَا أَقُولُ: ﴿الْم﴾ [البقرة: 1]. حَرْفٌ؛ وَلَكِنْ: أَلْفٌ حَرْفٌ، وَلَا مَ حَرْفٌ، وَمِيمٌ حَرْفٌ»⁽²⁾ «هر کس یک حرف از قرآن بخواند، یک نیکوی برایش نوشته می‌شود، و هر نیکوی ده برابر می‌شود، من نمی‌گویم: ﴿الْم﴾ یک حرف است، بلکه: ألف یک حرف، لام یک حرف، و میم یک حرف است».

عقبه بن عامر رضی الله عنه می‌گوید: در صفت بودیم که رسول الله ﷺ بیرون آمد و فرمود: «أَيُّكُمْ يُحِبُّ أَنْ يَغْدُوَ كُلَّ يَوْمٍ إِلَى بُطْحَانَ أَوْ إِلَى الْعَقِيقِ فَيَأْتِي مِنْهُ بِنَاقَتَيْنِ كَوْمَاوَيْنِ فِي غَيْرِ إِثْمٍ وَلَا قَطِيعَةٍ رَحِمٍ؟». «کدام یک از شما دوست دارد که هر روز صبح، به بُطْحَانَ یا عقیق برود و با دو شتر بار برگردد بدون این که گناهی یا قطع صلّه رحمی انجام داده باشد؟».

گفتیم: یا رسول الله ﷺ! ما دوست داریم. فرمود: «أَفَلَا يَغْدُو أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَسْجِدِ فَيَعْلَمُ، أَوْ يَقْرَأَ آيَتَيْنِ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ ﷻ خَيْرٌ لَهُ مِنْ نَاقَتَيْنِ، وَثَلَاثَ خَيْرٌ لَهُ مِنْ ثَلَاثٍ، وَأَرْبَعٌ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَرْبَعٍ، وَمِنْ أَعْدَائِهِنَّ مِنَ الْإِبِلِ»⁽³⁾. «هر کس به مسجد برود و دو آیه از کتاب خداوند رضی الله عنه را یاد بگیرد یا بخواند، برای او از دو شتر بهتر است، و سه آیه از سه شتر، و چهار آیه از چهار شتر، و به تعداد آیات از همان تعداد شتر، برایش بهتر و سودمندتر است».

1- (صحیح): احمد، المسند (ش 17698) / ترمذی (ش 3375).

2- (صحیح): ترمذی (ش 2910) / بخاری، التاريخ الكبير (ج 1 ص 216).

3- (صحیح): مسلم (ش 1909) / ابوداود (ش 1458).

و رسول الله ﷺ فرمودند: «مَنْ قَعَدَ مَقْعَدًا لَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ فِيهِ كَانَتْ عَلَيْهِ مِنَ اللَّهِ تِرَةً، وَمَنْ اضْطَجَعَ مَضْجَعًا لَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ فِيهِ، كَانَتْ عَلَيْهِ مِنَ اللَّهِ تِرَةً»⁽¹⁾. «هر کس در جای بنشیند و آنجا، خدا را یاد نکند، از طرف خدا، براو زیان وارد خواهد شد، و هر کس به پهلو بخوابد و خدا را یاد نکند، برای این غفلت هم از جانب خدا زیان خواهد دید».

و رسول الله ﷺ فرمودند: «مَا قَعَدَ قَوْمٌ مَقْعَدًا لَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ ﷻ وَيُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ إِلَّا كَانَ عَلَيْهِمْ حَسْرَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَإِنْ دَخَلُوا الْجَنَّةَ لِلثَّوَابِ»⁽²⁾. «هر گروهی در مجلسی بنشیند و در آن، ذکر اله را نکند و بر پیامبرشان درود نفرستد، اگرچه داخل بهشت هم شوند، روز قیامت بر آن‌ها حسرت و افسوس وارد می‌شود».

و رسول الله ﷺ فرمودند: «مَا مِنْ قَوْمٍ يَقُومُونَ مِنْ مَجْلِسٍ لَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ فِيهِ إِلَّا قَامُوا عَنْ مِثْلِ حَيْفَةِ حِمَارٍ وَكَانَ لَهُمْ حَسْرَةٌ»⁽³⁾. «هیچ گروهی از مجلسی که در آن، خدا را یاد نکرده‌اند بر نمی‌خیزند، مگر مثل اینکه از (نزد) لاشهٔ الاغی برخاست‌ه‌اند، و حسرت آن‌ها را فراگرفته‌است».

(2-1) فضیلت تسبیح، تحمید، تهلل و تکبیر

رسول الله ﷺ می‌فرماید: «مَنْ قَالَ: سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ فِي يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ حُطَّتْ خَطَايَاهُ وَلَوْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ»⁽⁴⁾. «هر کس روزانه صد بار «سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ» بگوید، گناهانش بخشیده می‌شوند اگرچه به اندازهٔ کف دریا باشند».

و می‌فرماید: «هر کس دعای زیر را ده بار بخواند مانند کسی است که چه‌ارتن از فرزندان اسماعیل را آزاد کرده‌است: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»»⁽⁵⁾. «هیچ معبودی «بر حقی» به جز اله وجود ندارد، یکتاست و شریکی ندارد، پادشاهی و ستایش از آن او است، و او بر هر چیز تواناست».

1- (صحیح): ابوداود (ش 4858) / بی‌هقی، شعب الایمان (ش 545).

2- (صحیح): احمد، المسند (ش 99965) / ابن حبان (ش 591 و 592).

هر لحظه‌ای که در دنیا بدون ذکر و یاد خداوند ﷻ سپری شود، روز قیامت موجب حسرت است.

3- (صحیح): به تحقیق قبلی رجوع گردد.

4- (صحیح): بخاری (ش 6405) / مسلم (ش 7018).

5- (صحیح): بخاری (ش 6404) / مسلم (ش 7020).

و می‌فرماید: دو کلمه وجود دارد که راحت به زبان می‌آیند و در ترازوی اعمال، سنگین‌اند، و نزد خدای رحمان محبوب‌اند: «سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ»⁽¹⁾.
«اللّه پاک و منزّه است، و او را ستایش می‌کنم، خداوند عظیم، پاک و منزّه است».

و می‌فرماید: اگر من «سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ» بگویم، نزد من از آنچه که خورشید بر آن طلوع کرده است «یعنی؛ همۀ دنیا» دوست داشتنی‌تر است⁽²⁾.

و می‌فرماید: «أَيُعِزُّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَكْسِبَ كُلَّ يَوْمٍ أَلْفَ حَسَنَةٍ؟ فَسَأَلَهُ سَائِلٌ مِنْ جُلَسَائِهِ: كَيْفَ يَكْسِبُ أَحَدُنَا أَلْفَ حَسَنَةٍ؟ قَالَ: يُسَبِّحُ مِائَةَ تَسْبِيحَةٍ، فَيَكْتُبُ لَهُ أَلْفَ حَسَنَةٍ أَوْ يُحِطُّ عَنْهُ أَلْفُ حَطِيئَةٍ»⁽³⁾. «آیا کسی از شما نمی‌تواند روزانه هزار نیک‌ی بدست آورد؟ یکی از کسانی که در جلسه حضور داشت پرسید: چگونه یکی از ما می‌تواند هزار نیک‌ی بدست آورد؟ فرمود: هر کس صد بار سبحان الله بگوید برایش هزار نیک‌ی نوشتۀ هم می‌شود، یا هزار گناه از او بخشیده می‌شود».

رسول الله ﷺ فرمودند: «يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنِ قَيْسٍ أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى كَنْزٍ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ؟ فَقُلْتُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: قُلْ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ»⁽⁴⁾. «ای عبدالله بن قیس! آیا تو را به گنجی از گنج‌های بهشت، راهنمای نمی‌کنم؟ گفتم: بل ای رسول الله! فرمود: بگو: «لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ»».

و نیز رسول الله ﷺ فرمودند: «أَحَبُّ الْكَلَامِ إِلَى اللَّهِ أَرْبَعٌ: سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، لَا يَضُرُّكَ بَأْيَهُنَّ بَدَأْتَ»⁽⁵⁾. «چهار کلمه نزد خداوند از هم‌هی کلمات محبوب‌تراند: سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، با هر یک از آن‌ها که شروع کنی اشکالی ندارد».

بادی‌نشین‌ی نزد رسول الله ﷺ آمد و گفت: جمل‌های به من بیاموز تا آن را وارد خود سازم، رسول الله ﷺ فرمود: بگو: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا،

1- (صحیح): بخاری (ش 6682 و 7563 و 6406) / مسلم (ش 7021).

2- (صحیح): مسلم (ش 7022) / ترمذی (ش 3597).

3- (صحیح): مسلم (ش 7027) / ترمذی (ش 3463).

4- (صحیح): بخاری (ش 7386 و 4202 و 6610) / مسلم (ش 7043).

5- (صحیح): مسلم (ش 5724 و 5725) / ابن ماجه (ش 3811).

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا، سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ»
آن مرد گفت: این جملات از آن پروردگار است، برای خود چه بگویم؟ رسول اله ﷺ فرمود:
بگو: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي، وَارْحَمْنِي، وَاهْدِنِي، وَارْزُقْنِي»⁽¹⁾. «بارالاه! مرا ببخش، و به من رحم کن،
و مرا هدایت کن، و به من روزی عنایت فرما».

هرگاه فردی مسلمان می‌شد، رسول اله ﷺ نماز را به او می‌آموخت، سپس دستور
می‌داد که با این جملات دعا کند:

«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي، وَارْحَمْنِي، وَاهْدِنِي، وَعَافِنِي وَارْزُقْنِي»⁽²⁾. «بارالاه! مرا ببخش، و به من
رحم کن، و مرا هدایت ده، و عافیت بخش، و به من روزی عطا فرما».
و «إِنَّ أَفْضَلَ الدَّعَاءِ الْحَمْدُ لِلَّهِ، وَإِنَّ أَفْضَلَ الذِّكْرِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ»⁽³⁾. «به‌ترین دعا
الْحَمْدُ لِلَّهِ، و به‌ترین ذکر لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ است».

«باقیات صالحات (نیک‌ی‌های جاودان‌ه) عبارتند از: «سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا
إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ»⁽⁴⁾.

ابوهریره رضی الله عنه روایت کرده است: «جَاءَ الْفُقَرَاءُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالُوا ذَهَبَ أَهْلُ الدُّنْيَا مِنَ
الْأَمْوَالِ بِالذَّرَجَاتِ الْعُلَا وَالنَّعِيمِ الْمُقِيمِ يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ وَلَهُمْ فَضْلٌ
مِنْ أَمْوَالٍ يَحْجُونَ بِهَا وَيَعْتَمِرُونَ وَيُجَاهِدُونَ وَيَتَصَدَّقُونَ قَالَ أَلَا أَحَدْتُكُمْ إِنْ أَخَذْتُمْ أَدْرَكْتُمْ
مَنْ سَبَقَكُمْ وَلَمْ يَدْرِكْكُمْ أَحَدٌ بَعْدَكُمْ وَكُنْتُمْ خَيْرَ مَنْ أَنْتُمْ بَيْنَ ظَهْرَانِيهِ إِلَّا مَنْ عَمِلَ مِثْلَهُ
تُسَبِّحُونَ وَتُحْمَدُونَ وَتُكَبَّرُونَ خَلَفَ كُلُّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ»⁽⁵⁾. «عده‌ای از فقرا نزد رسول
الله ﷺ آمدند و عرض کردند: ثروتمندان علاوه بر رفاه مادی، درجات رفیع به‌شت و
نعمت‌های جاودان آن را از آن خود ساختند. زیرا مانند ما نماز می‌خوانند، روزه می‌گیرند و به
دلیل برتری در ثروت، حج و عمره می‌گذارند و چه‌آدمی کنند و صدقه می‌دهند. (و این کاره از ما
ساخته نیست). رسول خدا ﷺ فرمود: «آیا عملی به شما نیاموزم که اگر آن را انجام دهید،
کسانی را که از شما پیشی گرفت‌ه‌اند، در خواهید یافت و از به‌ترین انسان‌هایی که با شما
هستند، خواهید شد. و جز کسانی که مثل شما این عمل را انجام می‌دهند، کسی دیگر به شما

1- (صحیح): مسلم (ش 7023).

2- (صحیح): مسلم (ش 7026) / ابن‌ماجه (ش 3845).

3- (صحیح): ترمذی (ش 3383) / ابن‌ماجه (ش 3800).

4- (صحیح): نسایی، السنن الکبری (ش 10684).

5- (صحیح): بخاری (ش 6329 و 843) / مسلم (ش 1375 و 1376).

نخواهد رسید؟ آن عمل، این است که پس از هر نماز فرض، سی و سه بار «سبحان الله» و سی و سه بار «الحمد لله» و سی و سه بار «الله أكبر» بگویند.

ابن المعلی رضی الله عنه روایت کرده است: «كُنْتُ أُصَلِّي فِي الْمَسْجِدِ فَدَعَانِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَلَمْ أُجِبْهُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي كُنْتُ أُصَلِّي فَقَالَ أَلَمْ يَقُلِ اللَّهُ ﴿أَسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ﴾ ثُمَّ قَالَ لِي لِأَعْلَمَنَّكَ سُورَةَ هِيَ أَعْظَمُ السُّورِ فِي الْقُرْآنِ قَبْلَ أَنْ تَخْرُجَ مِنَ الْمَسْجِدِ ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِي فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ قُلْتُ لَهُ أَلَمْ تَقُلْ لِأَعْلَمَنَّكَ سُورَةَ هِيَ أَعْظَمُ سُورَةَ فِي الْقُرْآنِ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ هِيَ السَّبْعُ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ الَّذِي أُوتِيَتْهُ»⁽¹⁾. «در مسجد نبوی، نماز می خواندم که رسول الله ﷺ مرا صدا زد. جواب ندادم. سپس گفتم: ای رسول خدا! من مشغول نماز خواندن بودم. آنحضرت رضی الله عنه گفت: مگر خداوند نفرموده است: [الأنفال: 24]؟ (فرمان خدا را بپذیرید و رسولش را اجابت کنید هنگامی که شما را برای امری حیاتی، فرا خواند). آنگاه به من فرمود: «قبل از اینکه از مسجد خارج شوی، سوره‌ای را که بزرگترین سوره قرآن است، به تو می آموزم». سپس دستم را گرفت و هنگامی که خواست از مسجد، بیرون برود، به او گفتم: مگر به من نگفتی که سوره‌ای را که بزرگترین سوره قرآن است، به تو می آموزم؟ فرمود: «آن، سوره حمد است که دارای هفت آیه می باشد و در هر رکعت نماز، تکرار می شود و آن، همان قرآن بزرگی است که به من عنایت شده است».

و نیز رسول الله رضی الله عنه فرمودند: «كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ، ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ، حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ: سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ، سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ»⁽²⁾. «دو کلمه سبک بر زبان، سنگین در ترازوی «اعمال» و دوست داشتنی در نزد رحمان هستند و آن: سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ، سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ».

(3-1) شیوه تسبیح گفتن رسول اکرم ﷺ

عبدالله بن عمرو رضی الله عنه می گوید: «رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَعْقِدُ التَّسْبِيحَ بِيَمِينِهِ»⁽³⁾. «پیامبر رضی الله عنه

را دیدم که تسبیحات خود را با دست راستش می شمرد».

1- (صحیح): بخاری (ش 4703 و 4474 و 5006) / ابوداود (ش 1460).

2- (صحیح): بخاری (ش 6682 و 7563 و 6406) / مسلم (ش 7021).

3- (صحیح): ابوداود (ش 1504) / بی‌هقی، السنن الکبری (ش 3148).

(4-1) نمون‌هایی از دعاهای رسول اکرم ﷺ

اکثر دعای رسول الله ﷺ این بوده که می‌فرمود: ﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ [البقرة: 201]. «پروردگارا! در دنیا به ما نیکی رسان و در آخرت نیز به ما نیکی عطاء فرما و ما را از عذاب آتش (دوزخ محفوظ) نگاهدار»¹.

«اللَّهُمَّ أَصْلِحْ لِي دِينِي الَّذِي هُوَ عِصْمَةٌ أَمْرِي وَأَصْلِحْ لِي دُنْيَايَ الَّتِي فِيهَا مَعَاشِي وَأَصْلِحْ لِي آخِرَتِي الَّتِي فِيهَا مَعَادِي وَاجْعَلْ الْحَيَاةَ زِيَادَةً لِي فِي كُلِّ خَيْرٍ وَاجْعَلِ الْمَوْتَ رَاحَةً لِي مِنْ كُلِّ شَرٍّ»². «خداوندا! دینم را که نگه‌دارنده من از گناهان و مه‌الک است، و دنیایم را که در آن زندگی من می‌گذرد، و آخرتم را که بازگشت من به آن است، اصلاح کن و زندگی مرا موجب زیاد کردن کارهای نیک من گردان و مرگم را وسیله راحتی و نجات من از هر بدی قرار بده».

«پیامبر ﷺ فرمود: به خداوند ﷻ گفتم: پروردگارا! مرا تعلیم بده. و خداوند ﷻ فرمودند: بگو: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ، وَتَرْكَ الْمُنْكَرَاتِ، وَحُبَّ الْمَسَاكِينِ، وَأَنْ تَغْفِرَ لِي وَتَرْحَمَنِي، وَإِذَا أَرَدْتَ فِتْنَةً فِي قَوْمِي فَتَوَفَّنِي إِلَيْكَ وَأَنَا غَيْرُ مَفْتُونٍ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ حُبِّكَ، وَحُبَّ مَنْ يُحِبُّكَ، وَحُبًّا يُبَلِّغُنِي حُبِّكَ»³ «پروردگارا! انجام کارهای خیر؛ و ترک کارهای بد را از تو مسئلت می‌نمایم، همچنین دوستی با مساکین و اینکه مرا مورد مغفرت و رحمت قرار بدهی و توبه مرا بپذیری، را نیز از تو تقاضا دارم. پروردگارا! هرگاه اراده کردی بندگان را مورد امتحان و آزمایش قرار دهی، مرا بدون امتحان و آزمایش بسوی خود قبض کن. خداوندا! من، دوستی تو و دوستی کسی که تو را دوست دارد و عملی را که من را به محبت تو برساند، از تو می‌خواهم».

2- اذکار اذان و اقامه

(1-2) اذکار اذان

1- (صحیح): بخاری (ش 4522 و 6389) / مسلم (ش 7016) / ابوداود (ش 1521).

2- (صحیح): مسلم (ش 7078).

3- (صحیح): بزار (ش 4172).

«اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، حَتَّى عَلَى الصَّلَاةِ، حَتَّى عَلَى الصَّلَاةِ، حَتَّى عَلَى الْفَلَاحِ، حَتَّى عَلَى الْفَلَاحِ، اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ»⁽¹⁾.

(2-2) دعای اثنای اذان

هرچه را که مؤذن می‌گوید، شنونده تکرار کند مگر در: «حَتَّى عَلَى الصَّلَاةِ، وَحَتَّى عَلَى الْفَلَاحِ» که در جواب می‌گوید: «لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ»⁽²⁾.

نیز شخص گوید: «وَأَنَا أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، رَضِيتُ بِاللَّهِ رَبًّا، وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولًا، وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا»⁽³⁾.

1- (صحیح): مسلم (ش 868) / دارمی و لفظ از اوست (ش 1196). در اذان صبح بعد از حَتَّى عَلَى الْفَلَاحِ، دوبار الصَّلَاةِ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ گفته می‌شود.

(صحیح): ابن ابی شیبہ، المصنف (ج 1 ص 236).

طبق فرموده پیامبر ﷺ مؤذن در قیامت طولانی‌ترین گردن‌ها را دارند.

(صحیح): مسلم (ش 879 و 878) / ابن ماجه (ش 725).

یکی از شرط صحت اذان داخل شدن وقت است؛ وگرنه صحیح نیست. و اما اینکه در زمان رسول الله ﷺ هنگام صبح دو اذان گفته می‌شد، اولی اذان صبح نبوده بلکه اذان و اعلامی بوده که در ماه رمضان برای بیدار کردن مردم برای سحری گفته می‌شد چنانکه: عبدالله بن مسعود رضی الله عنه روایت کرده است: «عن النبی ﷺ قال: لَا يَمْنَعَنَّ أَحَدَكُمْ أَذَانُ بِلَالٍ مِنْ سُحُورِهِ فَإِنَّهُ يُؤَدِّنُ بِلَيْلٍ لِيُرْجَعَ قَائِمَكُمْ وَلِيَتَّبِعَ نَائِمَكُمْ». «پیامبر ﷺ فرمود: هیچکس از شما ممانعتی بر اذان بلال در موقع سحرا ایجاد نکند؛ زیرا او اذان می‌گوید یا ندا در شب سر می‌دهد تا افراد بیدار شما را باخبر و افراد خوابیده را آگاه و بیدار کند». البته فاصله‌ی دو اذان هم کم بوده، عائشه رضی الله عنها روایت نموده که: «قال رسول الله ﷺ: إِذَا أَدَّنَ بِلَالٌ فَكُلُّوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُؤَدِّنَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ، قُلْتُ: وَلَمْ يَكُنْ بَيْنَهُمَا إِلَّا أَنْ يَنْزِلَ هَذَا وَيَصْعَدَ هَذَا». «پیامبر خدا ﷺ فرمود: هرگاه بلال اذان گفت بخورید و بیاشامید تا ابن ام مکتوم اذان می‌گوید، گفتیم: بین آن‌ها آنقدر نیست مگر اینکه این پایین آید و این بالا رود (یعنی؛ فاصله اندک است)».

احادیث صحیح می‌باشد به روایت احمد، المسند (ش 25220) / بخاری، الادب المفرد (ش 693).

2- (صحیح): مسلم (ش 876) / ابوداود (ش 527).

هر کس این ذکر را با اخلاص انجام دهد، به بهشت وارد می‌گردد.

3- (صحیح): مسلم (ش 877) / ابوداود (ش 525) / ترمذی (ش 210).

هر کس این ذکر را انجام دهد، گناهانش آمرزیده می‌شود.

«و من گواهی می‌دهم که هیچ معبودی، بجز اله «برحق» وجود ندارد، یکتاست و شریکی ندارد، و محمد ﷺ بنده و فرستاده اوست، من از اینکه اله، پروردگار و محمد، پیامبر و اسلام، دین من است، راضی و خشنودم».

پس از اینکه مؤذن شهادتین را گفت، این ذکر، خوانده شود⁽¹⁾.

(2-3) دعای بعد از اذان و قبل از اقامه

بعد از پایان اجابت مؤذن، بر پیامبر ﷺ درود فرستاده شود⁽²⁾.

(بعد از صلوات بر پیامبر ﷺ) گفته شود: «اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ، وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ، آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَاماً مَحْمُوداً الَّذِي وَعَدْتَهُ⁽³⁾، (إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ)⁽⁴⁾». «بار اله! ای پروردگار این ندای کامل و نماز برپا شونده، به محمد ﷺ «وسیل» (مقامی والا در بهشت) و فضیلت عنایت بفرما، و او را به مقام شایسته‌ای که وعده فرموده‌ای نایل بگردان، (همانا تو خلف وعده نمی‌کنی)».

شخص در بین اذان و اقامه برای خودش دعا کند؛ چرا که دعا در این هنگام رد نمی‌شود⁽⁵⁾.

(2-4) اذکار اقامه

«اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، حَتَّى عَلَى الصَّلَاةِ، حَتَّى عَلَى الْفَلَاحِ، قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ، قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ، اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ»⁽⁶⁾.

«اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، حَتَّى عَلَى الصَّلَاةِ حَتَّى عَلَى الصَّلَاةِ»

1- (صحیح): ابن خزیمه (ش 422).

2- (صحیح): مسلم (ش 875) / ابوداود (ش 523) / ترمذی (ش 3614).

انجام این ذکر موجب می‌گردد که شفاعت رسول اله ﷺ برای وی حلال شود.

3- (صحیح): بخاری (ش 614) / ابوداود (ش 529).

4- (صحیح): بی‌هی، السنن الکبری (ش 2009) والدعوات الکبیر (ش 49).

5- (صحیح): احمد، المسند (ش 13357) / ابن خزیمه (ش 426 و 427).

6- (صحیح): بخاری (ش 605).

حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ، قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ، اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ»⁽¹⁾.

3- اذکار طهارت

(1-3) دعای هنگام داخل شدن به توالت

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبْثِ وَالْخَبَائِثِ»⁽²⁾.

«(به نام خدا) ال‌هی! از جن‌های خبیث و پلید، اعم از زن و مرد، به تو پناه می‌برم»⁽³⁾.

(2-3) دعای هنگام خارج شدن از توالت

«عُفْرَانِكَ»⁽⁴⁾. «ال‌هی! از تو آمرزش می‌طلبم»⁽⁵⁾.

4- اذکار وضوء

(1-4) ذکر قبل از وضوء

«بِسْمِ اللَّهِ»⁽⁶⁾. «به نام خدا».

1- (صحیح): ابن ابی شهبه، ج 1، ص 231.

2- (صحیح): بخاری (ش 6322 و 142) / مسلم (ش 857 و 858).

3) این دعا قبل از ورود به توالت خوانده شود و در صورتیکه فضای باز باشد قبل از درآوردن لباس ولی در صورتیکه شخص وارد دستشویی گردد و خواندنش را فراموش کند نباید آن را بخواند؛ زیرا پیامبر ﷺ جواب سلام شخصی را (با وجود فرض بودنش) در هنگام ادرار کردن ندادند پس ذکر کردن هم داخل توالت به طور اولی جایز نمی‌باشد. البته اگر فقط یک پایش را داخل کرده باشد فق‌ها خواندنش را مکروه نمی‌دانند. نک: مهینج، الدعاء و احکامه الفق‌ه‌یة، 1/174-175 و حدیث استنادی (صحیح): مسلم (ش 849) / ابوداود (ش 16).

4- این دعا بعد از خارج شدن از توالت خوانده شود و اگر فضای باز باشد و یا توالت و دستشویی کنار هم باشند بنا بر نظر جم‌هور فق‌ها بعد از اتمام و پوشیدن لباس‌ها در دل خوانده شود. نک: مهینج، الدعاء و احکامه الفق‌ه‌یة، 1/175.

5- (صحیح): ابوداود (ش 30) / ترمذی (ش 7) / ابن ماجه (ش 300).

6- (صحیح): احمد، المسند (ش 12717) / نسایی (ش 78).

(2-4) ذکر بعد از اتمام وضو

«أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ»⁽¹⁾.
 «شهادت می‌دهم که بجز الله، معبود «بر حقی» وجود ندارد، یکتاست و شریکی برای او نیست، و شهادت می‌دهم که محمد، بنده و فرستاده اوست». «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ»⁽²⁾. «خدایا! پاک‌ی تورا بیان می‌کنم، و تورا ستایش می‌نمایم، و گواهی می‌دهم که بجز تو، دیگر معبودی «بر حق» نیست، از تو طلب مغفرت می‌کنم، و در حضورت توبه می‌نمایم».

5- اذکار مسجد**(1-5) دعای رفتن به مسجد**

«اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا، وَفِي لِسَانِي نُورًا، وَفِي سَمْعِي نُورًا، وَفِي بَصَرِي نُورًا، وَ مِنْ فَوْقِي نُورًا، وَ مِنْ تَحْتِي نُورًا، وَعَنْ يَمِينِي نُورًا وَعَنْ شِمَالِي نُورًا، وَ مِنْ أَمَامِي نُورًا، وَ مِنْ خَلْفِي نُورًا، وَاجْعَلْ فِي نَفْسِي نُورًا، وَأَعْظِمْ لِي نُورًا، وَعَظِّمْ لِي نُورًا، وَاجْعَلْ لِي نُورًا، وَاجْعَلْ لِي نُورًا، اللَّهُمَّ أَعْظِنِي نُورًا، وَاجْعَلْ فِي عَصِي نُورًا، وَ فِي لَحْيِي نُورًا، وَ فِي دَمِي نُورًا، وَ فِي شَعْرِي نُورًا وَ فِي بَشْرِي نُورًا»⁽³⁾. «ال‌هی! در قلب، زبان، گوش و چشم من نور قرار ده، و بالا، و پایین، راست، چپ، مقابل، پشت و درون مرا منور گردان، و نور را برای من بیفزای، و بزرگ گردان، و مرا نوری عطا فرما، و در عصب، گوشت، خون، مو و پوست من نوری قرار ده».

(2-5) دعای داخل شدن به مسجد

«أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ، وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ، وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ»⁽⁴⁾.

1- (صحیح): مسلم (ش 577-575).

هر کس وضویش را کامل گرفته و سپس این دعا را بخواند، هشت درب به‌هشت بروی باز شده که از هر کدام که بخواهد داخل گردد.

2- (صحیح): نسایی، عمل الیوم واللیلۃ (ش 81) / حاکم، المستدرک (ش 2072).

هر کس این دعا را پس از وضو بخواند، آن را در نام‌های می‌نویسند و م‌ر کرده و تاقیامت آن را باز نمی‌کنند.

3- (صحیح): بخاری (ش 6316) / مسلم (ش 1824 و 1734-1830).

4- (صحیح): ابوداود (ش 466) / بی‌هقی، الدعوات الکبیر (ش 68).

هر کس این ذکر را هنگام دخول به مسجد بخواند، شیطان می‌گوید: امروز از من ایمن شدی!

«به خداوند بزرگ و روی گرامی (که لایق جلالش است) و از بدی شیطان رانده شده به قدرت قدیم و ازلی او پناه می‌برم».

«بِسْمِ اللَّهِ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ»⁽¹⁾.

«به نام الله، و درود و سلام بر رسول الله».

«اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ»⁽²⁾.

«ال‌هی! دره‌ای رحمت خود را بر من بگشا».

(3-5) دعای خارج شدن از مسجد

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ»⁽³⁾.

«ال‌هی! از تو فضلت را مسألت می‌نمایم»⁽⁴⁾.

6- اذکار نماز

(1-6) دعای موقع تسویء صف جماعت

«سَوُّوا صُفُوفَكُمْ فَإِنَّ تَسْوِيَةَ الصَّفِّ مِنْ تَمَامِ الصَّلَاةِ»⁽⁵⁾. «صف‌ه‌ایتان را راست و

پیوسته کنید؛ چرا که کامل کردن صف‌ها هم جزء کمال نماز است».

«اسْتَوُّوا وَلَا تَخْتَلِفُوا فَتَخْتَلِفَ قُلُوبُكُمْ»⁶.

(2-6) دعاهای استفتاح

دعاهای بعد از تکبیر تحریمه و قبل از فاتحه که روایت شده‌اند و خواندن هر کدام

مستحب می‌باشد، عبارتند از:

(1) (صحیح): ابن ماجه (ش 771) / ترمذی (ش 314).

(2) (صحیح): مسلم (ش 1686 و 1685) / ابوداود (ش 465).

(3) (صحیح): مسلم (ش 1686 و 1685) / ابوداود (ش 465).

(4) ظاهر احادیث نشان می‌دهند که خواندن دعا دره‌نگام ورود و خروج در حال راه رفتن می‌باشند پس

ایستادن برای خواندن دعا به قول امام مالک رحمته کراهت شدید دارد و بدعت است. نک: الحوادث

و البدع، ص 44؛ المدخل، 2/447 و الذخیره، 13/347.

(5) (صحیح): مسلم (ش 1003) / ابوداود (ش 668).

(6) (صحیح): مسلم (ش 1000 و 10001) / ابوداود (ش 674) / نسایی (ش 807 و 812).

«اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ، اللَّهُمَّ نَقِّنِي مِنْ خَطَايَايَ كَمَا يُنَقِّي الثَّوْبَ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، اللَّهُمَّ اغْسِلْنِي مِنَ خَطَايَايَ بِالثَّلْجِ وَالسَّمَاءِ وَالْبَرَدِ»⁽¹⁾.

«بارالها! بین من و خطاهای من، همانند فاصل‌های که بین مشرق و مغرب انداخته‌ای، فاصله بیانداز، و مرا از خطاهایم پاک ساز، همانند لباس سفیدی که از آلودگی پاک می‌شود. بارالها! خطاهای مرا با برف و آب و تگرگ بشوی.»

«سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ، وَتَعَالَى جَدُّكَ، وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ»⁽²⁾.

«بارالها! پاک و منزهی، و حمد از آن توست، و نامت با برکت است و قدرت و شکوه تو بسیار بالاست و هیچ معبودی بجز تو «برحق» وجود ندارد.»

«وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، إِنَّ صَلَاتِي، وَنُسُكِي، وَمَحْيَايَ، وَمَمَاتِي، لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ. اللَّهُمَّ أَنْتَ الْمَلِكُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا عَبْدُكَ، ظَلَمْتُ نَفْسِي وَاعْتَرَفْتُ بِذُنُوبِي فَاعْفُرْ لِي ذُنُوبِي جَمِيعًا إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ. وَاهْدِنِي لِأَحْسَنِ الْأَخْلَاقِ لَا يَهْدِينِي لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ، وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا، لَا يَصْرِفُ عَنِّي سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ، لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ، وَالخَيْرُ كُلُّهُ بِيَدَيْكَ، وَالشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ، أَنَا بِكَ وَإِلَيْكَ، تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ»⁽³⁾.

«من چه‌ره‌ام را به سوی ذاتی متوجه کرده‌ام که آسمان‌ها و زمین را آفرید، درحالی که من از باطل روی گردان شده و به سوی حق آمده‌ام، و از مشرکان نیستم. نماز، عبادت، زندگی و مرگم از آن پروردگاری‌ان است که شریکی ندارد، دستور یافت‌ام که چنین کنم، و من از فرمانبرداران می‌باشم. پروردگارا! تویی پادشاه، بجز تو، معبودی «برحق» وجود ندارد. تو پروردگار من هستی و من بنده توأم، بر خود ظلم کردم، و به گناهم اعتراف نمودم، همه گناهانم را ببخشی، همانا بجز تو کسی گناهانم را نمی‌آمرزد.»

ال‌هی! مرا به نیکوترین اخلاق و خصلت‌ها، رهنمون فرما، همانا بجز تو کسی نیست که مرا بسوی آن‌ها هدایت کند. ال‌هی! خصلت‌های بد را از من دور بگردان، زیرا بجز تو کسی نیست که آن‌ها را از من دور بگرداند. من در بارگاهت حاضرم، و برای اطاعتت آماده‌ام، هرگونه خیر و نیکی در اختیار

(1) (صحیح): بخاری (ش 744) / مسلم (ش 1382 و 1383).

(2) (صحیح): طبرانی، الدعاء (ش 506) و المعجم الاوسط (ج 3 ص 242).

(3) (صحیح): مسلم (ش 1848 و 1849) / ابوداود (ش 760).

توست، بدی را به سوی تو راهی نیست. ال‌هی! من به لطف تو موجودم، و به سوی تو متوجه‌ام، تو بسیار بابرکت و برتر هستی، از تو آمرزش می‌خواهم، و در بارگاهت توبه می‌کنم».

«اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا، وَسُبْحَانَ اللَّهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا»⁽¹⁾.

«اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ، وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ قِيَمَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ، (وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ) (وَلَكَ الْحَمْدُ، لَكَ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ) (وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ) (وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ الْحَقُّ وَوَعْدُكَ الْحَقُّ، وَقَوْلُكَ الْحَقُّ وَلِقَاؤُكَ الْحَقُّ، وَالْحِجَّةُ حَقٌّ وَالنَّارُ حَقٌّ، وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ، وَمُحَمَّدٌ ﷺ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ حَقٌّ) (اللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَبِكَ آمَنْتُ، وَإِلَيْكَ أُنَبْتُ، وَبِكَ خَاصَمْتُ، وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ، فَاعْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ، وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ، وَمَا أَعْلَنْتُ) (أَنْتَ الْمُقَدَّمُ، وَأَنْتَ الْمُؤَخَّرُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ) (أَنْتَ إِلَهِي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ)»⁽²⁾.

«بارال‌ه! حمد از آن تو است، تو نور آسمان‌ها و زمین، و آنچه که در ما بین آن‌هاست، هستی. حمد از آن تو است، تو سرپرست آسمان‌ها و زمین، و آنچه که در بین آن‌هاست. (و حمد از آن تو است، تو پروردگار آسمان‌ها و زمین و آنچه که در بین آن‌هاست، هستی). (و حمد از آن تو است، تو پادشاه آسمان‌ها و زمین هستی). (و حمد از آن تو است) (تو حقی، وعده، گفتار، لقاء، به‌شست، آتش، پیامبران، محمد ﷺ، و روز قیامت حق هستند). (پروردگارا! من تسلیم توأم، و بر تو توکل نمودم، و به تو ایمان آوردم، و به سوی تو برگشتم، و بخاطر تو دشمنی ورزیدم، و حاکمیت از آن تو است، و گناهان‌ی را که پیش از مرگ فرستاده‌ام و آنچه را که بعد از مرگ، خواهند آمد، و آنچه را که پنهان نمودم، و آنچه را که آشکار ساخت‌ام، ببخشای. تقدیم و تأخیر بدست تو است، و هیچ معبودی بجز تو «برحق» وجود ندارد»⁽³⁾.

(1) (صحیح): مسلم (ش 1386) / ترمذی (ش 3592).

(2) (صحیح): بخاری (ش 6317) / مسلم (ش 1844).

(3) خواندن دعای افتتاح با وجود پنج شرط مستحب می‌باشد: 1- در غیر نماز جنازه باشد. 2- خواندنش باعث فوت ادای نماز نشود. 3- مأموم با خواندنش قسمتی از خواندن فاتحه را از دست ندهد. 4- در صورتیکه مأموم به رکعت نرسد نباید به دعای افتتاح مشغول شود بلکه باید مانند امام به سجده یا تشهد و... مشغول شود. 5- در صورتیکه قبل از قرائت به جماعت برسد خواندنش مستحب است و بعد از آمین گفتن خواندنش صحیح است ولی در صورتیکه امام به قرائت مشغول باشد خواندنش توصی نمی‌گردد؛ زیرا خواندن فاتحه اولویت دارد. نک: م‌ین‌ع، الدعاء و أحكامه الفق‌ه‌ی، 1/205-208.

(3-6) دعای رکوع

«سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ»⁽¹⁾.

«پروردگار بزرگم پاک و منزّه است».

«سُبْحَانَ رَبِّيَ وَبِحَمْدِهِ»⁽²⁾.

«پروردگارم پاک و منزّه بوده و به حمد و ستایش وی مشغولم».

«سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي»⁽³⁾.

«پروردگارا! تو پاک و منزّه‌ی، پروردگار ما! تو را ستایش می‌نمایم، ال‌هی! مرا ببخشای».

«سُبُّوحٌ، قُدُّوسٌ، رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ»⁽⁴⁾.

«بسیار پاک و منزّه است پروردگار فرشتگان و جبرئیل».

«اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسَلْتُ خَشَعَ لَكَ سَمْعِي وَبَصَرِي، وَ مَخِّي،

وَعَظْمِي، وَعَصَبِي، وَمَا اسْتَقَلَّ بِهِ قَدَمِي»⁽⁵⁾.

«پروردگارا! برای تو رکوع کردم، به تو ایمان آوردم، و به تو تسلیم شدم. گوش، چشم، مخ،

استخوان، پی و رگم و تمام اعضای بدنم برای تو خشوع و فروتنی نمودند».

«سُبْحَانَ ذِي الْجَبْرُوتِ، وَالْمَلَكُوتِ، وَالْكِبْرِيَاءِ، وَالْعَظَمَةِ»⁽⁶⁾. «پاک است پروردگاری

که مالک قدرت، فرمانروای ی، بزرگی و عظمت است».

(4-6) دعای هنگام برخاستن از رکوع

«سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمَدَهُ»⁽⁷⁾.

«الله شنید و قبول کرد ستایش کسی را که او را ستایش نمود».

«رَبَّنَا وَ لَكَ الْحَمْدُ، حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ»⁽⁸⁾.

«پروردگارا! حمد و ستایش‌های زیاد، خوب و مبارک از آن تو است».

(1) (صحیح): مسلم (ش 1850) / ابوداود (ش 871) / ترمذی (ش 262).

(2) (صحیح): سراج، المسند (ش 309) / طبرانی، الدعاء (ش 604).

(3) (صحیح): بخاری (ش 794 و 4967) / مسلم (ش 1113 و 1115).

(4) (صحیح): مسلم (ش 1119) / ابوداود (ش 872).

(5) (صحیح): مسلم (ش 1848 و 1849) / ابوداود (ش 760).

(6) (صحیح): ابوداود (ش 873) / نسایی (ش 1049) / بزار (ش 2750).

(7) (صحیح): مسلم (ش 1850) / ابوداود (ش 871) / ترمذی (ش 262).

(8) (صحیح): بخاری (ش 799) / ابوداود (ش 770) / نسایی (ش 1062).

«مِلءَ السَّمَوَاتِ، وَمِلءَ الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا، وَمِلءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ، أَهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ، أَحَقُّ مَا قَالَ الْعَبْدُ، وَكُنَّا لَكَ عَبْدًا اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلَا مُعْطِي لِمَا مَنَعْتَ، وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ»⁽¹⁾.

«ال‌هی! حمدی که آسمان‌ها، زمین‌ها و میان آن‌ها و هر چه تو بخواهی را پر کند، از آن تو است. ال‌هی! تو اهل ستایش و عظمت هستی. ال‌هی! تو شایسته ستایش بندگان هستی. همگی ما بندگان هستیم، آن چه تو بفرمائی هیچ کس جلوی آن را نمی‌گیرد، و آن چه جلوی آن را بگیری، کسی قدرت ندارد آن را عطا نماید. ال‌هی! صاحب ثروت، او را ثروتش از عذاب تو نجات نمی‌دهد و «تمامی شکوه» و ثروت از آن تو است»⁽²⁾.

(5-6) دعای سجده

«سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى»⁽³⁾. «منزه است پروردگار بزرگ و برتر من».

«سُبْحَانَ رَبِّيَ وَبِحَمْدِهِ»⁽⁴⁾. «پروردگارم پاک و منزه بوده و به حمد و ستایش وی مشغولم».

«سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي»⁽⁵⁾.

«بارال‌ه! تو پاک و منزه‌ای و تورا ستایش می‌نمایم. ال‌هی! از تو طلب مغفرت می‌کنم».

«سُبُّوحٌ، قُدُّوسٌ، رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ»⁽⁶⁾.

«پاک و منزه است پروردگار فرشتگان و جبرئیل».

«اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ، وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ

سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ»⁽⁷⁾.

(1) (صحیح): مسلم (ش 1099) / ابوداود (ش 847) / نسایی (ش 1068).

(2) پیامبر ﷺ فرموده‌اند: «هرگاه امام «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» را گفت. بگویند: «اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ» که هر کس

گفت‌هاش با گفته ملائکه همراه باشد گناهان گذشته‌اش بخشیده می‌شود». (صحیح): بخاری (ش 796).

پس بنابراین فرموده پیامبر اکرم ﷺ، در نماز جماعت برای امام گفتن «اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ» و برای مأموم

گفتن «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» مستحب نیست و این دو با هم این ذکر را تکمیل می‌کنند.

(3) (صحیح): مسلم (ش 1850) / ابوداود (ش 871) / ترمذی (ش 262).

(4) (صحیح): سراج، المسند (ش 309) / طبرانی، الدعاء (ش 604).

(5) (صحیح): بخاری (ش 4293 و 4967) / مسلم (ش 1113 و 1115).

(6) (صحیح): مسلم (ش 1119) / ابوداود (ش 872).

(7) (صحیح): مسلم (ش 1848 و 1849) / ابوداود (ش 760).

«ال‌هی! برای تو سجده کردم، و به تو ایمان آوردم، و در مقابل فرمان تو تسلیم شدم، چه راهم برای پروردگاری که آن را خلق نمود، و صورت بخشید، و آن را زیبا آفرید، و عضو شنوای و بینائی ی در آن قرارداد، سجده کرد. با برکت است پروردگاری که بهترین آفریدندگان است».

«سُبْحَانَ ذِي الْجَبَرُوتِ، وَالْمَلَكُوتِ، وَالْكِبْرِيَاءِ، وَالْعَظَمَةِ»⁽¹⁾.

«پاک است پروردگاری که مالک قدرت، فرمانروای ی، بزرگی و عظمت است».

«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي كُلَّهُ، دِقَّةً وَجِلَّةً، وَأَوَّلَهُ وَآخِرَهُ وَعَلَانِيَتَهُ وَسِرَّهُ»⁽²⁾.

«بارال‌ه! همه گناهان مرا، اعم از کوچک و بزرگ، اول و آخر، آشکار و نهان، ببخشی».

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَبِمَعَاذِكَ مِنْ عِقَابِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ، لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَيَّ نَفْسِكَ»⁽³⁾.

«بارال‌ه! من از خشمت به خشنودی تو پناه می‌برم. ال‌هی! از عذابت به عفو تو پناه می‌برم. ال‌هی! از (عذاب و خشم) تو، به تو پناه می‌برم. پروردگارا! آنچنان که حق ستایش تو است، نمی‌توانم آن را بجای آورم، بدون تردید تو آنچنان ی که خود فرموده‌ای»⁽⁴⁾.

(1) (صحیح): ابوداود (ش 873) / بی‌هی، السنن الکبری (ش 3840).

(2) (صحیح): مسلم (ش 1112) / ابوداود (ش 878).

(3) (صحیح): مسلم (ش 1118) / ابوداود (ش 879).

(4) همه فق‌ها بنا بر نصوص شرعی بر صحت دعا در نماز خصوصاً در سجده که نزدیک‌ترین مکان قرب و خشوع در برابر خداوند متعال می‌باشد، قلم صح‌ه گذاشت‌ه‌اند ولی در نوع دعا‌ه اختلاف نظر دارند و با توجه به سنت پیامبر ﷺ و عملکرد و استنباط صحابه‌ه^{رضی‌الله‌عنهم} دلیلی بر تحریم دعا در زمین‌ه‌ای (دنیوی و آخروی) در نماز وجود ندارد؛ اگرچه استفاده از دعای مأثور از اولویت و وجاهت خاص خود برخوردار است و دعا کننده نیز باید از دعاهای حرام بپرهیزد و حتی به قول امام مالک: مستحب است که مؤدب باشد، مثلاً نگوید: بارال‌ه! به من رزق عطا کن در حالی که ثروتمند است و همانند صالحین و آنچه در قرآن آمده دعا نماید.

در زمین‌ه حکم دعا به غیر عربی در نماز، جم‌ه‌ور فق‌ه‌ان را جایز دانسته و در واقع دلیلی صریح بر حرام بودن دعا به غیر عربی مانند: فارسی، گُردی، بلوچی، آذری، ترکمنی و... در نماز مشاهده نمی‌شود. البت‌ه اولویت در شریعت آن است که به زبان عربی باشد و حتی دعاهای مأثور از کتاب و سنت خوانده شود ولی شریعت ممانعتی در انجام دعا در نماز به غیر عربی ابراز نداشته خصوصاً برای کسی که ناتون از ف‌ه‌م زبان عربی باشد. فق‌ه‌ایی همچون محمد و ابویوسف از شاگردان امام اعظم، برخی از مالکی‌ه و قول صحیح مذهب شافعی‌ه و قول حنابل‌ه بر این باورند برای کسی که ناتون به زبان عربی است جایز و برای عالم و توانمند به آن نادرست و موجب ابطال نماز خواهد بود. ابوحنیفه، قولی از مالکی‌ه و وج‌ه‌ی در نزد شافعی‌ه بر این باورند که هر کسی (چه عربی را بداند و چه نداند) برایش جایز است که در نماز با غیر عربی دعا کند. نک: الفتاوی ال‌هندیة، 1/69؛ فتاوی

(6-6) دعای نشستن در میان دو سجده

«رَبِّ اغْفِرْ لِي رَبِّ اغْفِرْ لِي»⁽¹⁾.

«ای پروردگار من! مرا ببخش، مرا ببخش».

(7-6) دعاهای سجده تلاوت

«سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ وَجَحْوَلِهِ وَقُوَّتِهِ ﴿فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ

الْخَالِقِينَ﴾»⁽²⁾.

«چهارم برای ذاتی که آن را آفرید و شنوای و بینای و راب قدرت و توانای خود در آن

قرارداد، سجده کرد. بسیار با برکت است بهترین آفرینندگان».

(8-6) تشهّد

«التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ، وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ،

السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ

وَرَسُولُهُ»⁽³⁾.

الشیخان، 86/1؛ قرطبی، الجامع لأحكام القرآن، 89/1؛ التهذیب فی الفقه الشافعی، 126/2؛ نووی، المجموع، 239/3؛ ابن رجب، القواعد فی الفقه، ص 13؛ فتاوی قاضیخان بهامش الہندی، 86/1؛ ابن عابدین، حاشیة ابن عابدین، 561/1 (آن را از علامہ لقانی مالکی نقل می کند)؛ نووی، المجموع، 239/3؛ شربینی، مغنی المحتاج، 177/1؛ خلود مہیزع، الدعاء و أحكام الفقهی، 1-263 تا 281. و....

(1) (صحیح): احمد، المسند (ش 23375) / ابن ماجہ (ش 897).

(2) (صحیح): مسلم (ش 1848 و 1849) / ابوداؤد (ش 760).

(3) (صحیح): بخاری (ش 831 و 1202 و 835) / مسلم (ش 924).

اگرچه این روایت اصح روایات در تشہّد اول می باشد ولی دقت شود که صلوات فرستادن در تشہّد اول مستحب می باشد؛ روایت صحیح ام المؤمنین عائشہ رضی اللہ عنہا نشان می دهد که رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم در رکعت اول بر پیامبر صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم صلوات می فرستاده لذا تبعیت از ایشان صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم در این حالت مستحب می باشد؛ اما چون به (مسئله صلوات) نگفتند که در تشہّد اول نماز، صلوات بفرست لذا این قرینہ ای می باشد که واجب نیست. نک: حدیث عائشہ: ابن ماجہ (ش 1191) / بیہقی، السنن الکبری (ش 4822) و حدیث (مسئله صلوات): بخاری (ش 757 و 793 و 6667 و 6215) / مسلم (ش 911 و 912).

«انواع تعظیم، درود و پاک‌ی مخصوص الل‌ه است،⁽¹⁾ سلام و رحمت و برکات خدا بر تو باد ای پیامبر، سلام بر ما و کلیه بندگان صالح خدا، من گواهی می‌دهم که هیچ معبودی بجز الل‌ه «بر حق» وجود ندارد و محمد ﷺ بنده و رسول اوست»⁽²⁾.

(6-9) درود بر رسول الل‌ه ﷺ بعد از تشهد

«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ»⁽³⁾.

«بار ال‌ه! بر محمد ﷺ و آل محمد درود بفرست همچنان که بر ابراهیم و آل ابراهیم درود فرستادی، همانا تو ستوده و باعظمت هستی. بار ال‌ه! بر محمد و آل محمد برکت نازل فرما همچنان که بر ابراهیم و آل ابراهیم برکت نازل کردی، همانا تو ستوده و باعظمت هستی».

«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى أَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى أَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ»⁽⁴⁾.

«بار ال‌ه! بر محمد و همسران و فرزندان درود فرست همچنان که بر ابراهیم درود فرستادی، و بر محمد و همسران و فرزندان برکت نازل گردان همچنان که بر آل ابراهیم برکت نازل فرمودی، همانا تو ستوده و باعظمت هستی».

(1) التَّحِيَّاتِ یعنی؛ انواع تعظیم، الصَّلَوَاتِ یعنی؛ دعا و تمامی صلوات و درودها (فرض و مستحب)، الطَّيِّبَاتِ یعنی؛ هرپاکی در اقوال و افعال و صفات از آن خداوند ﷻ است. نک: شرح عمدة الفقه، 304/1؛ الشرح الممتع، 3/203-206.

(2) پیامبر ﷺ و صحابه‌ها ﷺ چه آن‌ه در کنار ایشان ﷺ نماز می‌خواندند و چه آن‌ه از ایشان ﷺ دور بوده و در خانه و یا سفر نماز می‌خواندند در تحیاتِ نماز «السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ» می‌گفتند و البته این خطاب «عَلَيْكَ» به معنای حضور پیامبر ﷺ در جلوی نمازگزار نیست بلکه طبق حدیث صحیح (عبدالرزاق، المصنف (ج2 ص215) / احمد، المسند (ش4320)) ملائکه مأمور ساندن این صلوات به پیامبر ﷺ هستند. اگرچه بنا بر روایت حسن برخی از صحابه ﷺ بعد از فوت پیامبر ﷺ گفتند: «السَّلَامُ عَلَى النَّبِيِّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ». ابن ابی شیب‌ه، 293/1. نک: صحیح البخاری، ش831؛ صحیح مسلم، ش402؛ زاد المعاد، 208/1؛ مجموع الفتاوی، 69-66/22 و 348-335 و عمدة الفقه، 304/1 و 305.

(3) (صحیح): بخاری (ش6357) / مسلم (ش936 و 935).

(4) (صحیح): بخاری (ش6360 و 3369) / مسلم (ش938).

(6-10) دعا بعد از تشهید آخر و قبل از سلام

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَمِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ»⁽¹⁾.

«پروردگارا! از عذاب قبر و عذاب دوزخ، فتنه زندگی و مرگ، و فتنه مسیح دجال به تو پناه می‌برم».

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَأْثَمِ وَالْمَغْرَمِ»⁽²⁾.

«ال‌هی! من از عذاب قبر، و از فتنه مسیح دجال، و فتنه زندگی و مرگ به تو پناه می‌برم. بارال‌ه! من از گناه و زیان، به تو پناه می‌آورم».

«اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا، وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، فَاعْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ»⁽³⁾.

«ال‌هی! من بر نفس خود بسیار ظلم کردم، همانا غیر از تو کسی دیگر گناهان مرا نمی‌بخشد؛ پس، از جانب خود مرا مورد آمرزش قرار بده، و بر من رحم کن، همانا تو بخشنده و مهربان هستی».

«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ، وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ، وَمَا أَعْلَنْتُ، وَمَا أَسْرَفْتُ، وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ»⁽⁴⁾.

«ال‌هی! گناهان قبلی و بعدی مرا ببخشای. ال‌هی! گناهان مخفی و آشکار مرا ببامرز، و زیاده‌روی‌های مرا و آنچه را که تو از من بهتر می‌دانی ببخش، همانا مقدم و مؤخر تویی، بجز تو معبودی «برحق» نیست».

«اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ، وَشُكْرِكَ، وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ»⁽⁵⁾ «بارال‌ه! به من توفیق بده تا تورا یاد کنم، و سپاس گویم، و به بهترین روش، بندگی نمایم».

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجَبْنِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ أُرَدَّ إِلَى أَرْدَلِ الْعُمْرِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا وَعَذَابِ الْقَبْرِ»⁽⁶⁾.

(1) (صحیح): مسلم (ش 1354) / ابوداود (ش 985).

(2) (صحیح): بخاری (ش 6368) / مسلم (ش 1353).

(3) (صحیح): بخاری (ش 834 و 7387) / مسلم (ش 4043 و 4044).

(4) (صحیح): مسلم (ش 1848 و 1849) / ابوداود (ش 760).

(5) (صحیح): ابوداود (ش 1524) / ابن حبان (ش 2021).

(6) (صحیح): بخاری (ش 6365 و 6374 و 6370) / ترمذی (ش 3567).

«بارالها! من از بخل و بُدلی به تو پناه می‌برم، و از اینکه به عدت پیروی، سست و درمانده شوم، به تو پناه می‌برم، و از آزمایش‌های سخت دنیا و عذاب قبر به تو پناه می‌برم».

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ»⁽¹⁾.

«بارالها! من از تو خواهان به‌شتم، و از آتش به تو پناه می‌برم».

«اللَّهُمَّ بِعِلْمِكَ الْغَيْبِ، وَقُدْرَتِكَ عَلَى الْخَلْقِ أَحْيَيْنِي مَا عَلِمْتَ الْحَيَاةَ خَيْرًا لِي، وَتَوَفَّيْنِي إِذَا عَلِمْتَ الْوَفَاةَ خَيْرًا لِي، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَشْيَتَكَ فِي الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، وَأَسْأَلُكَ كَلِمَةَ الْحَقِّ فِي الرِّضَا وَالْغَضَبِ، وَأَسْأَلُكَ الْقُصْدَ فِي الْغِنَى وَالْفَقْرِ، وَأَسْأَلُكَ نَعِيمًا لَا يَنْقُذُ، وَأَسْأَلُكَ قُرَّةَ عَيْنٍ لَا تَنْقَطِعُ، وَأَسْأَلُكَ الرِّضَا بَعْدَ الْقَضَاءِ، وَأَسْأَلُكَ بَرْدَ الْعَيْشِ بَعْدَ الْمَوْتِ، وَأَسْأَلُكَ لَذَّةَ النَّظَرِ إِلَى وَجْهِكَ وَالشُّوقَ إِلَى لِقَائِكَ فِي غَيْرِ صَرَاءٍ مُضِرَّةٍ وَلَا فِتْنَةٍ مُضِلَّةٍ، اللَّهُمَّ زَيِّنَا بِرَيْبَةِ الْإِيمَانِ وَاجْعَلْنَا هُدَاةً مُهْتَدِينَ»⁽²⁾.

«بارالها! به علم غیبیت و قدرتت بر آفرینش، تا زمان‌ی مرا زنده نگه‌دار که زندگی برایم خوب باشد، و مرا بمیران زمان‌ی که مردنم را به نفعم می‌دان‌ی. ال‌هی! من خشوع و ترس از تو را درن‌هان و آشکار می‌طلبم.» «گفتن» کلمه‌ حق را در شادی و غضب از تو می‌خواهم. میان‌هروی را در ثروت و فقر مسألت می‌نمایم. نعمت‌ی را که نابود نشود، و نور چشم‌ی را که قطع نگردد، و رضا را بعد از قضا، و راحت‌ی زندگی بعد از مرگ، و لذت نگاه به چه‌رهات و شوق به لقاءت را درخواست می‌کنم. بدون اینکه گرفتار مصیبت‌ی سخت، یا فتن‌های گمراه‌کننده شوم. پروردگارا! ما را با زیبای‌ی ایمان، زینت بخش و ما را در زمره هدایت دهندگان و هدایت‌یافتگان قرار بده.»

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ يَا اللَّهُ بِأَنَّكَ الْوَاحِدُ الْأَحَدُ الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ، أَنْ تَغْفِرَ لِي ذُنُوبِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ»⁽³⁾.

«بارالها! من با تو سئل به اینکه تو یگان‌های و شریکی نداری و بی‌نیاز و در اوج کمال هستی، که نه زاده‌ای و نه زاده شده‌ای و هیچ‌همتای برای خود نداری، از تو مسألت می‌نمایم که گناهان مرا ببامری، همانا که تو آمرزگار و مهربان هستی».

(1) (صحیح): ابوداود (ش 792) / ابن‌ماجه (ش 910).

(2) (صحیح): نسایی (ش 1305) / ابن‌حبان (ش 1971).

(3) (صحیح): احمد، المسند (ش 18974) / ابوداود (ش 987).

هر کس این دعا را خوانده و از خداوند ﷻ طلب مغفرت نماید، آمرزیده می‌شود.

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنَّ لَكَ الْحَمْدُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحَدَّكَ لَا شَرِيكَ لَكَ، الْمَنَّانُ، يَا بَدِيعَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ، يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ، إِنِّي أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ»⁽¹⁾.

«پروردگارا! من فقط از تو می‌خواهم؛ چرا که حمد فقط از آن توست، هیچ معبودی بجز تو «بر حق» وجود ندارد، و یکتای و شریک نداری یا منان! ای بوجود آورنده آسمان‌ها و زمین! ای صاحب عظمت و بزرگی! ای زنده پایدار! من بهشت را از تو خواهم، و از آتش به تو پناه می‌برم.»

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنِّي أَشْهَدُ أَنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، الْأَحَدُ الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفْوًا أَحَدٌ»⁽²⁾.

«پروردگارا! من تن‌ها از تو «احتیاجاتم را» می‌خواهم، چرا که شهادت می‌دهم که تو اله هستی، و هیچ معبودی بجز تو «بر حق» وجود ندارد، تو آن یکتا و بی‌نیازی و در اوج کمالی هستی که نه زاده است، و نه زائیده شده است، و همتای نداری.»

(11-6) ذکر سلام دادن نماز

پیامبر اکرم ﷺ بعد از اتمام نماز رو به راست کرده و می‌فرمودند: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ» و سپس رو به چپ کرده و می‌فرمودند: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ»⁽³⁾.

(12-6) اذکار بعد از سلام نماز

«أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ، تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ»⁽¹⁾.

(1) (صحیح): احمد، المسند (ش 13570) / ابوداود (ش 1497).

(2) (صحیح): احمد، المسند (ش 22952) / ابوداود (ش 1495).

این دعا، اسم اعظم خداوند بوده که اگر کسی چیزی را با آن از خداوند ﷻ طلب نماید، به وی عطا می‌گردد.

(3) (صحیح): ترمذی (ش 295) / ابوداود (ش 998).

پیغمبر اکرم ﷺ به‌گون‌های گردنشان را برای سلام دادن نماز رو به راست و چپ می‌چرخاندند که سفیدی گون‌هاش از پشت وی مشخص می‌شد.

«السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ» یعنی؛ سلام و رحمت خدا بر ملائکه و مسلمانان و مؤمنان باد. نک: (صحیح): ترمذی (ش 429).

«از الله طلب آموزش می‌کنم (سه مرتبه) ال‌هی! تو سلامی، و سلامتی از جانب تو است، تو بسیار بابرکتی، ای صاحب عظمت و بزرگی».

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ،
اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلَا مُعْطِي لِمَا مَنَعْتَ، وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ» (2).

«اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ» (3).

«معبودی «برحق» بجز الله، وجود ندارد. شریکی ندارد، پادشاهی از آن اوست، ستایش شایسته اوست، و او بر هر چیزی توانا است. ال‌هی! آنچه تو بدهی، هیچ کس مانع آن نمی‌گردد، و آنچه تو منع کنی، هیچ کس نمی‌تواند آن را بدهد. توانگر را، ثروتش از عذاب تو نجات نمی‌دهد، و «تمامی شکوه و» ثروت از آن تو است».

«بار ال‌ه! به من توفیق بده تا تو را یاد کنم، و سپاس گویم، و به بهترین روش، بندگی نمایم».

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَلَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ، لَهُ التَّعَمُّةُ وَلَهُ الْفَضْلُ وَلَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ» (4).

«معبودی بجز الله «برحق» وجود ندارد، یگانه اوست و شریکی ندارد، پادشاهی از آن اوست، و ستایش مخصوص اوست، و او بر هر چیزی توانا است. هیچ نیروی بازدارنده از گناهان و توفیق دهنده به نیک‌ی، به جز الله وجود ندارد. هیچ معبودی جز او «برحق» نیست. جز او کسی دیگر را عبادت نمی‌کنیم، نعمت و فضل از آن اوست، ستایش نیکو مخصوص اوست، معبودی بجز او وجود ندارد، همه ما با اخلاص او را بندگی می‌کنیم، هرچند کافران دوست نداشته باشند».

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴿١﴾ اللَّهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ﴿٤﴾﴾

[الإخلاص: 1-4].

(1) (صحیح): مسلم (ش 1362) / ترمذی (ش 300) / نسایی (ش 1337).

(2) (صحیح): بخاری (ش 844 و 6330) / مسلم (ش 1366 و 1370).

(3) (صحیح): بخاری، الادب المفرد (ش 690) / ابوداود (ش 1524).

(4) (صحیح): مسلم (ش 1371 و 1372) / نسایی (ش 1340).

«به نام خداوند بخشنده مهربان. بگو: خدا یگان‌ه است، خدا، کمال مطلق و سرور والای برآورنده امیدها و برطرف‌کننده نیازمندی‌ها است، نه زاده، و نه زاده شده است، و نه همتای دارد».

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ۝۱ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ۝۲ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ۝۳ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ۝۴ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ۝﴾ [الفلق: 1-5].

«به نام خداوند بخشنده مهربان (بگو پناه می‌برم به خداوند سپیده‌دم. از شر آنچه آفریده است، و از شر شب بدانگاه که کاملاً فرامی‌رسد، و از شر کسانی که در گره‌ها می‌دمند، و از شر حسود بدانگاه که حسد می‌ورزد».

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ۝۱ مَلِكِ النَّاسِ ۝۲ إِلَهِ النَّاسِ ۝۳ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ۝۴ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ۝۵ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ۝﴾ [الناس: 1-6] (1).

به نام خداوند بخشنده مهربان، «بگو پناه می‌برم به پروردگار مردمان، به مالک و حاکم «واقع‌ی‌نبی» مردم، به معبود «برحق» مردم، از شر وسوسه‌گری که واپس می‌رود، از وسوسه‌گری است که در سین‌های مردم به وسوسه می‌پردازد، «در سین‌های مردمانی» از جن‌ها و انسان‌ها». (بعد از هر نماز خوانده شوند).

﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ۝﴾ [البقرة: 255] (2). بعد از هر نماز خوانده شود.

(1) (صحیح): ترمذی (ش 2903) / احمد (ش 17792).

(2) (صحیح): نسایی، السنن الکبری (ش 9928).

هر کس آیه‌ی کرسی را بعد از هر نماز بخواند، فقط مرگ مانع ورود وی به بهشت شده است. در خور توجه است حدیث، هیچ بیانی از دمیدن در دست و مالیدن آن به بدن بعد از قرائت آیه‌ی کرسی ندارد، و آنچه مشروع و سنت پیامبر ﷺ می‌باشد فقط خواندن آیه‌ی کرسی می‌باشد.

«خداوند، هیچ معبودی «برحق» جز او نیست، خداوندی که زنده و قائم به ذات خویش است، هیچ گاه خواب سبک و سنگین او را فرا نمی‌گیرد، برای اوست آنچه در آسمان‌ها و زمین است، کیست که نزد او جز به فرمانش شفاعت کند، آنچه را پیش روی آن‌ها داند، و از گذشته و آینده آنان آگاه است، آن‌ها جز به مقداری که او بخواهد احاطه به علم او ندارند، کرسی او آسمان‌ها و زمین را دربرگرفته و حفظ و نگهداری آسمان و زمین برای او گران نیست، و او بلند مرتبه و با عظمت است».

«سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ (هر کدام 33 بار سپس) لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»⁽¹⁾.

«بجز الله نیست معبود «برحق» وجود ندارد، شریکی ندارد، پادشاهی از آن اوست، ستایش شایسته اوست، و او بر هر چیز تواناست».

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»⁽²⁾.

«بجز الله نیست معبود «برحق» وجود ندارد، شریکی ندارد، پادشاهی از آن اوست و ستایش مرا و راست، زنده می‌کند و می‌میراند، و او بر هر چیز تواناست».

(6-13) دعا کردن انفرادی بعد از سلام دادن نماز

صهیب رضی الله عنه روایت کرده که رسول الله صلی الله علیه و آله بعد از تمام کردن نماز هایش این دعا را می‌خوانده است: «اللَّهُمَّ أَصْلِحْ لِي دِينِي الَّذِي جَعَلْتَهُ لِي عِصْمَةً وَأَصْلِحْ لِي دُنْيَايَ الَّتِي جَعَلْتَ فِيهَا مَعَايِشِي اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَأَعُوذُ بِعَفْوِكَ مِنْ نِقْمَتِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ. لَا مَنَاعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطَى لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجُدُّ»⁽³⁾.

(1) (صحیح): مسلم (ش 1380 و 1381) / ابوداود (ش 1506).

هر کس این اذکار را بعد از هر نماز بخواند، خداوند صلی الله علیه و آله تمامی گناهانش را می‌بخشد اگر چه مانند کف دریا زیاد باشد.

(2) (صحیح): احمد (ش 26551) / ترمذی (ش 3474) / بزار (ش 4050).

هر کس این اذکار را ده بار بعد از نماز صبح و ده بار بعد از نماز مغرب بخواند، به جای هر مرتبه، ده حسن به وی داده شده و ده گناه هم از وی پاک می‌گردد. و همچنین به ازای هر مرتبه، گویی که یک برده از نوادگان اسماعیل علیه السلام را آزاد کرده باشد، و هیچ گناهی هم آن روز به وی ضرر نمی‌رساند مگر اینکه شرک ورزیده باشد. و همچنین از صبح تا شب، از شیطان و هر ضرری محفوظ می‌گردد.

3- (صحیح): نسایی (ش 1346) / ابن خزیمه (ش 745).

«خداوند! این دینی که آن را محافظم قرار داده‌ای، برایم کامل نما. و دنیایم را که معاشم را در آن قرار داده‌ای اصلاح کن. پروردگارا! من از خشمت به رضایتت، و از قهرت به بخششت، و از خودت به خودت پناه می‌برم. و کسی نمی‌تواند مانع چیزی شود که بخشیده‌ای و یا مانع چیزی شود که آن را نمی‌خواهی. و سعی و تلاش فرد، در برابر مشیت تو، سودی ندارد.»

و معاذ بن جبل رضی الله عنه هم روایت کرده که پیامبر صلی الله علیه و آله به وی وصیت نمود که بعد از اتمام نماز این دعا را بخواند: «اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ»⁽¹⁾.

«پروردگارا! مرا در ذکر کردن و شکر نمودن و عبادت یاری کن که آن‌ها را به نیکویی انجام

دهم.»

از عبدالله بن زبیر رضی الله عنه روایت شده که پیامبر صلی الله علیه و آله در پایان هر نماز این دعا را می‌خواند: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، لَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ، لَهُ التَّعَمُّةُ وَلَهُ الْفَضْلُ، وَلَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ» «هیچ خدایی جز الله «برحق» نیست که تن‌ها و بی‌شریک است و پادشاهی و سپاس و ستایش سزاوار او و از آن اوست و او بر هر کاری تواناست و هیچکس را هیچ نیرویی برای انجام هیچ عملی نیست جز به اراده و امر خدا؛ جز الله خدایی «برحق» نیست و جز او را پرستش نمی‌کنیم، نعمت‌ها و بخشش‌ها و لطف‌ها از جانب او و سپاس و ستایش نیکو از آن اوست، هیچ معبودی جز الله «برحق» نیست و خالصانه برای او عبادت و دینداری می‌کنیم، اگرچه کافران بدشان بیاید». ابن زبیر می‌گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله بعد از هر نماز، با این تسبیحات ذکر و تهلل می‌فرمود⁽²⁾.

همچنین امام بخاری رحمته الله اسم یکی از باب‌هایش را در کتاب صحیحش اینگونه نامگذاری کرده: «بَابُ الدُّعَاءِ بَعْدَ الصَّلَاةِ»⁽³⁾.

(6-14) دست بلند کردن هنگام دعا

«رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَائِمٌ يَخْطُبُ فَاسْتَقْبَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَائِمًا فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلَكْتَ الْمَوَاشِي وَأَنْقَطَعَتِ السُّبُلُ فَادْعُ اللَّهَ يُعِينُنَا قَالَ فَرَفَعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَدَيْهِ فَقَالَ اللَّهُمَّ اسْقِنَا اللَّهُمَّ اسْقِنَا اللَّهُمَّ اسْقِنَا»⁽¹⁾.

1- (صحیح): بخاری، الادب المفرد (ش 690) / ابوداود (ش 1524).

2) (صحیح): مسلم (ش 1371 و 1372) / نسایی (ش 1340).

3) (صحیح): بخاری (ج 16 ص 78 ش 6329).

«مردی از همان دروازه، وارد مسجد شد و مقابل آنحضرت ﷺ که مشغول خطبه بود، ایستاد و گفت: دام‌ها هلاک شدند و راه‌ها از بین رفتند. از خدا بخواه که باران را بر ما بباراند. رسول خدا ﷺ دست به دعا برداشت و فرمود: خدایا! باران را بر ما بباران. خدایا! باران را بر ما بباران. خدایا! باران را بر ما بباران.»

(6-15) دعای نماز استخاره⁽²⁾

جابر بن عبدالله رضی الله عنه می‌گوید: رسول الله صلی الله علیه و آله استخاره را در هر کاری همانند سوره‌ای از قرآن به ما می‌آموخت و می‌فرمود: هرگاه یکی از شما خواست کاری انجام دهد، غیر از نماز فرض، دو رکعت نماز بخواند، سپس بگوید: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ، وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ، فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلَا أَقْدِرُ، وَتَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ، وَأَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ - وَيُسَمِّي حَاجَتَهُ - خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي - أَوْ قَالَ: عَاجِلِهِ وَأَجَلِهِ - فَاقْدِرْهُ لِي وَيَسِّرْهُ لِي ثُمَّ بَارِكْ لِي فِيهِ، وَإِنْ كُنْتَ

(1) (صحیح): بخاری (ش 1013 و 1021) / مسلم (ش 2115-2119).

(2) این دعا بعد از دو رکعت نماز مستحب به نیت نماز استخاره خوانده می‌شود. اگرچه برخی از فقها حمد و ثنا قبل استخاره را مستحب می‌دانند ولی به نظر می‌رسد گفتن آن مشروع نمی‌باشد؛ زیرا عبادات توقیفی هستند و در روایت ذکری از آن نشده است. تکرار دعا نیز مستحب نیست؛ زیرا روایت حاکی از یک بار گفتن است ولی برای کسی که خواهان بیشتر استخاره در امرش باشد، تکرار نماز و تکرار دعا به همراهش مستحب می‌باشد.

آداب استخاره: خشوع قلبی و صدق در دعا، گفتن حاجت با کنایه یا صراحتاً حتی با زبان مادری، رو به قبله و با دستان بلند شده دعا خوانده شود، شایسته است قبل از تصمیم‌گیری استخاره خوانده شود و همچنین بعد از استخاره، مشورت شود و در صورتیکه تمایل قلبی برای یکی از اعمال حاصل شد، آن را انجام دهد و هیچ علامت و نشانه خاصی در شریعت قرار داده نشده که نمادی از انجام و انتخاب برای شخص باشد.

هرگونه استخاره‌ای به غیر نماز استخاره، همچون استخاره با قرآن، فالنام‌ها و... در شریعت اسلام تأییدی ندارند و باطل و حرامند.

تَعَلَّمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَمَعَايِشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي - أَوْ قَالَ: عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ - فَاصْرِفْهُ عَنِّي وَاصْرِفْني عَنْهُ وَاقْدِرْ لِي الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ، ثُمَّ أَرْضِنِي بِهِ»⁽¹⁾.

«ای الله! به وسیله علمت از تو طلب خیر می‌کنم، و بوسیله قدرتت از تو توانای می‌خواهم، از تو فضل بسیاریت را مسألت می‌نمایم، زیرا تو توانای می و من ناتوان، و تو می‌دانای و من نمی‌دانم، و تو داننده امور پنهان هستی. ال‌هی! اگر در علم تو این کار - حاجت خود را نام می‌برد - باعث خیر من در دین و آخرت است - یا می‌گوید: در حال و آینده کارم - آن را برایم مقدور و آسان بگردان، و در آن برکت عنایت فرما، و چنانچه در علم تو این کار برایم در دنیا و آخرت باعث بدی است - یا می‌گوید: در حال و آینده کارم - پس آن را از من، و مرا از آن، منصرف بگردان، و خیر را برای من هر کجا که هست مقدر نما، و آنگاه مرا با آن خشنود بگردان».

کسی که از خالق ﷻ، طلب خیر نماید و از مخلوق، مشورت بگیرد، و در کارش ثابت قدم باشد و بر خداوند ﷻ توکل نماید، پشیمان نمی‌شود، خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ﴾ [آل عمران:

[159].

«در کارها با مردم، مشورت کن، و هرگاه تصمیم به انجام کاری گرفتی، به خدا توکل کن».

(6-16) دعای قنوت در نماز وتر

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ، لَا أَحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ، أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَيَّ نَفْسِكَ»⁽²⁾.

«ال‌هی! از خشم تو به خشنودیت، و از عذاب تو به عفتت، پناه می‌برم، از خشمت به تو پناه می‌برم. ال‌هی! من نمی‌توانم تو را آنطور که شایسته‌ای، مدح کنم، تو آنچنانی که خود را مدح کرده‌ای».

(6-17) ذکر پس از سلام نماز وتر

سه بار «سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ» بگوید و بار سوم با صدای بلند و کشیده «رَبِّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ» را به آن بیفزاید⁽³⁾.

(1) (صحیح): بخاری (ش 1162) / ابوداود (ش 1540).

(2) (صحیح): مسلم (ش 1118) / ابوداود (ش 879).

(3) (صحیح): نسایی (ش 1699) / ابن ابی شیبه، المصنف (ج 2 ص 198).

(6-18) دعای نماز کسوف و خسوف

«إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَاتٍ مِنَ آيَاتِ اللَّهِ لَا يُخْسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ فَادْعُوا اللَّهَ وَكَبِّرُوا وَصَلُّوا وَتَصَدَّقُوا»⁽¹⁾.

«ماه و خورشید دو نشان‌ه از نشان‌ه‌های «قدرت» الله هستند. و بخاطر مرگ و زندگی کسی، دچار گرفتگی نمی‌شوند. پس هرگاه، چنین حالت‌هایی را دیدید، دعا کنید، تکبیر بگویید، نماز بخوانید و صدقه بدهید».

(6-19) دعای نماز استسقاء (طلب باران)

«اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلَا عَلَيْنَا اللَّهُمَّ عَلَى الْأَكَامِ وَالْجِبَالِ وَالْأَجَامِ وَالظَّرَابِ وَالْأُودِيَةِ وَمَنَابِتِ الشَّجَرِ»⁽²⁾.

«بارال‌ه! باران را به اطراف ما بباران، نه بر ما، ای الله! باران را بر روی تپه‌ها و کوه‌ها، و دره‌ها و محل روئیدن درختان بباران».

«أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ إِذَا رَأَى الْمَطَرَ قَالَ: اللَّهُمَّ صَيِّبًا نَافِعًا»⁽³⁾.
«پیامبر خدا ﷺ هرگاه باران را می‌دیدند، می‌فرمودند: بارال‌ه! باران بسیار و سودمند نازل فرما».

7- اذکار روزه**(7-1) دعای هنگام افطار کردن**

«ذَهَبَ الظَّمَأُ وَابْتَلَّتِ الْعُرُوقُ، وَتَبَّتِ الْأَجْرُ إِِنْ شَاءَ اللَّهُ»⁽⁴⁾.
«تشنگی برطرف شد، ورگ‌ها تر شدند و پاداش -اِنْ شَاءَ اللهُ- ثابت گشت».

(7-2) دعای روزه‌دار برای میزبانش

«اللَّهُمَّ بَارِكْ لَهُمْ فِيمَا رَزَقْتَهُمْ، وَاعْفِرْ لَهُمْ وَارْحَمَهُمْ»⁽¹⁾.

(1) (صحیح): بخاری (ش 1044) / مسلم (ش 2127).

(2) (صحیح): بخاری (ش 1013 و 1021) / مسلم (ش 2115-2119).

(3) (صحیح): بخاری (ش 1032) نسایی (ش 1523).

(4) (حسن): بزار (ش 5395) / ابوداود (ش 2359).

«الهی! آنچه راکه به ایشان ارزانی داشت‌های، برکت ده و آن‌ها را ببخش، و بر آن‌ها رحم کن.»

(4-7) روزه‌داری که بر سفره حاضر شود و نخورد دعا کند

«إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ فَلْيُجِبْ، فَإِنْ كَانَ صَائِمًا فَلْيُصَلِّ وَإِنْ كَانَ مُفْطِرًا فَلْيُطْعِمْ»⁽²⁾.

«هرگاه یکی از شما دعوت شد، اجابت کند. اگر روزه‌دار بود، دعا کند، و اگر نه، غذا بخورد.»

(5-7) اگر شخصی به روزه‌دار دشنام داد یا اهانت کرد بگوید

«إِنِّي صَائِمٌ، إِنِّي صَائِمٌ»⁽³⁾.

«من روزه‌ام، من روزه‌ام.»

(6-7) دعای شب قدر

«اللَّهُمَّ إِنَّكَ عَفْوٌ نُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّي»⁽⁴⁾. «پروردگارا! تو صاحب عفو و بخشش هستی و

بخشیدن راهم دوست می‌داری پس مرا ببخش.»

8- اذکار حج و عمره

(1-8) لبیک گفتن مُحَرَّم در حج یا عمره

«لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ، وَالنِّعْمَةَ، لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا

شَرِيكَ لَكَ»⁽⁵⁾.

«گوش بفرمانم، ای الله، گوش بفرمانم، تو شریکی نداری، گوش بفرمانم، همانا ستایش و

نعمت و سلطنت از آن تو است، و تو شریکی نداری.»

(2-8) تکبیر گفتن هنگام رسیدن به حجر الأسود

«طَافَ النَّبِيُّ ﷺ بِالْبَيْتِ عَلَى بَعِيرٍ كُلَّمَا آتَى الرُّكْنَ أَشَارَ إِلَيْهِ بِشِيءٍ عِنْدَهُ وَكَبَّرَ»⁽⁶⁾.

(1) (صحیح): مسلم (ش 5459) ابوداود (ش 3731) / ترمذی (ش 3576).

(2) (صحیح): مسلم (ش 3593) / ابوداود (ش 2462).

(3) (صحیح): بخاری (ش 1894) / مسلم (ش 2759).

(4) (صحیح): احمد، المسند (ش 25384) / ترمذی (ش 3513).

(5) (صحیح): بخاری (ش 5915) / مسلم (ش 2868).

(6) (صحیح): بخاری (ش 1613 و 5293).

«رسول الله ﷺ سوار بر شتر، کعبه را طواف کرد، و هر بار به رکن (حجر الأسود) می‌رسید با چیزی که در دست داشت به سوی آن اشاره می‌کرد و تکبیر می‌گفت».

(3-8) دعای بین رکن یمان‌ی و حجر الأسود

﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ [البقرة: 201]⁽¹⁾.
 «پروردگارا! در دنیا و آخرت به ما نیک‌ی عطا فرما، و ما را از عذاب دوزخ نجات ده».

(4-8) دعای توقف بر صفا و مروه

هنگامی که رسول الله ﷺ به کوه صفا می‌رسید، این آیه را می‌خواند: ﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ﴾ [البقرة: 158] «ه‌مانا صفا و مروه از شعائر الهی هستند». سپس می‌فرمود: سعی را از جای آغاز می‌کنم که خداوند ﷻ نخست از آن یاد کرده است. آنگاه رسول الله ﷺ سعی را از صفا آغاز می‌کرد و بالا می‌رفت تا کعبه را می‌دید، سپس روبه قبله می‌کرد و لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ و تکبیر می‌گفت و این دعا را می‌خواند: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ، أُنْجَزَ وَعَدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ»⁽²⁾.

«به جز اله، معبود دیگری «برحق» وجود ندارد، یگانه است و شریکی ندارد، پادشاهی از آن اوست، و ستایش مخصوص اوست، او بر هر چیز توانا است، بجز او معبود دیگری «برحق» وجود ندارد، یگانه است، اوست که وعده‌اش را تحقق بخشید، و بنده‌اش را پیروز کرد، و به تنه‌ای گروه‌ها را شکست داد».

و در این میان، دعا‌های «مختلفی» می‌فرمودند و دعای فوق را سه بار تکرار می‌کردند، بالای مروه نیز همین عمل را انجام می‌دادند.

(5-8) دعای روز عرفه

﴿لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنَّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ﴾⁽³⁾. «گوش بفرمانم، ای اله، گوش بفرمانم، تو شریکی نداری، گوش بفرمانم، ه‌مانا ستایش و نعمت و سلطنت از آن تو است، و تو شریکی نداری».

(1) (حسن): عبدالرزاق، المصنف (ج 5 ص 50) / احمد، المسند (ش 15399).

(2) (صحيح): مسلم (ش 3009 و 3010) / ابوداود (ش 1907).

(3) (صحيح): نسایی (ش 3006) / ابن خزیمه (ش 2830).

(6-8) ذکر در مشعر الحرام

«رَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْقُصُوءَ حَتَّى أَتَى الْمَشْعَرَ الْحَرَامَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ (فَدَعَاهُ، وَكَبَّرَهُ، وَهَلَّلَهُ، وَوَحَّدَهُ) فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفًا حَتَّى أَسْفَرَ جِدًّا فَدَفَعَ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ»⁽¹⁾.

«پیامبر ﷺ سوار بر قصواء «شترش» شد تا اینکه به مشعر الحرام رسید، آنگاه رو به قبله نمود و دعا کرد و «الله اکبر ولا إله إلا الله» گفت و یگانگی خدا را بیان کرد، و آنقدر ایستاد تا هوا کاملاً روشن شد، سپس قبل از طلوع آفتاب «بسوی منا» رفت».

(7-8) تکبیر، هنگام رمی جمرات با هر سنگریزه

«يُكَبِّرُ كُلَّمَا رَمَى بِحَصَاةٍ عِنْدَ الْجُمَارِ الثَّلَاثِ ثُمَّ يَتَقَدَّمُ، وَيَقِفُ يَدْعُو مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ، رَافِعًا يَدَيْهِ بَعْدَ الْجَمْرَةِ الْأُولَى وَالثَّانِيَةَ. أَمَا جَمْرَةُ الْعَقَبَةِ فَيَرْمِيهَا وَيُكَبِّرُ عِنْدَ كُلِّ حَصَاةٍ وَيَنْصَرِفُ وَلَا يَقِفُ عِنْدَهَا»⁽²⁾.

«هنگام رمی جمرات سه گانه، با زدن هر سنگریزه، تکبیر بگویند، با پرتاب هر سنگریزه ای در رمی جمرات سه گانه تکبیر بگویند و سپس بعد از رمی جمره اول «کوچک» و دوم «وسط» رو به قبله بایستد و دست هایش را بلند کند و دعا نماید، آنگاه جمره عقبه را رمی کند و با زدن هر سنگریزه تکبیر بگویند و بدون توقف راهش را ادامه دهد».

(8-8) دعای هنگام ذبح قربانی

«بِسْمِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ (اللَّهُمَّ مِنْكَ وَلَكَ) (3) اللَّهُمَّ تَقَبَّلْ مِنِّي»⁽⁴⁾.

«به نام الله، و الله بزرگترین است، بارالها! از جانب تو است، و برای تو است، ال‌هی! از من بپذیر».

9- ذکر زکات**(1-9) دعا برای دهنده زکات**

(1) (صحیح): مسلم (ش 3009 و 3010) / ابوداود (ش 1907).

(2) (صحیح): بخاری (ش 1753) / نسایی (ش 3083).

(3) (صحیح): بخاری (ش 5558) / مسلم (ش 5199).

(4) (صحیح): مسلم (ش 5203) / ابوداود (ش 2794).

خداوند تعالی می‌فرماید: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ﴾ [التوبة: 103].

«از اموال، آن‌ها) صدق‌های (بعنوان زکات) بگیر، تا (بوسیله آن،) آن‌ها را پاک‌سازی و پرورش دهی! و (به هنگام گرفتن زکات‌ها به آن‌ها) دعا کن، که دعای تو، مایه آرامش آن‌هاست».

10- اذکار ج‌ه‌اد

(1-10) دعا برای طلب شهادت در راه خدا

پیامبر ﷺ فرموده‌اند: «مَنْ سَأَلَ اللَّهَ تَعَالَى الشَّهَادَةَ بِصِدْقٍ بَلَغَهُ اللَّهُ تَعَالَى مَنْزِلَ الشُّهَدَاءِ وَإِنْ مَاتَ عَلَى فِرَاشِهِ»⁽¹⁾.

«هر کس از خداوند تعالی به راستی خواهان شهادت باشد، خداوند تعالی وی را به منازل شهادت می‌رساند هر چند در بسترش بمیرد».

(2-10) دعای موقع ره‌سپاری مجاهدین

«أَسْتَوْدِعُ اللَّهَ دِينَكَ، وَأَمَانَتَكَ، وَخَوَاتِيمَ عَمَلِكَ»⁽²⁾.
«من دین و امانت و خاتمه کاره‌ایت را به الله می‌سپارم».

(3-10) دعای خروج برای ج‌ه‌اد

«اللَّهُمَّ أَنْتَ عَضِدِي، وَأَنْتَ نَصِيرِي، بِكَ أَجُولُ، وَبِكَ أَصُولُ، وَبِكَ أَقَاتِلُ»⁽³⁾.
«ال‌هی! تو یار و مددکار من هستی، به کمک تو تاخت و تازم می‌نمایم، و به کمک تو «بر دشمنان» حمله می‌کنم، و با مدد تو می‌جنگم».

(4-10) دعای روبرو شدن با دشمن

«اللَّهُمَّ إِنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الْآخِرَةِ فَاعْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَةِ»⁽⁴⁾.
«پروردگارا! ما نازندگان، زندگی آخرت است. پس م‌هاجرین و انصار را ببخشی».

(1) (صحیح): مسلم (ش 1909).

(2) (صحیح): ابوداود (ش 2603) / محاملی، الدعاء (ش 5).

(3) (صحیح): احمد، المسند (ش 12901/2) / ابوداود (ش 2634).

(4) (صحیح): بخاری (ش 3796 و 6413) / مسلم (ش 4774 و 4775).

(5-10) دعای اثنای نبرد و جهاد«اللَّهُمَّ نَزِّلْ نَصْرَكَ»⁽¹⁾.

«پروردگارا! پیروزی را برایمان نازل بفرما».

(6-10) دعای موقع شکست از دشمن

«اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ كُلُّهُ اللَّهُمَّ لَا قَابِضَ لِمَا بَسَطْتَ وَلَا بَاسِطَ لِمَا قَبَضْتَ وَلَا هَادِيَ لِمَا أَضَلَلْتَ وَلَا مُضِلَّ لِمَنْ هَدَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مُقَرَّبَ لِمَا بَاعَدْتَ وَلَا مُبَاعِدَ لِمَا قَرَّبْتَ اللَّهُمَّ ابْسُطْ عَلَيْنَا مِنْ بَرَكَاتِكَ وَرَحْمَتِكَ وَفَضْلِكَ وَرِزْقِكَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ النَّعِيمَ الْمُقِيمَ الَّذِي لَا يَحُولُ وَلَا يَزُولُ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ النَّعِيمَ يَوْمَ الْعَيْلَةِ وَالْأَمْنِ يَوْمَ الْحَوْفِ اللَّهُمَّ إِنِّي عَائِدٌ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا أَعْطَيْتَنَا وَشَرِّ مَا مَنَعْتَ اللَّهُمَّ حَبِّبْ إِلَيْنَا الْإِيمَانَ وَزَيِّنْهُ فِي قُلُوبِنَا وَكْرَهُ الْإِنْيَا الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ وَاجْعَلْنَا مِنَ الرَّاشِدِينَ اللَّهُمَّ تَوَقَّنَا مُسْلِمِينَ وَأَحِينَا مُسْلِمِينَ وَالْحَقِّقْنَا بِالصَّالِحِينَ غَيْرَ خَرَايَا وَلَا مَفْتُونِينَ اللَّهُمَّ قَاتِلِ الْكُفْرَةَ الَّذِينَ يُكْذِبُونَ رُسُلَكَ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِكَ وَاجْعَلْ عَلَيْهِمْ رِجْزَكَ وَعَذَابَكَ اللَّهُمَّ قَاتِلِ الْكُفْرَةَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَهَ الْحَقِّ»⁽²⁾.

«پروردگارا! تمامی حمدها مخصوص توست. خداوند! چیزی را که توسط دهی کسی نمی تواند قبض کند و چیزی را که قبض کنی کسی نمی تواند بسط دهد. و کسی را که همراه کنی کسی نمی تواند هدایت کند و کسی را که هدایت کنی کسی نمی تواند گمراه کند. و چیزی را که منع کنی کسی نمی تواند ببخشد و چیزی را که ببخشی کسی نمی تواند منع کند. و کسی را که دور کنی کسی نمی تواند نزدیک کند و کسی را که نزدیک کنی کسی نمی تواند دور کند. پروردگارا! از برکات و رحمت و فضل و رزقت به ما بده. پروردگارا! از تو نعمت پایداری می خواهیم که تغییر نکند و از بین نرود. پروردگارا! از تو هنگام نیازمندی نعمت و هنگام ترس ایمنی می خواهیم. پروردگارا! به تو از شر چیزی که به ما عطا کرده ای و یا منع کرده ای پناه می بریم. پروردگارا! ایمان را در نزد ما محبوب گردان و آن را در قلوبمان زینت ده. و کفر و فسق و نافرمانی را نزد ما ناپسند بگردان. و ما را از ارشادان بگردان. پروردگارا! ما را مسلمان بمیران و مسلمان زنده بدار! و ما را به صالحان ملحق کن در حالیکه فریب نخورده و خوار نباشیم! پروردگارا! کافرانی که رسولانت را تکذیب کرده و راه تو را می بندند از بین ببر و عذاب و خواریت را بر آنان نازل

(1) (صحیح): مسلم (ش 4716).

(2) (صحیح): احمد، المسند (ش 15492) / بخاری، الادب المفرد (ش 699).

گردان. پروردگارا! کافرانی که به آنان کتاب عطا فرموده‌ای - کافران اهل کتاب - از بین ببر ای خدایِ حق!».

11- اذکار روز جمع‌ه و عیدین

(1-11) قرائت سوره کهف در روز جمع‌ه

«مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْكَهْفِ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ أَضَاءَ لَهُ مِنَ النُّورِ مَا بَيْنَ الْجُمُعَتَيْنِ»⁽¹⁾.
 «هر کس که سوره کهف را روز جمع‌ه بخواند، از آن جمع‌ه تا جمع‌ه دیگر، وی را نوری فرا می‌گیرد».

(2-11) قرائت سوره‌های سجده، انسان، جُمع‌ه، منافقین، اعلی و غاشی‌ه در نمازهای روز جمع‌ه

«كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْجُمُعَةِ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ (السَّجْدَةَ) وَ (الْإِنْسَانَ)»².
 «پیامبر ﷺ در روز جمع‌ه در نماز فجر سوره‌های سجده و انسان را تلاوت می‌کردند».
 «كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقْرَأُ فِي صَلَاةِ الْجُمُعَةِ سُورَةَ (الْجُمُعَةِ) وَ (الْمُنَافِقِينَ)»³.
 «پیامبر ﷺ در نماز جمع‌ه سوره‌های جمع‌ه و منافقون را می‌خواندند».
 «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْعِيدَيْنِ وَ فِي الْجُمُعَةِ ب (الْأَعْلَى) وَ (الْغَاشِيَةِ)»⁴.
 «پیامبر ﷺ در نماز جمع‌ه و عیدین سوره‌های اعلی و غاشی‌ه را می‌خواندند».

(3-11) اذکار بعد از نماز جمع‌ه

بنابر فرموده نبی اکرم ﷺ هر کس بعد از نماز جمع‌ه سوره‌های «حمد و ناس و فلق و اخلاص» را بخواند، تا جمع‌ه دیگر، نفس و مال وی محفوظ می‌باشد⁵.

(4-11) دعا در آخرین ساعت در روز جمع‌ه

- (1) (صحیح): نسایی، السنن الکبری (ش 10790) / حاکم، المستدرک (ش 2073).
- (2) (صحیح): بخاری (ش 1068 و 891) / مسلم (ش 2072 و 2071).
- (3) (صحیح): مسلم (ش 2068-2070) / نسایی (ش 1421).
- (4) (صحیح): مسلم (ش 2065 و 2066) / ابوداود (ش 1124 و 1125).
- (5) (صحیح): ابن ابی شیبہ (ج 7 ص 98) / بی‌هقی، شعب الایمان (ش 2577).

ابوهریره رضی الله عنه روایت کرده‌اند: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ ذَكَرَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَقَالَ فِيهِ سَاعَةٌ لَا يُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي يَسْأَلُ اللَّهَ تَعَالَى شَيْئًا إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ وَأَشَارَ بِيَدِهِ يُقَلِّلُهَا!». «پیامبر خدا ﷺ در روز جمع‌ه ابراز داشتند که در این روز زمانی وجود دارد که بنده‌ای مسلمان با آن موافقت نکرده (و در این زمان دعا نکرده) در حالیکه ایستاده و نماز می‌خواند و از خداوند چیزی را خواسته مگر اینکه خداوند آن را به وی عطا خواهد کرد و ایشان با دستانش (اشاره فرمودند که) زمان کمی است».

«قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يَوْمُ الْجُمُعَةِ ثِنْتَا عَشْرَةَ (سَاعَةً) لَا يُوجَدُ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ شَيْئًا إِلَّا آتَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَالْتَمِسُوهَا آخِرَ سَاعَةٍ بَعْدَ الْعَصْرِ» (2).

پیامبر خدا ﷺ فرمودند: «روز جمع‌ه دوازده «ساعت» است. و در آن «روز» ساعتی وجود دارد که هر مسلمانی در آن لحظه از خداوند عزوجل چیزی را بخواهد، خداوند حتماً آن را به وی خواهد داد، این زمان را در آخرین ساعت بعد از عصر دریابید» (3).

(5-11) دعا در شب و روز عیدین

عید فطر: تا جاییکه می‌تواند، پس از غروب آفتاب عید فطر، تا هنگام نماز عید تکبیر بگوید.

خداوند می‌فرماید: ﴿وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَيْتُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ [البقرة: 185]. «خداوند ماه رمضان و رخصت آن را برای شما روشن داشته است) تا تعداد (روزه‌ای رمضان) را کامل گردانید و خدا را بر این که شما را (به احکام دین که

1- (صحیح): بخاری (ش 935 و 5294 و 6400) / مسلم (ش 2006-2001) / ابوداود (ش 1048) / ابن ماجه (ش 1137) / ترمذی (ش 491) / نسایی (ش 1430-1432).

(2) (صحیح): عبدالله بن وهب، الموطأ (ش 208) / ابوداود (ش 1050).

(3) با وجود اختلاف زیاد اندیشمندان در تعیین وقت قبولی دعا در روز جمع‌ه، پس از تحلیل و بررسی نصوص و سند آن‌ها بس محرز می‌نماید که این زمان اندک در اواخر روز جمع‌ه بعد از نماز عصر و نزدیک به نماز مغرب می‌باشد؛ چرا که جدای از اینکه نصوص استنادی آن صحیح و صریح می‌باشند بلکه علمای سلف و خلف زیادی بر آن قلم صحه گذاشته‌اند. و با توجه به قید «وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي» در روایت شیخین محرز می‌گردد هر کس خواهان این فضیلت است باید در اواخر روز جمع‌ه در حالی که در قیام نماز (بعد از خواندن حمد و سوره یا بعد از برخاستن از رکوع) می‌باشد دعای خود را از باری تعالی بنماید و در این راستا هر دعایی در امر دنیا و عقبی جایز است.

سعادت‌تان در آن است) هدایت کرده است، بزرگ دارید و تا این که (از همه‌ی نعمت‌های او) سپاسگزاری کنید».

عید قربان: پس از نمازهای روز عید قربان و ایام التشریق - تا آخر نماز عصر - تکبیر بگوید⁽¹⁾.

خداوند متعال می‌فرماید: ﴿وَأذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ﴾ [البقرة: 203] «و در روزه‌ای مشخصی (که سه روز ایام التشریق، یعنی یازدهم و دوازدهم و سیزدهم ماه ذی‌الحجه است و حاجیان در مناسبت می‌برند) خدا را یاد کنید (و با اذکار و ادعای به عبادت و پرستش او بپردازید)».

12- اذکار جنائز

(1-12) تلقین لا اله الا الله به شخص در حال احتضار

«مَنْ كَانَ آخِرُ كَلَامِهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ»⁽²⁾.

«هرکس آخرین کلامش (لا اله الا الله) باشد، وارد بهشت می‌گردد».

(2-12) دعای بعد از خروج روح و بستن چشمان میت

«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِقُلَانٍ (بِاسْمِهِ) وَارْفَعْ دَرَجَتَهُ فِي الْمَهْدِيِّينَ، وَاخْلُفْهُ فِي عَقِبِهِ فِي

الْعَابِرِينَ، وَاعْفِرْ لَنَا وَلَهُ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ، وَافْسَحْ لَهُ فِي قَبْرِهِ وَنَوِّرْ لَهُ فِيهِ»⁽³⁾.

«ای الله! فلانی را ببخشای (نامش را بزبان آورد)، و درجه او را در میان هدایت یافتگان، رفیع بگردان، و فرزندانش را در میان بازماندگان، سرپرستی کن، و ما و او را ببخشای، ای پروردگار جهانیان؛ یا الله! قبرش را وسیع و منور بگردان».

(3-12) دعا برای میت در نماز جنازه

«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ، وَعَافِهِ، وَاعْفُ عَنَّهُ، وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ، وَوَسِّعْ مُدْخَلَهُ، وَاعْسِلْهُ

بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ، وَنَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا نَقَّيْتَ الْقَوْبَ الْأَبْيَضَ مِنَ الدَّنَسِ، وَأَبْدِلْهُ

(1) امام احمد بن حنبل رحمته الله هم گفته که بر این امر اجماع شده است. نک: ابن قدامه، المغنی،

ج2 ص245.

(2) (صحیح): احمد، المسند (ش22034) / ابوداود (ش3118).

(3) (صحیح): مسلم (ش2169 و2170) / ابوداود (ش3120).

دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ، وَأَهْلًا خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ، وَزَوْجًا خَيْرًا مِنْ زَوْجِهِ، وَأَدْخُلْهُ الْجَنَّةَ، وَأَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ (وَعَذَابِ النَّارِ)»⁽¹⁾.

«بارالها! او را ببخش، و بر او رحم کن، و عافیت نصیبش بگردان، و از وی گذشت کن. ال‌هی! می‌همانی او را گرمی بدار، و قبرش را وسیع بگردان، و او را با آب و برف و تگرگ بشوی، و از گناهان، چنان پاکش بگردان که لباس سفید را از آلودگی، پاک و تمیز می‌گردانی. پروردگارا! به او خان‌های بهتر از خان‌هاش، و خانواد‌های بهتر از خانواد‌هاش، و همسری بهتر از همسرش، عنایت بفرما، و او را وارد بهشت کن، و از عذاب قبر و دوزخ پناهش ده».

«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيَاتِنَا وَمَيِّتِنَا، وَشَاهِدِنَا، وَعَائِبِنَا وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا، وَذَكْرِنَا وَأُنثَانَا. اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى الْإِسْلَامِ، وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيمَانِ، اللَّهُمَّ لَا تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ وَلَا تُضِلَّنَا بَعْدَهُ»⁽²⁾.

«ال‌هی! زنده و مرده، حاضر و غایب، کوچک و بزرگ، مرد و زن ما را مورد آمرزش قرار ده، یا ال‌ه! هرکسی را از میان ما زنده نگه می‌داری، بر اسلام زند‌هاش نگاه دار، و هرکسی را میرانی، بر ایمان بمیران. بارالها! از اجر این متوفی ما را محروم مگردان، و بعد از وی ما را گمراه نکن».

«اللَّهُمَّ إِنَّ فُلَانًا بَنَ فُلَانًا فِي ذِمَّتِكَ، وَحَبْلِي جَوَارِكَ، فَقِهِ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ وَعَذَابِ النَّارِ، وَأَنْتَ أَهْلُ الْوَفَاءِ وَالْحَقِّ، فَاغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ»⁽³⁾.

«یا ال‌ه! همانا فلان پسر فلان در امان و پناه تو است، پس او را از فتنه قبر و عذاب دوزخ نجات ده، بدون شک تو اهل وفا و حق هستی. ال‌ه! او را ببخشای و بروی رحم کن، همانا تو بخشاینده و مهربانی».

«إِنْ كَانَ مُحْسِنًا فَرِّدْ فِي حَسَنَاتِهِ، وَإِنْ كَانَ مُسِيئًا فَتَجَاوَزْ عَنْهُ»⁽⁴⁾.

«ای ال‌ه! این شخص بنده تو و فرزند کنیز تو است که به رحمت تو نیازمند است، و تو از عذاب دادن او بی‌نیازی، اگر نیکوکار است بر نیکی‌هایش بیفزای، و اگر بدکار است از او گذشت بفرما»⁽⁵⁾.

(1) (صحیح): مسلم (ش 2276-2278) / ترمذی (ش 1025).

(2) (صحیح): نسایی، السنن الکبری (ش 10919) / ابوداود (ش 3203).

(3) (صحیح): ابن ماجه (ش 1499) / ابوداود (ش 3204).

(4) (صحیح): ابویعلی، المسند (ش 6590) / ابن حبان (ش 3073).

(5) جم‌هور فقه اتفاق نظر دارند که نماز جنازه چه ارتکبیر دارد که بعد از تکبیر اول سوره فاتحه خوانده می‌شود و بعد از تکبیر دوم بر پیامبر ﷺ، صلوات فرستاده می‌شود و بعد از تکبیر سوم دعا خوانده می‌شود و بعد از تکبیر چهارم که بنا بر نظر برخی سلام داده می‌شود اگر چه برخی خواندن دعا را بعد از آن

(4-12) دعای تسلیت گفتن

«إِنَّ لِلَّهِ مَا أَخَذَ، وَلَهُ مَا أَعْطَى وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مُّسَمًّى ... فَلْتَصْبِرْ وَلْتَحْتَسِبْ»⁽¹⁾.
 «همانا آنچه را که خداوند گرفت، از آن خودش بود، و آنچه را که داده است نیز مال خود او می-
 باشد، مسلماً هر چیزی، می‌عاد معینی دارد،... لذا باید صبر کنی و امید ثواب داشت باشی».

(5-12) دعا هنگام ن هادن میت در قبر

«بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ»⁽²⁾.
 «بِه نام الله و طبق سنت رسول الله ﷺ میت را در قبر می گذارم».

(6-12) دعای بعد از دفن میت

«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ اللَّهُمَّ ثَبِّتْهُ»⁽³⁾.
 «بارالها! او را بیامرز و او را (در پاسخ به سوالات منکر و نکیر) ثابت قدم بدار».

(7-12) دعای زیارت قبور

«السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الدِّيَارِ، مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ، وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ
 وَيَرْحَمُ اللَّهُ الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنَّا وَالْمُسْتَأْخِرِينَ»⁴ أَسْأَلُ اللَّهَ لَنَا وَلَكُمْ الْعَافِيَةَ»⁽⁵⁾.
 «سلام بر شما ای اهل این منزل، که مؤمن و مسلمان هستید، همانا ما نیز-ان شاء الله- به
 شما ملحق خواهیم شد، و خداوند بر گذشتگان و آیندگان ما رحم کند، از خدا برای خودمان و شما
 عافیت می طلبیم».

13- اذکار معاملات

جایز می دانند. البته باید توجه داشت که احادیث مذکور خواندن دعا را منحصر بعد از تکبیر
 خاصی نمی کنند. نک: مهیزع، الدعاء و احکامه الفقهاء، 1/397-408.

(1) (صحیح): بخاری (ش 6655 و 1284) / مسلم (ش 2174).

(2) (صحیح): احمد، المسند (ش 5233) / ابوداود (ش 3215).

(3) (صحیح): عبدالله بن احمد، السنة (ش 1425) / ابوداود (ش 3223).

پس از دفن مرده، (منکر و نکیر) ب ه سؤال و جواب از وی می پردازند؛ لذا باید از خداوند برای میت
 درخواست تشبیت قلب در جواب دادن کنیم.

(4) (صحیح): مسلم (ش 2299 و 2301) / نسایی (ش 2037 و 2039).

(5) (صحیح): مسلم (ش 2302) / ابن ماجه (ش 1547).

(1-13) دعا برای ادای قرض و بدهی

«اللَّهُمَّ اكْفِنِي بِحَلَالِكَ عَنْ حَرَامِكَ وَأَغْنِنِي بِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ»⁽¹⁾.

«ای الله! مرا با رزق حلال، کفایت کن، و رزق حرام نصیبم مگردان، و با فضل خود از دیگران بی‌نیاز کن.»

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ، وَالْعَجْزِ وَالْكَسَلِ، وَالْبُخْلِ وَالْجُبْنِ، وَصَلَعِ الدِّينِ وَغَلَبَةِ الرِّجَالِ»⁽²⁾.

«بارالها! من از غم و اندوه، ناتوانی و سستی، بخل و ترس و سنگینی بدهی، و غلبه مردان به توپناه می‌برم.»

(2-13) دعا هنگام پرداخت بدهی، برای طلبکار

«بَارَكَ اللَّهُ لَكَ فِي أَهْلِكَ وَمَالِكَ، إِنَّمَا جَزَاءُ السَّلْفِ الْحَمْدُ وَالْأَدَاءُ»⁽³⁾.

«خداوند در خانواده‌ات و مالت برکت اندازد، همانا پاداش قرض‌دهنده، تشکر و ادای قرض اوست.»

(3-13) دعای ازدواج کردن و یا خرید حیوان

هرگاه یکی از شما ازدواج کرد یا شتری یا حیوانی خرید، بگوید: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَا جَبَلْتَهَا عَلَيْهِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا جَبَلْتَهَا عَلَيْهِ»⁽⁴⁾.

«بارالها! من از تو خیر او، خُلق و خوی نیکویش را مسألت می‌نمایم و از بدی او و بدی خُلق و خوییش به توپناه می‌برم.»

14- اذکار مناکحات**(1-14) اذکار قبل از خواندن عقد نکاح و هر خطبه‌ای**

(1) (صحیح): بزار (ش 563) / ترمذی (ش 3563).

هر کس این دعا را بخواند، اگر چه به اندازه‌ی کوهی قرض داشته باشد، خداوند ﷻ آن را برایش ادا می‌کند.

(2) (صحیح): بخاری (ش 2893 و 6369) / مسلم (ش 7048).

(3) (صحیح): احمد، المسند (ش 16410) / نسایی (ش 4683).

(4) (صحیح): ابوداود (ش 2162) / ابن ماجه (ش 2252).

هرگاه کسی شتری (یا هر وسیله‌ای) خرید، دست بر کوه‌انش (یا بر آن) بکشد و دعای فوق را بخواند.

پیامبر ﷺ صیغه نکاح و هر سخنرانی و خطبه‌ای را با اذکار زیر شروع می‌کردند: «إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ، نَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضِلِّ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ، وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا» [النساء: 1]. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِيهِ، وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ [آل عمران: 102]. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٥٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ [الاحزاب: 70-71] (1).

«حمد از آن خداوند است و ما از وی یاری می‌طلبیم و از وی طلب مغفرت می‌نماییم و از شرارت نفسمان به وی پناه می‌بریم. هر کس را خداوند هدایت بخشد، گمراه کننده‌ای نخواهد داشت و هر کس را وی «به سبب تعدی و نافرمانیش» گمراه سازد هدایتگری نخواهد داشت. و شهادت می‌دهم که هیچ معبود «بر حقی» بجز اله وجود ندارد و شهادت می‌دهم محمد بنده و فرستاده اوست. ای کسانی که ایمان آورده‌اید! (از خدائی بپرهیزید که هم‌دیگر را بدو سوگند می‌دهید؛ و بپرهیزید از این که پیوند خویشاوندی را گسیخته دارید؛ زیرا که بیگمان خداوند مراقب شما است). (ای کسانی که ایمان آورده‌اید! آن چنان که باید از خدا بترسید از خدا بترسید و شما «سعی کنید غافل نباشید تا چون مرگتان به ناگاه در رسد» نمیرید مگر آن که مسلمان باشید). (ای مؤمنان! از خدا بترسید و سخن حق و درست بگوئید. در نتیجه خدا اعمالتان را بایسته می‌کند و گناهانتان را می‌بخشاید. اصلاً هر که از خدا و پیغمبرش فرمانبرداری کند، قطعاً به پیروزی و کامیابی بزرگی دست می‌یابد».

(2-14) دعای تبریک ازدواج

«بَارَكَ اللَّهُ لَكَ، وَبَارَكَ عَلَيْكَ، وَجَمَعَ بَيْنَكُمَا فِي خَيْرٍ» (2).

«خداوند به شما برکت عنایت فرماید، و کار شما را بابرکت کند، و پیوندتان را مبارک و باعث خیر گرداند».

(3-14) دعای کسی که ازدواج می‌کند

هرگاه یکی از شما ازدواج کرد بگوید: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَا جَبَلْتَهَا عَلَيْهِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا جَبَلْتَهَا عَلَيْهِ» (1).

(1) (صحیح): ابوداود (ش 2120).

(2) (صحیح): سعید بن منصور، السنن (ش 522) / ابوداود (ش 2132).

«بارالها! من از تو خیر او، خُلُق و خُوی نیکویش را مسألت می‌نمایم و از بدی او و بدی خُلُق و خُوییش به تو پناه می‌برم».

(14-4) دعای قبل از همبستر شدن با همسر

«بِسْمِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ جَنَّبْنَا الشَّيْطَانَ، وَجَنَّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا»⁽²⁾.

«به نام الله! خدایا! ما را از شیطان دور بدار، و شیطان را از آنچه به ما عنایت می‌فرمائی (یعنی فرزند) محروم کن».

(14-5) دعای بعد از خوردن ولیمه

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنِي هَذَا وَرَزَقَنِيهِ، مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّي وَلَا قُوَّةٍ»⁽³⁾.

«سپاس خدای را که این غذا را به من خورانید بدون اینکه من قدرت و توانی داشته باشم».
«الْحَمْدُ لِلَّهِ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ غَيْرُ مَكْفِيٍّ وَلَا مُوَدَّعٍ، وَلَا مُسْتَعْنَى عَنْهُ رَبَّنَا»⁽⁴⁾.
«ستایش بسیار زیاد، پاکیزه و مبارک، خدای را که بی‌نیاز است و درخواست از او همیشه ادامه دارد، و همه به او نیازمندند، پروردگارا! «ستایشمان را قبول فرما»».

(14-6) دعا برای محافظت فرزند

رسول الله ﷺ با خواندن این کلمات، حسن و حسین علیهما السلام را به خدام می‌سپرد تا آن‌ها را حفاظت کند: «أَعِيذُكُمْ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ، وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لَامَّةٍ»⁽⁵⁾.

«من شما دو نفر (حسن و حسین) را به وسیله کلمات کامل الله از بدی هر شیطان و جانور زه‌ردار و زخم چشم به حفظ خدام می‌سپارم».

(1) (صحیح): ابوداود (ش 2162) / ابن ماجه (ش 1918).

(2) (صحیح): بخاری (ش 5165 و 3271) / مسلم (ش 3606 و 3607).

هر کس هنگام مقاربت با زنش این دعا را بخواند، اگر فرزندی به دنیا بیاید، آن فرزند از شر شیطان محفوظ است.

(3) (حسن): احمد، المسند (ش 15632) / دارمی، السنن (ش 2690).

(4) (صحیح): بخاری (ش 5458) / ابوداود (ش 3851).

(5) (صحیح): بخاری (ش 3371) / ابوداود (ش 4739).

این دعا برا حفظ فرزند از آسیب و گزند شیاطین جن و انس است. و تعویذ انبیایی چون محمد ﷺ و ابراهیم علیه السلام و اسماعیل علیه السلام و اسحاق علیه السلام می‌باشد.

(7-14) دعای موقع ذبح عقیقه

«بِسْمِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ (اللَّهُمَّ مِنْكَ وَكَ) (1) اللَّهُمَّ تَقَبَّلْ مِنِّي» (2).

«ب» نام الله، والله بزرگترین است، بارالها! از جانب تو است، و برای تو است، ال‌هی! از من بپذیر.»

15- اذکار صبح و شب

رسول الله ﷺ فرمود: «لَأَنْ أَقْعَدَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللَّهَ تَعَالَى مِنْ صَلَاةِ الْغَدَاةِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُعْتِقَ أَرْبَعَةً مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ، وَلَأَنْ أَقْعَدَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللَّهَ مِنْ صَلَاةِ الْعَصْرِ إِلَى أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُعْتِقَ أَرْبَعَةً» (3).

«اگر من با گروهی بنشینم که از نماز صبح تا طلوع آفتاب ذکر الله تعالی را بکنند، در نزد من دوست داشتنی‌تر از آزاد کردن چهار برده از فرزندان اسماعیل است، و اگر با گروهی بنشینم که خدا را از نماز عصر تا غروب آفتاب یاد کنند، نزد من از آزاد کردن چهار برده دوست داشتنی‌تر است.»

﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ﴾ [البقرة: 255].

(ترجمه این آیه در ذکر شماره (6-11) بیان شده است).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ اللَّهُ الصَّمَدُ ۝ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ۝﴾

[الإخلاص: 1-4].

(ترجمه این آیات در ذکر شماره (6-11) بیان شده است).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(1) (صحیح): بخاری (ش 7399) / مسلم (ش 5199).

(2) (صحیح): مسلم (ش 5203) / ابوداود (ش 2794).

(3) (صحیح به جز: «أعتق أربعة»): ابوداود (ش 3669).

﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴿١﴾ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ﴿٢﴾ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ﴿٣﴾ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴿٤﴾ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾﴾ [الفلق: 1-5].

بسم الله الرحمن الرحيم

(ترجمه این آیات در ذکر شماره (6-11) بیان شده است).

﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِ ﴿٢﴾ إِلَهِ النَّاسِ ﴿٣﴾ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴿٤﴾ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ﴿٥﴾ مِنَ الْغَيْبِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾﴾ [الناس: 1-6].

(ترجمه این آیات در ذکر شماره (6-11) بیان شده است).

(این سوره سه بار خوانده شوند)⁽¹⁾.

«أَصْبَحْنَا وَأَصْبَحَ الْمَلِكُ لِلَّهِ (2) وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، رَبِّ أَسْأَلُكَ خَيْرَ مَا فِي هَذَا الْيَوْمِ وَخَيْرَ مَا بَعْدَهُ (3)، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا فِي هَذَا الْيَوْمِ وَشَرِّ مَا بَعْدَهُ، رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكَسَلِ، وَسُوءِ الْكِبَرِ، رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابٍ فِي النَّارِ وَعَذَابٍ فِي الْقَبْرِ» (4).

«ما و تمام جهانیان، شب را برای خدا به صبح رسانیدیم، و حمد از آن خداست، هیچ معبودی، بجز اله که یکتاست و شریکی ندارد، وجود ندارد. پادشاهی و حمد فقط از آن اوست و او بر هر چیز قادر است. الهی! من خیر آنچه در این روز است و خیر آنچه بعد از آن است را از تو می‌طلبم، و از شر آنچه که در این روز و ما بعد آن، وجود دارد، به تو پناه می‌برم. الهی! من از تنبلی و بدی‌های پیری به تو پناه می‌برم، بار الهی! من از عذاب آتش و قبر به تو پناه می‌برم.»

«اللَّهُمَّ بِكَ أَصْبَحْنَا، وَبِكَ أَمْسَيْنَا (5)، وَبِكَ نَحْيَا، وَبِكَ نَمُوتُ وَإِلَيْكَ النُّشُورُ» (6).

«بار الهی! با لطف تو صبح کردیم، و با عنایت تو به شب رسیدیم، و به خواست تو زنده‌ایم، و به خواست تو می‌میریم، و رستاخیز ما بسوی تو است.»

(1) هر کس این آیات را سه مرتبه هنگام صبح و شب بخواند از هر چیز کفایتش می‌کند. (صحیح):

ابوداود (ش 5084) / ترمذی (ش 3575) / نسایی (ش 5428).

(2) و هنگام شب بجای جمله فوق می‌فرمود: «أَمْسَيْنَا وَأَمْسَى الْمَلِكُ لِلَّهِ».

(3) هنگام شب بجای جمله فوق می‌فرمودند: «رَبِّ أَسْأَلُكَ خَيْرَ مَا فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ وَخَيْرَ مَا بَعْدَهَا، وَأَعُوذُ بِكَ

مِنْ شَرِّ مَا فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ وَشَرِّ مَا بَعْدَهَا».

(4) (صحیح): مسلم (ش 7083 و 7084) / ابوداود (ش 5073).

(5) هنگام شب می‌فرمودند: «اللَّهُمَّ بِكَ أَمْسَيْنَا، وَبِكَ أَصْبَحْنَا، وَبِكَ نَحْيَا، وَبِكَ نَمُوتُ وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ».

(6) (صحیح): بخاری، الادب المفرد (ش 1199) / ابوداود (ش 5070).

«اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ، وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ، أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ، وَأَبُوءُ بِدُنْيِي فَاعْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الدُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ»⁽¹⁾.

«ال‌هی! تو پروردگار من هستی، بجز تو معبود دیگری «برحق» نیست، تو مرا آفریدی، و من بنده تو هستم، و بر پیمان و وعده ام با تو بر حسب استطاعت خود، پایبند هستم، و از شر آنچه که انجام داده‌ام به تو پناه می‌برم، به نعمتی که به من عطا فرموده‌ای، اعتراف می‌کنم، و به گناهم اقرار می‌نمایم، پس مرا ببخشای؛ چرا که بجز تو کسی گناهان را نمی‌بخشاید.»

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ⁽²⁾ أَشْهَدُكَ وَأُشْهَدُ حَمَلَةَ عَرْشِكَ، وَمَلَائِكَتَكَ وَجَمِيعَ خَلْقِكَ، أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحَدَّكَ لَا شَرِيكَ لَكَ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ»⁽³⁾.

(این دعا چ‌ه‌ار بار خوانده شود).

«ال‌هی! من در این صبحگاه، تو را و حاملان عرش و تمام فرشتگان و کلیه مخلوقات تو را گواه می‌گیرم بر این که تو، اله هستی، بجز تو معبود دیگری «برحق» وجود ندارد، تویگان‌های و شریکی نداری، و محمد ﷺ بنده و فرستاده تو است.»

«اللَّهُمَّ عَافِنِي فِي بَدْنِي، اللَّهُمَّ عَافِنِي فِي سَمْعِي، اللَّهُمَّ عَافِنِي فِي بَصَرِي، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، اللَّهُمَّ أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ، وَالْفَقْرِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ»⁽⁴⁾.

«بارال‌ه! در بدنم عافیت ده، بارال‌ه! در گوشم عافیت ده، خدایا! در چشمم عافیت ده، بجز تو معبود دیگری «برحق» وجود ندارد، از کفر به تو پناه می‌برم، از فقر به تو پناه می‌برم، از عذاب قبر به تو پناه می‌برم، بجز تو معبود دیگری «برحق» وجود ندارد.»

﴿حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾ [التوبة: 129].

«الل‌ه برای من کافی است، بجز او معبود دیگری «برحق» نیست، بر تو توکل کردم و او

(1) (صحیح): بخاری (ش 6306 و 6323) / ابوداود (ش 5072).

هر کس هنگام شب آن را با اخلاص گفته و در آن شب بمیرد، و یا هنگام صبح گفته و در همان روز بمیرد به بهشت داخل می‌گردد.

(2) هنگام شب گفته شود: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَمْسَيْتُ».

(3) (صحیح): ابوداود (ش 5071) / طبرانی، الدعاء (ش 297).

هر کس این دعا را یک مرتبه بخواند، یک چه‌ارم بدنش از آتش راه می‌شود. و هر کس دو بار آن را بگوید، نصف بدنش از آتش راه می‌گردد و هر کس سه بار آن را بگوید، سه چه‌ارم بدنش از آتش راه می‌گردد و هر کس چه‌ار بار آن را بگوید، از آتش جهنم نجات پیدا می‌کند.

(4) (حسن): احمد، المسند (ش 20430) / ابوداود (ش 5092).

پروردگار عرش بزرگ است».

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي دِينِي وَدُنْيَايَ، وَأَهْلِي، وَمَالِي، اللَّهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَاتِي، وَآمِنْ رَوْعَاتِي، اللَّهُمَّ احْفَظْنِي مِنْ بَيْنِ يَدَيْ، وَمِنْ خَلْفِي، وَعَنْ يَمِينِي، وَعَنْ شِمَالِي، وَمِنْ فَوْقِي، وَأَعُوذُ بِعَظَمَتِكَ أَنْ أُغْتَالَ مِنْ تَحْتِي»⁽¹⁾.

«ال‌هی! عفو و عافیت دنیا و آخرت را از تو می‌خواهم. بارال‌ه! عفو و عافیت دین، دنیا، خانواده و مال‌م را از تو مسألت می‌نمایم. بارال‌ه! عیوب مرا بپوشان و ترس مرا به ایمنی مبدل ساز ال‌هی! مرا از جلو، پشت سر، سمت راست و چپ و بالای سرم، محافظت بفرما، و به بزرگی و عظمت تو پناه می‌برم از اینکه بطور ناگهانی از طرف پایین کشته شوم».

«اللَّهُمَّ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، رَبَّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِيكَهُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ نَفْسِي، وَمِنْ شَرِّ الشَّيْطَانِ وَشَرِّكِهِ، وَأَنْ أَقْتَرَفَ عَلَى نَفْسِي سُوءًا، أَوْ أُجْرَهُ إِلَى مُسْلِمٍ»⁽²⁾.

«بارال‌ه! ای داندۀ آن‌ها و آشکار، آفریدگار آسمان‌ها و زمین، پروردگار و مالک هر چیزی، من گواهی می‌دهم که بجز تو، معبود دیگری نیست، از شرّ نفس و از شرّ شیطان و دام فریبش، و از اینکه خود مرتکب کار بدی شوم و یا به مسلمان‌ی، بدی برسانم، به تو پناه می‌برم».

«بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ»⁽³⁾.
«به نام خدای که با نام وی هیچ چیز در زمین و آسمان، گزند نمی‌رساند، و او شنوا و دانا است».

«يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ بِرَحْمَتِكَ أَسْتَغِيثُ أَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلَّهُ وَلَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ»⁽⁴⁾.
«ای زنده و پایبرجا! به وسیله رحمت تو از تو کمک می‌خواهم، هم‌ه امورم را اصلاح بفرما، و مرا به اندازه یک چشم به هم زدن به حال خود رها مکن».

«أَصْبَحْنَا عَلَى فِطْرَةِ الْإِسْلَامِ⁽⁵⁾، وَعَلَى كَلِمَةِ الْإِخْلَاصِ، وَعَلَى دِينِ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ ﷺ، وَعَلَى مِلَّةِ أَبِينَا إِبْرَاهِيمَ، حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ»⁽¹⁾.

(1) (صحیح): احمد، المسند (ش 4785) / ابوداود (ش 5076).

(2) (صحیح): احمد، المسند (ش 6851) / ترمذی (ش 3529).

(3) (صحیح): طیالسی، المسند (ش 79) / احمد، المسند (ش 474).

هر کس هر صبح و یا هر شب این دعا را سه مرتبه بخواند، هیچ چیزی نمی‌تواند به وی ضرر برساند.

(4) (صحیح): بزار (ش 6368) / نسایی، السنن الکبری (ش 10405).

(5) هنگام شب می‌فرمود: «أَمْسَيْنَا عَلَى فِطْرَةِ الْإِسْلَامِ».

«ما بر فطرت اسلام، کلمهٔ اخلاص (یعنی؛ کلمهٔ توحید لا اِلهَ اِلاَّ اللهُ)، دین پیامبرمان محمد ﷺ و آئین پدرمان ابراهیم؛ صبح کردیم، همان ابراهیمی که فقط به سوی حق، تمایل داشت و فرمانبردار خداوند بود، و از مشرکان نبود.»

«سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ»⁽²⁾ (صد مرتبه خوانده شود).

«پاک و منزّه است خداوند، و من ستایش او را بیان می‌کنم.»

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (ده بار خوانده شود)⁽³⁾.

«بجز الله معبود دیگری «بر حق» نیست، او شریکی ندارد، پادشاهی و ستایش از آن اوست، و او بر هر چیز توانا است.»

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»⁽⁴⁾.

(هنگام صبح، صد بار خوانده شود).

«هیچ معبودی به جز الله «بر حق» وجود ندارد، یکتاست و شریکی برای او نیست، پادشاهی و حمد از آن اوست، و او بر هر چیز تواناست.»

«سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ، عَدَدَ خَلْقِهِ، وَرِضَا نَفْسِهِ، وَزِنَةَ عَرْشِهِ وَمِدَادَ كَلِمَاتِهِ.»

(هنگام صبح، سه بار خوانده شود)⁽⁵⁾.

(1) (صحیح): احمد، المسند (ش 15364) / نسایی (ش 9831).

(2) (صحیح): بخاری (ش 6405 و 3293) / مسلم (ش 7018 و 7019).

هر کس این ذکر را هر روز صد مرتبه بخواند، تمام گناهانش آمرزیده می‌شود اگر چه مانند کف دریاها زیاد باشد.

(3) (صحیح): احمد (ش 26551) / طبرانی، المعجم الكبير (ج 23 ص 239).

هر کس این اذکار را بعد از نماز صبح و یا بعد از نماز مغرب ده مرتبه انجام دهد، هر مرتبه‌اش همانند آزاد کردن ده برده از نوادگان اسماعیل عليه السلام بوده و به ازای هر مرتبه هم ده حسنه برایش نوشته شده و ده گناه از وی پاک می‌گردد و آن روز هیچ گناهی به وی ضرر نمی‌رساند مگر این که شرک ورزیده باشد.

(4) (صحیح): بخاری (ش 3293 و 6405) / مسلم (ش 7018 و 7019).

هر کس این دعا را هر صبح ده مرتبه بخواند، همانند آزاد کردن ده برده بوده و برای فرد هم صد حسنه نوشته شده و صد گناه از وی پاک می‌گردد و تا وقتیکه شب شود از شیطان محافظت شده و روز قیامت هم، کسی به اندازه‌ی وی عمل خیر ندارد مگر اینکه او هم این اذکار را انجام داده باشد.

(5) (صحیح): مسلم (ش 7089 و 7088) / ابوداود (ش 1505).

ثواب این اذکار، برابر با ثواب اذکاری است که یک فرد، در یک روز بگوید.

«تسبیح و پاک‌ی اله و ستایش او را به تعداد آفریدگانش و خشنودیش و سنگینی عرشش و جوهر سخنانش، بیان می‌نمایم».

«أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ» (روزانه صدبار خوانده شود)⁽¹⁾.

«من از اله طلب آمرزش می‌کنم و به سوی او برمی‌گردم».

«أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ».

(هنگام شب، سه بار خوانده شود)⁽²⁾.

«به کلمات تامات «یعنی؛ کلام کامل و بی‌نقص»⁽³⁾ خداوند از شر هر آفریده‌ای پناه

می‌برم».

16- صلوات فرستادن بر پیامبر اکرم ﷺ

(1-16) فضیلت درود فرستادن بر پیامبر اکرم ﷺ

﴿إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا

تَسْلِيمًا﴾ [الأحزاب: 56].

«خدا و فرشتگان به ایش بر پیامبر! درود می‌فرستند، ای کسانی که ایمان آورده‌اید! بر او درود

فرستید و سلامت، گوید و کاملاً تسلیم (فرمان او) باشید»⁽⁴⁾.

رسول اله ﷺ فرمود: «مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْرًا»⁽¹⁾.

(1) (صحیح): مسلم (ش 1362) / ترمذی (ش 300) / نسایی (ش 1337).

(2) (صحیح): مسلم (ش 7055 و 7056) / احمد، المسند (ش 23650).

هر کس این دعا را هر شب یا صبح سه بار بخواند، آن روز یا شب چیزی به وی آسیب نمی‌رساند.

(3) از آنجائیکه هر کلامی نقص دارد و کلام خداوند بی‌عیب و نقص و به طور مطلق کامل می‌باشد

پناه بردن به آن نیز کامل است.

(4) صلوات و درود خدا بر محمد ﷺ عبارت است از نزول رحمت و تکریم و شرافت و بزرگی دادن به

ایشان و درود فرشتگان دعا و طلب آمرزش برای او و درود مؤمنان بر او، صلوات فرستادن است.

﴿وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ در واقع در بردارنده این معانیست: سلام و درود بر تو باد و سلام که همان اله

ذوالجلال است نگه‌دار و حافظت باشد و تسلیم فرمان و منقاد او امر پیغمبر ﷺ گشتن است.

«رکس بر من یک درود بفرستد، خداوند بر او ده درود می‌فرستد».
 و رسول الله ﷺ فرمود: «لَا تَجْعَلُوا قَبْرِي عَيْدًا وَصَلُّوا عَلَيَّ؛ فَإِنَّ صَلَاتَكُمْ تَبْلُغُنِي حَيْثُ كُنْتُمْ»⁽²⁾.

«مچنین فرمودند: به زیارت قبر من عادت نکنید، بلکه بر من درود بفرستید؛ زیرا هرجا که باشید درود شما به من می‌رسد».

و رسول الله ﷺ فرموده‌اند: «الْبَخِيلُ مَنْ ذُكِرَتْ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ»⁽³⁾.

«بخیل کسی است که نام مرا نزد او بگویند و بر من درود نفرستد».

و نیز رسول الله ﷺ فرمودند: «إِنَّ لِلَّهِ مَلَائِكَةً سَيَّاحِينَ فِي الْأَرْضِ يُبَلِّغُونِي مِنْ أُمَّتِي السَّلَامَ»⁽⁴⁾. «خداوند فرشتگان‌ای دارد که روی زمین می‌گردند و سلام امتم را به من می‌رسانند».
 و نیز رسول الله ﷺ فرمودند: «مَا مِنْ أَحَدٍ يُسَلِّمُ عَلَيَّ إِلَّا رَدَّ اللَّهُ عَلَيَّ رُوحِي حَتَّى أَرُدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ»⁽⁵⁾.

«هرکس که به من سلام دهد، خداوند روحم را به من برمی‌گرداند تا جواب سلامش را بدهم».

و رسول الله ﷺ فرمودند: «مَا قَعَدَ قَوْمٌ مَقْعَدًا لَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَيُصَلُّونَ عَلَيَّ النَّبِيِّ ﷺ إِلَّا كَانَ عَلَيْهِمْ حَسْرَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَإِنْ دَخَلُوا الْجَنَّةَ لِلثَّوَابِ»⁽⁶⁾.
 «هر گروهی در مجلسی بنشینند و در آن، ذکر اله را نکنند و بر پیامبرشان درود نفرستند، اگرچه داخل بهشت هم شوند، روز قیامت بر آن‌ها حسرت و افسوس وارد می‌شود».

(16-2) کیفیت درود فرستادن بر پیامبر اکرم ﷺ

«خَرَجَ عَلَيْنَا فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ عَلِمْنَا كَيْفَ نُسَلِّمُ عَلَيْكَ فَكَيْفَ نُصَلِّي عَلَيْكَ قَالَ فَقُولُوا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ!»

(1) (صحیح): مسلم (ش 875) / ابوداود (ش 523) / ترمذی (ش 3614).

(2) (صحیح): ابوداود (ش 2044) / بی‌هقی، شعب الایمان (ش 4162).

(3) (صحیح): احمد، المسند (ش 1736) / ترمذی (ش 3546).

(4) (صحیح): عبدالرزاق، المصنف (ج 2 ص 215) / احمد، المسند (ش 4320).

(5) (صحیح): احمد، المسند (ش 10815) / ابوداود (ش 2073).

(6) (صحیح): احمد، المسند (ش 99965) / ابن حبان (ش 592، 591).

«پیامبر ﷺ نزد ما تشریف آوردند، گفتیم: ای رسول خدا! می‌دانیم چگونه بر تو سلام بفرستیم، اما چگونه بر تو صلوات بفرستیم؟ فرمودند: بگوئید: خدایا! بر محمد و آل محمد درود بفرست، چنانکه بر آل ابراهیم درود فرستادی که تو ستایش شده و بزرگواری؛ خداوند! به محمد و آل محمد برکت عطا کن همچنان که به آل ابراهیم برکت عطا کردی که به راستی تو ستوده و بزرگواریستی».

17- اذکار لباس پوشیدن

(1-17) دعای پوشیدن لباس⁽²⁾

«أَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَسَانِي هَذَا (الثَّوْبَ) وَرَزَقَنِيهِ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّي وَلَا قُوَّةٍ»⁽³⁾.
«حمد از آن خدای است که این لباس را به من پوشانید و بدون اینکه من قدرت و توانایی داشته باشم آن را به من عنایت کرد».

(2-17) دعا برای کسی که لباس نو پوشیده

«تُبْلِي وَيُجِلِّفُ اللَّهُ تَعَالَى»⁽⁴⁾.

«خدا کند این لباس را تا مدت بیپوشید، و کهنه نمایند، و خداوند تعالی به جای آن، لباس دیگری به شما بدهد» «یعنی خداوند شما را از عمر طولانی برخوردار نماید».

18- اذکار خوردن و آشامیدن

(1-18) دعای قبل از غذا خوردن

«إِذَا أَكَلَ أَحَدُكُمْ طَعَامًا فَلْيَقُلْ: بِسْمِ اللَّهِ، فَإِنْ نَسِيَ فِي أَوَّلِهِ فَلْيَقُلْ: بِسْمِ اللَّهِ فِي أَوَّلِهِ وَآخِرِهِ»⁽⁵⁾. «هرگاه، یکی از شما خواست غذا بخورد «بِسْمِ اللَّهِ» بگوید، و اگر در اول غذا خوردن فراموش کرد بگوید: «بِسْمِ اللَّهِ فِي أَوَّلِهِ وَآخِرِهِ».

1- (صحیح): بخاری (ش 6357) / مسلم (ش 936 و 935) / ابوداود (ش 978) / نسایی (ش 1289).
2) أم المؤمنین عائشہ رضی اللہ عنہا روایت نموده: «كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَعْجِبُهُ التَّيْمُنُ فِي تَعَلُّهِ وَتَرْجُلِهِ وَظُهُورِهِ وَفِي شَأْنِهِ كُلِّهِ». «پیغمبر ﷺ در پوشیدن کفش، شانه کردن موها، وضو گرفتن و هم‌هی کارهایش، شروع کردن از سمت راست را می‌پسندید».

3) (حسن): دارمی، السنن (ش 2690) / ابوداود (ش 4025).

4) (صحیح): ابوداود (ش 4022) / ابن ابی شیبہ، المصنف (ج 6 ص 60).

5) (صحیح): ابن حبان (ش 5213) / طبرانی، المعجم الاوسط (ج 5 ص 25).

عمر بن ابوسلمه رضی الله عنه روایت کرده است: «قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَا عَلَّامُ سَمَّ اللَّهِ وَكُلَّ بَيْمِينِكَ»⁽¹⁾. «رَسُولُ اللَّهِ ﷺ به من فرمود: ای پسر! بسم الله بگو و با دست راستت بخور».

(2-18) دعای پایان غذا

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنِي هَذَا وَرَزَقَنِيهِ، مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّي وَلَا قُوَّةٍ»⁽²⁾.
«سپاس خدای راکه این غذا را به من خورانید بدون اینکه من قدرت و توانی داشته باشم».

«الْحَمْدُ لِلَّهِ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ غَيْرُ مَكْفِيٍّ وَلَا مُوَدَّعٍ، وَلَا مُسْتَعْنَى عَنْهُ رَبَّنَا»⁽³⁾. «ستایش بسیار زیاد، پاکیزه و مبارک، خدای راکه بی‌نیاز است و درخواست از او همیشه ادامه دارد، و هم به او نیازمندند، پروردگارا! «ستایش مان را قبول فرما»».

(3-18) دعای م‌مان برای میزبان

«اللَّهُمَّ بَارِكْ لَهُمْ فِيْمَا رَزَقْتَهُمْ، وَاعْفِرْ لَهُمْ وَارْحَمْهُمْ»⁽⁴⁾.
«ال‌هی! آنچه راکه به ایشان ارزانی داشت‌های، برکت ده و آن‌ها را ببخش، و بر آن‌ها رحم کن».

(4-18) دعا برای کسی که به ما آب دهد یا قصد آب دادن داشته باشد

«اللَّهُمَّ أَطْعِمْ مَنْ أَطْعَمَنِي وَأَسْقِ مَنْ سَقَانِي»⁽⁵⁾.
«ال‌هی! بخوران به کسی که مرا خورانید، و بنوشان به کسی که مرا نوشانید».

(5-18) دعای دیدن میوه تازه

«اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي ثَمَرِنَا، وَبَارِكْ لَنَا فِي مَدِينَتِنَا، وَبَارِكْ لَنَا فِي صَاعِنَا، وَبَارِكْ لَنَا فِي مُدَّنَا»⁽¹⁾.

دقت شود بسم الله نیز گفتن در ابتدا و شکر آن در آخر، در خوردن و آشامیدن هر چیزی و هر خوراکی و نوشیدنی مستحب است.

- (1) (صحیح): بخاری (ش 5376) / مسلم (ش 5388).
- (2) (حسن): احمد، المسند (ش 15632) / دارمی، السنن (ش 2690).
- (3) (صحیح): بخاری (ش 5458) / ابوداود (ش 3851).
- (4) (صحیح): مسلم (ش 5459)؛ ابوداود (ش 3731) / ترمذی (ش 3576).
- (5) (صحیح): مسلم (ش 5483 و 5484).

«بارالها! به میوه‌های ما، ش‌هر ما، و پیمان‌ها و وزن‌های ما برکت عنایت فرما».

19- اذکار خواب

(1-19) اذکارهنگام خواب

پیامبر ﷺ هنگام خوابیدن دو دستش را همانند دعا کنار هم قرار می‌داد و سوره‌ای زیر را می‌خواند و در دستانش می‌دمید، سپس دو دستش را تا جایی که می‌رسید به بدنش می‌مالید، و این کار را از سر و صورت و قسمت جلوی بدن آغاز می‌نمود و آن را سه بار تکرار می‌کردند.

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ اللَّهُ الصَّمَدُ ۝ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ۝﴾

[الإخلاص: 1-4].

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ۝ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ۝ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ۝ وَمِنْ شَرِّ

التَّفَثَّتِ فِي الْعُقَدِ ۝ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ۝﴾ [الفلق: 1-5].

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ۝ مَلِكِ النَّاسِ ۝ إِلَهِ النَّاسِ ۝ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ

الْخَنَّاسِ ۝ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ۝ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ۝﴾ [الناس: 1-6].

﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي

الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا

يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ

حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ۝﴾ [البقرة: 255].

هر کس این آیه را در بسترش بخواند، محافظی از طرف خدا برایش گماشته می‌شود

و شیطان تا صبح به او نزدیک نمی‌شود⁽²⁾.

(1) (صحیح): مسلم (ش 3400 و 3401) / ترمذی (ش 3454).

(2) (صحیح): بخاری (ش 2311 و 3275 و 5010).

(ترجمه این آیات در ذکر شماره (6-11) بیان شده است).

﴿عَامَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٨٦﴾﴾ [البقرة: 285-286].

هر کس این دو آیه را در شب قرائت نماید، او را کفایت می‌کند^(۱).

«پیامبر و مؤمنان به آنچه از سوی پروردگارش بر او نازل شده ایمان آوردند، هم به خدا، فرشتگان او و کتاب‌های وی و پیغمبرانش ایمان آوردند «و می‌گویند:» میان هیچ یک از پیامبران او فرق نمی‌گذاریم و شنیدیم و اطاعت کردیم. پروردگارا! آموزش تو را می‌خواهیم و بازگشت «هم» به سوی تو است. خداوند به هیچ کس جز به اندازه توانائیش تکلیف نمی‌کند، هر کار «خوبی» را انجام دهد برای خود انجام داده، و هر کار «بدی که» بکند به زیان خود کرده است. پروردگارا! اگر ما فراموش کردیم یا به خطا رفتیم، ما را «بدان» مگیر. پروردگارا! بار سنگین را بر ما مگذار، آنچنان که بر کسانی که پیش از ما بودند، گذاشتی. پروردگارا! آنچه را که طاقت تحمل آن را نداریم بر ما مقرر مدار، و ما را ببخش، و گناهان ما را بپوشان، و مشمول رحمت خود قرار ده، تو مولی و سرپرست مائی، پس ما را بر کافران پیروز گردان.»

اگر یکی از شما از بسترش برخاست و دوباره به آن برگشت، جایش را جاروب کند؛ زیرا او نمی‌داند که پس از رفتنش چه چیزی بر سر بسترش آمده است و از این دعاها بخواند:

«بِسْمِكَ رَبِّي وَضَعْتُ جَنِي، وَبِكَ أَرْفَعُهُ، فَإِنْ أَمَسَكْتَ نَفْسِي فَارْحَمْهَا، وَإِنْ أَرْسَلْتَهَا فَاحْفَظْهَا بِمَا تَحْفَظُ بِهِ عِبَادَكَ الصَّالِحِينَ»^(۲).

«پروردگارا! به نام تو پهلوی خود را بر زمین نهادم، و به کمک تو آن را از زمین، بلند می‌کنم، اگر در حالت خواب روح مرا قبض کردی، آن را ببخشی، و اگر دوباره به او اجازه‌ی زندگی دادی، از آن محافظت فرما، همچنان که از بندگان نیکت محافظت می‌کنی.»

(۱) (صحیح): بخاری (ش 4008 و 5040) / مسلم (ش 1914-1918).

(۲) (صحیح): بخاری (ش 6328 و 7393) / مسلم (ش 7.67 و 7068).

«اللَّهُمَّ إِنَّكَ خَلَقْتَ نَفْسِي وَأَنْتَ تَوَفَّاهَا، لَكَ مَمَاتُهَا وَمَحْيَاهَا، إِنَّ أَحْيَيْتَهَا فَاحْفَظْهَا، وَإِنْ أَمَتَهَا فَاعْزِرْ لَهَا، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَافِيَةَ»⁽¹⁾.

«بارالها! تو جان مرا آفریدی، و تو آن را دوباره پس می‌گیری، مرگ و زندگی آن بدست تو است. ال‌هی! اگر زنده‌اش نگه‌داشتی، از او محافظت کن، و اگر آن را میراندی، پس مورد آمرزش قرار ده. ال‌هی! من از تو عافیت می‌خواهم».

زمانی که رسول الله ﷺ می‌خواست بخوابد، دست راستش را زیر گون‌هاش قرار می‌داد و این دعا را سه بار می‌خواندند:

«اللَّهُمَّ قِنِي عَذَابَكَ يَوْمَ تَبْعَثُ عِبَادَكَ»⁽²⁾.

«ال‌هی! روزی که بندگان را حشر می‌کنی، مرا از عذابت نجات ده».

«بِاسْمِكَ اللَّهُمَّ أَمُوتُ وَأَحْيَا»⁽³⁾.

«خدایا! با نام تو می‌میرم» «م‌می‌خوابم» و با نام تو زنده می‌شوم «بیدار می‌شوم».

«سُبْحَانَ اللَّهِ (33 مرتبه) وَالْحَمْدُ لِلَّهِ (33 مرتبه) وَاللَّهُ أَكْبَرُ (34 مرتبه)»⁽⁴⁾.

«اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ، فَالِقَ الْحَبِّ وَالنَّوَى، وَمُنْزِلَ التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْفُرْقَانِ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ شَيْءٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ. اللَّهُمَّ أَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ دُونَكَ شَيْءٌ، إِفْضِ عَنَّا الدَّيْنَ وَأَغْنِنَا مِنَ الْفَقْرِ»⁽⁵⁾.

«ال‌هی! پروردگار آسمان‌ها و زمین، و پروردگار عرش بزرگ، پروردگار ما و همه چیز، شکافنده دان‌ها و هسته، و فرود آورنده تورات و انجیل و فرقان، از شر هر آنچه که پیشانی‌اش در دست تو است به تو پناه می‌برم. ال‌هی! توئی اول، قبل از تو چیزی نیست. و توئی آخر، بعد از تو چیزی نیست. تو آشکاری، و هیچ چیز آشکارتر از تو نیست. تو پنهانی، و هیچ چیز پنهان‌تر از تو نیست. ال‌هی! وام‌های ما را ادا کن، و ما را از تنگدستی به غنا و توانگری برسان».

(1) (صحیح): مسلم (ش 7063).

(2) (صحیح): ترمذی (ش 3392) / نسایی (ش 10594).

(3) (صحیح): بخاری (ش 6312 و 6324 و 6314) / ابوداود (ش 5051).

(4) (صحیح): بخاری (ش 3705 و 6318) / مسلم (ش 7090-7093).

خواندن این اذکار قبل از خواب موجب افزایش نیرو و توان در مقابل مشکلات شده و از داشتن یک خادم هم به‌تر است.

(5) (صحیح): مسلم (ش 7065) / ابوداود (ش 5053).

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا، وَكَفَانَا، وَأَوَانَا، فَكَمْ مِمَّنْ لَا كَافِيَ لَهُ وَلَا مُؤَيِّي» (1).
 «تمام ستایش‌ها خدای راست که ما را خورانید و نوشانید، و تمام امور را کفایت کرد و به ما جای پناه داد، براستی که چقدر از مردم هستند که هیچ‌گونه مددکار و پناه دهنده‌ای ندارند».

«اللَّهُمَّ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، رَبَّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِيكَهُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ نَفْسِي، وَمِنْ شَرِّ الشَّيْطَانِ وَشَرِّهِ، وَأَنْ أَفْتَرِفَ عَلَى نَفْسِي سُوءًا، أَوْ أُجْرَهُ إِلَى مُسْلِمٍ» (2).

«سوره‌ای ﴿الْم﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ... ﴿[السجدة: 1-2]. ﴿تَبَرَّكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ﴾ [الملك: 1] را بخواند» (3).

«اللَّهُمَّ أَسَلَمْتُ نَفْسِي إِلَيْكَ، وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ، وَوَجَّهْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ، وَأَلْبَجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ، رَعْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنجَا مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ، آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ وَبِنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ» (4).

«بارالها! جانم را به تو سپردم، و کار خود را به تو تفویض نمودم، و چه‌رهام را به سوی تو گرداندم، و به تو اتکا کردم، در حالی که به نعمت‌های تو امیدوارم و از عذابت بیمناکم، به جز تو پناه‌گاهی و جای نجاتی ندارم. ال‌هی! به کتابی که تو نازل فرمودی، و پیامبری که تو مبعوث کردی، ایمان آوردم».

(19-2) اذکار هنگام بیدار شدن از خواب

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ» (5).

«تمام ستایش‌ها از آن خدای است که پس از میراندن، ما را زنده کرده است، و بازگشت به سوی اوست».

(1) (صحیح): مسلم (ش 7069) / ابوداود (ش 5055).

(2) (صحیح): احمد، المسند (ش 6851) / ترمذی (ش 3529).

(3) (صحیح): احمد، المسند (ش 14659) / ترمذی (ش 2892 و 3404).

(4) (صحیح): بخاری (ش 247 و 6316) / مسلم (ش 7057-7061).

(5) (صحیح): بخاری (ش 6312 و 6324 و 6314) / ابوداود (ش 5051).

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي»⁽¹⁾.

«هیچ معبودی به جز الهه «برحق» وجود ندارد، یکتاست و شریک ندارد، و پادشاهی و ستایش از آن اوست، و او بر هر چیز تواناست. الهه پاک و منزّه است، و حمد از آن اوست، و هیچ معبودی به جز الهه «برحق» وجود ندارد، و خدا بزرگترین است، و هیچ حول و قدرتی بجز از طرف خدای بلندمرتبه و بزرگ نیست. خدایا! مرا ببامرز».

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَاقَبَانِي فِي جَسَدِي وَرَدَّ عَلَيَّ رُوحِي، وَأَذِنَ لِي بِذِكْرِهِ»⁽²⁾.

«تمام ستایش را مر خدای راست که به جسم سلامت بخشید، و روحم را به من بازگرداند، و به من اجازه ذکرش را داد».

﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَطْلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ مَن تَدْخُلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْرَجْتَهُ، وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَبَّنَا إِنَّنا سَمِعنا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلإِيمَنِ أَنْ ءَامِنُوا بِرَبِّكُمْ فَاَمْتَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَعَاتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾ فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَمَلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنفِي بَعْضِكُمْ مِّنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُودُوا فِي سَبِيلِي وَقَتَلُوا وَقُتِلُوا لَأَكْفِرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَا دُخْلَنَّهُمْ جَنَّتِ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾ لَا يَعْزُبُكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبَلَدِ ﴿١٩٦﴾ مَتَّعْ قَلِيلًا ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾ لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِّلْأَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتُرُونَ بِآيَاتِ

(1) (صحیح): بخاری (ش 1154) / ابوداود (ش 5062) / ترمذی (ش 3414).

(2) (صحیح): ترمذی (ش 3401) / نسایی، السنن الکبری (ش 1072).

اللَّهُ تَمَنَّا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾ [آل عمران: 190-200].

«مسلماناً در آفرینش آسمان‌ها و زمین، و پشت سر هم آمدن شب و روز، نشان‌ده‌ها و دلائلی برای خردمندان است، کسانی که ایستاده و نشست‌ه و برپ‌ه‌لوه‌ای‌شان افتاده، خدا را یاد می‌کنند و درباره آفرینش آسمان‌ها و زمین می‌اندیشند «و به زبان حال وقال می‌گویند:» پروردگارا! این را بی‌هوده و عبث نیافریده‌ای. تو منزّه و پاک‌ی، پس ما را از عذاب آتش محفوظ دار. پروردگارا! بی‌گمان تو هر که را به آتش در آری، براستی خوار و زیونش کرده‌ای، و ستمکاران را یآوری نیست. پروردگارا! ما از منادی -پیامبر ﷺ- شنیدیم که -مردم را- به ایمان به پروردگارشان می‌خواند، و ما ایمان آوردیم. پروردگارا! گناهان ما را بیامرز، و بدی‌هایمان را بپوشان، و ما را با نیکان بمیران. پروردگارا! آنچه را که با پیغمبران خود به ما وعده داده‌ای، به ما عطا کن، و در روز رستاخیز ما را خوار و زیون مگردان، بی‌گمان تو خلاف وعده نخواهی کرد. پس پروردگارشان دعای ایشان را پذیرفت، و پاسخشان داد که من عمل هیچ صاحب عملی از شما را که انجام گرفته باشد، خواه زن باشد یا مرد، ضایع نخواهم کرد. بعضی از شما از بعض دیگر تولد شده‌اید. «و ه‌م‌گی هم نوع و هم جنس می‌باشید» آنان که ه‌جرت کردند، و از خان‌ه‌های خود رانده شدند و در راه من اذیت و آزار کشیدند و جنگیدند و کشته شدند، به یقین گناهانشان را می‌بخشم، و در به‌شتی جای می‌دهم که از زیر «درختان» آن، ن‌ره‌ها در جریان است، این پاداش از سوی خداست، و پاداش نیکوترن‌ها نزد خداست. رفت و آمد کافران در ش‌ره‌ها، تورا نفریبد. «این» متاع ناچیزی است، سپس جایگاه‌شان دوزخ است، و چه بد جایگاهی است، ولی آن‌ه‌ای که از پروردگارشان می‌ترسند، به‌شت از آن‌ی‌شان است که در زیر «درختان» آن ن‌ره‌ها جاری است، و جاودان‌ه‌ در آن می‌مانند، این پاداشی از جانب خدا است. و آنچه در نزد خداست برای نیکان به‌تر است. برخی از اهل کتاب هستند که به خدا و بدانچه بر شما نازل شده و بدانچه بر خود آنان نازل گردیده ایمان دارند، در برابر خدا فروتن بوده، آن‌ه‌ا هرگز آیات خدا را به به‌ای ناچیز «دنیا» نمی‌فروشند، پاداش ایشان در نزد پروردگارشان است، خداوند به سرعت حساب بندگان را رسیدگی می‌کند، ای مؤمنان! شکیبائی‌ی ورزید، و استقامت و پایداری کنید، و مراقبت به عمل آورید، و از خدا بترسید تا اینکه رستگار شوید!»¹

(3-19) اعمال پس از دیدن رؤیا یا خوابِ بد

(1) (صحیح): بخاری (ش 183 و 1198) / مسلم (ش 1825 و 1826).

پیغمبر ﷺ فرموده‌اند: «الرُّؤْيَا مِنَ اللَّهِ وَالْحُلْمُ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإِذَا حَلَمَ أَحَدُكُمْ حُلْمًا يَكْرَهُهُ، فَلْيَنْفُثْ عَنْ يَسَارِهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ إِذَا اسْتَيْقَظَ، وَلْيَتَعَوَّذْ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّهَا، فَإِنَّهَا لَنْ تَضُرَّهُ».

«خواب خوب از طرف خداست و خواب بد و پریشان از طرف شیطان است. پس هرگاه کسی از شما خواب بد و پریشانی دید که از آن بدش آمد، هرگاه بیدار شد، سه بار به طرف چپ خود فوت کند «فوتی که با کمی رطوبت آب دهان همراه باشد» و از شر آنچه که دیده است به الله پناه ببرد که در این حالت ضرری متوجه اش نمی‌شود».

«وَلَا يُخْرِ بِهَا أَحَدًا. فَإِنْ رَأَى رُؤْيَا حَسَنَةً فَلْيَبْشِرْ وَلَا يُخْرِ بِهَا إِلَّا مِنْ يُحِبُّ».

«در مورد خواب بدش با کسی صحبت نکنند. و هرگاه خواب خوب دید، شاد شود و جز به کسی که دوستش دارد خبر ندهد».

«وَلَيْسَتَعِدُّ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ ثَلَاثًا، وَلْيَتَحَوَّلْ عَنْ جَنْبِهِ الَّذِي كَانَ عَلَيْهِ»⁽¹⁾.

«و سه بار به خداوند از شیطان پناه ببرد و په‌لوی خود را از حالتی که بر آن تکیه دارد، جایجا کند».

20- اذکار مسافرت

(1-20) دعای سوار شدن بر مرکب

بِسْمِ اللَّهِ، أَلْحَمْدُ لِلَّهِ ﴿سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ﴾ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ﴿١٤﴾ [الزخرف: 13-14] «أَلْحَمْدُ لِلَّهِ، أَلْحَمْدُ لِلَّهِ، أَلْحَمْدُ لِلَّهِ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ»⁽²⁾. «به نام الله! حمد از آن الله است، ﴿پاک است آن ذاتی که این مرکب را در اختیار ما قرار داد در حالی که ما نمی‌توانستیم آن را مسخر گردانیم، همانا بازگشت ما به سوی پروردگار است﴾، آنگاه سه بار اَلْحَمْدُ لِلَّهِ، و سه بار الله أَكْبَرُ خوانده شود».

(2-20) دعای سفر

اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ ﴿سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ﴾ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ﴿١٤﴾. «اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَذَا الْيَرَّ وَالْتَّقْوَى، وَمِنَ الْعَمَلِ مَا

(1) (صحیح): بخاری (ش 7044 و 5747) / مسلم (ش 6034-6040).

(2) (صحیح): محاملی، الدعاء (ش 19) / عبد بن حمید، المسند (ش 88 و 89).

تَرْضَى، اللَّهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنَا سَفَرَنَا هَذَا وَاطْوِ عَنَّا بُعْدَهُ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ، وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعَثَاءِ السَّفَرِ، وَكَآبَةِ الْمَنْظَرِ، وَسُوءِ الْمُنْقَلَبِ فِي الْمَالِ وَالْأَهْلِ»⁽¹⁾.

«الله أكبر، الله أكبر، الله أكبر» پاک است آن ذاتی که این مرکب را در اختیار ما قرار داد در حالی که ما نمی‌توانستیم آن را مسخر گردانیم. ال‌هی! ما در این سفر خواهان نیکی و تقوی و عملی هستیم که باعث خشنودی تو باشد. بارال‌ه! این سفر را برای ما آسان بگردان و دوری راه را برای ما نزدیک کن. ای الله! تویی همراه ما در این سفر، و تو جانشین ما در خانواده هستی. بارال‌ه! از مشقت‌های سفر، و دیدن مناظر غم‌انگیز، و تحوّل ناگوار در مال و خانواده به تو پناه می‌برم».

و هنگام بازگشت از سفر، علاوه بر دعای فوق، کلمات زیر را بر آن بیفزایید: «أَيُّوْنَ، تَأَيُّوْنَ، عَابِدُونَ، لِرَبَّنَا حَامِدُونَ»⁽²⁾.

«ما توبه‌کنان، عبادت‌کنان، و ستایش‌کنان برای پروردگاران، در حال بازگشت هستیم».

(3-20) دعای ورود به روستا یا شهر

«اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَمَا أَظْلَلْنَ، وَرَبَّ الْأَرْضِينَ السَّبْعِ وَمَا أَقْلَلْنَ، وَرَبَّ الشَّيَاطِينِ وَمَا أَضْلَلْنَ، وَرَبَّ الرِّيَّاحِ وَمَا ذَرَيْنَ. أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ وَخَيْرَ أَهْلِهَا، وَخَيْرَ مَا فِيهَا، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا، وَشَرِّ أَهْلِهَا، وَشَرِّ مَا فِيهَا»⁽³⁾.

«بارال‌ه! ای پروردگار هفت آسمان و آنچه زیر آن‌ها قرار دارد، ای پروردگار زمین‌های هفت‌گانه و آنچه بر روی آن‌ها قرار دارد، ای پروردگار شیطان‌ها و آنچه که آن‌ها گمراه کرده‌اند، و ای پروردگار باده‌ها و آنچه که آن‌ها به حرکت درمی‌آورند، من از تو خیر این آبادی، و خیر ساکنان، و خیر آنچه در آن هست را مسألت می‌نمایم، و از بدی آن، و بدی ساکنان آن، و بدی آنچه در آن قرار دارد، به تو پناه می‌برم».

(4-20) دعای مسافر برای مقیم

«أَسْتَوِدُّعُكُمْ اللَّهُ الَّذِي لَا تَضِيعُ وَدَائِعُهُ»⁽⁴⁾.

(1) (صحیح): مسلم (ش 3399) / ترمذی (ش 3447).

(2) (صحیح): به تحقیق قبلی رجوع گردد.

(3) (صحیح): ابن خزیمه (ش 2565) / نسایی، السنن الکبری (ش 8827).

(4) (صحیح): احمد، المسند (ش 9230) / محاملی، الدعاء (ش 6).

«من شما را به خدای می سپارم که امانت‌هایش ضایع نمی‌شود».

(5-20) دعای مقیم برای مسافر

«أَسْتَوِدُّعُ اللَّهَ دِينِكَ، وَأَمَانَتِكَ، وَخَوَاتِيمَ عَمَلِكَ»⁽¹⁾.

«من دین و امانت و خاتمه کاره‌ایت را به الله می‌سپارم».

«زَوَدَكَ اللَّهُ التَّقْوَى، وَعَقَرَ ذَنْبِكَ، وَيَسَّرَ لَكَ الْخَيْرَ حَيْثُ مَا كُنْتَ»⁽²⁾.

«خداوند، تقوی نصیب شما گرداند، گناهانت را ببخشد، و هر جا که هستید خیر را برای شما

می‌سازد».

(6-20) تکبیر و تسبیح در مسافرت

جابر رضی الله عنه روایت نموده: «كُنَّا إِذَا صَعَدْنَا كَبَّرْنَا، وَإِذَا نَزَلْنَا سَبَّحْنَا»⁽³⁾.

«ما زمانی که از ارتفاع می‌آیم، تکبیر می‌گفتیم، تکبیر می‌گفتیم و هنگامی که از آن پایین می‌آیم-

آمدیم سبحان الله می‌گفتیم».

(7-20) دعای مسافر در هنگام سحر

«سَمِعَ سَامِعٌ بِحَمْدِ اللَّهِ، وَحُسْنِ بَلَائِهِ عَلَيْنَا. رَبَّنَا صَاحِبِنَا، وَأَفْضَلُ عَلَيْنَا عَائِدًا بِاللَّهِ

مِنَ النَّارِ»⁽⁴⁾. «باشد که شاهی، حمد و ستایش خدا را بشنود و بر خوبی نعمت‌هایش بر ما

گواهی دهد. ای پروردگار ما! تو همراه ما باش، و به ما احسان کن، در حالی که از آتش دوزخ

به تو پناه می‌برم».

(8-20) دعای مسافر در هنگام توقفش

«أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ»⁽⁵⁾.

(1) (صحیح): ابوداود (ش 2603) / محاملی، الدعاء (ش 5).

(2) (صحیح): ترمذی (ش 3444) / ابن خزیمه (ش 2532).

(3) (صحیح): بخاری (ش 2993 و 2994).

(4) (صحیح): مسلم (ش 7075) / ابوداود (ش 5088).

(5) (صحیح): مسلم (ش 7053 و 7054) / ترمذی (ش 3437).

«از شر آنچه خداوند آفریده است، به کلمات کامل «یعنی؛ کلام کامل و بی نقص»⁽¹⁾ خداوند او پناه می‌برم».

(9-20) ذکر بازگشت از سفر

هنگام بازگشت از سفر، بر هر ارتفاعی سه بار «الله اکبر» گفته شود. سپس دعای زیر را خوانده شود:

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، أَيُّونَ، تَأْيُونَ، عَابِدُونَ، لِرَبِّنَا حَامِدُونَ، صَدَقَ اللَّهُ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ»⁽²⁾.

«بجز الله معبود دیگری «برحق» وجود ندارد، یگانه است، شریکی ندارد، پادشاهی از آن اوست، ستایش مخصوص اوست، و او بر هر چیز توانا است، توبه‌کنان، عبادت‌کنان و حمدگویان برای پروردگاران، باز می‌گردیم، خداوند وعده‌اش را تحقق بخشید، بنده‌اش را یاری بخشید و به تن‌های گروه‌ها را شکست داد».

21- اذکار عیادت مریض

(1-21) دعا برای مریض هنگام عیادتش

«لَا بَأْسَ طَهُورٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ»⁽³⁾.

«هیچ باکی نیست، این بیماری به خواست خداوند، پاک کننده «ی گناهان» است».

«أَسْأَلُ اللَّهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيكَ».

(هفت بار بخواند)⁽⁴⁾.

«از خداوند عظیم، پروردگار عرش بزرگ، می‌خواهم که تورا شفا دهد».

هر کس این دعا را هنگامیکه جایی اطراق کند بخواند، تا زمانیکه آنجاست چیزی به وی آسیب نمی‌رساند.

(1) از آنجائیکه هر کلامی نقص دارد و کلام خداوند بی‌عیب و نقص و به طور مطلق کامل می‌باشد پناه بردن به آن نیز کامل است.

(2) (صحیح): بخاری (ش 1797 و 6385) / مسلم (ش 3343 و 3344).

(3) (صحیح): بخاری (ش 5656 و 5662 و 3616).

(4) (صحیح): احمد، المسند (ش 2182) / ابوداود (ش 3108).

هر کس بالای مریضی - که اجلش فرا نرسیده- برود و این دعا را هفت مرتبه بخواند، حتماً (به خواست خدا) شفا پیدا می‌کند.

(2-21) فضیلت عیادت مریض

قال رسول الله ﷺ: «إِذَا عَادَ الرَّجُلُ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ مَشَى فِي خِرَافَةِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَجْلِسَ فَإِذَا جَلَسَ عَمَرَتْهُ الرَّحْمَةُ، فَإِنْ كَانَ غُدْوَةً صَلَّى عَلَيْهِ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ حَتَّى يُمِيسِيَ، وَإِنْ كَانَ مَسَاءً صَلَّى عَلَيْهِ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ حَتَّى يُصْبِحَ»⁽¹⁾. رسول الله ﷺ فرموده‌اند: «هرگاه مردی به عیادت برادر (و خواهر) مسلمانش برود، تا وقتی که آنجا می‌رود و می‌نشیند، در میان میوه‌های چیده شده بهشت، قدم بر می‌دارد، پس زمانی که آنجا نشست، رحمت او را فراموشی- گیرد، و اگر هنگام صبح به عیادت برود، هفتاد هزار ملائکه تا شب بر او درود می‌فرستند، و اگر شب به عیادت برود، هفتاد هزار ملائکه تا صبح بر او درود می‌فرستند».

(3-21) دعای مریض در حالت ناامیدی

«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَأَلْحِقْنِي بِالرَّفِيقِ الْأَعْلَى»⁽²⁾.

بارالها! مرا ببخش، و بر من رحم کن، و مرا به رفیق اعلیٰ «یعنی رسول الله ﷺ» پیامبران علیهم‌السلام، ملائکه و بندگان صالح «ملحق ساز».

پیامبر ﷺ هنگام مرگ دست‌هایش را در آب فرو می‌برد و صورتش را با آن مسح می‌کرد و می‌فرمود:

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ إِنَّ لِلْمَوْتِ لَسَكْرَاتٍ»⁽³⁾. «هیچ معبودی بجز الله «برحق» وجود ندارد، همانا مرگ دارای سختی و دشواری است».

و همچنین این دعا را می‌خوانند: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ»⁽⁴⁾.

ترجمه‌اش در ذکر شماره (1-18) بیان شده است.

22- اذکار سختی و بلا وترس**(1-22) دعا به هنگام غم و اندوه**

(1) (صحیح): احمد، المسند (ش 612) / ابوداود (ش 3101).

(2) (صحیح): بخاری (ش 4440 و 5674) / مسلم (ش 6446-6447).

(3) (صحیح): بخاری (ش 4449).

(4) (صحیح): ترمذی (ش 3430) / ابن ماجه (ش 3794).

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ، وَالْعَجْزِ وَالْكَسَلِ، وَالْبُخْلِ وَالْفُجْبِ، وَصَلَعِ الدِّينِ وَغَلَبَةِ الرِّجَالِ»⁽¹⁾.

«بارالاه! من از غم و اندوه، و ناتوانی و سستی، بخل و ترس، سنگینی و ام، غلبه مردان، به تو پناه می‌برم».

(2-22) دعا به هنگام مشقت

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْعَظِيمُ الْحَلِيمُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَرَبُّ الْأَرْضِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ».

«رسول الله ﷺ این دعا را بسیار می‌خواندند»⁽²⁾.

«هیچ معبودی بجز خدای بزرگ و بردبار «برحق» وجود ندارد. هیچ معبودی جز اله که پروردگار عرش بزرگ است، «برحق» وجود ندارد. هیچ معبودی به جز اله که پروردگار آسمان‌ها و زمین و عرش گرامی است، «برحق» وجود ندارد».

«اللَّهُمَّ رَحْمَتَكَ أَرْجُو فَلَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي ظُرْفَةَ عَيْنٍ، وَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلَّهُ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ»⁽³⁾.

«ای اله! به رحمت تو امیدوارم، مرا به اندازه یک چشم به هم زدن به حال خودم وامگذار، و تمام امورم را اصلاح کن، بجز تو معبود دیگری وجود ندارد».

«لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ»⁽⁴⁾.

«هیچ معبودی به جز تو «برحق» وجود ندارد، پاک و منزّه هستی و من از زمره ستمکاران بودم».

«اللَّهُ اللَّهُ رَبِّي لَا أُشْرِكُ بِهِ شَيْئاً»⁽⁵⁾.

«اللله، اله پروردگار من است و هیچ چیزی را برای او شریک قرار نمی‌دهم».

(3-22) دعای هنگام روبرو شدن با دشمن یا صاحب قدرت

(1) (صحیح): بخاری (ش 2893) / مسلم (ش 7048-7050).

(2) (صحیح): بخاری (ش 6345 و 6346) / مسلم (ش 7097-7100).

(3) (حسن): طیالسی، المسند (ش 909 و 910) / احمد، المسند (ش 20430).

(4) (صحیح): احمد، المسند (ش 1462) / ترمذی (ش 3505).

هر کس خداوند ﷻ را هنگام سختی با این دعا بخواند، خداوند ﷻ دعایش را مستجاب می‌کند.

(5) (صحیح): ابوداود (ش 1527) / ابن ماجه (ش 3882).

«اللَّهُمَّ أَنْتَ عَضِدِي، وَأَنْتَ نَصِيرِي، بِكَ أَجُولُ، وَبِكَ أَصُولُ، وَبِكَ أَقَاتِلُ»⁽¹⁾.
 «ال‌هی! تویارو مددکار من هستی، به کمک تو تاخت و تاز می‌نمایم، و به کمک تو (بر دشمنان) حمل می‌کنم، و با مدد تو می‌جنگم».
 «حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ»⁽²⁾.
 «الل‌ه برای ما کافی است، و بهترین کارساز است».

(4-22) دعا علی‌ه دشمن

«اللَّهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ، سَرِيعَ الْحِسَابِ، إِهْزِمِ الْأَحْزَابَ، اللَّهُمَّ اهْزِمْهُمْ وَزَلِّزْهُمْ»⁽³⁾.
 «پروردگارا! ای فرودآورنده کتاب، وای سریع الحساب! دشمنان را شکست بده. ال‌هی! آن‌ها را شکست بده و متزلزل بگردان».

(5-22) دعای ترس از گروهی

«اللَّهُمَّ اكْفِنِيهِمْ بِمَا شِئْتَ»⁽⁴⁾.
 «ای الل‌ه! تو در برابر دشمنان به هر طریق که می‌خواهی، مرا کفایت فرما».

(6-22) دعا برای انجام کار مشکل

«اللَّهُمَّ لَا سَهْلَ إِلَّا مَا جَعَلْتَهُ سَهْلًا وَأَنْتَ تَجْعَلُ الْحَزْنَ إِذَا شِئْتَ سَهْلًا»⁽⁵⁾.
 «ال‌هی! انجام هیچ کاری آسان نیست مگر آن را تو آسان بگردانی و توئی ی که هر گاه بخواهی، مشکل را آسان می‌گردانی».

(7-22) دعای هنگام حادثه ناگوار و یا شکست در کار

«قَدَّرَ اللَّهُ وَمَا شَاءَ فَعَلَ»⁽⁶⁾.
 «همان پیش آمد که تقدیر الل‌ه بود، هر چه الل‌ه بخواهد، همان می‌شود».

(1) (صحیح): احمد، المسند (ش 2/12901) / ابوداود (ش 2634).

(2) (صحیح): بخاری (ش 4563).

(3) (صحیح): بخاری (ش 4115) / مسلم (ش 4641-4643).

(4) (صحیح): مسلم (ش 7703) / ترمذی (ش 3340).

(5) (صحیح): بی‌هقی، الدعوات الکبیر (ش 235) / ابن حبان (ش 974).

(6) (صحیح): مسلم (ش 6945) / ابن ماجه (ش 4168 و 79).

(8-22) دعای هنگام خشم

«أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ»⁽¹⁾.

«از شیطان رانده شده به الله پناه می‌برم».

(9-22) دعای دیدن شخص بلا دیده

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَاقَبَنِي مِمَّا ابْتَلَاكَ بِهِ وَفَضَّلَنِي عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقَ تَفْضِيلًا»⁽²⁾.

«ستایش خدای را که مرا از آنچه تورا بدان مبتلا ساخت، عافیت بخشیده و بر بسیاری از مخلوقات، برتری داده است».

(10-22) دعای تعجب و امور خوشحال کننده

«سُبْحَانَ اللَّهِ»⁽³⁾. «الله، پاک و منزّه است».

«اللَّهُ أَكْبَرُ»⁽⁴⁾. «الله بزرگترین است».

(11-22) عمل و ذکر موقع دریافت خبر خوشحال کننده

«كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا آتَاهُ أَمْرٌ يُسْرُهُ أَوْ يُسِّرُ بِهِ حَرَ سَاجِدًا شُكْرًا لِلَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى»⁽⁵⁾.

«هنگامی که برای رسول الله ﷺ خبر خوشحال کننده‌ای می‌رسید، یا کاری باعث خوشحالی او می‌شد، برای ادای شکر خدا به سجده می‌افتاد».

(12-22) دعای موقع احساس درد

رسول الله ﷺ فرمود: دستت را بر جایی که درد احساس می‌شود بگذار، و سه بار «بِسْمِ

اللَّهِ» بگو: سپس هفت بار بگو: «أَعُوذُ بِاللَّهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ»⁽⁶⁾. «من به خدا و قدرتش پناه می‌برم از شر آنچه به آن دچار می‌شوم و از آن بیم دارم و می‌ترسم».

(1) (صحیح): بخاری (ش 3282) / مسلم (ش 6812-6814).

گفتن این کلمه هنگام خشم، موجب از بین رفتن آن می‌شود.

(2) (صحیح): طبرانی، الدعاء (ش 798) / طیالسی، المسند (ش 13).

گفتن این ذکر هنگام دیدن فرد مبتلایی، موجب می‌گردد که وی به آن بلا مبتلا نگردد.

(3) (صحیح): بخاری (ش 115 و 1126 و 6218) / ترمذی (ش 2196).

(4) (صحیح): بخاری (ش 4741 و 6530) / مسلم (ش 551 و 554).

(5) (صحیح لغیره): احمد، المسند (ش 20455) / ابوداود (ش 2776).

(6) (صحیح): مسلم (ش 5867) / ابوداود (ش 3893).

(13-22) دعای کسی که از چشم زخم خود به دیگران بترسد

«إِذَا رَأَى أَحَدَكُمْ مِنْ أَحْبَبِهِ، أَوْ مِنْ نَفْسِهِ، أَوْ مِنْ مَالِهِ مَا يُعْجِبُهُ (فَلْيَدْعُ لَهُ بِالْبَرَكَاتِ) فَإِنَّ الْعَيْنَ حَقٌّ»⁽¹⁾.

«زمانی که یکی از شما از برادر، یا خودش، یا از مالش، خوشش آمد، پس برای آن، دعای برکت نماید؛ چرا که چشم زخم، حقیقت دارد».

(14-22) دعای موقع ترسیدن

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ»⁽²⁾.

«هیچ معبودی به جز الله «برحق» وجود ندارد».

(15-22) دعای انسان مصیبت زده

«إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ، أَللَّهُمَّ اجْرِنِي فِي مُصِيبَتِي وَأَخْلِفْ لِي خَيْرًا مِنْهَا»⁽³⁾.

«بدون تردید ما از آن الله هستیم و بازگشت همه ما بسوی اوست. ال‌هی! مرا در مقابل مصیبت، پاداش ده، و در عوض آن، چیز بهتری به من عنایت فرما».

23- اذکار و سوسه**(1-23) دعای موقع سوسه در ایمان**

طبق سفارش رسول عظیم الشأن ﷺ:

«فَلْيَسْتَعِذْ بِاللَّهِ وَلْيَنْتَه»⁽⁴⁾.

«به الله پناه ببرد و آنچه راکه در آن به شک افتاده، ره کند».

و بگوید: «أَمَنْتُ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ»⁽⁵⁾.

هنگام داشتن درد، باید دست راروی محل درد گذاشت و این دعا خوانده شود؛ و به اذن خداوند ﷻ آن درد از بین می‌رود.

(1) (صحیح): ابن ماجه (ش 3509) / بی‌هقی، السنن الکبری (ش 20104).

(2) (صحیح): بخاری (ش 3346 و 3598) / مسلم (ش 7416-7419).

(3) (صحیح): مسلم (ش 2165 و 2166) / ابوداود (ش 3121).

گفتن این دعا موجب می‌گردد که خداوند ﷻ چیز بهتری به جای آن مصیبت و بلا به فرد بدهد.

(4) (صحیح): بخاری (ش 3276) / مسلم (ش 362 و 363).

(5) (صحیح): مسلم (ش 360 و 361) / ابوداود (ش 4723).

«به‌الله و فرستادگان‌ش ایمان آوردم».

(2-23) دعای وسوسه در نماز و قرائت قرآن

«أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ»⁽¹⁾.

«من از شیطان رانده شده به‌الله پناه می‌برم».

این دعا گفته شود و سه بار به سمت چپ تف (فوت همراه با کمی از آب دهان) شود.

(3-23) اعمال بعد از انجام گناه

رسول‌الله ﷺ می‌فرماید: «مَا مِنْ عَبْدٍ يُذْنِبُ ذَنْبًا فَيُحْسِنُ الطُّهُورَ، ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي

رُكْعَتَيْنِ، ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ اللَّهَ إِلَّا عَفَرَ اللَّهُ لَهُ»⁽²⁾.

«هر بنده‌ای که مرتکب گناهی شد، سپس خوب وضو گرفت و دو رکعت نماز خواند و از خدا

طلب آمرزش نمود، قطعاً خداوند او را می‌بخشد».

رسول‌الله ﷺ می‌فرماید: «مَنْ قَالَ: سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ فِي يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ حُطَّتْ

خَطَايَاهُ وَلَوْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ»⁽³⁾. «هر کس روزانه صد بار «سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ» بگوید،

گناهانش بخشیده می‌شوند اگرچه به اندازه کف دریا باشند».

همچنین می‌فرماید: هر کس دعای زیر را بخواند، خداوند گناهانش را می‌آمرزد، اگرچه از

میدان جهاد گریخته باشد: «أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْعَظِيمَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَتُوبُ

إِلَيْهِ»⁽⁴⁾.

«من از خدای بزرگی که هیچ معبودی جز او «بر حق» وجود ندارد و زنده و پاینده است،

آمرزش می‌خواهم و به سوی او توبه می‌کنم».

(4-23) دعای طرد شیطان و وسوسه‌هایش

«أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ»⁽¹⁾.

(1) (صحیح): مسلم (ش 5868-5870).

پناه بردن به خداوند ﷻ موجب می‌گردد که دیگر شیطان نتواند نماز فرد را به هم بزند. همچنین طبق

آیه 98 سوره نحل پناه بردن به خداوند ﷻ از شیطان رانده شده قبل از قرائت قرآن مستحب می‌باشد.

(2) (صحیح): طیالسی، المسند (ش 1) / ابوداود (ش 1523).

(3) (صحیح): بخاری (ش 6405) / مسلم (ش 7018).

(4) (صحیح): حاکم، المستدرک (ش 2550) / بی‌هقی، الدعوات الکبیر (ش 141).

«به خداوند بزرگ از (وسوسه‌های) شیطان رانده شده پناه می‌برم» (2).

(23-5) دعای دفع مکر شیاطین

«أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ الَّتِي لَا يَجَاوِزُهُنَّ بَرٌّ وَلَا فَاجِرٌ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ، وَبَرًّا وَدَرًّا، وَمِنْ شَرِّ مَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ، وَمِنْ شَرِّ مَا يَعْرُجُ فِيهَا، وَمِنْ شَرِّ مَا دَرَأَ فِي الْأَرْضِ، وَمِنْ شَرِّ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا، وَمِنْ شَرِّ فِتَنِ اللَّيْلِ وَالتَّهَارِ، وَمِنْ شَرِّ كُلِّ طَارِقٍ إِلَّا طَارِقًا يَطْرُقُ بِخَيْرٍ يَا رَحْمَنُ» (3).

«از شر آنچه که خدا آفریده و زیاد کرده است، و از شر آنچه از آسمان فرو می‌فرستد، و از شر آنچه به آسمان صعود می‌کند، و از شر فتنه‌های شب و روز، و از شر هر وارد شونده‌ای در شب مگر اینکه به خیر و نیکی وارد شود، ای پروردگرم در بیان! به کلمات کامل تو «یعنی؛ کلام بی نقص و کامل تو» که هیچ نیکوکار و بدکاری نمی‌تواند از آن تجاوز کند، پناه می‌برم».

24- اذکار باد و باران

(24-1) دعای هنگام وزیدن باد

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا» (4).

«بارالها! من از تو خیر این باد را می‌خواهم، و از شر آن به تو پناه می‌برم».

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَا فِيهَا، وَخَيْرَ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا، وَشَرِّ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ» (5).

«ال‌هی! من از تو خیر این باد، و خیر آنچه را که در آن قرار دارد، و خیر آنچه را که این باد برای آن فرستاده شده است، مسألت می‌نمایم، و از شر این باد، و شر آنچه در آن قرار دارد، و شر آنچه برای آن فرستاده شده است، به تو پناه می‌برم».

(1) خداوند ﷻ می‌فرماید: «وَأَمَّا يَنْزِعَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ» [الأعراف: 200] «و اگر وسوسه‌ای از شیطان به تو رسید (و خواست تو را از مسیر منحرف و از هدف باز دارد) به خدا پناه ببر (و خویشتن را بدو بسپار). او شنوای دانا است (و هم‌چیز را می‌شنود و هم‌چیز را می‌داند و مرچ‌ه زودتر به فریادت می‌رسد)».

(2) در بخش «29- اذکار ابطال سحر و دوری از جن و شیاطین» به اذکار و اعمالی که باعث طرد و دوری شیطان و جن از انسان می‌شود، با بیان احادیث مربوطه اشاره شده است.

(3) (صحیح): ابو یعلیٰ، المسند (ش 6844) / احمد، المسند (ش 15461).

(4) (صحیح): مسلم (ش 2122) / ترمذی (ش 3449).

(5) (صحیح): مسلم (ش 2122) / ترمذی (ش 3449).

(2-24) دعای طلب باران

«اللَّهُمَّ اغْنِنَّا، اللَّهُمَّ اغْنِنَّا، اللَّهُمَّ اغْنِنَّا»⁽¹⁾.

«بارال‌ه! بر ما باران ببار، بر ما باران ببار، بر ما باران ببار».

(3-24) دعای هنگام باریدن باران

«اللَّهُمَّ صَيِّبًا نَافِعًا»⁽²⁾.

«بارال‌ه! باران بسیار و سودمند نازل فرما».

(4-24) ذکر پس از باریدن باران

«مُطِرْنَا بِفَضْلِ اللَّهِ وَرَحْمَتِهِ»⁽³⁾.

«ب‌ه فضل و رحمت ال‌ه بر ما باران نازل شد».

(5-24) دعا هنگام باران زیاد

«اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلَا عَلَيْنَا، اللَّهُمَّ عَلَى الْأَكَامِ وَالظَّرَابِ، وَبُطُونِ الْأُودِيَةِ، وَمَنَايِبِ الشَّجَرِ»⁽⁴⁾.

«بارال‌ه! باران را ب‌ه اطراف ما بباران، نه بر ما، ای ال‌ه! باران را بر روی تپه‌ها و کوه‌ها، و دره‌ها

و محل روئیدن درختان بباران».

25- اذکار عطسه و خمیازه**(1-25) دعای عطسه و آداب آن**

هرگاه یکی از شما عطسه زد، بگوید: «الْحَمْدُ لِلَّهِ»، و برادریا دوستی که آن را

می‌شنود، بگوید: «يَرْحَمُكَ اللَّهُ» و او در جوابش بگوید: «يَهْدِيْكُمْ اللَّهُ وَيُصْلِحُ

بَالَكُمْ»⁽⁵⁾. «خدا تورا هدایت کند و اصلاح نماید»⁽⁶⁾.

(1) (صحیح): بخاری (ش 1013 و 1014) / مسلم (ش 2115-2119).

(2) (صحیح): بخاری (ش 1032) نسایی (ش 1523).

(3) (صحیح): بخاری (ش 1038 و 846) / مسلم (ش 240).

(4) (صحیح): بخاری (ش 1013 و 1014) / مسلم (ش 2115-2119).

(5) (صحیح): بخاری (ش 6224) / ابوداود (ش 5035).

(6) فق‌ه‌ا ب‌ه استناد حدیثی صحیح ب‌ه روایت مسلم (ش 2992) تشمیت عطسه زنی که حمد

خداوند ﷻ را نکرده مکروه می‌دانند. و ب‌ه استناد روایت ابوداود (ش 5039) در صورت تکرار عطسه

در صورت حمد گفتن فقط تا سه مرتبه تشمیت مستحب است.

(2-25) جواب کافری که عطسه زند و خدا ﷻ را ستایش کند

«يَهْدِيكُمُ اللَّهُ وَيُصْلِحُ بَالِكُمْ»⁽¹⁾.

«خدا تورا هدایت کند و اصلاح نماید».

(3-25) رد کردن خیمازه

ابوهریره رضی الله عنه روایت کرده است: «عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: التَّائِبُ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإِذَا تَتَاءَبَ

أَحَدُكُمْ فَلْيُرُدَّهُ مَا اسْتَطَاعَ»⁽²⁾.

«رسول الله ﷺ فرمودند: خیمازه از شیطان است؛ لذا هرگاه دچار خیمازه شدید، تا جایکه

می توانید از آن جلوگیری کنید و آن را دور کنید».

26- اذکار توبه و کفاره گناهان**(1-26) دعای مجلس**

ابن عمر رضی الله عنهما می گوید: رسول الله ﷺ قبل از اینکه از مجلس برخیزد، آنطور که

مردم می شمردند، صد بار این دعا را می خواند:

«رَبِّ اغْفِرْ لِي وَتُبْ عَلَيَّ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الْعَفُورُ»⁽³⁾.

«الهی! مرا ببامرز و توبه ام را بپذیر؛ زیرا که تو بسیار توبه پذیر و بخشاینده ای».

(2-26) دعای کفاره مجلس

«سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ»⁽⁴⁾ (سه مرتبه).

«خدایا! تو پاک و منزهی، تورا ستایش می کنم، و گواهی می دهم که بجز تو، معبود دیگری»

«حق» وجود ندارد و از تو آمرزش می خواهم و بسوی تو توبه می کنم».

همچنین با وجود اختلاف فقها به نظر می رسد که حمد گفتن و تشمیت عطسه کننده در خطبه نماز جمعہ جایز نمی باشد؛ زیرا به استناد حدیثی به روایت بخاری (ش 851) توصیه به سکوت در موقع خطبه شده است.

(1) (صحیح): ابوداود (ش 5040) / ترمذی (ش 2739).

(2) (صحیح): بخاری (ش 3289 و 6223) / مسلم (ش 7682).

(3) (صحیح): ترمذی (ش 3434) / ابوداود (ش 1518).

(4) (صحیح): ابوداود (ش 4859 و 4860) / ابن حبان (ش 593).

گفتن این ذکر در هر مجلسی، کفاره‌ی گناهانی است که در آن مجلس گفته شده است.

(26-3) توبه و استغفار

خداوند متعال می‌فرماید: ﴿وَأَسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ﴾

[سوره: 90] «از پروردگارتان آمرزش (گناهان خود را) بخواهید و بعد (از هر گناه و لغزشی که در زندگی مرتکب می‌شوید پشیمان شوید و) به سوی او برگردید. بیگمان پروردگار من بسیار مهربان (در حق بندگان پشیمان و) دوستدار (مؤمنان توبه‌کار) است»⁽¹⁾.

رسول الله ﷺ می‌فرماید: «وَاللَّهِ إِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ فِي الْيَوْمِ أَكْثَرَ مِنْ سَبْعِينَ مَرَّةً»⁽²⁾. «بخدا سوگند، من روزانه بیشتر از هفتاد بار از خدا طلب مغفرت می‌کنم، و به سوی او توبه می‌نمایم».

و نیز فرمودند: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ تُوبُوا إِلَى اللَّهِ فَإِنِّي أَتُوبُ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةً»⁽³⁾. «ای مردم! به سوی خدا باز گردید (توبه کنید) چرا که من روزانه صد بار توبه می‌کنم». همچنین می‌فرماید: هر کس دعای زیر را بخواند، خداوند گناهانش را می‌آمرزد، اگرچه از میدان جهاد گریخته باشد: «أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْعَظِيمَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ»⁽⁴⁾.

«من از خدای بزرگی که هیچ معبودی جز او «برحق» وجود ندارد و زنده و پاینده است، آمرزش می‌خواهم و به سوی او توبه می‌کنم».

و رسول الله ﷺ می‌فرماید: «أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الرَّبُّ مِنَ الْعَبْدِ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ الْآخِرِ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَكُونَ مِمَّنْ يَذْكُرُ اللَّهَ فِي تِلْكَ السَّاعَةِ فَكُنْ»⁽⁵⁾.

(1) توبه ارکانی دارد که بنده باید رعایت کند: 1- در ارتباط با گذشته، اظهاری پشیمانی قلبی که بنده با استغفار، اظهاری ندامتش را به درگاه خداوند ابراز می‌دارد. 2- در ارتباط با حال، دست کشیدن از گناه. 3- در ارتباط با آینده، عزم قاطع بر عدم برگشت به آن. 4- در صورتیکه حق الناس باشد جدای از موارد مذکور باید حقوق آن‌ها را بپردازد و یا حلالیت بگیرد و در صورتیکه ناتوان از پرداخت باشد و یا اظهارش موجب فتنه و عداوت گردد و یا غیر قابل جبران باشد مانند مسائل ناموسی، برای آن افراد که حقی بروی دارند دعای خیر و برکت و رحمت و مغفرت نماید.

(2) (صحیح): بخاری (ش 6307) / ترمذی (ش 3259).

(3) (صحیح): مسلم (ش 7034 و 7035).

(4) (صحیح): حاکم، المستدرک (ش 2550).

(5) (صحیح): ترمذی (ش 3579) / نسایی (ش 572).

«پروردگار، در بخش پایانی شب، از هر زمان دیگر به بنده اش نزدیک تر است، اگر می توانی از کسان ی باش که در آن وقت، مشغول ذکر خدایند».

و رسول الله ﷺ می فرماید: «أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ فَأَكْثِرُوا الدُّعَاءَ»⁽¹⁾.

«نزدیک ترین حالت بنده به پروردگارش، هنگام سجده است، پس (در آن حالت) بسیار دعا کنید».

و همچنین فرمودند: «إِنَّهُ لَيُعَانُ عَلَى قَلْبِي وَإِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ»⁽²⁾.
«فراموشی دلم را فرامی گیرد، لذا روزانه صد بار از خداوند آمرزش می طلبم».

27- اذکار فتنه و چشم زخمی و بدیمنی

(1-27) اعمال نجات از شرّ دجال

«مَنْ حَفِظَ عَشْرَ آيَاتٍ مِنْ أَوَّلِ سُورَةِ الْكَهْفِ عُصِمَ مِنَ الدَّجَالِ»⁽³⁾.
«وَالِاسْتِعَاذَةُ بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَتِهِ عَقِبَ التَّشْهُدِ الْأَخِيرِ مِنْ كُلِّ صَلَاةٍ»⁽⁴⁾.

«هر کس ده آیه اول سوره کهف را حفظ کند از فتنه دجال محفوظ می ماند»، و همچنین «پناه بردن به الله از فتنه دجال در تشهد اخیره نماز، باعث حفاظت از شرّ دجال می شود».

(2-27) دعای بدفالی

«اللَّهُمَّ لَا ظَيْرَ إِلَّا ظَيْرُكَ، وَلَا خَيْرَ إِلَّا خَيْرُكَ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا عَيْرُكَ»⁽⁵⁾.

(1) (صحیح): مسلم (ش 1111) / ابوداود (ش 875) / نسایی (ش 1137).

(2) (صحیح): مسلم (ش 7033) / ابوداود (ش 1517).

ابن اثیر می گوید: (لِيَعَانُ) یعنی: پوشانده می شود و مراد از آن فراموشی است؛ چرا که رسول الله ﷺ همیشه مشغول ذکر و یاد خدا ﷻ بودند، و گاهی (که به خاطر انجام کاری) دچار فراموشی می شد و آن را برای خود گناه می دانست، لذا به استغفار می شتافت. نک: جامع الأصول، (386/4).

(3) (صحیح): مسلم (ش 1919 و 1920) / ترمذی (ش 2886).

(4) (صحیح): مسلم (ش 1354) / ابوداود (ش 985).

(5) (صحیح): احمد، المسند (ش 7045) / عبدالله بن وهب، الجامع (ش 639).

«ال‌هی! هیچ‌گونه بدفالی‌ای وجود ندارد مگر آنچه تو بخواهی (فال بد زدن هیچ تأثیری ندارد) و بجز خیر تو، هیچ چیزی وجود ندارد، و بجز تو معبود دیگری «برحق» نیست».

(27-3) دعای چشم‌زخمی

«بِاسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ أَوْ عَيْنٍ حَاسِدٍ اللَّهُ يَشْفِيكَ بِاسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ»¹.

«به نام خدا تورارقی‌ه و دعا می‌کنم از هر چیز که تورامی‌آزارد و از شر هر کس یا چشم هر حسود، خداوند توراشفا دهد! به نام خدا برای تو دعا می‌کنم».

«الْمُعَوَّذَتَيْنِ حِينَ تُمْسِي وَحِينَ تُصْبِحُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ تَكْفِيكَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ»².

«خواندن معوذتین در هر صبح و شب - سه بار - توراز ضرر هر چیزی کفایت می‌کند».

و «أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ الثَّمَامَةِ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لَأَمَّةٍ»⁽³⁾.

«از هر شیطان، حشره‌گزنده و چشم‌شور به سخنان کامل خدا، پناه می‌برم».

و هر کس اول هر شب یا اول صبح این دعا را سه بار بخواند به وی هیچ ضرری نمی‌

رسد: «بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ»⁴. «به نام خداییکه با وجود نام مقدسش - که پناه هر کسی باشد، - هیچ ضرری در آسمان و زمین به وی نمی‌رسد».

«إِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ مِنْ أَخِيهِ، أَوْ مِنْ نَفْسِهِ، أَوْ مِنْ مَالِهِ مَا يُعْجِبُهُ (فَلْيَدْعُ لَهُ بِالْبَرَكَاتِ)

فَإِنَّ الْعَيْنَ حَقٌّ»⁽⁵⁾.

«زمانی که یکی از شما از برادر، یا خودش، یا از مالش، خوشش آمد، پس برای آن، دعای

برکت نماید، چرا که چشم‌زخم، حقیقت دارد».

28- اذکار شنیدن صدای حیوانات

(1-28) دعای هنگام شنیدن آواز خروس و صدای الاغ

(1) (صحیح): مسلم (ش 5829) / ترمذی (ش 972) / ابن ماجه (ش 3523).

(2) (صحیح): ابوداود (ش 5084) / ترمذی (ش 3575) / نسایی (ش 5428).

(3) (صحیح): بخاری (ش 3371) / ابوداود (ش 4739) / ترمذی (ش 2060).

(4) (صحیح): احمد، المسند (ش 474) / ابن ماجه (ش 3869).

(5) (صحیح): نسایی، السنن الکبری (ش 7617) / ابن ماجه (ش 3509).

«إِذَا سَمِعْتُمْ صِيَاخَ الدَّيَكَةِ، فَاسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنَّهَا رَأَتْ مَلَكًا وَإِذَا سَمِعْتُمْ نَهْيَ الحِمَارِ، فَتَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ رَأَى شَيْطَانًا»⁽¹⁾.

«مرگاه بانگ خروس را شنیدید، از الله فضلش را طلب کنید، زیرا او فرشته‌ای را دیده است، و مرگاه صدای الاغ را شنیدید، از شیطان به الله پناه ببرید؛ زیرا الاغ، شیطان را دیده است.»

(2-28) دعا هنگام شنیدن پارس سگ‌ها در شب

رسول الله ﷺ می‌فرماید: «إِذَا سَمِعْتُمْ نُبَاخَ الكِلَابِ وَنَهْيَ الحَمِيرِ بِاللَّيْلِ فَتَعَوَّدُوا بِاللَّهِ فَإِنَّهُنَّ يَرَيْنَ مَا لَا تَرَوْنَ»⁽²⁾.

«مرگاه صدای پارس کردن سگ‌ها و عرعرا الاغ را در شب شنیدید از آن‌ها به الله پناه ببرید؛ زیرا آن‌ها چیزهای را می‌بینند که شما نمی‌بینید.»

29- اذکار ابطال سحر و دوری از جن و شیاطین

(1-29) راه‌های پیشگیری از شر جن و سحر شدن

قرائت سوره‌های آیه الكرسي و معوذتین و بقره هر شب موجب طرد جنیان و شیاطین می‌گردد: پیامبر ﷺ می‌فرماید: «إِذَا أَوَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَاقْرَأْ آيَةَ الكُرْسِيِّ ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ﴾ [البقرة: 255] حَتَّى تَخْتِمَ الْآيَةَ فَإِنَّكَ لَنْ يَزَالَ عَلَيْكَ مِنَ اللَّهِ حَافِظٌ وَلَا يَفْرَبَنَّكَ شَيْطَانٌ حَتَّى تُصْبِحَ»³.

«اگر هنگام خوابیدن، آیه الكرسي را بخوانی، تمام شب، فرشتگان از تو حراست خواهند کرد و تا صبح، شیطان نزد تو نخواهد آمد.»

همچنین پیامبر ﷺ فرمودند: «إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْفِرُ مِنَ الْبَيْتِ الَّذِي تُقْرَأُ فِيهِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ»⁴.
«شیطان از خان‌های که در آن سوره بقره خوانده شود، فرار می‌کند.»

و فرمودند: «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَالْمُعَوَّذَتَيْنِ حِينَ تُمْسِي وَحِينَ تُصْبِحُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ تَكْفِيكَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ»⁵.

(1) (صحیح): بخاری (ش 3303) / مسلم (ش 7096).

(2) (صحیح): ابو یعلیٰ، المسند (ش 2327) / احمد، المسند (ش 14283).

(3) (صحیح): بخاری (ش 2311 و 3275 و 5010).

(4) (صحیح): مسلم (ش 1860) / ترمذی (ش 2877).

(5) (صحیح): ابوداود (ش 5084) / ترمذی (ش 3575).

«خواندن «سوره‌ای» اخلاص و معوذتین هر صبح و شب - سه بار- تو را از ضرر هر چیزی کفایت می‌کند».

و همچنین اذان دادن و اقامه گفتن موجب دور کردن جنیان و شیاطین می‌گردد. رسول الله ﷺ فرمودند: «إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ أَدْبَرَ الشَّيْطَانُ وَلَهُ ضُرَاطٌ حَتَّى لَا يَسْمَعَ التَّأَذِينَ فَإِذَا قَضَى النَّدَاءَ أَقْبَلَ حَتَّى إِذَا نُوبَ بِالصَّلَاةِ أَدْبَرَ حَتَّى إِذَا قَضَى التَّثَوُّبَ أَقْبَلَ»¹.

«هنگامی که برای نماز، اذان داده می‌شود، شیطان فرار می‌کند و از عقب خود، هوا خارج می‌کند تا صدای اذان را نشنود. و بعد از اذان، برمی‌گردد. و باز، هنگام اقامه گفتن، فرار می‌کند. و دوباره، پس از اتمام آن، برمی‌گردد».

و همچنین خواندن این دعاها هم در دور کردن جنیان و شیاطین سودمند است و رسول الله ﷺ فرمودند: «أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ الَّتِي لَا يُجَاوِزُهُنَّ بَرٌّ وَلَا فَاجِرٌ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ وَذَرَأً وَبَرّاً وَمِنْ شَرِّ مَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمِنْ شَرِّ مَا يَعْرُجُ فِيهَا وَمِنْ شَرِّ مَا ذَرَأَ فِي الْأَرْضِ وَمِنْ شَرِّ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمِنْ شَرِّ فِتَنِ اللَّيْلِ وَالتَّهَارِ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ طَارِقٍ إِلَّا طَارِقًا يَطْرُقُ بِخَيْرٍ يَا رَحْمَنُ»².

«از شر آنچه که خدا آفریده و زیاد کرده است، و از شر آنچه از آسمان فرو می‌فرستد، و از شر آنچه به آسمان صعود می‌کند، و از شرفتن هه‌ای شب و روز، و از شر هر وارد شونده‌ای در شب مگر اینکه به خیر و نیکی وارد شود، ای پروردگار مهربان! به کلمات کامل تو «یعنی؛ کلام بی‌نقص و کامل تو» که هیچ نیکوکار و بدکاری نمی‌تواند از آن‌ها تجاوز کند، پناه می‌برم».

و «أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لَامَّةٍ»³ «از هر شیطان، حشره گزنده و چشم شور به سخنان کامل خدا، پناه می‌برم».

و خواندن این دعا در اول هر شب یا اول هر صبح - سه بار- باعث می‌گردد که آن روز و یا شب هیچ ضرری برای فرد ایجاد نگردد: «بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ»⁴.

«به نام خداییکه با وجود نام مقدّسش - که پناه هر کسی باشد،- هیچ ضرری در آسمان و زمین به وی نمی‌رسد».

(1) (صحیح): بخاری (ش 1231 و 608) / مسلم (ش 882 و 885 و 1295).

(2) (صحیح): ابویعلی، المسند (ش 6844) / احمد، المسند (ش 15461).

(3) (صحیح): بخاری (ش 3371) / ابوداود (ش 4739) / ترمذی (ش 2060).

(4) (صحیح): احمد، المسند (ش 474) / ابن ماجه (ش 3869).

و هر کس در جایی اتراق کرد و این دعا را بخواند، تا وقتیکه آنجاست هیچ ضرری برایش ایجاد نمی‌گردد: «أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ»¹ «به کلمات تامّات (یعنی؛ کلام کامل و بی نقص)»⁽²⁾ خداوند از شرّ هر آفریده‌ای پناه می‌برم». خواندن دعای زیر بر کسی که مسحور یا جن زده شده موجب شفا و راهی وی از جن می‌باشد:

«بِاسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ أَوْ عَيْنٍ حَاسِدٍ اللَّهُ يَشْفِيكَ بِاسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ»³. «به نام خدا تورا رقیه و دعا می‌کنم از هر چیزی که تورا می‌آزارد و از شرّ هر کس یا چشم هر حسود، خداوند تورا شفا دهد! به نام خدا برای تو دعا می‌کنم». و رسول الله ﷺ می‌فرماید: «مَنْ تَصَبَّحَ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعَ تَمَرَاتٍ عَجْوَةٍ لَمْ يَضُرَّهُ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ سُوءٌ وَلَا سِحْرٌ»⁴ «کسی که هر روز صبح، هفت عدد خرماى عجوه (نوعی از خرماى مدینه) بخورد، در آن روزه از هر وسوسه و سحر بیهوده او ضرری نمی‌رساند».

(2-29) راه‌های ابطال سحر و جن زدگی

برای ابطال سحر و جن زدگی، تمام سوره‌ها و اذکار فوق مؤثر می‌باشند و شخص باید در انجام آن‌ها مداومت و مواظبت داشته باشد و در عین حال از خداوند متعال خواهان محافظت و ابطال سحرش گردد و در این راستا فقط و فقط بر او توکل کند. همچنین شخص باید از انجام محرمات دوری کرده و بر انجام واجبات مواظبت کامل داشته باشد. جدای از موارد مذکور خوردن عسل⁵ و انجام حجامت⁶ و سیاه دان⁷ نیز از مواردی هستند که در ابطال سحر و راهی از جن زدگی مؤثرند.

(1) (صحیح): مسلم (ش 7053 و 7054) / ترمذی (ش 3437).

(2) از آنجائیکه هر کلامی نقص دارد و کلام خداوند بی عیب و نقص و به طور مطلق کامل می‌باشد پناه بردن به آن نیز کامل است.

(3) (صحیح): مسلم (ش 5829) / ترمذی (ش 972).

(4) (صحیح): بخاری (ش 5445 و 5768 و 5769) / مسلم (ش 5460).

(5) نک: نحل/ 69. و (صحیح): بخاری، (ش 5668).

(6) نک: (صحیح): بخاری، (ش 5668).

پیامبر ﷺ فرموده‌اند که خداوند ﷻ شفا را در عسل و حجامت قرار داده است.

(7) نک: (صحیح): بخاری، (ش 5680).

پیامبر ﷺ فرموده‌اند که خداوند ﷻ درمان هر دردی را بجز مرگ در سیاه دان قرار داده‌اند.

30- اذکار و روابط اجتماعی

(1-30) جواب کسی که بگوید: «غَفَرَ اللَّهُ لَكَ»

«وَلَكَ»⁽¹⁾.

«خداوند تو را هم ببخشد».

(2-30) دعای کسی که گوید: من تو را بخاطر خدا دوست دارم

«أَحَبَّكَ الَّذِي أَحْبَبْتَنِي لَهُ»⁽²⁾.

«تو را آن کسی دوست بدارد که بخاطر او مرا دوست داری».

(3-30) دعا برای کسی که مالش را به تو پیشش هد کند

«بَارَكَ اللَّهُ لَكَ فِي أَهْلِكَ وَمَالِكَ»⁽³⁾.

«خداوند، در خانواده و دارائیت برکت اندازد».

(4-30) رواج دادن سلام

رسول الله ﷺ فرمودند: «لَا تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا، وَلَا تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا، أَوْ لَا

أَدْلُكُمْ عَلَى شَيْءٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ؟ أَفْشُوا السَّلَامَ بَيْنَكُمْ»⁽⁴⁾.

«به بهشت وارد نمی‌شوید تا اینکه ایمان بیاورید، و ایمان شما کامل نمی‌شود مگر

اینکه یکدیگر را دوست داشته باشید، آیا شما را به کاری راه‌نمایی نکنم که انجام آن،

باعث دوستی شما با یکدیگر شود؟ سلام را بین خود رواج دهید».

«ثَلَاثٌ مَنْ جَمَعَهُنَّ فَقَدْ جَمَعَ الْإِيمَانَ: الْإِنْصَافُ مِنْ نَفْسِكَ، وَبِذْلُ السَّلَامِ لِلْعَالَمِ،

وَالْإِنْفَاقُ مِنَ الْإِفْتَارِ»⁽⁵⁾.

«کسی که سه خصلت داشته باشد، ایمانش را کامل کرده است: عدالت با خود، سلام

دادن به همه مردم، و انفاق در تنگدستی».

(1) (صحیح): مسلم (ش 6234) / نسایی، السنن الكبرى (10255).

(2) (صحیح): عبدالرزاق، المصنف (ج 11 ص 200) / بزار (ش 6533).

(3) (صحیح): بخاری (ش 2049 و 3781 و 3937) / ترمذی (ش 1933).

(4) (صحیح): مسلم (ش 203 و 204) / ابوداود (ش 5195).

(5) (صحیح): بخاری، تعليقا (ج 1 ص 32) / وکیع، الزهد (ش 35).

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الْإِسْلَامِ خَيْرٌ؟ قَالَ: «تُطْعِمُ الطَّعَامَ، وَتُقْرَأُ السَّلَامَ عَلَى مَنْ عَرَفْتَ وَمَنْ لَمْ تَعْرِفْ»⁽¹⁾.

عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہما روایت می‌کند که مردی از پیامبر صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم پرسید: بهترین عمل در اسلام کدام است؟ ایشان صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم فرمودند: «خوراک دادن و سلام کردن به آشنا و بیگان».

(30-5) جواب دادن به سلام شخص کافر

«إِذَا سَلَّمَ عَلَيْكُمْ أَهْلُ الْكِتَابِ فَقُولُوا: وَعَلَيْكُمْ»⁽²⁾.

«اگر اهل کتاب «ی‌هود یا نصاری» به شما سلام کردند، بگوئید: «وَعَلَيْكُمْ» و بر شما».

(30-6) دعا برای کسی که به او دشنام داده‌ای

رسول الله صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم فرمودند: «اللَّهُمَّ فَإِنَّمَا مُؤْمِنٍ سَبَبْتُهُ فَاجْعَلْ ذَلِكَ لَهُ قُرْبَةً إِلَيْكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»⁽³⁾. «بارالها! هر مؤمنی را که به او ناسزا گفت‌ام، آن را برای او در روز قیامت، باعث قربت خود بگردان».

(30-7) دعا در موقع مدح دیگران

رسول الله صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم می‌فرماید: «إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ مَادِحًا صَاحِبَهُ لَا مَحَالَةَ فَلْيَقُلْ: أَحْسِبُ فَلَانًا وَاللَّهِ حَسِيبُهُ وَلَا أُرِي عَلَى اللَّهِ أَحَدًا أَحْسِبُهُ - إِنْ كَانَ يَعْلَمُ ذَلِكَ - كَذَا وَكَذَا»⁽⁴⁾. «هرگاه لازم است که دوستتان را مدح کنید، چنین بگوئید: به نظرم فلانی چنین و چنان است، ولی خدا محاسبه‌کننده اوست و من کسی را نزد خدا تزکیه نمی‌کنم».

(30-8) آنچه مسلمان هنگام مدح شدنش بگوید

«اللَّهُمَّ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا يَقُولُونَ، وَاعْفِرْ لِي مَا لَا يَعْلَمُونَ»⁽⁵⁾. «بارالها! مرا بخاطر آنچه که می‌گویند، مورد بازخواست قرار مده، و آنچه را که از من نمی‌دانند، ببامرز».

(30-9) اعمال موقع فرارسیدن شب

(1) (صحیح): بخاری (ش 12) / مسلم (ش 169) / ابوداود (ش 5196).

(2) (صحیح): بخاری (ش 628 و 626) / مسلم (ش 5780 و 5781).

(3) (صحیح): بخاری (ش 6361) / مسلم (ش 6788).

(4) (صحیح): بخاری (ش 2662 و 6061) / مسلم (ش 7693 و 7694).

(5) (صحیح): ابن ابی شیبہ (ج 8 ص 320) / بخاری، الادب المفرد (ش 761).

«إِذَا كَانَ جُنْحَ اللَّيْلِ - أَوْ أَمْسَيْتُمْ - فَكُفُّوا صَبِيَانَكُمْ؛ فَإِنَّ الشَّيَاطِينَ تَنْتَشِرُ حِينَئِذٍ، فَإِذَا ذَهَبَ سَاعَةٌ مِنَ اللَّيْلِ فَخَلُّوهُمْ، وَأَغْلِقُوا الْأَبْوَابَ، وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ؛ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَفْتَحُ بَابًا مُغْلَقًا، وَأَوْكُوا قَرَبَكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ، وَحَمِّرُوا آيَتَكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ، وَلَوْ أَنْ تَعْرُضُوا عَلَيْهَا شَيْئًا، وَأَطْفِقُوا مَصَابِيحَكُمْ»⁽¹⁾.

«هنگامی که تاریکی شب، سایه افکند - یا شب شد - کودکانتان را نگذارید بیرون بروند؛ زیرا در این وقت شیطان هراپراکنده می‌شوند، هنگامی که پاسی از شب گذشت آن‌ها را آزاد بگذارید، به شرطی که مشکل دیگری نباشد، و قبل از خوابیدن بسم‌الله بگویید، و دره‌ها را ببندید؛ زیرا شیطان در بسته را باز نمی‌کند، همچنین بسم‌الله بگویید، و دهانه مشکنتان را ببندید، و روی ظرف‌ها سرپوش بگذارید، اگرچه بطور کامل پوشیده نشوند، و چراغ‌ایتان را خاموش کنید».

(10-30) دعا برای کسی که بگوید: «بَارَكَ اللهُ فِيكَ»

«وَفِيكَ بَارَكَ اللهُ»⁽²⁾.

«و خداوند در تو نیز برکت قرار دهد».

(11-30) تشکر از کسی که به تونیکی کرده

«لَا يَشْكُرُ اللهُ مَنْ لَا يَشْكُرُ النَّاسَ»⁽³⁾.

(کسی که شکر مردم را به جا نیاورد، شکر خدا را به جا نیاورده است).

(12-30) قرائت قرآن در شبان‌روز

أبو موسیٰ اشعری رضی الله عنه روایت نموده: «عن النبي ﷺ قال: تَعَاهَدُوا هَذَا الْقُرْآنَ، قَوْلَ الَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَهْوٌ أَشَدُّ تَقَلُّتًا مِنَ الْإِبِلِ فِي عَقْلِهَا»⁴ «پیامبر ﷺ فرمودند: «در خواندن و پند گرفتن» بر این قرآن، مداومت و ملازمت داشته باشید؛ زیرا سوگند به کسی که روح محمد در دست اوست، قرآن، از شتر پای بسته در طناب، گریزانتر و فرارتر است «یعنی؛ قرآن از ذهن و حافظه انسان، از شتری که پایش از طناب باز می‌شود، زودتر می‌گریزد».

(1) (صحیح): بخاری (ش 3304 و 5623) / مسلم (ش 5368-5370).

(2) (حسن): حسین المرزوی، البروالصله (ش 215).

(3) (صحیح): طرابلسی، المسند (ش 2613) / بخاری، الادب المفرد (ش 218).

4- (صحیح): بخاری (ش 5033) / مسلم (ش 1880).

عبدالله بن عمرو بن عاص رضی الله عنه روایت نموده: «قال رسول الله ﷺ: مَنْ قَامَ بِعَشْرِ آيَاتٍ لَمْ يُكْتَبْ مِنَ الْعَافِلِينَ، وَمَنْ قَامَ بِمِائَةِ آيَةٍ كُتِبَ مِنَ الْقَانِتِينَ وَمَنْ قَامَ بِأَلْفِ آيَةٍ كُتِبَ مِنَ الْمُقْنَطَرِينَ»¹ «هرکس ده آیه را بخواند از غافلان نخواهد شد و هرکس صد آیه را بخواند از خاشعان خواهد شد و هرکس هزار آیه بخواند از کسانی محسوب می‌گردد که به اندازه قنطاره (قنطاره مانند کوه عظیم مانند احد) انفاق کرده‌اند».

رسول الله ﷺ در دو رکعت نماز صبح² و دو رکعت نماز طواف³ در رکعت اول: ﴿قُلْ يَتَّيِّهَا الْكٰفِرُونَ﴾ [الکافرون: 1] و در رکعت دوم: ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ﴾ [الإخلاص: 1] و در نماز وتر هرگاه سه رکعتی می‌خوانند در رکعت اول بعد از خواندن الفاتحه: ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ﴾ [الاعلی: 1] و در رکعت دوم: ﴿قُلْ يَتَّيِّهَا الْكٰفِرُونَ﴾ و در رکعت سوم: ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ﴾ می‌خوانند⁴.

(30-13) دعا کردن بعد از ختم قرآن

از مجاهد رضی الله عنه روایت شده: «بَلَّغْنَا أَنَّ الدُّعَاءَ يُسْتَجَابُ عِنْدَ خَتْمِ الْقُرْآنِ»⁵ «برای ما روایت کرده‌اند که دعا بعد از ختم قرآن قبول خواهد شد».

1- (صحیح): ابوداود (ش 1400) / طبرانی، المعجم الکبیر (ج 14 ص 109).

2- (صحیح): مسلم (ش 1723) / ابوداود (ش 1258).

3- (صحیح): مسلم (ش 3009 و 3010) / ابوداود (ش 1907).

4- (صحیح): شاشی، المسند (ش 1432) / طحاوی، شرح مشکل الآثار (ج 11 ص 102).

5- (صحیح): دارمی، السنن (ش 3482) / بی‌هقی، شعب الایمان (ش 2072).

فصل سوّم:
أسماء وصفات الله ﷻ

خداوند ﷻ می فرمایند: ﴿وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا﴾ [الأعراف: 180]. «و خداوند، نام‌های زیبایی دارد پس او را با این نام‌ها صدا بزنید». نام‌های نیک و زیبای خداوند ﷻ بهترین و اساسی‌ترین وسیله شناخت خداوند متعال و گام‌ن‌دادن در مسیر عبودیت و بندگی و وسیله‌ای برای تقرب جستن و انس به اله و ندای وی می‌باشند. عظمت و ثنای خالق یکتا با آن‌ها هویدا گشته و انسان در پرتو آن‌ها به نحو شایسته و بایسته درون و برون خود را با جهان هستی تنظیم می‌کند و تفاوت نگرش و جهان‌بینی در این راستا هویدا می‌شود و شیرینی ایمان در سایه آن‌ها چشیده می‌شود و باعث می‌گردند که محبت به خداوند ﷻ و شوق به لقایش در انسان موج زند و در عین حال از خداوند ﷻ هراس و تقوا داشته باشد و هرگز از رحمت و شفقتش ناامید نگردد. انسان با درک و فهم نام‌ها و صفات زیبای خداوند درمی‌یابد که عظمت، کبر، حاکمیت مطلق، بلندمرتبگی، هدایت، شفا، ضرر، نفع، بخشش، رحمت، قهر، رزق، آفرینش و مالکیت و... فقط و فقط مختص ذات اقدسش می‌باشند و این درک و هدایت‌گرش و خشوعی را به بار می‌آورد که انسان جایگاه خود را در هستی می‌یابد و هر میزان که انسان از صفای درون و تقوای خداوند ﷻ بهره‌مند باشد به همان میزان از اسماء و صفات خداوند ﷻ بهره خواهد برد. این اسماء زیبا، درخشندگی را در وجود و درون مؤمن بوجود می‌آورد که وی در پرتو تشعشعات آن‌ها مسیر تزکیه و تربیت که نه‌ایت و وظیفه بندگی وی می‌باشند، را طی خواهد کرد.

اسماء و صفات خداوند ﷻ فقط از طریق خودش شناخته می‌شوند و توقیفی می‌باشند؛ یعنی با استناد از قرآن کریم و سنت صحیح شناخته می‌شوند و جایگاهی برای عقل به تن‌هایی در این راستا وجود ندارد؛ چرا که یزدان سبحان خودش را بهتر می‌تواند به بنده جستجوگرش معرفی کند.

اسماء و صفات خداوند ﷻ محدود و محصور در عدد مشخصی نیستند. پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: «إِنَّ لِلَّهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا مِائَةً إِلَّا وَاحِدًا مَن أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ» وهو وتر يجب الوتر «خداوند نود و نه اسم (صد من‌های یک) اسم دارد، هر کس آن‌ها را بشمارد وارد بهشت می‌شود. و خداوند تک است و تک را دوست دارد». جم‌هور علما اتفاق نظر دارند که هدف از این روایت حصر اسماء خداوند ﷻ نیست بلکه منظور آن است هر کس این نود و نه نام را بفهمد، و حفظ کند و در آن‌ها تدبیر نماید و خداوند ﷻ را با آن‌ها

ندا کند و به آن‌ها ایمان یقین داشت و به مقتضای آن‌ها عمل نماید، خداوند ﷻ وی را وارد بهشت می‌گرداند و دلیلی بر انحصار و محدود کردن اَسْمَاء و صفات خداوند ﷻ وجود ندارد⁽¹⁾ باید توجه داشت که این نام‌ها با هم تنوعشان بر یک مسمّای یکتا و بی نظیر دلالت دارند. خداوند ﷻ می‌فرماید: ﴿قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى﴾ [الاسراء: 110] «بگو: «خدا را» یا اللّهِ یا رحمان به کمک طلبید، خدا را به هر کدام «از اَسْمَاء حُسْنَى» بخوانید «مانعی ندارد» او دارای نام‌های زیبا است». با این وصف اَسْمَاء اللّهِ ﷻ به اعتبار دلالت آن‌ها بر ذات، اسم و به اعتبار دلالت بر معانی، وصف می‌باشند؛ و با این وجود همگی بر مسمّای واحد یعنی؛ اللّهِ ﷻ دلالت می‌کنند.

خداوند ﷻ پرتوهایی از صفات خود را در انسان قرار داده تا بتواند وظایفی را به نیابت و نمایندگی خداوند ﷻ بر زمین انجام دهد؛ چرا که انسان خلیفه خداوند ﷻ است و به خلیفه خدا یعنی؛ انسان امورات و مسئولیت‌هایی واگذار گردیده که بجای خداوند ﷻ در زمین انجام دهد، و خداوند ﷻ از لطف و احسانش چنین موهبت و اِکرام و بزرگداشتی را به انسان عطا کرده است. انسان با داشتن صفات و خصوصیات و ویژه که دیگر موجودات از آن بی‌بهره‌اند توانایی مأموریت و مسئولیت واگذار شده را دارد. این صفات پرتوهایی از اَسْمَاء و صفات پروردگار ﷻ می‌باشند که به انسان داده شده‌اند و در وجود

(1) جم‌هور علما برای بیان این نودون‌ه اسم، 81 عدد از این نام‌های مبارک را از قرآن کریم و 18 عدد آن‌ها را از سنت شریف استخراج کرده‌اند، که البته علما در برخی از آن‌ها اختلاف نظر دارند. تعدادی از علما نام‌های جمیل (زیبا/ مسلم؛ 147 و 91)، جوّاد (بسیار بخشنده/ ترمذی؛ 2799)، حیّی (صاحب حیا/ ابوداود؛ 1488)، ربّ (پروردگار/ ترمذی؛ 3551)، رفیق (دارای رفق و مهربانی/ مسلم؛ 2593)، سبّوح (بی‌نهایت منزّه/ مسلم؛ 223 و 487)، سیّد (سرور و آقا/ ابوداود؛ 4806)، شافی (شفا دهنده/ بخاری؛ 5742)، طیب (پاک/ مسلم؛ 65 و 1015)، محسن (احسان‌کننده/ مسلم؛ 1995)، معطی (عطاکننده/ بخاری؛ 3116)، منّان (دهنده نعمت‌های بزرگ/ ابوداود؛ 1495) و وتر (فرد/ بخاری، 6410) را بجای مواردی که در این کتاب بیان شده، بر شمرده‌اند و برخی هم مانند ابن حجر بر این باور است که تمامی این نودون‌ه اسم در قرآن آمده است. (نک: التلخیص الحبیر فی تخریج أحادیث الرافعی الکبیر، 5/ 451-455) در این زمین‌ها باید خاطر نشان کرد که نودون‌ه اسمی که در این کتاب بدان پرداخته شده بر من‌ه جم‌هور علما بوده و بر مبنای نصوص مقدّس قرآن کریم و احادیث صحیح می‌باشند، اگرچه اذعان می‌گردد که برای خداوند ﷻ نام‌ها و صفات دیگری نیز وجود دارند که در شریعت بدان‌ها اشاره شده است. و این می‌رساند که نام‌ها و صفات خداوند ﷻ محدود و محصور نیستند.

وی ن‌ه‌دینه گردیده‌اند و به وی اراده و علم (البته اراده و علم و صفات انسان حقیقت و ماهیت اراده و علم و صفات خداوند ﷻ را ندارند) داده تا در زمین به آبادانی و تزکیه نفس و شکوفانمودن استعدادهای خدادادیش در مسیر اصلی و هدف آفرینش یعنی؛ بندگی و عبادت و معرفت خداوند ﷻ مشغول گردد.

در این بخش نام‌های زیبا و نیک خداوند ﷻ در پرتو قرآن و سنت به طور مختصر و مفید تبیین می‌گردند و بهره‌مؤمن از آن‌ها توضیح داده می‌شود تا در راستای آن‌ها بینش و دیدی منظم و دقیق و صحیح از پروردگار ﷻ و ارتباط جهان هستی با وی برایش حاصل گردد و آثار آن بر تفکر و قلبش سیطره اندازد تا در پرتو آن در بهترین نحو ممکن درون و برون خود را با آن تنظیم نماید و آن شناخت لازم و شایسته در شأن پروردگار ﷻ، برایش شناخته و پدیدار شود تا بنده آن‌گونه که شایسته ریش می‌باشد بندگی‌اش را بکند. این نام‌های زیبا و شرح آن‌ها عبارتند از: (1) و (2).

1- اللّٰه ﷻ

(1) شرح و توضیح اسماء پروردگار ﷻ در دوزاوی‌ه انجام گرفت‌ه:

اول: معرفت اسماء: که بعد از اثبات وجود نام مبارک در نصوص شرعی به شرحی مختصر و مفید از مفه‌وم و معنای آن در پرتو آیات و احادیث پرداخته شده است که در توضیحات به معانی و مفاهیم آیات و روایات اشاره شده است.

دوم: تأثیر و آثار آن‌ها بر درون و برون مؤمن و وظایف وی در برابر آن. البته آنچه با تفکر و تعقل در این اسماء حاصل می‌شود بسی والاتر از بیان این کلمات می‌باشند و هر کس بنا بر درجه ایمان و صفای روحش از آن‌ها بهره‌مند می‌گردد.

اگرچه شکی در این وجود ندارد که حق اسماء اللّٰه ﷻ بسی والاتر از این مطالب است ولی سعی شده که زوایای مذکور تا حدّ ممکن با وجود اختصار مفید باشند و مطالب، دقیق و ظریف بیان گردند تا بهره‌خواننده بهین‌ه باشد.

(2) منابعی که از آن‌ها در این مبحث استفاده شده و منابعی که جهت فهم بیشتر می‌توان به آن‌ها مراجعه کرد عبارتند از: اسماء حسنی اثر ناصر سبحانی؛ اسماء اللّٰه اثر زرگار مرادی؛ اسماء الحسنی اثر سلیمان سامی محمود؛ الجامع لأسماء اللّٰه الحسنی اثر ابن قیم جوزی و قرطبی؛ الوجیز فی اسماء اللّٰه الحسنی اثر محمد الکوس؛ المقصد الأسنی فی شرح اسماء اللّٰه الحسنی اثر غزالی؛ جزء فی‌ه طرق حدیث إن لله تسعة وتسعين اسماً اثر ابو نعیم اصفهانی؛ من‌ه‌ج ودراسات لآیات الأسماء والصفات اثر شنقیطی؛ شرح اسماء اللّٰه الحسنی فی ضوء الكتاب والسنة اثر قحطانی؛ کتاب الأسماء والصفات اثر بی‌ه‌قی والصفات الإلهیة تعریف‌ه، أقسام‌ه اثر تمیمی و....

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿إِنِّي أَنَا اللَّهُ﴾ [طه: 14].

«من «اللّه» هستم».

اللّه ﷻ اسم اعظم خداوند است و جامع تمامی نام‌های دیگر خداوند می باشد. این اسم عَلمِ خداوند، سایر اَسْمَاءُ حُسْنای وی را شامل می گردد و در واقع معنا و تفسیرش معنای همۀ نام‌ها و صفات خداوند ﷻ می باشد. و به طور اجمال هم را شامل می گردد. و این نام زیبا درخششی ناب دارد که آهنگش درون و برون را متبلور می کند.

کلمۀ اللّه سبحانہ و تعالی در اصل إله بوده و بعد تبدیل به أله شده و سپس همزۀ دوّم که همزۀ خودِ إله است حذف شده و ادغام صورت گرفته است و به خاطر خصوصیتی که این اسم اعظم دارد لام آن در خواندن تفخیم می شود. پس لازم است معنای «إله» که ریشه «اللّه» می باشد، تبیین گردد:

«إله» صفت مشبّهه بر وزنِ فَعَالٍ از لَلَّ يَلُّ يَلُّ است که به ذوق و شوق و شتافتن بچه شتر و خود را به زیر مادر انداختن و مشغول شیر خوردنش اطلاق می شود که بعداً این معنا توسعه یافته و به حال و شوق کسی اطلاق شده که کسی را در زندگیش مسلط دانسته و وی را جالب نفع و دافع ضرر از خود می داند و مانند بچه شتر خود را در پناه او می گذارد. «إله» به فرمانروا و فریادری اطلاق می شود که در فرمانروا بودنش مُلک و مَلِک دارد و در فریادرس بودنش توانایی جلب نفع و دفع ضرر دارد و این اوصاف فقط مخصوص ذات اللّه ﷻ می باشند. پس «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» یعنی؛ به حقیقت کسی جز اللّه نیست که به حقِ إله و فرمانروای مطلق و فریادرس توانمند باشد.

مؤمن با ایمان به إله حقیقی یعنی؛ اللّه ﷻ و نفی هر گونه غیر خدایی در پرتو توحید ألوهیّت به صورت عملی یکتاپرست و موحد می گردد. توحید ألوهیّت یعنی؛ فقط اللّه ﷻ، فرمانروا و فریادرس انسان می باشد و حکم و فرمان و دفع ضرر و جلب منفعت فقط توسط وی صادر می گردد، در نتیجه بندگی و عبادت فقط مختص اوست و این نگرش تغییر واقعی و شگرفی را در زندگی مؤمن ایجاد می کند که تمامی زوایای زندگی وی را تحت شعاع قرار می دهد.

2-رحمان

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ عَمَّنَّا بِهِ﴾ [الملك: 29].

«بگو: خدا مهربان است و بدو ایمان آورده‌ایم».

رحمان از ریشه رحمت می‌باشد یعنی؛ خداوند مهرورزی که نه‌ایت و کمال مهر و رحمت را داراست و رحمتش همه جانداران و جمادات را شامل گشته است. اساس رحمت بر جلب منفعت و دفع ضرر می‌باشد که این صفت در خداوند ﷻ ازل و ابدی و فناپذیر می‌باشد و انسان در کوتاه‌نظری آثار رحمت خداوند ﷻ را در خود و جهان آفرینش خواهد دید و بدین خاطر شکر بروی واجب می‌گردد.

الگویی که از این صفت خداوند سبحان ﷻ می‌توان دریافت نمود این است که انسان باید صاحب رحمت باشد به گونه‌ای که انسان‌ها و سایر موجودات در سایه رحمتش از مهر و محبت و گذشت و ایثاروی بهره‌مند گردند و در دفع ضرر و جلب منفعت برای انسان‌ها و موجودات و جمادات و حتی محیط خود و غیره پویا باشد.

3- رحیم

رحیم هم مانند رحمان ریشه در رحمت دارد و همانطور اشاره شد: رحمت خداوند دو جنبه دارد: جلب منافع و دفع ضرر و معانی و مفاهیم هر دو اسم، یکی می‌باشند با این تفاوت که رحیم در بردارنده رحمتی می‌باشد که به طور اختصاصی هر کس را که خداوند ﷻ بخواهد و برگزیند شامل آن خواهد شد. خداوند ﷻ می‌فرماید: ﴿وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا﴾ [الاحزاب: 43] «او پیوسته نسبت به مؤمنان مهربان بوده است». ولی رحمت رحمان هم آفرینش را در برداشته است.

در زمین رحمت خداوند حق و واجبی متوجّه انسان است.

1- حق: انسان حق دارد از مظاهر رحمت خداوند ﷻ نسبت به روح و جاننش بهره‌مند شود. نسبت به روح و روانش انسان حق مطالعه آیات آفاق و انفس و آیات قرآن را دارد تا جایگاه خود را به عنوان خلیفه الله بشناسد و در مسیر بندگی وی قرار گیرد. و نسبت به جسمش حق استفاده از نعمت‌های خداوند و بهره‌مندی از دنیا و نعمت‌هایش را در مسیر صحیح دارد.

2- واجب: واجبی که متوجّه وی می‌گردد دو جنبه دارد: اول: نسبت به خداوند ﷻ که باید شکرگزار رحمت وی باشد⁽¹⁾. دوم: نسبت به بندگان خدا که آن‌ها را با نعمت و رحمت خداوند ﷻ آشنا کند و در رحمت خدا ﷻ س‌هیم نماید و نسبت به مؤمنان اهل رحم و شفقت و مهربانی و بذل و بخشش باشد.

4-مَلِک

خداوند ﷻ می‌فرماید: ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴿١﴾﴾ [الْفَلَق: 1] ﴿مَلِكِ الْكَافِرِ ﴿٢﴾﴾ [الناس: 2] «بگو: پناه می‌برم به پروردگار مردمان. به مالک و حاکم (واقعی) مردمان».

مالک به معنای فرمانروا و پادشاهی و سروری است که آفرینش و فرمان و هم‌چیز در قبضه قدرت و اراده اوست و هیچ محدودیتی بر آن وجود ندارد و او بر هم‌چیز سیطره و تسلط دارد. تن‌ها مَلِک پادشاهی و مالکیت مردو سرا را در اختیار دارد و هم‌چیز در دست اوست و او صاحب حقیقی دنیا و آخرت است و مَلِکِ آن‌ها و کل هستی می‌باشد. خداوند ﷻ مالک روز سزا و جزا است؛ چرا که وی انسان را آفریده و با دادن توانایی‌ها و نعمت‌ها وی را مسئول قرار داده و با تسلط و چیرگی بر هم‌چیز، وی را بازخواست می‌کند.

مالک بودن خداوند نه‌ایت خضوع و خشوع و ذلالت مؤمن را در برابر خداوند ﷻ به اندازه توانایی به همراه دارد. و ثمره آن: نسبت به مؤمنان نرمی و فروتنی و مهربانی و نرم‌خویی و تواضع و در برابر کافران سختی و دلیری و بی‌باکی و نیرومندی می‌باشد. مالک بودن خداوند ﷻ حاکی از آن است که پادشاهی بی‌انت‌های وی، حدود و ثغوری دارد که انسان جدای از اینکه باید خود را با آن هماهنگ کند، باید بداند که این حکمرانی و توانایی فقط خاص خداوند ﷻ است و بس. و هر آنچه به سبب رحمت و حکمت خداوند ﷻ از آن به انسان داده شده عارضی و مجازی می‌باشد و انسان باید بداند که در برابر این مالکیت و حکمرانی موقتی، مسئول است و هرگز بخاطر آن‌ها خود را آلوده گناه

(1) شکر جامع هم‌مقام‌های بندگی است و بنده را متّصف به تمامی صفات لازم در ترکیه می‌کند. شکرگزاری از خداوند ﷻ چندین مرحله و ضابطه دارد: 1- شناخت نعمت و اینکه متعلّق به خداوند ﷻ است. 2- در درون خود منت گزار و سپاسگزار خداوند ﷻ باشد که این نعمت را به وی عطا کرده است. 3- بازبان نعمت‌های پروردگار ﷻ را بازگو کند. 4- در استفاده از نعمت، خود را مقید به فرامین صاحب نعمت بکند.

نکند و دیگران را از بهره‌آنها محروم نسازد. حاکمان هم باید بدانند که باید بر طبق قوانین و شریعت حاکم حقیقی حکومت‌داری کنند و حکم صادر کنند.

5- قُدُّوس

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ﴾ [الحشر: 23].

«خدا کسی است که جز او پروردگار و معبودی نیست. او فرمانروا و منزّه است.»

قُدُّوس یعنی؛ خداوند بسیار پاک و پاک‌کننده است و منزّه و مقدّس است از اینکه انسان با حس و خیال و عقل بتواند به‌گنّه‌بیزدات وی دست یابد و نیز بیانگر آن است که خداوند ﷻ مبرّاست از هر آنچه که شایسته وی نیست، و همچنین قُدُّوس به معنای آن است افعالِ خداوند ﷻ منزّه و پاک و مبرّاً از هر نقص و عیب و محدودیتی می‌باشند؛ چرا که هر آنچه را خداوند ﷻ آفریده درنهایت زیبایی، دقت و حکمت می‌باشد^(۱).
خداوند ﷻ، ملائکه همچون جبرئیل عليه السلام، پیامبران عليهم السلام و برخی از اماکن را مقدّس خوانده و این حاکی از آن است که پاکی و منزّه از نقص و عیب هدف اصلی‌ای می‌باشد که انسان باید با عبادات و سر تسلیم ن‌دادن بر قوانین خداوند ﷻ و دوری از رذائل و نجاسات، درون و برون خود و جامع‌ه را پاک و منزّه نگه دارد، تا باطن و ظاهر و خانواده و جامع‌ه و ش‌ه رسالم و پاکی داشته باشد.

6- سَلَام

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ﴾ [الحشر: 23].

(۱) تمامی آفرینش طبق آی‌ه 44 اسراء به تسبیح خداوند ﷻ مشغولند ولی ما آن را درک نمی‌کنیم. پیغمبر ﷺ در روایت صحیحی از مسلم (ش 1119) / ابوداود (ش 872) خداوند را به «سُبُّوحٌ، قُدُّوسٌ» ستوده است. سُبُّوح و قدّوس بر یک وزن می‌باشند. سُبُّوح از سَبَّحَ به معنای (شنا کرد) می‌باشد که بعد برای بدون وقفه دور کردن کسی یا چیزی از چیز دیگر به‌کار برده شده است. و کلمه تسبیح از آن گرفته شده است. سُبُّوح یعنی؛ خداوند به تمام معنا از آن‌چه که نباید به او نسبت داده شود به دور و منزّه است. و مؤمنان با اختیار خود با حرکت در کاروان عظیم خلقت با انتخاب ایمان و مئصّف و مزین شدن به صفات خداوند ﷻ و تسبیح وی، از آن‌چه نباید به او نسبت دهند وی را منزّه و پاک و مبرّاً می‌کنند و در پرتو تسبیح وی تقرب جسته و از نقص به کمال می‌رسند.

«او فرمانروا، منزّه و بی عیب و نقص است».

سلام اسم مصدر از باب تفعیل به معنای مُسَلِّم یعنی؛ سالم گرداننده و حفظ کننده می باشد. سلام به معنای پاک بودن خداوند ﷻ و صفات علیای وی از هر عیب و نقص و آفتی می باشد که در این صورت با نام های سُجُوح و قُدُوس در ارتباط می باشد. و نیز به معنای سلامت رسان بر دوستان و پیروانش نیز می باشد.

انسان مؤمن در پرتو نور سلام ﷻ همیشه درون و برون خود را پاک و سالم از هر گزند و پلیدی جسمی و روحی نگه دارد و دیگران و جامعه را نسبت به خود ایمن و سالم نگه می دارد و در جامعه افشای سلام می کند؛ چرا که سلام پیام ربّانی و دعای مؤمن برای مؤمن می باشد که مایه گشایش دل و استحکام روابط اجتماعی می باشد.

7- مُؤْمِن

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ﴾ [الحشر: 23].

«او فرمانروا، منزّه، بی عیب و نقص و امان دهنده و امنیت بخشنده است».

مؤمن یعنی؛ امنیت بخش و امان دهنده به کسی که در اضطراب و ناراحتی و پریشانی و ترس قرار گرفته و با امنیت و پناه دادن به وی نسیم آرامش وجودش را نوازش می کند. انسان در هر دو سرا نیازمند امنیت و پناه به خداوند ﷻ است و خداوند ﷻ با آفرینش قوانین هستی، جسم و جهان ما را امن نموده و با بعثت پیامبران ﷺ امنیتی خاص به انسان و جامعه داده تا از فساد و تباهی در امان باشد و امنیت اختصاصیش را ارزانی کسانی نموده که به وی ایمان آورده و شرکی برایش قرار نداده باشند و هوای درون را معبود خود نکرده باشند. حمایت خداوند ﷻ از پیامبران ﷺ و پیروانشان در برهه ها و احوال مختلف و وعده به امنیت و پناه دادن به مؤمنین در آخرت تجلی گاه این نام خداوند ﷻ و این امنیت خاص می باشد.

انسان در پرتو این نام باشکوه به خداوند ﷻ می آموزد که با توحید و تقوای خداوند ﷻ در امن و آرامش دنیوی و اخروی قرار می گیرد و خاری اضطراب و نگرانی و ترس از جانش کنده می شود. و نیز درمی یابد که باید امین باشد و دیگران از دست و زبان و سیاست وی در امان بمانند.

8- مُؤْمِن

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّمِنُ﴾ [الحشر: 23].

«او فرمانروا، منزّه، بی‌عیب و نقص و امان‌دهنده و امنیت‌بخشنده و محافظ و مراقب است.»
 مُهَيَّمِنٌ⁽¹⁾ یعنی؛ خداوند ناظر بر همهٔ بندگان بوده و همه در کنترل وی می‌باشند و اوضاع را زیر نظر دارد. خدای سبحان با علم و قدرت و حکمتش امنیت حیات موجودات را بر عهده گرفته (مؤمن) و با سلطه و سیطرهٔ خویش، از این کار مراقبت و محافظت می‌نماید (مُهَيَّمِنٌ). مُهَيَّمِنٌ یعنی؛ خداوند ﷻ به احوال مخلوقاتش آگاه و بر تأمین مصالح آن‌ها توانمند و مراقب و محافظ است تا این نیازمندی‌ها تأمین گردند.
 در راستای صفت مُهَيَّمِنٌ انسان درمی‌یابد که باید از سه صفت که معانی مُهَيَّمِنٌ می‌باشند، بهره‌مند گردد:

- 1- عالم به احوال خویش گردد و جایگاه خود را در هستی بشناسد و مسیر بندگی را دریابد.
- 2- توانمند بر تأمین مصالح و هر آنچه وی را به خدا ﷻ نزدیک می‌کند، گردد.
- 3- بر تأمین نیازهای خود در مسیر بندگی مراقبت و محافظت نماید. در پرتوی اجرای این موارد، وی به مسئولیت اصلی خود یعنی؛ عبادت و بندگی خداوند ﷻ عمل می‌کند.

9- عزیز

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّمِنُ الْعَزِيزُ﴾ [الحشر: 23].

«او فرمانروا، منزّه، بی‌عیب و نقص و امان‌دهنده و امنیت‌بخشنده، محافظ و مراقب و قدرتمند چیره‌است.»

عزیز⁽²⁾ یعنی؛ هیچ نیرویی توانایی مقابله با خداوند ﷻ را ندارد و در اراده و فعل او هیچ مانعی تأثیر ندارد و خداوند ﷻ نسبت به جهان هستی و انسان عزیز است؛ بدین معنا که هیچ قدرتی بر آفرینش هستی و ارادهٔ وی غالب نمی‌گردد. همچنین عزیز به معنای کسی

(1) مُهَيَّمِنٌ در اصل مُئِمِّنٌ و از ریشهٔ اَمِنٌ است که به خاطر تخفیف، همزه آن به اء تبدیل شده و معنای خاصی به خود گرفته است.

(2) عزیز از کلمهٔ عَزَّازٌ به معنی زمین سفت که کنگ تأثیری در آن ندارد گرفته شده است.

است که هیچ مانند و شبی هی ندارد و عقل‌ها در فهم کمال و فضلش متحیرند و هم به شدت به وی نیازمندند و دسترسی به وی سخت می‌باشد. عزیز یعنی؛ خداوند در عالم «خلق و امر» (آفرینش و فرماندهی و نظارت) به گونه‌ای حضور دارد که هیچ عاملی کوچک‌ترین دخالتی در کار او ندارد و مغلوب هیچ موجودی در هیچ زمین‌های نمی‌گردد بلکه آنچه خواهد و اراده کند محقق می‌شود.

بنده مؤمن از عزیز بودن پروردگارش درمی‌یابد که هرگز نباید به قدرت و ایمان خود مغرور شود؛ چرا که خداوند عزیز با وی برخورد خواهد کرد و همچنین این صفت خداوند مرمه و تسکینی برای مؤمنانِ مظلوم است که بی‌شک خداوند ﷻ، ظالمان را در فرصت مناسب نابود خواهد کرد. عزت فقط از آن خداوند ﷻ است و وی به فضلش به پیامبرش ﷺ و مؤمنان داده است و هر کس خواهان عزت واقعی باشد باید مؤمن واقعی باشد.

10- جَبَّار

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ﴾ [الحشر: 23].

«او فرمانروا، منزّه، بی‌عیب و نقص و امان‌دهنده و امنیت‌بخشنده، محافظ و مراقب، قدرتمند چیره و بزرگوار و شکوه‌مند است».

جَبَّار⁽¹⁾ یعنی؛ خداوند با تسلط و سیطره خود بر آفریده‌ها، آن‌ها را از فساد باز می‌دارد و اصلاح می‌کند البته این عمل برای جمادات در پرتو قوانین و سنن هستی و در مورد انسان و جن بنا بر اختیاری که دارند در پرتو امر و نهی و قوانین تشریحی انجام می‌گیرد. و همچنین جَبَّار به معنای اعمال اراده با قدرت نیز اطلاق می‌شود که کسی یارای مقابل‌ه با آن را ندارد.

این نام نیک، بینشی را به مؤمن القا می‌کند که باید اصلاح‌گر باشد و به دیگران فایده برساند حتی اگر خود فایده‌نبیند (ایثار زیاد داشته باشد) و تأثیرگذار باشد ولی تأثیر نپذیرد (البته تأثیر منفی نپذیرد) و مردم وی را قبول داشته باشند و این شخص جهت

(1) جَبَّار صیغه مبالغه «جابر» و ریشه آن «جَبَرَ» به معنای اصلاح چیزی و نابود کردن فساد با حالتی از چیرگی است. و به عملی که ترمیم استخوان شکسته کند جَبْران اطلاق می‌شود.

رسیدن به این مقام باید مجاهدت‌ها و تجارب زیاد در پرتو شریعت کسب کند تا الگویی راستین و بانفوذ گردد.

11- مُتَكَبِّرٌ

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ﴾ [الحشر: 23].

«او فرمانروا، منزّه، بی‌عیب و نقص و امان‌دهنده و امنیت‌بخشنده، محافظ و مراقب، قدرتمند چیره، بزرگوار و شکوه‌مند و الامقام و فرازمند است.»

متکبر یعنی؛ خداوند ﷻ تا بی‌نهایت و الامقام و فرازمند است به‌گون‌های که تمام آفرینش در برابرش حقیر می‌باشند و هم‌چیز در سیطرهٔ اوست و هر فعلی را اراده کند بدون زحمت درنهایت کمال و جمال انجام می‌دهد.

هیچ بنده‌ای نمی‌تواند خود را متّصف به این اسم کند ولی مؤمن باید نسبت به کافران و دنیا متکبر باشد؛ بدین معنا که در برابر کفّار گرنش نکند و تسلیم آن‌ها نگردد و به کافران و مشرکان تکیه نکند و خود را آنقدر بزرگ ببیند که نه تن‌ها فریب دنیا را نخورد بلکه فقط و فقط رضای خداوند مدّ نظرش باشد و آخرت را بر دنیا برگزیند؛ چرا که آنچه به انسان داده شده است، متاع زودگذر و فناپذیر زندگی دنیا است و دراصل برق جهان، شعل‌های در برابر باد، حبابی بر سطح آب، و غباری در مسیر طوفان است. ولی آنچه از پاداش‌ها و مواهبی که نزد خدا ﷻ است به‌تر و پایدارتر برای کسانی است که ایمان آورده باشند و بر پروردگارشان توکل کرده باشند.

12- خَالِقٍ

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿هُوَ اللَّهُ الْخَلِيقُ﴾ [الحشر: 24].

«او خداوندی است که طراح هستی است.»

خالق آفریننده‌ای است که هم‌چیز را بدون وجود هیچ مُدل و الگویی از قبل بوجود آورده و در آفرینشش نوآوری و ابتکار دارد و هر چیز را بنا بر ظرفیت و اهداف خلقتش در بهترین شیوهٔ ممکن آفریده است.

در آفرینش جهان هستی و انسان، قوانین پیچیده و شگرفی وجود دارد که انسان نه تن‌ها به وجود خالق هستی پی می‌برد بلکه بزرگی و عظمت و صف‌ناپذیرش را هویدا

می‌سازد. انسان در طَرَّاحِ شِگْرِف و برنامه‌ریزی و انسجام و محاسبات دقیق خالق یکتا درمی‌یابد که این نظم و نظام، آفرینندهٔ بزرگ و با عظمتی دارد و بی‌هوده و تصادفی بوجود نیامده‌اند و هم‌چیز در بهترین حالت ممکن آفریده شده و آفرینش در قبضهٔ قدرت و ارادهٔ اوست.

13- بَارِئِ

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿هُوَ اللَّهُ الْخَلِيقُ الْبَارِئُ﴾ [الحشر: 24].

«او خداوندی است که طَرَّاحِ هستی و آفریدگار جهان از نیستی است.»

بَارِئِ (1) به معنای آن است که خداوند ﷻ در آفرینش خود بهترین و دقیق‌ترین و کاربردی‌ترین و ظریف‌ترین مواد و مصالح را بکار می‌برد که از هر نقص و عیبی بدور می‌باشند.

در دقت در صفتِ باری تعالی درمی‌یابیم خداوند ﷻ در ساختار جهان هستی و موجودات آن ناب‌ترین و سالم‌ترین ترکیباتی را بکار برده که تحقیقات در آن‌ها به انسان می‌فهماند که چه شگفتی‌ها و عظمت‌هایی در ساختار و مواد تشکیل‌دهندهٔ آن‌ها نهفته است. با این وصف عظمت باری تعالی در هر چیزی متجلی می‌گردد و به انسان آموزش می‌دهد اگرچه به طور مجازی به خلق و برء مشغول است، باید وی نیز در عمل خود بهترین ساختار و برترین مواد را در سازه‌ها و ساخت‌ه‌های خود بکار ببرد و در سازه‌های خود غلّ و غش و حیل‌ه بکار نبرد.

14- مُصَوِّرٍ

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿هُوَ اللَّهُ الْخَلِيقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ﴾ [الحشر: 24].

«او خداوندی است که طَرَّاحِ هستی، آفریدگار جهان از نیستی با بهترین ساختار و صورتگر جهان با برترین شکل است.»

(1) بَارِئِ از مادهٔ بَرء به معنای سازنده و جداکننده و از مادهٔ بَرء به معنای به‌بودی و رها یافتن از چیزی است.

مُصَوِّر به معنای تصویرگری است که تمام ساختار و نظام آفرینش را در نهایت زیبایی و متناسب با اهداف خلقت طراحی و مهندسی کرده است. او تصویرگری است که اشکال و ساختار هر چیزی را متناسب با تمام هستی و اهداف کاربردی آن در بهترین و زیباترین وجه ممکن آفریده است. به طور مثال انسان را بعد از آفرینش سرو سامان و نظم و نظام داده و بعد معتدل القامه و متناسب الاعضاء کرده است و وی را در تمامی دوران از جنین تا سالخوردگی را در بهترین و عالی‌ترین شکل ممکن آراسته است.

خداوند ﷻ آفرینش خود را بدون هیچ‌الگویی (خلق)، با بهترین مواد و مصالح (برء) و در نهایت زیبایی و تناسب با اهداف کاربردی (تصویر) آفریده است و این اوصاف حاکی از عظمت و صف‌ناپذیر و نامحدود می‌نمایند که وجود انسان را مملو از شرف، خشوع و ذوق می‌نمایند.

انسان مؤمن در نگاه به آفریده‌های خداوند ﷻ کمال تناسب و نهایت زیبایی را در می‌یابد که نه تنه‌ای را به شرف می‌رساند بلکه بنا بر حس زیباشناسی و زیبادوستی که خداوند ﷻ در وجودش نه‌آدینه کرده سعی دارد که زیبا نگه دارد، زیبا بسازد و زیبا ببیند تا به آرامش برسد.

15- غَفَّار

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْعَفْوَ﴾ [الزمر: 5].

«هان! خدا بسیار مقتدر و آمرزنده است.»

غَفَّار⁽¹⁾ یعنی؛ کسی که بسیار آمرزنده و پوشاننده است. غَفَّار ﷻ نه تنه‌ا گناهان را می‌بخشد بلکه آثار گناهان را از زندگی، ذهن و روان انسان پاک می‌کند تا یادش او را آزار ندهد. غَفَّار بودن خداوند ﷻ بنا بر کثرت گناهان بندگانش است که هر گناهی با احراز شرایطی، مشمول مغفرت خداوند ﷻ می‌گردد و خداوند ﷻ در راستای غَفَّار بودنش بسیاری از اشتباهات انسان را می‌پوشاند و آثار آن را از بین می‌برد.

این نام مُبارک بنده را همیشه در مدار بندگی قرار می‌دهد؛ چرا که اساس بندگی اطاعت است و در صورت تخلف از آن انسان با استغفار به مسیر بندگی برمی‌گردد پس

(1) غَفَّار از عَفَّر به معنای پوشانیدن و از نظر دور داشتن است. به گون‌های که چیز پوشانیده شده اصلاً مطرح نیست و گویی طرف اصلاً چنین چیزی برایش مطرح نبوده است.

بر انسان واجب است همیشه خود را در آغوش مغفرت خداوند ﷻ بیاندازد و شکرگزار این رحمت خداوند ﷻ باشد و نسبت به بندگان خدا ﷻ اهل گذشت و بخشش و عفو باشد و اشتباهات و خطاهای آن‌ها را ببوشاند و گذشت نماید.

16- ق ۱۰۰

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ﴾ [الانعام: 18].

«خداوند بر بندگان خود کاملاً غالب و چیره است».

ق ۱۰۰ یعنی؛ چیره شدن و تسلط چیزی بر چیزی و از معنای «ق ۱۰۰» خوار و ذلیل کردن مقهور نیز استنباط می‌شود. ق ۱۰۰: تبار به معنای بسیار مسلط و چیره می‌باشد. خداوند ﷻ با قدرت و هیبت و عظمتی که دارد بر تمامی انسان‌ها (مؤمن و کافر) و جهان هستی سیطره و تسلط دارد و هیچ مانعی بر تحقق اراده‌اش وجود ندارد و هر آنچه خواست و قانون وی باشد به طور کامل اجرا می‌گردد. ق ۱۰۰: تبار در مواردی مقهور را خوار و زبون می‌کند. البته مؤمن به واسطه ایمانش دارای عزت است و ذلیل نمی‌گردد ولی از جنبه زیردست خدا بودن و سیطره و تسلطش بر وی این معنا بر وی نیز مطرح خواهد بود.

حظ انسان مؤمن از این صفت زیبا این است که وی باید همیشه خود را در حالتی قرار دهد که بر دشمنان درون و بیرون خود مسلط گردد تا مبادا تسلط آن‌ها موجب ضرر، فساد، هلاکت و انحراف وی گردد. همچنین این صفت نمادی راستین از پشتیبانی خداوند ﷻ از مؤمنان و تسلی بخش مظلومان است؛ چرا که خداوند ﷻ بر کافران و ظالمان مسلط است و بی‌شک از مؤمنان دفاع می‌کند و ظالمان را زبون می‌گرداند.

17- وه ۱۰۰

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ﴾

[آل عمران: 8].

«پروردگارا! دل‌های ما را (از راه حق و ایمان) منحرف مگردان بعد از آن که ما را ره‌نموده‌ای، و از جانب خود رحمتی به ما عطا کن. بیگمان بخشایشگر تویی تو».

وہٗ تَبَابٌ بِہٖ معنای بسیار بخشایشگر و با سخاوت است. وہٗ تَبَابٌ ۛ بدون عوض و درخواست و چشم داشت می بخشد و نیازها را برطرف می کند. وہٗ تَبَابٌ بِہٖ ہر چیزی نظر رحمت دارد و سخاوت و بخشش وی ہر موجودی را دربرگرفته و تمام نیازها را درنہایت سخاوت و لطف برطرف می کند. وہٗ تَبَابٌ بدون سبب و وسیلہ می بخشد. و از آنجائیکہ مالکیت و حاکمیت آسمانہ و زمین از آن خدا است پس ہرچہ بخواد می آفریند و بہ ہر میزان و ہر مقدار کہ بخواد ہر کس و ہر چیزی را از موبہتہایش بہرہمند می کند اگرچہ عطایش بر حکمت و رأفت و لطف بی انتہا استوار است.

انسان موحد در پرتو این صفت درمی یابد کہ فقط و فقط باید از وہٗ تَبَابٌ خواستہا و نیازہایش را بخواد و ہیچ غیر خدایی قدرت و توانایی و علم وہٗ تَبَابٌ را در عطا و بخشش ندارد، پس مؤمن تنہا تکیہ گاہ و منبع و سرچشمہٗ نیازہایش را فقط وہٗ تَبَابٌ می داند و حتی اسباب را وسیلہایی برای عطای وہٗ تَبَابٌ می داند و توجَّہ اصلی وی بہ ربُّ الأَسباب می باشد. و وی تمام آنچه را کہ دارد از وہٗ تَبَابٌ می داند پس باید شکرگزار وی باشد و در صورتیکہ بہ صورت عارضی چیزی را داراست باید صاحب فضل و بخشش باشد تا درخشش این صفت در وجودش بہ تَدَالُؤْ درآید.

18- رَزَاقٌ

خداوند ۛ می فرماید:

﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ﴾ [الذاریات: 58].

«تنہا خدا روزی رسان و صاحب قدرت و نیرومند است و بس».

رَزَاقٌ یعنی؛ بسیار روزی رسان و رزق دہندہ. رَزَاقٌ تنہا رزق و روزی دہندہ درجہ ان ہستی است. اوست کہ رزق و روزی را بر اساس نیازها آفریدہ و بہ بندگان و موجودات می دہد. رَزَاقٌ، دہندہٗ رزق مادّی و معنوی، ظاہری و باطنی در دنیا و عقبی می باشد. رَزَاقٌ بہ مؤمنان و موحدان در دنیا و عقبی رزق فراوان، پاک، والا، خاص و ویژه عطا می کند. رَزَاقٌ روزی را برای ہر کس کہ خود بخواد گسترده و فراخ یا تنگ و کم می گرداند. واقعاً در این افزایش و کاهش نعمت نشانہای مہمی برای مؤمنان است و این کہ مواظب باشند مسبب الاسباب را فراموش نکنند و تنہا بہ اسباب چشم ندوزند.

مؤمن در راستای توحید رازقیّت ہمیشہ خداوند ۛ را رازق می داند و در صورتیکہ باطل را برحق بخاطر رزقش ترجیح دہد و یا در کسب روزی فقط بر اسباب تکیہ کند بی شک در توحید رازقیّت بہ بیراہہ رفتہ و آلودہ بہ شرک شدہ است. مؤمن با توکل بر

خدا و اتخاذ اسباب به جمع آوری رزق که از تکالیف وی می باشد، می پردازد و میزان آن دست وی نیست و بر هر آنچه به وی رسد شکرگزار و راضی است. مؤمن با کسب روزی حلال سعی دارد دیگران را نیز از آن بهره مند کند تا این صفت در وی تجلی یابد و هرگز دیگران را از رزق و حق خود محروم نمی کند.

19- فِتَّاح

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ﴾ [س: 26].

«بگو: پروردگارمان ما را (در روز رستاخیز) گرد می آورد و سپس در میان ما به حق داوری می کند. تن ها او داور آگاه (از کارهای ما و شما) است.»

فِتَّاح صیغه مبالغه و یعنی؛ بسیار گشاینده. فِتَّاح ﷻ صاحب کلید هر مشکل و ناراحتی و نیازی می باشد. فِتَّاح گره های مادی و معنوی و دره ای رحمت و مهربانی و توفیق و ال ها م را باز می کند. خداوند ناصر بعد از اینکه با نصرت خود مؤمنان و دعوتگران را بر مخالفانشان پیروز گرداند با صفت فِتَّاح وارد میدان می شود و با وجود مشکلات متعددی که داعیان در پیش رو دارند برای آن ها فتح و گشایش حاصل می کند. فِتَّاح ﷻ جداکننده حق از باطل است و داوری دادگرو قاضی بس آگاه است.

مؤمن از فِتَّاح بودن خداوند ﷻ می آموزد که کلید خزائن و حل مشکلات و نیازها فقط در دست خداوند می باشد و برای باز کردن دردی از مشکلات و نیازهایش فقط باید متوجه فِتَّاح باشد و همچنین مؤمن یقین دارد در صورتیکه خداوند دردی را باز کند کسی یارای بستنش را ندارد و دردی که وی ببندد کسی را یارای باز کردن نیست پس ضرر و نفع را فقط از جانب وی می داند و یقین دارد که ایمان، تقوا، دعا و توکل کلیده ای حل مشکلات می باشند. و انسان باید از فِتَّاح بودن بیاموزد که گره گشای مشکلات خود و مردم باشد. مؤمن یقین دارد که فِتَّاح داور و قاضی دادگریست که هرگز ظلم نمی کند و ظلم ظالمان را بی جواب نمی گذارد و این آرامش دهنده قلبِ مظلومان است.

20- عَلِيم

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ﴾ [النمل: 78].

«او بس چیره و توانا و آگاه و دانا است.»

علیم یعنی؛ بس آگاه و دانا. علیم ذاتاً آگاه و دانا است و علمش مثل بشر اکتسابی نیست و علمش نامتناهی و نامحدود است و بر هر چیزی قبل و بعد آفرینش نهایت علم را بدون کم و کاست دارد. و هیچ چیزی مانند زمان، مکان، پنهان بودن و... علم خداوند ﷻ را محدود و ناقص نمی‌کند و علم خداوند هرگز کاهش نمی‌یابد و فراموشی بر خدا ﷻ عارض نمی‌گردد. علیم بر انسان و هستی کنترل و احاطه‌ای عالمانه، دائمی و دقیق و همه‌جانبه دارد به‌گون‌های که بر گذشته، حال و آینده احاطه و علم کامل و تام دارد و هیچ نقص و عیبی بر علم و آگاهی وی ﷻ وجود ندارد. «و گنجینه‌های غیب و کلید آن‌ها در دست خدا است و کسی جز او از آن‌ها آگاه نیست. و خداوند از آنچه در خشکی و دریا است آگاه است. و هیچ برگی (از گیاه‌ی و درختی) فرو نمی‌افتد مگر این که از آن خبردار است. و هیچ دان‌های در تاریکی‌های (درون) زمین، و هیچ چیز تر و یا خشکی نیست که فرو افتد، مگر این که (خدا از آن آگاه، و در علم خدا پیدا است) و در لوح محفوظ ضبط و ثبت است» [الأنعام: 59] و «دانای آشکار و پنهان است (و در کار او گذشته و حال و آینده یکسان است. او آگاه از همه چیزهائی است که نهان از حواس و ابصار، یا قابل رؤیت در لیل و نهار است)» [الأنعام: 73].

مؤمن یقین دارد که علیم بر همه گفتار و پندار و کردار او آگاه است و هیچ چیز بر وی مخفی نیست پس همیشه مواظب اعمال خود می‌باشد. انسان ارزش علم را دریافته و می‌داند که آنچه از علم نصیبش شده از جانب علیم و به لطف وی است که به نسبت علم وی بس اندک است. و وی وظیفه دارد در گسترش آن و استفاده صحیح از آن تلاش نماید. مؤمن از آموزه‌های علیم دریافته که علم باعث خشوع و خضوع در برابر خداوند ﷻ می‌شود و حیا و بصیرتی به انسان می‌بخشد که انسان پیوسته در فکر آخرت خواهد بود. تقوا و بندگی اساسی‌ترین راه نبرد کسب این علم می‌باشد.

21- قابض

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ [البقرة: 245].

«و خداوند (روزی بندگان را) محدود و گسترده می‌سازد و به سوی او بازگردانده می‌شوید». رسول الله ﷺ فرموده‌اند: «إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمُسَعِّرُ الْقَابِضُ الْبَاسِطُ الرَّزَّاقُ»¹ «خداوند است که آتش افروز «ج‌ه‌تم»، محدودکننده، گسترش دهنده و رزق دهنده است».

1- (صحیح): احمد، المسند (ش 12591) / ابوداود (ش 3453) / ترمذی (ش 1314).

قابض از ریشهُ قَبْضٌ یعنی؛ قبض کردن، گرفتن، جمع کردن و بهم فشردن. قابض ﷻ بنا بر قدرت و علم و از روی حکمت و بر مبنای قوانین و سُنن خود قبض می کند و قبض و بسط هر چیزی مانند دل، رزق، سایه، نور، بال های پرندگان و غیره در اراده اوست. قابض با جنبه مثبت و منفی قبض می کند. جنبه مثبت مانند: تعهد گرفتن از فرزندان آدم ﷺ برای بندگی و قبض پیمان از انسان برای اجرای احکام الهی و متعهد شدن به پیمان ها همچون پیوند زناشویی و قراردادها، دادن زکات و صدقه و... جنبه منفی مانند: قبض کردن گناه کاران و مشرکین و نافرمانان با عذاب و گرفتار کردنشان به قحطی، سختی ها، صاعق ه، طوفان، قبض روح به طور سهولت و همگین و عذاب آوردن...

مؤمن می داند هر عملی که بکند در برابر قابض ﷻ قرار می گیرد. پس سعی دارد در حیات دنیوی در قبض و نگه داری جسم و نفس خود آنقدر دقیق باشد تا آلوده به گناه نگردد. مؤمن هم چیز را در قبضه قدرت و اراده قابض می داند و همیشه نسبت به قابض در بیم و امید است؛ بیم از اینکه نافرمانیش موجب قبض نعمت ها و عذاب شود و امید بر اینکه قبضه ها و تنگناها را از زندگیش بردارد. همچنین از آنجائیکه مؤمن به حکمت قبض خداوند ﷻ یقین دارد پس بر امتحانات و قبضه های وی صبر می کند و راضیتش را به تقدیرش بازبان و عمل ابراز می دارد.

22- باسط

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَٰكِن يُنَزِّل بِقَدَرٍ مَّا يَشَاءُ﴾ [الشورى:

[27].

«اگر خداوند رزق و روزی را برای همه بندگانش توسعه و گسترش دهد قطعاً در زمین سرکشی می کنند، و لذا بدان اندازه که خود می خواهد روزی را می رساند».

باسط یعنی؛ گسترش دهنده و عرضه کننده. همانگونه که خداوند ﷻ به کسانی که مستحق قبض و عذاب و ناراحتی و تنگنا هستند قابض است، به افرادی که استحقاق بسط و ثواب و راحتی و گشایش را دارند باسط است. بسط و گسترش و پخش هر چیزی در هستی در قبضه قدرت باسط است. باسط هر آنگونه خود می داند و می خواهد بنا بر حکمت و رأفت می گستراند. حیات، مرگ، رزق، باده، عدالت، علم، قدرت و... را می گستراند. باسط قبضه ها را می شکند و فراخی و گشایش و آرامش و نعمت را بعد از تنگی و

سختی و ناراحتی و نعمت عرض‌ه می‌کند پس بدون بسطِ خداوند زندگی و حیات در دنیا و عقبی ناممکن، ناگوار و نارواست.

مؤمن برای رفع قبض‌ه فقط متوجه باسط می‌گردد و هرگز بر غیرخداه و اسباب تکی‌ه نمی‌کند اگرچه اسباب را بکار می‌برد ولی بسط و گسترش نعمت‌ه و رفع سختی‌ه و نیاز‌ه را فقط از باسط می‌داند. و وی نیز همچون باسط تجلی‌گاه و گسترانده‌ خیر و احسان و عدالت و رأفت و نرم‌خویی، گشاده‌دستی و گشاده‌رویی است. مؤمن وظیفه‌ خود می‌داند توسع‌دهنده‌ ارزش‌ه و قوانین اسلامی و حاکمیت الله بر تمام‌ج‌ه‌ان باشد.

23- خافض

خداوند ﷺ می‌فرماید: ﴿إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۖ لَيْسَ لَوْعَتِهَا كَذِبَةٌ ۗ خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ﴾ [الواقعة: 1-3].

«نگامی که واقعه (ی عظیم قیامت) برپا شود. رخ دادن آن قطعی و جای تکذیب نیست. «گروهی را» پایین می‌آورد و «گروهی را» بالا می‌برد».

خافض از ریشه خَفَضَ یعنی؛ پایین کشیدن و کم کردن و نرمی و تواضع. خافض ﷺ با عزت و تکبری که دارد هر انسان سرکش و کفرپیش‌ه و مغرور و متکبر و دروغگو و متمردی را می‌شکند و آن‌ه را در دنیا از مقامشان پایین می‌کشد و ذلیل و مایه عبرت می‌کند و در آخرت حقیر و مستحق عذاب می‌گرداند. خافض هر کس را بخواهد از جایگاهش پایین می‌کشد. هیچ قدرت، هیبت و شوکتی یارای برابری با خافض را ندارد.

مؤمن در برابر خافض ﷺ همیشه خود را حقیر و ذلیل و متواضع می‌بیند و در برابر بندگان خافض مهربان و متواضع و راستگو است. مؤمن بال‌ه‌ای تواضع و مهربانی و محبت و مودت را بر والدینش و مؤمنان می‌گستراند و همیشه سعی دارد مصادیق شرک و بدعت و خرافات و باطل را به زیر بکشد و نابود کند. مؤمن از اینکه مقامش در نزد خافض تنزل یابد هراسناک است پس همیشه نفسش را خوار و سرتسلیم بر آستان قدس و قوانین وی می‌گذارد و به معنای واقعی از تسلیم‌شدگان است.

24- رافع

خداوند ﷺ می‌فرماید:

﴿رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ﴾ [غافر: 15].

«خدا دارای مقامات والا و کمالات بالا و تخت فرماندهی است».

رافع یعنی؛ بالا برنده و ارزش دهنده. همانگونه که خداوند ﷻ به کسانی که مستحق پایین آمدن از منزلتشان را دارند خافض است، به کسانی که استحقاق ترفیع درجه را دارند رافع است. رافع صاحب مقامات بالا و مراتب والا، درجات کمال و اوصاف جلال می باشد و درجات و مراتب بندگانش را از روی رأفت و رحمت و با حساب و کتاب بالا می برد و گاهی این تغییر درجات و مقام بخاطر حکمت و امتحان و اختیاری باشد تا ایمان بنده سنجیده شود. برافراشتن و برخاستن هر چیزی همچون برپاداشتن آسمان ها بدون ستون فقط در توانایی و قدرت رافع است.

رافع به عدالت و به حق و به شایسته سالاری رفعت می دهد و مقام و پُست و درجه می بخشد پس حاکم اسلامی و کاربدستان باید هر کس را در مقام شایسته و به حق خود بگمارند؛ چرا که عدم رعایت این قانون ال هی جامع اسلامی را به انحطاط و فساد می کشاند. مؤمنان نه تن ها پایبند این قانون ال هی هستند بلکه خود هرگز مقام و پُستی را نمی پذیرند که شایسته آن نیستند. رافع ﷻ به مؤمنانی که اهل علم می باشند درجات بزرگ می بخشد پس مؤمن همیشه در پی بالا بردن ایمان و علم خود است تا رفعت یابد. مؤمن یقین دارد که به ترین و برترین درجه و پُستی که در دنیا می تواند داشته باشد تا کامیاب و خوشبخت و آرام گردد، مقام بندگی و خدمت به دین و خلق خداست و بدین خاطر همیشه از رافع درخواست ترفیع درجه در این مقام را دارد و نسبت به آن حریص می باشد؛ چرا که ترفیع درجه وی در این حالت، ترفیع درجه و مقامش را در آخرت به بار می آورد. رافع ﷻ انسان را با گفتار پاکیزه و عمل صالح به اوج می رساند و مقام والای عزّت و قدرت را نصیب وی می گرداند.

25- مُعَزٌّ

خداوند ﷻ می فرمایند:

﴿وَتُعَزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ﴾ [آل عمران: 26].

«و هر کس را بخواهی عزّت و قدرت می دهی و هر کس را بخواهی خوار می داری، خوبی در دست تو است».

مُعَزٌّ یعنی؛ بخشنده عزّت و قدرت و سربلندی و ش هرت و کرامت. از آنجائیکه اله عزیز است و هر آنچه اراده کند آن می شود و هیچ عاملی دخالتی در کارش ندارد پس وی فقط عزّت دهنده و قدرت بخش است. عزّت و قدرت فقط از آن عزیز است و وی عزّتش را

شامل پیامبر ﷺ و مؤمنین می‌کند. مُعِزٌّ عَزَّوَجَلَّ عَزَّتْ بخش به پیروانش در دنیا و عقبی می‌باشد، در دنیا با محافظت، نصرت، سرافرازی، آرامش، قدرت و... و در عقبی با پاک-کردن گناهان، دیدار پروردگار، ورود به بهشت و... مؤمنان را عزیز و عزتمند و شرافتمند می‌کند.

عزّت و قدرت فناپذیر و جاودانه همیشه گمشده انسان بوده است. مؤمن این گمشده خود را فقط از مُعِزِّ عَزَّوَجَلَّ می‌خواهد و می‌داند دست یافتن به آن فقط در پرتو ایمان و عمل صالح امکان پذیر است و این وی را از غیر خداهایی نیازی می‌کند. مؤمن عزیز است؛ زیرا هیچ نیرویی وی را از محوریت بندگی و مسیر و برنامه الهی خارج نمی‌کند و تسلط و آزار و اذیت طاغوتیان نه تنه‌ها مایه ذلت وی نمی‌باشد بلکه نشان‌های از عزّت و بلندمرتبگی وی است؛ زیرا آن‌ها با شکنجه و محروم کردن وی از مال و مقام دنیوی و حتی کشتنش فقط بر مال و جسمش مسلط می‌شوند و از آنجائیکه وی با عزیزِ مُعِزِّ در ارتباط است و آن‌ها بر شخصیت ایمانی وی مسلط نیستند پس در اوج عزّت قرار دارد و بدین خاطر ظلم و تسلط مادی نه تنه‌ها کمترین ضعف و کمترین حقارت را در او ایجاد نمی‌کند بلکه عزم و فنای مخلصانه وی را در راه خدا محکم‌تر و راسخ‌تر می‌کند و اگر چنین نباشد حق اسم «مُعِزٌّ» را بجا نیاورده است.

از آنجائیکه عزّت آثار فردی، اجتماعی و سیاسی دارد، مؤمن سعی دارد عزتمند زندگی کند و حس عزّت را در فرزندانش تقویت می‌کند و مؤمنان در روابط اجتماعی همیشه از الفاظ عزّت بخش استفاده می‌کنند. دولت‌ها و احزاب و گروه‌های اسلامی در روابط سیاسی با یکدیگر عزّت و کرامت یکدیگر را حفظ می‌کنند تا مبادا دشمنان و طاغوتیان از آن سوء استفاده کنند.

26- مُذِلٌّ

آیه فوق ابراز می‌کند همانگونه که خداوند نسبت به مؤمنان و موحدان مُعِزٌّ است، به کسانی که از فرامین وی سرپیچی کنند و راه بُدعت را بپیمایند و از مسیر بندگی خارج گردند مُذِلٌّ می‌باشد. مُذِلٌّ کسانی را که کار زشت می‌کنند خواری و حقارت و ذللی در دنیا و آخرت نصیبشان می‌کند و هیچ چیز نمی‌تواند آن‌ها را از ذلالت دنیوی و عذاب اخروی نجات دهد. مُذِلٌّ از روی حکمت و دانش و عدالت و با فراهم شدن اسباب و مسببات ذلّت توسط شخص ذلّت می‌شد، پس ذلیل کردنش عین عدالت است.

مؤمن با پیروی نکردن از هوای نفس، آن را ذلیل می کند تا خداوند وی را ذلیل نکند. مؤمن با فریفته نشدن به نعمت‌های زودگذر دنیا و فریب نخوردن از شیطان و شیطان-صفتان از ذلالت نجات می یابد و همچنین هرگز کافران را بجای مؤمنان به دوستی نمی-گیرد؛ چراکه دوستی آن‌ها مایه ذلت وی می گردد. و در برابر سختی‌ها و شدائد و فتن‌های زندگی ذلیل نمی شود و همیشه ندای «یا مُعِزُّ» سر می دهد تا سرفراز و کامیاب گردد. مؤمن خود را از منایع عزت (ایمان و عمل صالح) دور نمی کند؛ چراکه هر قدم دور شدن از آن‌ها گامی به سوی ذلالت و خواری و تنگدستی و هلاکت می باشد⁽¹⁾.

27-سمیع

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ [الشوری: 11].
«هیچ چیزی همانند خدا نیست و او شنوا و بینا است».

(1) باید توجه داشت که ذلیل کردن بندگان بر مبنای عدالت، فضل، حکمت و مصلحت استوار است و این نسبی بوده و نسبت به انسان مطرح است، پس این نمادی از خیر است و شرب‌ه خداوند نسبت داده نمی شود. پیامبر ﷺ فرموده‌اند: «...وَالشُّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ...» «...شر از جانب تو نیست» (و به تو نسبت داده نمی شود)؛ «...» چرا که شر، قرار دادن چیزی در غیر جای خود است و خداوند مبرا از این می باشد. خداوند إحسانش ازلی و ابدی می باشد و از نام‌ها و صفات خداوند ثابت است که شر و عذاب در ذات و صفات و افعال و اَسْمَاءُ خداوند جایی ندارند؛ چرا که وی مظهر رحمت و خیر و عدالت و حکمت است ولی شر از جانب مخلوقات و مفعولات وی می باشد و آن‌ها جدای از خدا هستند؛ زیرا فعل خداوند جدای از مفعولات بندگان می باشد و فعل وی کاملاً خیر است و مخلوقاتش خیر و شر دارند. پس شربندگان قائم در خدای سبحان نیستند و جدای از وی می باشند. پیامبر ﷺ هم نفرمودند: تو شر را نیافریدی؛ و در واقع هم افعال مانند عذاب و شر فقط با اراده او صورت می گیرند و هم کس و هم چیز اسبابی برای تحقق افعال خداوند هستند. پس شرب‌ه وصف، فعل و نام خدا اضافه نمی گردد بلکه به مخلوقاتش نسبت داده می شود.

حدیث مذکور: (صحیح): مسلم (ش 1848 و 1849) / ابوداود (ش 760) / ترمذی (ش 3421 و 3422).
برخی با دیدن بیماری یا مصیبت در شخصی می گویند: «خدا بد نده». مفهومی که از این برداشت می شود این است که خدا دهنده‌ی بد است که دعا می شود که این کار را نکند. با توجه به مطالب فوق الذکر گفتن این جمله نامشروع است؛ چرا که خداوند بدخواه و دهنده‌ی بد نمی باشد پس نسبت بد دادن به وی حرام می باشد و شایسته است که در چنین مواقعی اذکار مصیبت (نک: (22-15) دعای انسان مصیبت زده) و یا شفا یافتن (نک: (21-1) دعا برای مریض هنگام عیادتش) خوانده شود.

سمیع یعنی؛ دارای قدرت شنوایی بس زیاد. سمیع بودن خداوند ﷻ پل ارتباطی انسان و پروردگارش است؛ چرا که او همه صداهای را در همه جا بدون کم و کاست و بدون محدودیت و به طور همزمان می‌شنود. این صفت، منحصر در ذات باری تعالی می‌باشد که در غیر خدا وجود ندارد و هر کس قائل به وجود چنین صفتی در شخصی یا چیزی گردد دچار شرک شده است. سمیع ﷻ، بدون نیاز به حس و ابزار شنوایی می‌شنود؛ چرا که او مانند هیچ کس نیست و تشبیهش به هر چیزی باطل و حرام است. سمیع ﷻ، همه نوع صدا را با فرکانس‌های مختلف و در حالت‌های مختلف همچون صداهای درون انسان، نجوا، صدای حرکات و تغییرات، صداهای پنهان و آشکار و غیره را به طور همزمان و بدون تغییر و تبدیل و محدودیت می‌شنود.

مؤمن در راستای سمیع بودن پروردگارش می‌داند که فقط و فقط اوست که در هر حالتی و با هر زبانی و در هر جایی و در هر شکلی صدای او و دیگران را می‌شنود و می‌فهمد و هرگز غیر خداهای چنین صفت و توانایی را ندارند. مؤمن همیشه از زبانش به طور صحیح استفاده می‌کند تا سمیع، کلامی را از وی نشنود تا مورد بازخواستش قرار گیرد بلکه کلامی را می‌گوید که سمیع بدان راضی و خشنود گردد. مؤمن با ودیع گرفتن حس و ابزار شنوایی از خداوند، خود را مسؤول آن می‌داند و آن را درجهت و حالتی که بدان امر شده استفاده می‌کند از جمله: شنیدن کلام خداوند و پیامبرش ﷺ، شنیدن همه سخنان تا از نیکوترین آن‌ها پیروی کند و... و همچنین مؤمن از شنیدن موسیقی و کلام و اصوات حرام پرهیز می‌کند و خود را مشغول شنیدن چیزهایی نمی‌کند که وی را از شنیدن پیام حق بازدارد.

28- بصیر

خداوند ﷻ در آیه فوق اشاره دارد که وی بینا و دارای قوه ادراک و فهم می‌باشد. شنیدن و دیدن دو حسی هستند که نظارت و کنترل را به غایت خود می‌رسانند و بدین خاطر خداوند ﷻ آن‌ها را در کنار هم بکار برده است. بصیر یعنی؛ خداوند ﷻ بر تمام جزئیات هستی در آن واحد به طور کامل نظاره‌گر می‌باشد و کنترل و نظارت آن‌ها را در اختیار دارد. بصیر ﷻ همه هستی را در زمان واحد و بدون نیاز به وسیله و چیزی همچون نور و بدون نقص و در نهایت ظرافت می‌بیند و در کنترل دارد. بصیر ﷻ برای دیدن و کنترل هستی مانعی ندارد و وی گنّه تمام اشیاء را با تمام جزئیات می‌بیند. بصیر ﷻ برای

دیدن مانند هیچ موجودی نیست و یقین بر دیدنش وجود دارد ولی کیفیت آن مجهول است.

مؤمن یقین دارد که خداوند وی را می بیند و خود را همیشه و در همه حال در آشکار و نهان در کنترل و تحت نظارت باری تعالی می بیند. بالأخص در برابر حکم پروردگار بینا، صبور و شکیباست و خود را زیر نظر و حفاظت و رعایت خداوند می داند. مؤمن احسان وار به عبادت و زندگی مشغول است و احسان طبق فرموده پیامبر عبارت است از: «خدا را آنچنان عبادت کنی که گویی او را می بینی و اگر تو او را نمی بینی او تو را می بیند»^(۱) مؤمن همیشه سعی در محاسبه و مراقبه نفسش در برابر خداوند بینا و نظاره گر دارد و در پرتو ایمان و یقین به بصیر بودن خداوند ﷻ درون و برون انسان بینا و با بصیرت می گردد. مؤمن چشمانش را در کنترل دارد تا ببیند آنچه را که خدا ﷻ بدان خشنود است و نبیند آنچه را که خداوند را ناراضی می کند.

مؤمن با انجام فرائض و نوافل محبت خداوند را بدست می آورد و در این حال خداوند در حدیث قدسی می فرماید: «...فَإِذَا أَحَبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ..»^(۲) «و هرگاه وی را دوست داشته باشم برایش گوش و قدرت شنوایی می شوم و دیدگانی می شوم که با آن ببیند «تا حقایق اشیاء را بشنود و ببیند»..» و وی می داند در صورتی که تعدی کند خداوند ﷻ بر گوشه و دیدگانش مژ می زند و این نقطه سقوط وی به سوی هلاکت و عذاب است. مؤمن همیشه این ندای پروردگار را به یاد دارد: ﴿أَسْمِعْ وَأَرْئِ﴾ [طه: 46] «می شنوم و می بینم» و ندای درون و برون وی: شگفتا او چه بینا و شنوا است! او همه چیز را می بیند و همه چیز را می شنود!.

29- حَكَمٌ

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْأَحْكَمِينَ﴾ [هود: 45].

«و تو داورترین داوران و دادگرتین دادگرانی».

حَكَمٌ یعنی؛ قاضی و داور و جداکننده. حَكَمٌ بهترین، برترین، عالم ترین، داناترین، بزرگترین و دادگرتین داوران است و از آنجائیکه بر همه چیز علم و احاطه مطلق دارد و

(۱) (صحیح): بخاری (ش 50) / مسلم (ش 106).

(۲) (صحیح): بخاری (ش 6502) / ابن حبان (ش 347) / بزار (ش 8750).

همه چیز در تیررس دید و بصیرت وی می‌باشد قضاوتش عین عدالت است. در دادگاه ٭ حکم هیچکس مظلوم واقع نمی‌شود و هیچ کس و هیچ چیزی از دایرهٔ دادرسی وی خارج نمی‌گردد. تمام هستی در حاکمیت اوست. هیچ کس نمی‌تواند حکم حکم را رد کند و در آن دخالت کند و وی را بازخواست کند؛ زیرا او حاکم مطلق است و حکم وی تن‌اترین و عادلان‌ترین و بزرگترین و دقیق‌ترین و ناب‌ترین و نافذترین حکم‌ها می‌باشد که هر حکمی در برابرش پوچ است.

مؤمنان در هر آنچه اختلاف داشته باشند خداوند را حکم قرار می‌دهند و دستوراتش را در قرآن و فرموده‌های پیامبرش ﷺ اجرا می‌کنند و ندای «شنیدیم و اطاعت کردیم!» سر می‌دهند؛ چرا که حاکمیت خدا به صلاح انسان است و نمادی از ایمان به خدا و روز قیامت، و به‌ترین فرجام می‌باشد. مؤمن هرگز راضی نخواهد بود که غیر خدا، حکم او و دیگران باشد. مؤمن در چه ارچوب اختیارش فقط خداوند را حکم و داور قرار می‌دهد و هرگز تن به حاکمیت غیر الله نمی‌دهد و پس از سر نهادن به حکم خداوند پاداش و مزایای آن، در دنیا و آخرت نصیبش می‌گردد. مؤمن در راستای توحید حاکمیت یقین دارد هر کس و هر حکومتی برابر آن چیزی حکم نکند که خداوند نازل کرده است، او و امثال او بیگمان در منجلاب کفر و ظلم و فسق می‌باشند. مؤمنان همچون حاکمیت عادلانهٔ خدا، در بین خود عادلان‌ه حکم می‌کنند و هوا و هوس را بر عدالت ترجیح نمی‌دهند.

30- عدل

خداوند ﷻ می‌فرمایند:

﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَايَ ذِي الْقُرْبَىٰ﴾ [النحل: 90].

«خداوند به دادگری، و نیکوکاری، و نیز بخشش به نزدیکان دستور می‌دهد».

عدل⁽¹⁾ یعنی؛ ذات خداوند در الوهیت و ربوبیت و در خلق و امر (آفرینش و فرمان) بر مبنای عدل است و هر آنچه نیازمند توازن بوده، توازن داده است و در بین تمام هستی و ارتباط آن‌ها توازنی دقیق و کامل از جهت‌های مختلف بخشیده است. عدل ﷻ، ساختار انسان را متناسب و متعادل با نیازها و جهان آفریده و جهان آفرینش را آنگونه توازن و تعادل داده که خللی نمی‌پذیرد و هیچکدام بر دیگری طغیان ندارد. عدل ﷻ همهٔ انسان‌ها و همه چیز را در جایگاه ٭ خودش قرار می‌دهد و هرگونه تغییر و تبدیل را بر مبنای عدالت و

(1) عدل یعنی؛ متوازن بودن و بعد متوازن کردن چیزی با چیز دیگر.

حکمت انجام می‌دهد و هرگز توازنِ عدالتِ خداوند تغییر نمی‌کند. هم چیز؛ بیماری و سلامتی، غنا و فقر، داشتن و نداشتن، بودن و نبودن، کم و زیاد، زیبایی و زشتی، ذلت و عزت، عزیز و منفور بودن و... هم بر مبنای عدالتِ خداوند ﷻ است؛ چرا که عدلِ ﷻ هم چیز را به گونهٔ سنجیده و هماهنگ و در اندازه‌های متناسب و مشخص قرار داده و آفریده است و هم چیز و هم کس در جایگاهِ خود قرار دارند و قرار داده می‌شوند. اگرچه انسان توازن‌های عادلانه را با بی‌عدالتی و ظلم و ستم به هم می‌زند ولی عدل با صدور حکم ن‌هایی و عادلانه و بازخواست و دادخواست در دنیا و عقبی عدالت لازم و مطلوب خود را در حقِّ هم کس و هم چیز می‌گستراند.

مؤمن همیشه و در همه حال عادل است و به ایمان و جان و نفس و مال و ناموس دیگران تعدی و ظلم نمی‌کند و جهت اینکه عادل باشد همیشه سعی در کسب آگاهی و درایت دارد و در این راستا حقِّ هر کس و هر چیزی را کامل می‌پردازد. و در حکمیت و قضاوت خود به عدالت حکم می‌دهد و هرگز دشمنی با کسی یا قومی وی را از عدالت خارج نمی‌کند. مؤمن دیگران را هم به عادل بودن سوق می‌دهد و برای آن زمین و وجه‌ها هم می‌کند. مؤمن همیشه شهادت به عدل می‌دهد حتی اگر به زیان خود یا پدر و مادر و خویشاوندانش باشد و شرایط و احوال شخص؛ دارا و ندار بودن، دارای و جاهت و مقام اجتماعی باشد یا نباشد و... هرگز وی را از مسیر عدالت خارج نمی‌کند و به عدالت حکم و شهادت می‌دهد. مؤمن در بین همسر و فرزندان و والدین و خویشاوندانش عادل است و هرگز با زبان و عمل به هیچکدام ظلم روا نمی‌دارد و برای آن‌ها اسوهٔ عدالت می‌باشد. حکومت اسلامی بنیانش را بر مبنای عدل و داد می‌گذارد و در زمین‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و... با مردم و حکومت‌ها بر اساس عدالت عمل می‌کند؛ چرا که وی در برابر هر ظلمی مسؤول است و انعکاس و آثار ظلم و عدل را در حکومت‌داری و قیامت و فرجام خود خواهد دید.

31- لطیف

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ [الملك: 14].

« مگر کسی که (مردمان را) می‌آفریند (حال و وضع ایشان را) نمی‌داند، و حال این که او دقیق و باریک بین بس آگاهی است؟! ».

لطیف یعنی؛ نازک بودن با نرمی و نرمش و آگاه به جزئیات و ظرائف. لطیف نسبت به بندگانش درن‌هایت لطف و مهربانی است. مرحمت و عطف لطف در آفرینش و زندگی هر کسی مشهود است ولی نسبت به برخی از پیامبران همچون یوسف و موسی و محمد ﷺ و مؤمنان اختصاصی تر است. لطیف نسبت به بندگانش بسیار لطف و مرحمت دارد، و به هر کس که خود بخواد روزی می‌رساند. لطیف بسیار دقیق و ظریف بر تمامی جزئیات و ریزه‌کارها احاطه دارد و هیچ مانعی بر اشراف و احاطه وی بر چیزی وجود ندارد. چشم‌ها کنه‌تیر ذات لطیف را در نمی‌یابند، و او چشم‌ها را در می‌یابد و به همه دقائق و رموز آنها آشنا است. لطیف هر چه بخواد سنجیده و دقیق انجام می‌دهد و بر همه چیز آگاه است و نظارت دارد.

مؤمن در الگوپذیری از لطیف همیشه نسبت به همه مهربان و با محبت است و آغوش م‌رو و محبت خود را باز می‌گذارد خصوصاً نسبت به درماندگان و مظلومان و فقرا. مؤمن، همیشه لطیف را بر تمام زندگی و اعمالش احساس می‌کند؛ چرا هیچ ظرافت و عملی از وی پوشیده نیست و اصلاح امور و رفع مشکلات و نیازها را از لطیف می‌خواهد؛ زیرا او اشراف مطلق بر همه چیز دارد و صلاح امور را می‌داند.

32- خبیر

بنابر آیه مذکور خداوند ﷻ لطیف باریک بین و مهربان، خبیر بس آگاه و باخبر است و خبر و گزارش تمامی آفرینش لحظه به لحظه به وی می‌رسد. خبیر به معنای بس باخبر و آگاه می‌باشد. خبیر ﷻ بر ظاهر و باطن هستی و کنه‌تیر ناپیدا و ظاهر و پیدای آن به طور هم‌زمان و به طور کامل و صحیح خبر و تسلط دارد و این تسلط خبری وی کاملاً ذاتی و عالمانه است. و نیز خبیر صفت مشبّهه و به معنای «مُخْبِر» یعنی؛ خبر‌گزار نیز می‌باشد. بدین معنا خداوند ﷻ از عالم غیب همچون بهشت و جهنم، ملائکه، حسابرسی قیامت و... و داستان‌های پیغمبران ﷺ و اقوام گذشته که بر انسان نهان است خبر می‌دهد و خبری عین صدق و راستی می‌باشد.

درواقع بینشی که «علیم و لطیف» به انسان می‌دهند، خبیر نیز همان آثار را دارد. مؤمن یقین راسخ دارد که خداوند به آنچه وی می‌کند و به آنچه در درون و برونش رخ می‌دهد به طور کامل و لحظه‌ای باخبر است بدین خاطر دقت وافر دارد که خطا و گناه نکند و همیشه در فرمان وی باشد؛ چرا که که خبر گناه وی به خبیر توان سنگین برایش دارد و خبر فرمان‌داری وی، خداوند ﷻ را راضی و خشنود می‌کند. مؤمن یقین به

تمامی اخباری دارد که خبیر از غیب و نه آن به وی داده است؛ چرا که تنه‌ای مبنع خبردهنده این اخبار هم و نفیس می‌باشد. مؤمن سعی دارد که همیشه حامل و بیانگر و انتقال‌دهنده اخبار راست و صحیح باشد و در عین حال برای هر مسئله‌ای از آگاه‌ترین و باخبرترین و مسلط‌ترین و صادق‌ترین افراد و خبرگزاری‌ها، خبر می‌گیرد. مؤمن باید از مفاسد و خطرات جامعه امروزی باخبر باشد تا خود را در برابر آن‌ها با راه‌نمایی‌های خبیر بیم‌نماید. حکومت اسلامی هم باید اشاعه‌دهنده اخبار راست باشد تا مردم نسبت به وی بی‌اعتماد نگردند و کذبش فساد اجتماعی و سیاسی ببار نیاورد.

33- حلیم

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ﴾ [الح: 59].

«بی‌گمان خداوند کاملاً آگاه و شکیبا است.»

حلیم یعنی؛ بسیار بردبار و بر خود مسلط. حلیم ﷻ در برابر نافرمانی و کفر و شرک و ظلم و انحراف و فساد انسان که در واقع نسبت باطل و بی‌هوده آفریدن به خداوند است، بردبار است و بلافاصله وی را مشمول عذاب نمی‌کند و خود را کنترل می‌کند تا بنده‌اش با دعوت‌های مکرر و اذکارهای پی‌درپی به مسیر بندگی برگردد و توبه کند؛ چرا که اگر خداوند مردمان را به سبب گناه و ستمشان بلافاصله کیفر می‌داد، بر روی زمین جنبنده‌های باقی نمی‌گذاشت، و لیکن آنان را تا مدت معین مهلت می‌دهد، و هنگامی که اجل آنان سررسید نه لحظه‌ای پس می‌اندازند و نه پیش می‌اندازند. حلیم حلیم نمادی از رحیم و مهربان بودن و خبیر بودن اوست که از عاقبت انسان و عذاب بنده نافرمانش خبر دارد و در عین حال این صفت آمیخته با غفور بودن اوست تا انسان در سایه حلیم و فرصت دوباره، برگردد و مشمول مغفرت گردد.

مؤمن می‌داند در صورت انجام گناه و عدم برخورد شدید از طرف خدا ﷻ، حلم وی مانع عذاب وی می‌شود پس فریب نبود عذاب را نمی‌خورد و هراسناک از گناهش برمی‌گردد. و نیز وی باور دارد گناهان در زندگی دنیای وی نیز تأثیر دارند ولی حلم و عفو خداوند ﷻ از پشواک و انعکاس بسیاری از آن‌ها جلوگیری می‌کند. همچنین حلم خداوند آرام‌بخش دل مؤمنان است؛ چرا که راحتی و پیروزی ظاهری فاسقان و متمردین خصوصاً در کشتن و ظلم به مسلمانان بخاطر حلم خداوند است و در آخر عذاب سخت و خوارکننده را خواهند چشید. همچنین مؤمن در برابر ظلم و بی‌اخلاقی اطرافیان توازن روحی

خود را از دست نمی‌دهد و حلیم بودنش وی را از اقدام سبک‌سرانه دور می‌سازد. حکوت اسلامی هم باید در برابر مخالفینش حلم سیاسی و اجتماعی داشته باشد تا واکنش‌های سریع و بی‌حکمت، هرج و مرج و فساد و ظلم ببار نیاورد.

34- عظیم

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ﴾ [اشوری: 4].

«و او بلندمرتبه و شکوه‌مند است».

عظیم از مصدر عظمت و به معنای بزرگی معنوی و شکوه‌مندی است. عظمت عظیم ﷻ مانند بزرگی هیچ کس نیست و برای وی بزرگی مادی و جسمانی معنا ندارد؛ زیرا کسی مثل او نیست. عظیم ﷻ آنقدر بزرگ و شکوه‌مند است که عقل نمی‌تواند آن را دریابد و آثار شکوه‌مندی عظیم در همه هستی همچون آفرینش و فرماندهی آسمان‌ها و زمین که نگه‌داریش وی را ناتوان و ناراحت نمی‌کند، آفرینش بهشت و جهنم، انسان، آب، آتش، خاک و... وجود دارد، و نیز قرآن مجیدش که همه و همه سرشار از عظمت بی‌کران و وصف‌ناپذیری می‌باشند و دلالت بر آن دارند که فقط او شایستگی ربوبیت و الوهیت را دارد.

عظیم بودن خداوند ﷻ جدای از اینکه عظمت و شکوه و جلال خداوند را بر ذهن و روح و روان مؤمن متجلی می‌کند بلکه به وی مژده می‌دهد که کسی که وی بر آن توکل و تکیه دارد در والاترین مقام بزرگی و شکوه قرار دارد و این، امید و آرامش را در انسان به اوج می‌رساند. عظمت عظیم به انسان می‌فهماند که وی در اوج حقارت و ضعف قرار دارد تا کبر و عجب و غرور به انسان سرایت نکند و انسان در این راستا خود را با هستی و قوانین عظیم تطبیق می‌دهد و بر خدای عظیم گرنش می‌کند و بر وی سجده می‌برد. مؤمن می‌داند فقط در راستای فرموده‌های عظیم در قرآن وی بزرگی و عظمت نصیبش می‌گردد تا در روز عظیم (قیامت) سربلند و سرافراز درآید. مؤمن در راستای بزرگ بودنش سعی دارد دیگران را همراه خود سازد و با مردم بزرگمنش و بزرگوار برخورد می‌کند و مردم را بزرگ می‌شمارد و کسی را تحقیر نمی‌کند.

35- عَفُور

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿نَبِيِّ عِبَادِي أَيُّ أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ [الحجر: 49].

«ای پیغمبر!» بندگان مرا آگاه کن که من دارای گذشت زیاد و مهربانم. خداوند غفار و غفور است. هر دوی این نام‌های زیبا از ریشه غَفَر می‌باشند. خداوند غفور بسیار بخشنده و پوشاننده گناهان است و به معنای اسم غفار است که قبلاً به معنا و تأثیر آن در زندگی مؤمن پرداخته شد؛ اما غفور خبر از نوعی مبالغه و شمولیت می‌دهد که غفار آن معنا را ندارد. غفار مبالغه است در بخشش به این صورت که پشت سر هم می‌بخشد و عفو می‌نماید؛ زیرا صیغه فَعَالِ خبر از کثرت فعل و حادثه می‌دهد و صیغه فَعُولِ خبر از تمامیت و شمولیت بخشش می‌دهد. با این وصف غفور ﷻ صاحب بخشش کامل و شاملی است که برترین و بزرگترین و نهایت بخشش را داراست. خداوند ﷻ بشارت داده: بنده‌اش اگرچه بسیار گناه کند و حتی بزرگترین گناه همچون شرک، قتل، زنا و... را انجام دهد با توبه نَصُوح (توبه‌های خالصانه شامل ترک گناه، پشیمان شدن از آن، تصمیم بر برنگشتن به آن، ردّ مظالم و بازپرداخت حق به صاحبان آن) مشمول مغفرت کامل غفور ﷻ می‌گردد. با وجود اینکه تمامی مزایا و آثار غفار شامل غفور نیز می‌گردد، مؤمن سعی دارد با آسوه‌گیری از غفور بخشش و عفو کامل و شاملی نسبت به هم‌نوعان خود داشته باشد تا مشمول اجر عظیم و بخشش غفور گردد.

36- شُكُورٌ

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شُكُورٌ﴾ [الثوری: 23].

«هر کس کار نیکی انجام دهد، بر نیکی عمل او می‌افزاییم. خداوند بسیار آمرزگار و شکرگزار است.»

شُكُورٌ صیغه مبالغه شاکر و یعنی؛ بسیار سپاسگزار و سپاسگزارنده. شُكُورٌ ﷻ در مقابل انجام وظایف بندگان سپاس‌گزاری می‌کند. سپاس‌گزاری وی بدین معناست که هیچ عمل صالحی را بدون پاداش و تقدیر نمی‌گذارد. خداوند شُكُورٌ ﷻ به تمامی اعمال و نیّت‌های پنهان و آشکار نیک بندگان به طور کامل آگاه است و جدای از اینکه ثنای این بندگان مخلص و صالح را در دنیا می‌کند بلکه به پاس تشکر و قدردانی از آن‌ها اعمال صالح آن‌ها را ضایع نمی‌کند و از فضل خود بر پاداششان می‌افزاید و در برابر اعمال

صالح اندک آن‌ها که در واقع وظیفه آن‌هاست برترین و جاودان‌ترین نعمت‌ها و پاداش را نصیبشان می‌گرداند.

مؤمن از اینکه خداوندی که وی را آفریده و هرچه دارد از اوست، در برابر وظیفه‌اش شاکر است، با جان و دل به حمد و ثنا و ستایش او مشغول می‌شود. و غیر از او نعمت‌دهنده‌ای را نمی‌بیند و با لفظ و عمل شکرگزار خواهد بود. و اینکه یقین دارد که شکور، پاداش و تقدیر هیچ عملی را ضایع نمی‌کند احساس امنیت و سرور به وی دست می‌دهد. و در برابر لطف و مهربانی دیگران نیز سپاسگزار است؛ چرا که تشکر از دیگران، تشکر از خداوند است.

37- عَلِيٌّ

خداوند ﷺ می‌فرماید:

﴿وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ﴾ [الشوری: 4].

«آنچه در آسمان‌ها و آنچه در زمین است، از آن خدا است، و او بس والا و شکوهمند است.»
 علی صفت مشبّهه و به معنای والا، متعال و رفعت یافته است. جایگاه علی ﷺ در هستی بلندترین و والاترین و بالاترین و رفیع‌ترین و عالی‌ترین می‌باشد. علی ﷺ بسیار بلندمرتبه است؛ زیرا او تمام هستی را آفریده و تحت قدرت و فرماندهی دارد و فقط او حق است و هر کس غیر او باطل، او بر بندگانش چیره است، هیچ چیز در مجد و شرف و عزت و متای او نیست، مطلق بودن فقط لایق اوست پس همه چیز در برابرش خاشع و حقیرند. علی ﷺ از حیث جهت‌ها و مکان‌ها منزّه است؛ زیرا آن‌ها در نزد وی یکی هستند. علی ﷺ از آنچه مشرکان درباره وی به هم می‌بافتند و از ناروا و نقائصی که در حق او می‌گویند، بسیار به دور و از اندیشه ایشان خیلی بالاتر و بالاتر است.

مؤمن به سوی بلندمرتبگی بال می‌گشاید و مسیر پروازش فقط از طریق بندگی و خشوع در برابر خداوند علی و الامقام است. مؤمن می‌داند هر کس در قیامت بر مبنای اعمالش درجه می‌گیرد پس خواهان برتری واقعی و جاودانه در قیامت است و آن نصیب خاشعان و پرهیزکاران است و بخاطر والایی در دنیا، والایی در قیامت را از دست نمی‌دهد.

38- کَبِيرٌ

خداوند ﷺ می‌فرماید:

﴿عَلِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرِ الْمُتَعَالِ﴾ [الرعد: 9].

«خدا آگاه از جهان پنهان و آگاه از جهان دیدنی است، بلندمرتبه و والا است».

از ریشه کَبَرُ الفاعلی برای خداوند ﷻ بکار برده شده است، از جمله:

- 1- «متکبر» که پیشتر مفهومی همش بیان گردید.
  - 2- «کبریا» یعنی رفعت و شاهی و والائی که فهم مخلوقات از درکش عاجزند.
  - 3- «اکبر» یعنی؛ به فرض محال اینکه چیزی دیگری کبریایی داشته باشد او بالاتر است.
  - 4- «کبیر» یعنی؛ کاملترین و اشرف موجودات است و هم در برابرش حقیر و کوچکند و وی بزرگتر و بلندمرتبهتر از آن است که تشبیه و مقایسه با کس یا چیزی گردد و از محاط شدن و محدودیت منزه و برتر و والا تر است.
- مؤمن کبریایی را فقط لایق کبیر ﷻ می داند و تنه او را به آن می ستاید و شعارش در هر حال و مقام و در برابر هر کسی «الله اکبر» می باشد. مؤمن در برابر کبیر با خشوع و سجده خود را حقیر و خوار می کند و در پرتو این ذلالت و تواضع، بزرگی و برتری جاودان می یابد. مؤمن خواهان بزرگی و عزت در پرتو شریعت می باشد و دیگران را هم به سوی آن دعوت می دهد و در این راستا مؤمنان را عزیز و والا و محترم می گرداند. هر مؤمن باور راستین دارد که بزرگی واقعی و جاودان در بندگی کبیر است و بس.

39- حَفِیْظٌ

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِیْظٌ﴾ [هود: 57].

«بیگمان پروردگار من مراقب و مواظب هر چیزی است».

حَفِیْظٌ (صفت مشبّهه) و حَافِظٌ (اسم فاعل) از تمام هستی محافظت و نگه داری می کند و هم چیز تا موعد مقرّش در قبضه حفاظت و رعایت اوست و حفاظت هم هستی وی را در مانده و خسته نمی کند؛ چرا که حفظ صفتی ثابت و لازم، ازلی و ابدی برای خداوند است که بدون آن هستی بقایی نخواهد داشت. حَفِیْظٌ ﷻ تمام هستی را کنترل و در اختیار دارد و محافظتش همراه با تسلطی می باشد که بر تمام هستی دارد. از مظاهر حفظ حَفِیْظٌ ﷻ: حفظ قرآن کریم از تحریف و تغییر، حفظ آسمانها و زمین تا از مسیر خود خارج نگردند، محافظت از پیامبران ﷺ و مؤمنان از گزند مخالفانشان،

محافظت انسان از عذاب در شب و روز، قرار دادن آسمان به عنوان سقفی محفوظ، ثبت و نگه‌داری تمامی اتفاقات و احوال هستی در لوح محفوظ و...

مؤمن تن‌ها خداوند جَلَّالَہٗ وَاکْبَرُ را حافظ خود می‌داند و وی را از دشمنی مخالفان، بیماری‌ها، بلاها و آزارها محافظت می‌کند. مؤمن در دفع ضرر و نیاز و ناراحتی و بیماری فقط متوجّه حفیظ می‌گردد. و بر ثبت اعمالش توسط نگهبانان حفیظ واقف است و همیشه مراقب اعمال خود است. مؤمن با گفتار و کردار استوار در پرتو توحید و یکتاپرستی و محافظت بر قوانین دین اسلام از مشکلات و عذاب و ناراحتی و آزار و اذیت در دنیا و قبر و آخرت محافظت می‌شود و با پاسداری از دین خدا، حفاظت حفیظ را بدست می‌آورد. مؤمن بر محافظت دین، نسل، جان، عقل و مال بر مبنای قوانین شریعت مَصْرُومٌ و مُحَافِظٌ است و دیگران از دست و زبان و قدرت وی محفوظ هستند.

40- مُقِیت

خداوند جَلَّالَہٗ وَاکْبَرُ می‌فرماید:

﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيتًا﴾ [النساء: 85].

«خداوند بر هر چیزی چیره است».

مُقِیت از ریشه قُوت، اسم فاعل به معنای حافظ، شاهد و رزق و روزی‌دهنده است. مُقِیت معنای حفیظ را هم دارد و شاهد و گواه تمامی هستی می‌باشد و چیزی از وی پوشیده نیست. اما معنای خاص این اسم زیبا آن است که مُقِیت روزی‌دهنده و عطاکننده رزق و روزی مادی و معنوی می‌باشد و از این جهت که رزق‌دهنده بر رزق‌گیرنده غالب است پس وی چیره و مسلط بر تمامی موجودات می‌باشد. با این اوصاف مُقِیت جَلَّالَہٗ وَاکْبَرُ با سیطره و تسلط بر آفریده‌هایش آن‌ها را تحت نظارت و مراقبت و محافظت خود دارد و بر تمامی رفتارهای آن‌ها شاهد است و روزی‌رسان تمامی آن‌ها می‌باشد. مُقِیت جَلَّالَہٗ وَاکْبَرُ بر شکل‌گیری و تکامل و حرکت هستی مسلط است و آن را در جهت اراده خود اداره و مراقبت می‌کند.

مؤمن رزق و نیازش را فقط از مُقِیت می‌خواهد و اگرچه در این راستا اسباب لازم را اتخاذ می‌کند ولی روزی‌دهنده را فقط مُقِیت می‌داند. مؤمن رزق حلال و پاکیزه کسب می‌کند و هرگز جهت کسب روزی حق دیگران را ضایع نمی‌کند. مؤمن، مُقِیت جَلَّالَہٗ وَاکْبَرُ را مسلط بر هستی دانسته و دست‌نیاز و دل‌خاشع و زبان‌ذاکرا فقط متوجّه وی می‌گرداند.

41- حَسِيب

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا﴾ [الأحزاب: 39].

«و از کسی جز خدا نمی ترسیدند، و همین بس که خدا حسابگر باشد.»

حسیب از باب حَسَبَ يَحْسَبُ به معنای شمارش گر مادی و مصدرش حساب می باشد. حسیب شمارشگر و محاسبه گر دقیق و کاملی در مورد بندگان می باشد و هیچ کس و هیچ کردار و گفتار و پنداری را بدون حسابرسی و شمارش باقی نمی گذارد. پس حساب و پاداش و جزای هر عملی را خواهد داد البته در این راستا نباید عفو و مغفرت و رأفت و لطف خداوند را نادیده گرفت. فقط حسیب حسابرس بندگان می باشد و هیچ کس حتی پیامبران ﷺ و ملائکه در امر حسابرسی دخالتی ندارند؛ زیرا این عمل پیچیده و بزرگ فقط از حسیبی که علیم و بصیر و سمیع و قدیر و خبیر و عظیم و شهود و مالک و والی باشد ممکن است که اینها فقط مختص پروردگار می باشند. و از آنجائیکه فقط حسیب حسابرس قیامت می باشد پس به پرونده هم در روز قیامت به سرعت و تنهایی رسیدگی می نماید. حسیب به معنای کافی نیز آمده و حسیب ﷻ برای رفع نیازها و سختیها و برآورد کردن خواستهها کافیست.

مؤمن با فهم این اسم زیبا، به جایگاهی خواهد رسید که خود را در برابر تمامی کردارش مسئول می داند و یقین دارد هیچکدام (پنهان و آشکار، بزرگ و کوچک) از حساب حسیب ﷻ خارج نخواهند بود. و همچنین نسبت به دیگران نیز حسابگر دقیق و عادل خواهد بود تا در حساب حسیب مورد بازخواست واقع نگردد. مؤمن خود را محاسبه می کند قبل از اینکه حسیب او را محاسبه کند. مؤمن با توکل و ایمان به خداوند از کسی هراسی ندارد و کار و بار خود را بدو وامی گذارد و الل ﷻ را بسنده است.

42- جلیل

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾ [الرحمن: 78].

«نام پروردگار ارجمند و گرامی تو، چه مبارک نامی است!».

جلیل به معنای ارجمندی و در اصل برای بزرگی مادی بکار برده شده ولی برای خداوند ﷻ یعنی بزرگی و ارجمندی معنوی. جلیل ﷻ تمامی صفات کمال، جمال و

جلال را داراست. جلیل عَلَيْهِ السَّلَام در ذات و صفاتش متعالی و بلندمرتبه است به گونه‌ای که جلالیت و بزرگی و کبریایی و عظمت و عزت و بی‌نیازی و علم و قدرتش در اوج کمال و جمال، مختص ذات مقدّسش می‌باشد و هیچکدام از آن‌ها حصر و محدودیتی ندارند. فقط جلیل جامع این صفات کمال و جمال است. جلیل عَلَيْهِ السَّلَام در صفاتش در اوج و برتری می‌باشد که کمال جلالش بر کسی قابل دسترسی نیست. هم‌ه در برابر جلیل ذلیل و حقیرند و هر بنده‌ای وی را به جلالیت وصف کند و هیبت جلالیتش را داشته باشد، وی را بزرگی و مجد می‌بخشد.

مؤمن در دقت در بزرگی و زیبایی جلیل قلب و جان و روحش را تقدیم و فدای پروردگارش می‌کند و در هیبت جلالش خوف و هراسش زیاد و در شوق جلالش رغبتش به گرنش و بندگی زیاد می‌شود. و با تبلور جمال و جلال وی، راهی جز وصال به آستان قدس او نمی‌شناسد.

43- کریم

خداوند عَلَيْهِ السَّلَام می‌فرماید:

﴿يَتَأْتِيهَا الْإِنْسَانُ مَا عَرَفَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ﴾ [الانفطار: 6].

«ای انسان! چه چیز تو را در برابر پروردگار گرامیت مغرور ساخته است و در حق او گولت زده است؟!».

کریم یعنی؛ گرامی و دارای خصال نیک آشکار. کریم گرانب‌ترین نام خداوند است. کریم عَلَيْهِ السَّلَام صفات کمال و ستودنی دارد که آشکار می‌باشند. کریم عَلَيْهِ السَّلَام بدون وسیله و منت عطا می‌کند و به هر کس از او بخواهد و حتی نخواهد بخشش دارد. کریم عَلَيْهِ السَّلَام در عطایش خساست و کمی ندارد و هیچ ترسی از بخشش ندارد و عطایش نه از روی نیاز و نه در ازای لطف می‌باشد و هیچ کمی بروی وارد نمی‌کند. از مظاهر گرم خداوند: قبول توبه گناه کاران و پذیرش دعای مؤمنان و دادن بیشتر از خواسته‌هایشان، آفرینش همه موجودات مانند: گیاهان و حیوانات و پدیده‌های روی زمین مانند: آب، کوه‌ها، ستارگان برای استفاده انسان، برپایی قیامت برای حسابرسی و دادن پاداش مؤمنان، عطای بهشت به پرهیزکاران، مضاعف کردن اجر صالحان و دادن روزی بدان‌ها بدون حساب و...

مؤمن خواسته‌هایش را فقط از کریم عَلَيْهِ السَّلَام می‌خواهد و خود را به زیور گرم و بخشش آراسته کرده و بخشش زیاد می‌باشد و حتی دیگران را بر خود ترجیح می‌دهد هر چند سخت

نیازمند باشد. و خطاهای دیگران را عفو می نماید. خداوند انسان را بخاطر جود و کرمش و خصال و کردار نیکش، کریم قرار داده است.

44- رقیب

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ [النساء: 1].

«بیگمان خداوند مراقب شما است».

رقیب از «رَقَبَه» به معنای گردن گرفته شده و چون برای مَهر حیوان گردش گرفته می شود، این لغت معنای سیطره یافتن و نظارت را دارد. رقیب بر همه بندگان و آفریده‌هایش قدرت و نظارت دارد و گویی گردن همه در قدرت اوست، پس همه چیز در اراده و نظارت و احاطه اوست. رقیب علمش مسبق بر تمامی رخ داده‌ها می باشد و چیزی از دید و نظارتش پنهان نیست. رقیب ﷻ بر درون‌ها آگاه و بر رازها شاهد و بر نجواها مراقب و بر اعمال ناظر است. رقیب غافل و غائب و فراموشکار و خوابیده نمی گردد تا چیزی بروی پنهان بماند. رقیب بر آسمان‌ها و زمین و درون و برون هستی مراقبت و نظارت دارد؛ چرا که اگر یک چشم به هم زدن هستی را مراقبت نکند تمام هستی نابود خواهد شد.

بنده مؤمن همیشه رقیب ﷻ را ناظر و مراقب خود می داند پس به گونه‌ای خداوند را عبادت می کند گویی وی را مراقبت بنده یعنی؛ بندگی در برابر رقیب، حفیظ، علیم، سمیع، بصیر و عظیم که بر همه اعمالش سیطره دارد. در پرتو این مراقبت بنده آنگونه بندگی خدا را می کند که نظارت و سیطره رقیب بر آن اقتضا دارد و شایسته و بایسته رهرو و سالک صراط مستقیم یعنی؛ راه بندگی خدا می باشد.

45- مُجِيبٌ

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ﴾ [هود: 61].

«خداوند من «با علمش به بندگانش» نزدیک «است» و پذیرنده «ی دعا» است».

مُجِيبٌ از ریشه جَوَبٌ در اصل به معنای قطع است. مثل آن است سؤال و جواب مسافتی را طی (قطع) می کنند. مُجِيبٌ تن‌ها فریادرس و اجابت کننده دعاها و خواسته‌ها می باشد. از آنجائیکه مُجِيبٌ با علم خودش به انسان نزدیک است و بر هر چیزی توانمند و چیره است و همه خواسته‌ها را می بیند و می شنود و لطف و گرم و رأفت و غنای

وافر دارد و توانایی آن را دارد که در آن واحد به همه خواسته‌ها رسیدگی کند بدون اینکه هیچ مشغولیت و آزاری برای وی حاصل گردد. علم مُجِيبٌ عَلَیْهِ اُزْلِی است و همه چیز را دانسته و اسباب و چگونگی رفع آن‌ها را تدبیر و تقدیر نموده است. مُجِيبٌ بِنَابِرِ نِیَازٍ و بخاطر لطف و خواسته اجابت نمی‌کند و اجابت کردنش چیزی از وی نمی‌کاهد و اضافه نمی‌کند.

مؤمن فقط مُجِيبٌ عَلَیْهِ را اجابت کننده دعاهای خود می‌داند و هیچ غیر خدایی مانند مُجِيبٌ، سمیع و بصیر و غنی و لطیف و توانمند برای اجابت درخواست‌های زیاد و پی‌درپی نمی‌باشد. مؤمن با نماز و دعا با مُجِيبٌ ارتباط برقرار کرده و خواسته‌هایش را از وی می‌خواهد. مؤمن با پذیرش فرمان خدا و رسولش ﷺ راز اجابت دعاهار را در دنیا و عقبی پیدا کرده و نیاز نیازمندان را برطرف می‌کند.

46-واسع

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ [البقرة: 115].

«بی‌گمان خدا گشایشگر است و بسی دانا است.»

واسع یعنی؛ گنجایش دهنده و وسعت دهنده و پهن‌ناور. واسع به همه هستی دسترسی دارد و هیچ محدوده‌ای بر اَسْمَاء و صفاتش وجود ندارد. خداوند ﷻ علمِ واسِع، مَغْفِرَتِ واسِع، مُلْک و سلطنت و عدلِ واسِع، احسان و لطف و قدرتِ واسِع، رزق و ثروت و بی‌نیازیِ واسِع و فضل و رحمتِ واسِع دارد، به‌گون‌های که با آن‌ها تمام هستی را در کنترل و چیره دارد و هیچ چیز از وی مخفی نمی‌ماند و چیزی وی را عاجز نمی‌گرداند و بروی نقصانی وارد نمی‌کند و رحمت و فضل و اسعش تمام هستی را در بر گرفته؛ چرا که بدون رحمِ واسِعِ وی هیچ چیزی قوام نخواهد داشت. در واقع تمامی اَسْمَاء و صفاتِ علیای پروردگار واسِع می‌باشند و اُزْلِی و اَبَدِی و بدون محدودیت هستند.

مؤمن در مَتَّصِفٌ به این وصف در حدّ توانش گشایشگر و گشاده‌دست و گشاده‌رو می‌باشد. به فقرا کمک می‌کند، نیاز و مشکلات مردم را برطرف می‌کند، به تعلیم و تربیت می‌پردازد، اهل گذشت و ایثار می‌باشد، خوش‌رو و گشاده‌رو است و... حکومت اسلامی هم باید مَتَّصِفٌ به وصف واسِع باشد و از خشونت و ظلم و بی‌پروایی بپرهیزد.

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ [البقرة: 209].

«بدانید که بی گمان خدا قدرتمند چیره و حکیم و کاربجا است».

حکیم یعنی؛ کاربجا و از روی حکمت. حکیم تمامی کاره‌ایش بجا است. حکیم ﷻ در زمینۀ آفرینش (خلق) بجا و دقیق عمل می کند و اندازه، شکل، توازن، رنگ، جایگاه، تناسب، ماندگاری و همۀ خصوصیت و ویژگی‌های هستی بجا و ظریف می باشند. حکیم ﷻ در زمینۀ فرماندهی و نگه‌داری (أمر) آن‌ها را دقیق و بدون هیچ انحراف و تغییر و تبدیلی در مسیر خود نگه‌داری و به حرکت درمی آورد؛ چرا که حرکت این آفریده‌ها در حقیقت افعال خداوند ﷻ است. حکمت متعالی وی اقتضا می کند که هر چیزی در جایی که مصلحتش می باشد قرار گیرد و هیچ چیزی در «خلق و أمر» عبث و بی‌هوده نیست؛ چرا که حکیم از عبث پاک و منزّه و مبرّاست.

خداوند ﷻ بر مؤمنان منت نهاده که در میانشان پیغمبری از جنس خودشان برانگیخت تا بر آنان آیات قرآن را بخواند، و ایشان را پاکیزه بدارد و بدیشان قرآن و حکمت آموخت، پس مؤمنان قدر این موهبت را می دانند و علاوه بر شکر از حدود آن خارج نمی گردند. فرزندی و حکمت مؤمن عبارت است از شناخت پروردگار ﷻ و عمل به دستوراتش آنگونۀ که باید باشد. همچنین از انجام اعمال بی فایده و عبث و بی‌هوده دوری می کند و از هر لحظه‌ای از زندگی‌اش نهایت استفاده را می کند؛ چرا که او می داند که زود دیر می شود و باید بار سفر آخرت را ببندد.

48- وَدُودٌ

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿إِنَّ رَبِّيَ رَحِيمٌ وَدُودٌ﴾ [هود: 90].

«بیگمان پروردگار من بسیار مهربان و دوستدار «مؤمنان» است».

ودود صفت مشبّهه و از ریشۀ «ود» یعنی؛ بسیار با محبت و دوستدار و دود، مؤمنانی که پیوسته کارهای شایسته می کنند را دوست می دارد و محبت آن‌ها را در دل دیگران می افکند. صفت دوست داشتن در خداوند ثابت و همیشگی و جزو ذات اوست و هیچ اثر انفعالی در وی به وجود نمی آورد و مانند محبت هیچ کس نیست؛ زیرا او مانند کسی نیست. و دود ﷻ بدون نیاز و درازای هیچ چیز محبت می ورزد؛ زیرا او بی نیاز است و هیچ چیزی

نمی‌تواند در ازای محبت وی قرار گیرد. ودود به معنای «مُودود» به معنای دوست‌داشتنی از هر چیزی دوست‌داشتنی‌تر است. محبت ودود به کلی هستی با آفرینش و تدبیر و رزق و رحمش شامل شده ولی محبت خاص وی شامل مؤمنان و موحدان و مجاهدان و توبه‌کاران است که در دنیا و عقبی مشمول محبتش می‌گردند.

محبت هم فانی و ناقص و فقط محبت ودود جاودانه و کامل است پس همیشه در پی کسب محبت ودود است و با فروتنی در برابر مؤمنان و سخت‌گیری و جهاد در برابر کافران و هراس نداشتن از سرزنش و لومۀ آن‌ها محبت و فضل خداوند ﷺ را کسب می‌کند. مؤمن به دیگران محبت می‌ورزد و با محبتش دلی را شاد و لبی را خندان و گره‌ای را باز کند. مؤمن ودود را سخت دوست می‌دارد و بالاتر از هر چیز بدو محبت می‌ورزد و هیچ‌کس را مانند و مثل وی دوست ندارد. محبت بنده به خداوند ﷺ جدای از آثار شکرگف مادی و معنوی در دنیا و آخرت، شور و ذوق و شغف و حلاوت و صف‌ناپذیر و بی‌همتایی را به بنده می‌بخشد.

49- مجید

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿إِنَّهُ وَحْمِيدٌ مُّجِيدٌ﴾ [هود: 73].

«بیگمان خداوند ستوده» «در همه افعال و» بزرگوار «در همه احوال» است.

مجید (صفت مشبّهه) و ماجد (اسم فاعل) از ریشه «مجد» یعنی بسیار پنهان و وسیع. مجید در آفرینش و اداره هستی دارای خیر و نیکی بس فراوان و وسیعی است. مجید ﷻ دارای مقامات و کمالات بالا و صاحب عرش و تخت فرماندهی مطلق بر عالم هستی است. مجد و درجات کمال و اوصاف جلال مجید آنقدر بالا است که هر کمال و جلالی در مقابلش پوچ است، و همتیهای بلند پرواز عقل و علم بشری هرگز به ذیل آن هم نمی‌رسد، چه رسد به اوج آن و همه هستی بروی خواه ناخواه سجده می‌برند و در هر دو سرا در برابرش خاضع‌اند. مجید تمامی صفاتش عظیم و وسیع می‌باشد. به‌گون‌های که علم، محبت، لطف، قدرت، حکمت، غفرانش و... در اوج مجد و کمال مطلق می‌باشند.

مؤمن در مسیر بندگی با حذف غیر خدا و لگام کردن نفسش، مجد توحید و تقوا در وجودش به جوش و خروش درآمده و انوار هدایت بر قلبش تابنده می‌شود و همیشه خواهان بزرگی از مجید است و بس. مؤمن بزرگی حقیقی و جاودان را در ایمان و عمل صالح می‌بیند و بخاطر بزرگی‌های موقت دنیوی ظلم و ستیز و تعدی و نافرمانی خداوند را

نمی‌کند.

50-بَاعِث

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿الَّذِينَ كَفَرُواْ اَنْ لَّنْ يُبْعَثُوْا قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّ لَتُبْعَثُنَّ﴾ [التغابن:7].

«کافران می‌پندارند که هرگز زنده و برانگیخته نخواهند گردید! بگو: چنین نیست که می‌پندارید، به پروردگارم سوگند! زنده و برانگیخته خواهید شد».

و خداوند ﷻ در حدیث قدسی فرموده‌اند: «إِنِّي بَاعِثٌ»¹ «بی‌شک من برانگیزاننده و زنده‌کنندهٔ مُردگان هستم».

باعث یعنی؛ برانگیزاننده. باعث بعد از اینکه همهٔ بندگان مُردند و با نفخ صور اول همهٔ جهان در خاموشی و خُمود فرورفت، همهٔ آن‌ها را برانگیخته و زنده می‌گرداند. باعث ﷻ همانگونه که انسان را از خاک آفریده و مسیر تکاملش را تنظیم نموده و همانگونه که زمین خشک و خاموش را جان می‌بخشد، بعد از مرگ انسان را زنده می‌گرداند و از زمین بیرون می‌کشد تا سرانجام بدکاران و نیکوکاران را مشخص کند. باعث با برانگیختن و ارسال پیامبران ﷺ و دادن نشان‌ها در خلقت هستی به انسان ثابت کرده که وی بعد از مرگش برانگیخته و زنده می‌شود تا زندگی جاوید یابد و بداند که خلقت هستی هدفمند و هوشمندانه است.

مؤمن سرای دنیا را فانی و سرای عقبی را عالی و جاودانه می‌بیند و یقین دارد که باعث وی را بعد از مرگ با جسم و روحش زنده و برانگیخته می‌کند. این فهمش از نام زیبای باعث هدف از آفرینشش را برایش مشخص می‌کند و وجودش را درجهت بندگی خدا قرار می‌دهد.

51- شَهِيد

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ [المجادة:6].

«خدا حاضر و ناظر بر هر چیزی است».

1- (حسن): احمد، المسند (ش 27545) / بزار (ش 4088).

شَهَدَتِیْد از مصدر «شُهِدَ» یعنی؛ حاضر و ناظر و گواه. شَهَدَتِیْد بر تمامی ذرات و امور و آفرینش هستی ناظر و حاضر و گواه است. شَهَدُ شَهَدَتِیْد به‌ترین و والاترین صورت علم و آگاهی را به‌وی انتقال می‌دهد به‌گون‌های که هیچ‌کاری و هیچ‌چیزی در زمین و در آسمان چه ذره‌ای؛ چه کوچک‌تر و چه بزرگ‌تر از وی پنهان نمی‌ماند. شَهَدَتِیْد گواهی بر حق الوهیت خود و دادگریش می‌دهد و بعد از وی، فرشتگان و صاحبان دانش بر آن گواهی می‌دهند. شَهَدَتِیْد ﷺ بر آنچه از قرآن به مقتضای دانش خاص خودش بر پیامبر ﷺ نازل کرده، به حق بودنش گواهی می‌دهد. شَهَدَتِیْد ﷺ گواه بر حق بودن پیامبرش محمد ﷺ و پذیرش و عدم پذیرش رسالت وی توسط مردمان و گواه تمام کردار انسان‌ها می‌باشد. شَهَدَتِیْد ﷺ، پیامبران علیهم‌السلام، ملائک، اعضای بدن و برخی را بر برخی شاهد و گواه در قیامت قرار داده تا بر اعمالشان شهادت دهند.

مؤمن به‌گون‌های شَهَدَتِیْد ﷺ را ناظر و گواه بر اعمالش می‌بیند که حیاء و شرم در وجودش متبلور شده به‌گون‌های که مراقبت و تقوا با وجودش عجین می‌گردد. مؤمن گواهی دهنده الوهیت و ربوبیت خداوند ﷻ و حق بودن قرآن و روز رستاخیز و ملائک است تا بدینوسیل خود از شاه‌دان قیامت قرار گیرد. بنده شَهَدَتِیْد کسی است که خداوند ﷻ را شاهد و ناظر اعمالش می‌بیند و جاننش را در راه خدا نثار می‌کند.

52- حَقّ

خداوند ﷻ می‌فرمایند:

﴿فَتَعَلَى اللَّهِ الْمَلِكُ الْحَقُّ﴾ [المؤمنون: 116].

«پس والاست خدا، فرمانروای راستین».

حَقّ مصدر و صفت مشبّهه و به معنای؛ درست می‌باشد. حَقّ یعنی؛ در ذات و صفاتش آن‌گونه که باید باشد، هست. و هر آنچه را در آفرینش (خلق) و فرماندهی و اداره امور (امر) باید در وجه ایده‌آل و کامل خود انجام می‌داده، انجام داده است. حَقّ فناپذیر و غیر قابل انکار و بدون تغییر و تبدیل و ازلی و ابدی و واجب‌الوجود می‌باشد. حَقّ، وجودش، ملائک‌ه‌ایش، کتاب‌ه‌ایش، پیامبرانش علیهم‌السلام، حشر و قیامتش، قضا و قدرش، وعده و وعیده‌ایش، قول و فعلش، لقایش، دینش، نام‌ها و اوصافش و هر آنچه به حق بدو نسبت داده می‌شود حق است؛ زیرا خودش حَقّ است و غیر او باطل می‌باشند. حَقّ ﷻ با آفرینش هستی و مسخر کردنشان و بیرون آوردن زنده از مرده و مرده از زنده و داخل کردن شب در روز

و روز در شب و مدیریت امور جهان و جهانیان ثابت نموده که حق است و فقط پرستش و فریادرسی و فرمانبرداری از او حق است و پرستش غیر او باطل. مؤمن نماز و عبادت و زیستن و مُردنش را فقط از آن حق ﷻ می داند؛ چون فقط او حق است. مؤمن اعتقاد و اقرار به حق بودن وجود و صفات و فرموده‌ها و آفرینش و حکم خداوند می نماید و آن‌ها را حق‌ترین حق‌ها می داند و فرمانبرداری و فریادخواهی و پرستش و تکیه و توکل کردن به غیر خدا را باطل و پوچ و هرز می داند.

53- وکیل

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلاً﴾ [النساء: 81].

«و کافی است که خدا وکیل باشد».

وکیل صفت مشبّهه و به معنای محکم کردن خود با تکیه و ارتباط با چیز دیگر می باشد. وکیل ﷻ کسی می باشد که همیشه و در همه حال، هر کس در هر حالت و وضعیتی قرار گیرد و دنبال تکیه‌گاه و پناه‌گاه باشد تا با تکیه کردن و واگذاری کارش به اطمینان و آرامش دست یابد، حاضر است تکیه‌گاه چنین فردی گردد و امورش را به سرانجام نیک برساند. خداوند ﷻ بهترین وکیل است؛ زیرا نتایج امور فقط به اراده اوست و با علم و قدرت و رحم و هدایتش بهترین سرانجام‌ها را می شناسد.

مؤمن بر خدا توکل دارد. بدین معنا برای تحقق هر امری سه چیز لازم است:

- 1- وجود سبب مادی و معنوی،
- 2- اراده و عزم انسان. این دو مورد در دایره اختیار و تکالیف و بندگی و عبودیت مؤمن است که باید آن‌ها را اتخاذ کند.
- 3- اراده خداوند ﷻ. که فقط در دست خدا می باشد و گرفتن نتیجه و عدم آن در اراده انسان نیست و به وی مربوط نیست ولی مؤمن در آن بر خدا ﷻ توکل می کند تا نتیجه را به بهترین صورت ممکن برایش رقم زند تا وی اطمینان و آرامش یابد. توکل واقعی وقتی نمایان است که بود و نبود اسباب برای متوکل یکی باشد. اگر سبب موجود بود آن را اتخاذ می کند و اگر سبب موجود نبود سعی در گرفتن سبب می نماید؛ زیرا تلاش نکردنش در این زمین گناه است. و در هر دو حالت فقط ادای وظیفه (اتخاذ سبب) می کند و نتیجه را فقط ازلله می داند و به وی واگذار می کند. مثلاً: شخص اگر بیمار شود به پزشک مراجعه می کند و

داروه‌ایش را مصرف می‌نماید (اتخاذ سبب در این مرحله وظیفه‌بندگی وی می‌باشد). ولی شفا یافتن را در اراده‌ی خدا می‌داند و آن را به خدا ﷻ می‌سپارد این توکل واقعی است. پس مؤمن نفی اسباب نمی‌کند و نتیجه را از اسباب نمی‌داند بلکه در گرفتن نتیجه با اتخاذ اسباب، فقط بر خدا ﷻ توکل می‌کند و نتیجه را از وی می‌داند و بر آن راضی و خشنود می‌باشد.

54- قَوِيٌّ

خداوند ﷻ می‌فرمایند:

﴿إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾ [الحج: 74].

«به حقیقت خدا توانا «بر هر کاری و» قدرتمند چیره است.»

قَوِيٌّ از قُوْت به معنای نیرومند می‌باشد. قَوِيٌّ کسی است که قدرتش در اوج کمال و نیرومندی است و هرگز ضعف و انحطاط بر آن غالب نمی‌شود و هیچ محدوده‌ای هم ندارد. قَوِيٌّ ﷻ در ذات و صفات و افعالش در اوج نیرومندی است و قدرت و عظمت هم از آن اوست. قَوِيٌّ ﷻ آنقدر نیرومند است که بر هر چیزی توانمند و چیره است و هم چیز در قبضه قدرت اوست. نیروی قَوِيٌّ ﷻ مانند نیرو و قدرت هیچ چیز و هیچ کس نیست؛ زیرا هیچ چیزی همانند او نیست. قَوِيٌّ ﷻ صاحب همه قدرت و نیرو و عظمت است و هر چیزی از وی نیرو می‌گیرد و او از هیچ چیز نیرو نمی‌گیرد؛ زیرا او بی‌نیاز مطلق است. قَوِيٌّ قدرتش را در آفرینش بی‌ظنیر هستی و زنده کردن مردگان و در دست داشتن تمامی آفرینش و فرماندهی آن، در معرض عقل و دید انسان قرار داده تا ذره‌ای بس اندک از قدرت بی‌حد و بی‌کرانش را دریابد.

مؤمن با هر پُست و مقام و قدرتی در برابر قَوِيٌّ ﷻ، خود را در نهایت ضعف و حقارت و ذلالت می‌بیند. مؤمن از قدرت بی‌غایت قَوِيٌّ یقین دارد که تمامی غیر خدا را در برابر قَوِيٌّ ضعیف و ناچیزند. مؤمن ایمان و جسم خود را قوی می‌کند تا آن‌ها در راه خدا و خلق خدا بگمارد؛ چرا که مؤمن قوی از مؤمن ضعیف بهتر است. مؤمن همه قدرت و نیرو را فقط از قَوِيٌّ می‌داند و فقط بر آن تکیه دارد و همیشه جان و دل و زبان خود را مزین به: «لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ» (این گنجینه به هشت) می‌کند.

55- مَتِينٌ

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ﴾ [الذريات: 58].

«تنها خدا روزی رسان و صاحب قدرت و نیرومند است و بس».

متین یعنی؛ محکم و استوار و فراوان. قوی یعنی؛ صاحب قدرت فراوان و متین یعنی؛ صاحب قدرت و نیرویی استوار و پایدار که هیچ کمی و فزونی بر نیروی او وارد نمی شود؛ چرا که قدرت او ازلی و ابدی بوده و در اوج کمال و بزرگی می باشد. متین ﷻ هیچ عامل و نیرویی، معارض و مخالف اراده اش نمی باشد و هیچ ضعف و نقصی بر قدرت وی راه ندارد. قدرت متین آنقدر استوار است که با وجود اینکه هم چیز با نیروی او جریان دارد و هم چیز در قبضه قدرت اوست ولی هیچکدام قدرتش را کاهش نمی دهد و وی هرگز ضعیف و خسته و ناتوان و ملول و درمانده و اذیت نمی شود، این نمادی از متانت و استواری و بزرگی قدرت بی حد و مرز و بی نیاز اوست.

قدرت ایمان مؤمن آنقدر متین و محکم و استوار است که در برابر هیچ وسوسه گری از جنی ها و انسان ها که در سین ه های مردمان به وسوسه می پردازند کم نمی آورد و همیشه آن ها را مقهور و مغلوب خود می نماید تا پرچم ایمان و یکتاپرستی را در قلل ه های رفیع سعادت ابدی به اهتزاز در آورد.

56- ولی

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ﴾ [آل عمران: 68].

«خداوند سرپرست و یاور مؤمنان است».

ولی⁽¹⁾ کسی است که رابطه ای نزدیک و خاص با انسان دارد به گونه ای که وی ربّ، خالق، مطاع الأمر، باری، مصوّر، إله و مستعانِ انسان است و انسان هم مربوب و شکرگزار، مخلوق، مطیع الأمر، مبرّی، عابد إله خود، مستعین و یاری گیرنده از وی می باشد. ولی بودن خداوند مقتضای تمامی معانی مذکور و روابطی است که با انسان

(1) «ولی» صفت مشبّهه و «والی» اسم فاعل (وردو نام زیبای خداوند و از ریشه ولی) به معنای دنبال هم قرار گرفتن است، به گونه ای که بین آن دو حائل و مانعی نباشد. در این حال ارتباط بسیار نزدیکی حاصل می گردد.

دارد و در واقع خداوند ولیّ و متولّی و عهده‌دار مؤمنان می‌باشد و آن‌ها را از تاریکی گمراهی و تردید به سوی نور حق و اطمینان خارج و رهنمون می‌کند.

رابطهٔ ولایت بین خدا ﷻ و بنده‌اش دو طرفه است: خداوند ولیّ مؤمنان است و مؤمنان هم اولیای خداوند ﷻ هستند. آن‌ها کسانی هستند که با ایمان و تقوای الهی پیوسته با رغبت و رهت در تکاپوی تقرب به ذات اقدس ولیّ ﷻ می‌باشند. در این حالت خداوند ﷻ با بشارت خوشبختی و رحمت در دنیا و آخرت رابطهٔ ولایتش را برقرار می‌کند. و با رسیدن به مقام ﴿أَوْلِيَاءَ اللَّهِ﴾ هرگز ترس بر آن‌ها مسلط نمی‌شود و هرگز غمگین نمی‌گردند و آرامش و شغفی وصف‌ناشدنی به آن‌ها می‌رسد؛ چرا که آن‌ها ولیّی دارند که همه چیز در قدرت و ارادهٔ اوست و وی هر دو سرا را برایشان تضمین می‌کند. مؤمن همیشه و پیوسته در تکاپوی رسیدن و حفظ و ترقی پُست و مقام والای ﴿أَوْلِيَاءَ اللَّهِ﴾ می‌باشد. مؤمن این قانون خداوند ﷻ در تار و پود ایمانش رخنه کرده که: «ستمگران کفرپیشه، برخی یار و یاور برخی دیگرند، و خدا هم یار و یاور پرهیزگاران است» [الباقیة: 19]. و بر اساس آن روابط اجتماعی، سیاسی و... خود را تنظیم می‌کند.

57- حمید

خداوند ﷻ می‌فرمایند:

﴿وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ﴾ [فاطر: 15].

«و یزدان بی‌نیاز و ستوده است.»

حمید در معنای محمود یعنی؛ ستودنی. حمید در ذات خود مستحق ثنا و ستایش و ستودن است؛ چرا که تمامی افعال وی در اوج کمال و جمال قرار دارند و به طور مطلق تمامی کارهایش ستودنی هستند. حمید ﷻ در معنای حامد یعنی؛ ستایشگر. خداوند ﷻ ذاتش را ستایش کرده تا بندگانش بیاموزند که به طور شایسته و بایسته به ثنا و ستایش وی بپردازند. حمید ﷻ آنقدر ستودنی است که هرگز انسان، حقّ ستایش و ثنایش را بجا نمی‌آورد. تمامی آفرینش از جمله؛ بردارندگان عرش خدا و آنان که گرداگرد آن‌اند، رعد و فرشتگان، آسمان‌های هفتگان و زمین و کسانی که در آن هستند به تسبیح حمید مشغولند و در واقع هیچ موجودی نیست مگر این که با زبان حال یا قال حمد و ثنای وی را می‌گویند ولی انسان تسبیح آن‌ها را نمی‌فهمد.

مؤمن همیشه و در همه حال به ستایش و ثنا و تسبیح و تقدیس حمید مشغول است و با آن زبانش را تر، دلش را آرام و جسمش را پاکیزه نگه می‌دارد. مؤمن در پرتو ستایش حمید، رنگ خدایی می‌گیرد و بوسیله آن تطهیر شده و دیگران نیز وی را می‌ستایند. و با این حال، شعف و خشوع خاصی در وی شکل می‌گیرد که وصف ناشدنی است.

58- مُحِصِي

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا﴾ [الجن: 28].

«و هر چیزی را دان‌ه دان‌ه سرشماری کرده است و دقیقاً می‌داند».

مُحِصِي یعنی؛ شمارشگر دقیق. مُحِصِي تمامی بندگان و آفرینش را سرشماری دقیق کرده و تمامی احوال و اوضاع آفریده‌ها را با تمامی جزئیات در علم خود دارد و به طور مطلق بدان آگاه است و احاطه دارد و در پیرونده‌ای در لوح المحفوظ ثبت و ضبط نموده است. مُحِصِي ﷻ تمامی کسانی که در آسمان‌ها و زمین قرار دارند را سرشماری کرده و دقیقاً تعدادشان را می‌داند و در روز قیامت بعد از زنده کردن مُردگان، اعمالی را که در دنیا کرده‌اند و چیزهایی که در آن بجا گذاشته‌اند و کارهایی که نکرده‌اند و آن‌ها را فراموش کرده‌اند را ثبت و ضبط کرده و در برابرشان قرار می‌دهد به گونه‌ای که حسابرسی و سرشماریش مؤمنان را شادمان ولی بزه‌کاران را ترسان و لرزان کرده و بان‌هایت تعجب مشاهده می‌کنند که کتابِ اعمال آن‌ها هیچ عمل کوچک و بزرگی را رها نکرده و هم‌را برشمرده است.

آثار و واجبات «مُحِصِي» همانند نام‌های مبارک «رَقِيب و حَسِيب» می‌باشد و بنده خدا در راستای شمارش و ثبت و ضبط دقیق اعمالش همیشه در مراقبت و محاسبه بسر می‌برد تا روزی که برای گرفتن نام‌ه اعمالش فراخوانده می‌شود، آن را با دست راست گرفته و مسرور و شاد فریاد بزند: ای اهل محشر! بیائید نام‌ه اعمال مرا بگیریید و بخوانید! حکوت‌ها نیز باید بدانند که کردارشان در برابر مردمان ثبت و ضبط می‌گردد و روزی جواب و حق‌تک تک مردمان را باید بدهند.

59- مُبْدِيء

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ﴾ [الروم: 27].

«او است که آفرینش را آغاز کرده است و سپس آن را بازمی‌گرداند، و این برای او آسان تر است.»
 مُبَدِیء یعنی؛ آغازگری که از عدم بوجود می‌آورد. مُبَدِیء آفرینش را از عدم به وجود آورده و هر چیزی را بر اساس تقدیر و تدبیر و علمش در بهترین شکل و حالت ممکن آفریده و ابداع کرده است. مُبَدِیء کسی است که آغاز آفرینش وی بدون هیچ مثل و ماندنی از قبل بوده است و هر چیزی را که آفریده نیکو آفریده است.
 مُبَدِیء آفرینش انسان را از گل آغازید و سپس ذریه او را از عصاره آب به ظاهر ضعیف و ناچیزی به نام منی آفرید. آن گاه اندام‌های او را تکمیل و آراسته کرد و از روح متعلق به خود در او دمید، و برای وی گوش‌ها و چشم‌ها و دل‌ها آفرید. مؤمن شکرگزار این آفرینش می‌باشد و قدر و منزلت و حکمت آن را درک کرده و با ایمان و عمل صالح جوابگوی این لطف بی‌کران مُبَدِیء خود می‌باشد.

60- مُعید

مُعید یعنی؛ بازگرداننده. آیه فوق اشاره می‌فرماید همان‌گونه که خداوند عز و جل آفرینش را برای نخستین بار سه‌ل و آسان آفریده است، مُعید سه‌ل تر و آسان تر آن را باز می‌گرداند. مُعید روزی که آسمان مانند پیچیدن طومار نام‌ها در هم می‌پیچد، آفرینش را بازگشت می‌دهد و انسان را با جسم و روحش زنده و برانگیخته می‌کند و وی را در دادگاه خویش برای حسابرسی حاضر می‌کند و وی نیز آنچه را که کرده حاضر و آماده می‌بیند. بازگشت همگان برای حسابرسی توسط مُعید نمادی از عدالت‌خواهی وی می‌باشد تا جزا و پاداش هم را بدون کاستی بپردازد.

مؤمن به بازگشت بعد از مرگ برای حسابرسی و زندگی جاودان یقین دارد و بدین خاطر بلافاصله بعد از گناه و خطا به سوی خداوند عز و جل بازمی‌گردد تا روزی که مُعید وی را بعد از مرگش باز گرداند، شرمسار نگردد. خداوند عز و جل حق هیچ کس را ضایع نمی‌کند و بدین خاطر هرگاه مؤمن مظلوم واقع شود، چشم به عدالت خداوند عز و جل دوخته تا روزی که هم‌راه به حسابرسی برمی‌گرداند حق او را بستاند، و از این جهت ایمان راسخ مسلمان سست نیست و هرگاه خیر و خوبی به وی برسد، به سبب آن شاد و آسوده خاطر و بردین استوار و ماندگار نمی‌شود، و اگر بلا و مصیبتی به وی برسد، از ایمانش عقب‌گرد نمی‌کند، بلکه ایمان به قضا و قدر و مدد و یاری و عدالت مُعید، وی را آرام و استوار کرده است.

61- مُحَبِّی

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي ۚ وَيُمِيتُ﴾ [الدخان: 8].

«جز او معبودی «به حق» نیست، و او است که زنده می گرداند و می میراند».

مُحَبِّی یعنی؛ حیات دهنده. محبی ﷻ حیات دهنده تمامی گیاهان و حیوانات و انسان و جن و ملائکه می باشد. اما به انسان و جن دو نوع حیات داده است: اول: حیات حیوانی: که بوسیله آن از عدم بوجود آمده و رشد و نمو و احساس و حرکت می کند. این حیات را هم انسان ها و جن ها دارند. دوم: حیات معنوی: انسان و جن با علم و اراده خود از قرآن تبعیت کرده و از خداوند ﷻ درن ها و آشکار هراس پیدا کرده که محبی در پرتو ایمان و عمل صالح، آن ها را زنده کرده و در پرتو نور آن در بین مردمان راه می روند و زندگی پاکیزه و خوشایند خواهند داشت و در قیامت سرافراز و صاحب پاداش کارهای خوب و متوسط و عالی خود بر طبق بهترین کاره ایشان می گردند. این حیات مختص انسان و جن مؤمن و ملائکه است. پس مؤمن چه در حالتی که در دنیا زنده باشد و دارای حیات حیوانی باشد، زنده است و حیات معنوی دارد و چه بمیرد و حیات حیوانیش از دست رود، زنده است و حیات معنوی دارد و از پروردگارش رزق نیکو و والا دریافت می کند. مؤمن با انتخاب ایمان و عمل صالح از مادر ایمان متولد می شود و تولد دوم (تولد انسانی) یافته و و این حیاتش هرگز مرگ ندارد و بستگانی مانند برادری و خواهری مؤمنان را پیدا می کند. بدین خاطر مؤمن هرگز نمی گذارد اندکی از بزرگی و لذت وصف ناپذیر این حیاتش پزمرده شود. و در عین حال شکرگزار وافر این نعمت بی کران است. و حکومت ه ام برای تحقق حیات معنوی جامع باید حکم به آنچه خدا نازل کرده، بنمایند و مقدمات و ملزومات این حیات را فراهم نمایند.

62- مُمِیت

طبق آیه فوق همانطور که خداوند به تمام موجودات حیات می بخشد از آن ها حیات هم می گیرد و می میراند. همانطور که دو نوع حیات وجود دارد دو نوع مرگ نیز وجود دارد: اول: مرگ جسمی: که هر کسی مرگ جسمی را می چشد و در اختیار کسی جز مُمِیت نیست. دوم: مرگ معنوی: که با تغییر سرشت خدائی با تمایل از خدا گرائی به کفرگرائی، و از دینداری به بی دینی، و از استروی به کجروی حاصل می گردد. و این مرگ با اختیار توسط انسان و جن انتخاب می شود.

مؤمن هدف از آفرینش و مرگ و حیات را آزمایش و امتحانی از جانب خداوند می‌داند تا مشخص شود چه کسی کار به‌تر و نکوتر انجام می‌دهد. و یقین دارد مُمیت طعم مرگ را به هم می‌چشاند و زندگی دنیا جاودان‌ه نیست و بدین خاطر سعی دارد با حیات معنوی هرگز مرگ معنوی را تجربه نکند. و همچنین همیشه مُنادی و داعی هدایتی برای دیگران است تا در پرتو آن حیات معنوی و جاودان داشته باشند. از طرف دیگر مؤمن و حکومت‌ها در برابر جان مردم مسئول می‌باشند؛ چراکه هر کس انسانی را بدون ارتکاب قتل، یا فساد در زمین بکشد، چنان است که گوئی هم‌انسان‌ها را کشته است، و هر کس انسانی را از مرگ رهائی بخشد، چنان است که گوئی هم‌مردم را زنده کرده است.

63- حَى

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ﴾ [البقرة: 255].

«خدائی بجز الله «به حق» وجود ندارد و او زنده پایدار است».

حَى صفت مشبّهه و به معنای زنده می‌باشد. خداوند حَى است ولی حیاتش مانند هیچ کس نیست؛ زیرا هیچ چیزی همانند و همگون او نیست و برای زنده ماندن محتاج هیچ چیز و هیچ کس نیست؛ چراکه وی بی‌نیاز مطلق است. خداوند ﷻ حیات دارد و آثار حیاتش با شنیدن، دیدن، علم و قدرت و اراده و مشیت و حکمت و... محرز و آشکار است. خداوند ﷻ همیشه زنده بوده و هست و خواهد بود؛ پس حیاتش ثابت و ازلّی و ابدی می‌باشد و در انحصار زمان و اسباب نیست. خداوند ﷻ زنده جاویدی است که هرگز نمی‌میرد و تن‌ها ذات با عظمت و ارجمندش می‌ماند و بس.

حَى ﷻ، زنده پایدار و جاویدی است که فقط او ماندگار و حیات بخش است و بس. مؤمن در راستای این صفت جاوید و زیبا، هرگز خود را جاوید تصور نمی‌کند هر چند سالم و عُمر طولانی داشته باشد و همیشه منتظر مرگ می‌باشد تا وی را به حبیب همیشه زنده‌اش برساند.

64- قَيُّوم

«قَيُّوم و قائم» دو صفت خداوند ﷻ از ریشه قَام به معنای برخاستن و در کنترل داشتن می‌باشد. قَيُّوم ﷻ هم‌آفرینش را تحت کنترل و فرمان خود دارد و هم چیز را در جهت هدف خلقتش سوق می‌دهد. در آفریده‌های تسخیری مانند آسمان‌ها و زمین با

کنترل آن‌ها و درآفریده‌ای ابتلائی مانند انسان و جن با دادن مهلت و اتمام حجت و در پایان محاکمه و محاسبه، بر آن‌ها تسلط و کنترل دارد. قَیُّومٌ ﷻ همیشه برای اداره امور کائنات پایدار و آماده است و به تمام و کمال به تدبیر مُلکش می‌پردازد و هرگز خستگی و فراموشی و نقصان بروی عارض نمی‌گردد؛ زیرا او در اوج کمال و جمال می‌باشد. قَیُّومٌ ﷻ، قائم به ذات است و برای پایداریش بی‌نیاز از هر چیزی است ولی هر چیزی برای قوام و پایداری نیازمند مطلق اوست. از مظاهر پایداری قَیُّومٌ ﷻ: نگه داشتن آسمان‌ها و زمین است تا از مسیر خود خارج نگردند و نابود نشوند و نیز آفرینش و محافظت از انسان و پدید آمدن اعمال و کردار او و...

مؤمن چه‌ره‌اش را در دنیا و عقبی فقط در برابر خداوند زنده و پایدار و گرداننده و نگه‌بان جهان در نهایت خشوع و خضوع قرار می‌دهد و فقط گُرنش و سجده بر آستان مقدس قَیُّوم می‌برد. مؤمن برای استعلای توحید و اقامه عدل و حق پایدار است و در مسیر پایداری از نثار جان و مالش دریغ نمی‌ورزد و در این حال است که شادمانی ارزانش می‌شود و به پیروزی بزرگ و رستگاری سترگی می‌رسد.

65- واجد

خداوند ﷻ در حدیث قدسی فرموده‌اند: «...بِأَنَّيَّ جَوَادٌ وَاجِدٌ مَا جِدُّ»¹ «بی‌شک من بخشنده و دارا و دارای کمال و عزت هستم».

واجد یعنی؛ یابنده، دارا و دوستدار و متضادش فاقد است. واجد ﷻ همه آنچه را باید داشته باشد همواره در اختیار دارد بدون آنکه برای کسبش نیازمند سبب و زحمت باشد و بدون آنکه نیازمند آن‌ها باشد. واجد تمامی صفات ربوبیت و ألوهیت را که لازم ذات اوست را داراست. واجد ﷻ در زمین آفرینش (خلق) و فرمان و فرماندهی (أمر) هر آنچه مطلوب وی باشد و باید وجود داشته باشد را داراست و چیزی از وی مفقود نمی‌گردد و از دسترسش خارج نیست. اگرچه کارهای واجد جز معجزات بر اساس اسباب و مسببات و ارتباط آن‌ها انجام می‌گیرد (البته باید توجه داشت این بدان معنا نیست که واجد بدون سبب نمی‌تواند کاری انجام دهد بلکه وی توانمند مقتدری است که بر هر چیزی که مشیت انجام و وجود به آن تعلق گیرد و امکان وجود داشته باشد توانمند است). ولی ممکن نیست که وی برای انجام فعلی چیزی را بخواهد و از بدست آوردنش ناتوان

1- (حسن): احمد، المسند (ش 21540) / ترمذی (ش 2495).

باشد. و هم‌چیز، هر آنچه را دارند از واجد عَلَيْهِ السَّلَام است و هر آنچه وجود دارد گنجینه آن در نزد واجد عَلَيْهِ السَّلَام است. واجد عَلَيْهِ السَّلَام دارا و ثروتمند بی‌نیاز است. واجد عَلَيْهِ السَّلَام چنانچه چیزی را بخواهد که بشود، کار او تن‌ها این است که خطاب بدان بگوید: بشو! و آن هم می‌شود. پس در اراده و خواست واجد رخنه و نقصانی وارد نیست و هم‌چیز بنا بر اراده وی در اوج کمال پیش می‌رود.

مؤمن تمام نیازهایش را از واجد می‌خواهد و همیشه قلبش را رو به کسی می‌کند که کلید تمام گنجینه‌ها در دست اوست و در اوج غنا بی‌نیاز است و به هم‌بنا بر اندازه معین و مشخص بر مبنای حکمتش و بدون منت و از بهترین‌ها عطا و بخشش دارد. مؤمن هم با آسوه‌گیری از این نام زیبا هر وقت دارا باشد برای رضای خداوند عَلَيْهِ السَّلَام بدون افراط و تفریط از مال و دارایی پاکیزه و پسندیده خود بدون منت و آزار صدق و انفاق می‌کند^(۱).

66- ماچد

خداوند در حدیث قدسی فرموده‌اند: «أَيُّ جَوَادٍ مَّاجِدٌ»^۲ «بی‌شک من دارا و دارای کمال و عزت هستم».

ماچد (اسم فاعل) و مجید (صفت مشب‌هه) از ریشه «مَجِد» می‌باشند و تمامی معانی و مف‌هوم مجید که پیشتر توضیح داده شد در مورد ماچد صدق می‌کند. ماچد در

(۱) یکی از نام‌های خداوند «مَنَّان» یعنی؛ دهنده نعمت‌های بزرگ است. پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرموده‌اند: «...الْمَنَّانُ، يَا بَدِيعَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ...» (صحیح): احمد، المسند (ش 13570) / ابوداود (ش 1497). خداوند عَلَيْهِ السَّلَام نعمت‌های فراوانی به انسان داده است و اگر انسان بخواهد نعمت‌های خدا را بشمارد، نمی‌تواند آن‌ها را سرشماری کند پس وی حق منت بر انسان را به حق و به وفور داراست. با وجود عطای این هم‌نعمت، خداوند به دادن نعمت ایمان به انسان به صراحت بروی منت می‌گذارد و می‌فرماید: «بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَيْكُمْ لِلْإِيمَانِ» [المحرات: 17]. «...بلکه خدا بر شما منت می‌گذارد که شما را به سوی ایمان آوردن رهنمود کرده است».

مؤمن هرگز قوانین شریعت خداوند را تکلیفی سخت بر خود نمی‌داند بلکه آن‌ها را موهبت و لطفی خاص و بس‌والا از طرف پروردگارش می‌داند که با ن‌هایت منت و شوق و ذوق و لذت بدان می‌نگرد و می‌گراید؛ چرا که «یقیناً خداوند بر مؤمنان منت نه‌اد و تفضل کرد بدان‌گاه که در میان‌شان پیغمبری از جنس خودشان برانگیخت. (پیغمبری که) بر آنان آیات (کتاب خواندنی قرآن و کتاب دیدنی ج‌هان) او را می‌خواند، و ایشان را (از عقائد نادرست و اخلاق زشت) پاکیزه می‌داشت و بدیشان کتاب و فرزاندگی (یعنی؛ اسرار سنت و احکام شریعت) می‌آموخت، و آنان پیش از آن در گمراهی آشکاری (غوط‌هور) بودند» [آل‌عمران: 164].

2- (حسن): احمد، المسند (ش 21540) / ترمذی (ش 2495).

نه‌ایت کمال و عزّت است و صاحب زیبایی در اوصاف و افعال می‌باشد که در سایه آن با بندگانش با گرم و جود و بخشش و غفران برخورد می‌کند و نور محبتش را بر آن‌ها می‌تاباند. ما جِدَ ﷻ ذاتش ارجمند و بزرگ، افعالش درن‌هایت شرافت و قدرت، و محبتش به بندگانش در اوج دوستی و مودّت می‌باشد. ما جِدَ ﷻ نه‌ایت گرم و بخشش و فضل و عطا و سخاوت را داراست که بدون محدودیت می‌بخشد و رحمت و پادشاهی و عزّت و مغفرت را به هر که خواهد می‌دهد. اساس مَجِدِ بَخْشِيدِنِ ما جِدِ حکمت و رحمت می‌باشد.

تمامی آثار اسم «مجید» در «ماجد» هم متبلور است. با این وصف مؤمن با انفاق و صدقه و بزرگواری و خوش اخلاقی و گذشت و تواضعش، بزرگی و مجد خود را نشان داده و در پرتو صفات مؤمنان‌ه که انعکاسی زیبا از ایمان و تقوای اوست، عزّت و شرافت و خوشبختی که گمشده انسان امروزیست را می‌یابد.

67- واحد

خداوند ﷻ می‌فرمایند:

﴿وَالْهُكْمُ إِلَهُ وَاحِدٌ﴾ [البقرة: 163].

«خداوند شما، خداوند یکتا و یگانه است».

و نیز می‌فرمایند:

﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ [الإخلاص: 1].

«بگو: خدا، یگانه یکتا است».

واحد ﷻ یعنی؛ یک و أحد یعنی؛ یگانه و یکتا. خداوند واحد احد است. واحد یکی است و دو و سه تا نیست و متعدد نیست. أحد ﷻ در ذات و صفات و افعالش یگانه و منحصر به فرد می‌باشد و شبیه چیزی نبوده و چیزی شبیه او نیست. واحد احد یکی است و فقط وی متّصف به این اَسْمَاءُ حُسْنی و صفاتِ علیا می‌باشد؛ چرا که فقط خداوند ﷻ هم‌ه آن‌ها را داراست و هیچ موجودی هیچ یک از این صفات را آن‌گونه که خداوند ﷻ دارد به صورت کامل ندارد. و هرگز دو تا نمی‌شود و تجزی‌ه‌پذیر نیست و یگانه بی‌همتایی است که آفرینش هستی و نظم و نظام شگرف و پیچیده آن و هم‌جهت و هم‌سو بودن آن‌ها حاکی از خداوندی دارد که واحد و یکی می‌باشد؛ چرا که اگر خدایان پراکنده بر هستی حاکم بودند هرج و مرج و تناقضات و اختلافات فراوان بر آن حاکم می‌گشت.

مؤمن پروردگارش را یکتا و یگانه و بی‌همتا می‌داند که در خلق (آفرینش) و امر (فرمان و فرماندهی) و ربوبیت و الهیت یکتاست. مؤمن ذات و افعال و اسماء و صفات پروردگارش را واحد و یکتا و بی‌همتا و بی‌همگون می‌داند و کسی را مشابه و هم‌راستا و هم‌سوبا وی قرار نمی‌دهد و در خلقت و مالکیت و اداره هستی کسی را با واحد شریک قرار نمی‌دهد و نفی غیرالله در گفتار و کردار و پندار و نمایان است به‌گون‌های که نور توحید و یکتاپرستی وجودش را منور کرده و همیشه متوجه واحد احدی است که فریادرسی و فرماندهی فقط متعلق به اوست.

68- صَمَد

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿اللَّهُ الصَّمَدُ﴾ [الإخلاص: 2].

«خدا، کمال مطلق و سرور والای برآورنده امیدها و برطرف‌کننده نیازمندی‌ها است.»

صَمَد یعنی؛ توپُر و بدون جوف و بلند و مرتفع. صمد ﷻ ذاتی است که همه صفات کمال را داراست و همه صفاتش در اوج کمال و عظمت و بزرگی و شرافت و سیادت هستند. و هیچ خلل و نقصی در آن‌ها وجود ندارد؛ چرا که وجود هر نقصی مثل آن است که قسمتی از صفاتش تو خالی است، ولی صفاتش در اوج کمال و درنهایت جمال قرار دارند و هیچ خللی ندارند. صَمَد به معنای سرور والای برآورنده امیدها و برطرف‌کننده نیازمندی‌ها نیز معنا شده است که وی سرور بی‌نیاز مطلق است و همه به وی نیازمندند. صمد نزاده است و زاده نشده است و کسی هم‌تا و هم‌گون او نمی‌باشد و او روزی می‌دهد و رازق همگان او است و همه بدو نیازمندند و به او روزی داده نمی‌شود و نیازمند کسی نیست، این صفات نمادی از خلل‌ناپذیری و کمال و سروری او دارند.

مؤمن، صَمَد را خالی و منزّه از هر نقص و ضعف می‌داند و بان‌هایت خشوع وی را به صمد بودن تسبیح و تقدیس می‌کند و صفات علیای وی را برای کسی قائل نیست، بدین خاطر بندگی و ندا و فریادرسی و فرمان و حکم، رفع نیاز و حوائج خود را فقط از سرور و الامقامی می‌خواهد که همه چیز در اراده اوست و کسی نمی‌تواند مانند وی باشد؛ چرا که همه در هر مقام و جایگاه مادی و معنوی دارای نقص و ضعف وافر هستند و به وی نیازمندند.

69- قادر

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿قُلْ هُوَ الْقَادِرُ﴾ [الأنعام: 65].

«بگو: خدا توانمند است».

قادر، قَدِير و مُقْتَدِر نام‌های خداوند از ریشه قَدَر یعنی؛ اندازه گرفتن و توانمند و نیرومند. قادر ﷻ یعنی؛ بر هر چیزی که مشیت انجام و وجود به آن تعلق گیرد و امکان وجود داشته باشد توانمند است و خداوند ﷻ نیروی کافی برای همه آن‌ها را دارد. قادر ﷻ، توانمند و نیرومند و قدرتمندی است که هیچ نیرویی بالاتر از نیروی او نیست و همه نیروها و انرژی‌های دنیا از وی می‌باشند و در برابر هیچ قدرت و نیرویی مغلوب و شکست خورده نخواهد شد. توانش هرگز کم و زیاد نمی‌شود؛ زیرا قدرتش در اوج کمال است و حدوثی بر آن غالب نمی‌گردد. قادر ﷻ، همه چیز را در قبضه قدرت خود دارد و مظاهر قدرت خود را در هستی به انسان نشان داده تا انسان به حق بودنش و حق بودن پیامبران ﷺ و قرآن و توانمند بودن وی بر برانگیختن و زنده کردن انسان ایمان بیاورد و سر تسلیم و سجده در برابرش فرود آورد. از مظاهر قدرت قادر ﷻ: آفرینش انسان و آسمان‌ها و زمین و همه جنبندگان در آن بدون نمون و مُدل قبلی، زنده کردن مجدد زمین در بارش باران و رشد و نمو انواع گیاهان زیبا و شادی بخش و...

مؤمن هرگز ظلم نمی‌کند؛ چرا که قادر ﷻ، توانمند بر عذاب وی در دنیا و عقبی می‌باشد. مؤمن اگر مظلوم واقع شود متوجه قدیری خواهد بود که توانمند بر گرفتن حق اوست و هرگز برای گرفتن حق خود حدود خداوند ﷻ را نمی‌شکند و گناه و ستیزه‌جویی نمی‌کند. مؤمن در سختی‌ها و بیماری‌ها و ناراحتی‌ها و آزارها و پریشانی‌ها همیشه متوجه قادری می‌باشد که توانایی کمک به وی را از هر قدرت دیگری بیشتر دارد و همه قدرت‌ها نیازمند اویند. مؤمن همیشه و در همه حال به قدیر بودن پروردگارش ایمان و تکیه و آرامش دارد.

70- مُقْتَدِر

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا﴾ [الکھف: 45].

«خدا بر هر چیزی «که مشیت انجام و وجود به آن تعلق گیرد و امکان وجود داشته باشد»

توانا بوده «و هست»».

مُقْتَدِر، قَادِر و قَدِير هم از یک ریشه و معنای قدرتمندی را دارند. مُقْتَدِر از قَادِر دارای مبالغه بیشتری است. مقتدر ﷻ، توانمندی است که هیچ مانعی بر اراده و قدرت وی سیطره ندارد و هر آنچه بخواهد در صورتیکه مشیت انجام و وجود به آن تعلق گیرد و امکان وجود داشته باشد، انجام خواهد داد⁽¹⁾ و تمامی رخدادهای هستی بر اساس تقدیر و مشیت و قضا و قدر و اندازه‌گیری و علم و حکمت وی می‌باشد.

مؤمن آنچه در هستی رخ می‌دهد را بر مبنای قدرت و اراده مُقْتَدِر می‌داند که تمامی قدرت‌ها و اراده‌ها در برابرش پوچ و ناچیزند و این برداشت از مقتدر آرامش و شغف و نیروی خاصی را به مؤمنان می‌دهد، بالأخص در مواقعی که توسط ظالمان منافق و بدکردار، آزار و اذیت داده می‌شوند و امید دارند که این بدکرداران ظالم روزی در دادگاه خدائی چیره و پیروز و قدرتمند و زبردست گرفتار می‌شوند و کیفر و جزا داده می‌شوند.

71- مُقَدِّم

رسول الله می‌فرماید: «أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخَّرُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ»⁽²⁾.

«ال‌هی! ما‌نا تقدیم و تأخیرکننده توئی، بجز تو معبودی «برحق» نیست».

مُقَدِّم یعنی؛ هر آنچه که باید پیش انداخته شود اوست که آن را پیش انداخته است و هر آنچه که پیش افتاده در ارتباط با اوست. پیشی گرفتن و مقدم شدن اگرچه بنابر قوانین و سُننی در هستی انجام می‌گیرد ولی در واقع از اراده و مشیّت مُقَدِّم نشأت می‌گیرد. مُقَدِّم ﷻ در دنیا و آخرت اسبابی قرار داده که انسان بوسیله آن پیش می‌افتد و پل‌ه‌ای ترقی را طی خواهد کرد، از جمله این اسباب: فعالیت و کار، ایمان و تقوا، علم و دانش، عدالت و حق‌گرایی و... می‌باشد.

مُقَدِّم بندگان را با تقرب به خود برتری می‌دهد و پیش می‌اندازد و تقدیم چنین بنده- ای از جانب خداوندی است که مُقَدِّم می‌باشد. مُقَدِّم ﷻ، انبیاء ﷺ و اولیاء و هر کس با بندگی خالصانه به خدای خود تقرب جوید را مُقَدِّم داشته است و پروردگار ﷻ در پرتو ایمان و عمل صالح بنده‌اش و با لطف و مهربانی خود وی را مُقَدِّم می‌دارد و پیش می-

(1) ﴿شَيْءٌ﴾ در آیه ﴿وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ [المائدة: 120]. مصدر شاء یشاء و در معنای اسم مفعول

(مُشَىء) بکار برده شده است. پس ﴿شَيْءٌ﴾ یعنی؛ چیزی که مشییتی خاص به آن تعلق گرفته است و امکان وقوع دارد؛ چرا که قطعاً منظور چیزه‌ایی نیست که انجامشان محال باشد.

(2) (صحیح): مسلم (ش 1848 و 1849) / ابوداود (ش 760).

اندازد. همچنین مؤمنان با اتخاذ اسباب و انجام وظیفه خود در این راستا و توکل بر خدا سعی در پیشی گرفتن بر کفار و مشرکین را دارند و یقین دارند که اگر خدا بخواهد آن‌ها پیش بیافتند، هیچ قدرت و مانعی نمی‌تواند از تقدّم و جلو افتادن آن‌ها جلوگیری کند.

72- مُؤَخَّرٌ

مُؤَخَّرٌ یعنی؛ هر آنچه که باید پس انداخته شود، اوست که آن را پس انداخته است و هر آنچه که پس افتاده در ارتباط با اوست. مُؤَخَّرٌ ﷻ کسانی را که راه کفر و شرک و ستمگری و زورگوئی و سایر مفاسد را در پیش می‌گیرند، از مقام بندگی و انسانیت سقوط می‌دهد و پس می‌اندازد و در دنیا از زمره ناپاکان، و در آخرت از جمله دوزخیان می‌گرداند. مُؤَخَّرٌ برخی چیزها را با ارده‌اش بنا بر حکمت و رحمت و تدبیر به تأخیر می‌اندازد و هر کس را که بخواهد از لحاظ شرف، رتبه، قُرب، محبّت، تقوی، طاعت، علم و هدایت و... به تأخیر می‌اندازد.

هر انحرافی از مسیر بندگی سبب آن می‌شود که مُؤَخَّرٌ جایگاه و منزلت انسان را در دنیا و آخرت پس اندازد و مقام و جایگاهش را تنزل دهد. بدین خاطر مؤمن همیشه در دنیا و آخرت سعی در پیش افتادن دارد و از پیشقدمان در خیرات و پیشاهنگان در حسنات می‌باشد و خود را از آفات و اسباب انحراف و تنزل دور می‌کند تا از قلّه بندگی و عزّت سقوط نکند. و نیز مؤمنان از پس افتادن و محتاج شدن به مشرکین و منافقین اجتناب می‌کنند و تمامی هم آن‌ها در استقلال و بی‌نیازی از آن‌هاست. حکومت‌ها اگر برابر آن چیزی حکم نکنند که خداوند نازل کرده است و با پشتیبانی از ظالمان و یاری نکردن به مظلومان و با ظلم و ستیز به مردمانشان و ندادن حق و حقوق آن‌ها پس رفتی خواهند داشت که افتادن آن‌ها را به پرتگاه انحطاط و ذلالت و زبونی و نابودی مسجّل می‌کند.

73- أَوَّلٌ

خداوند ﷻ می‌فرمایند:

﴿هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ﴾ [الحمد: 3].

«او پیشین و پسین و پیدا و ناپیدا است.»

خداوند اول است. این اسم در ابتدای سوره حدید در تسبیح مخلوقات برای خداوند ﷻ مطرح است. با ارتباط اسم اول و تسبیح می‌توان گفت: خداوند ﷻ مبدأ حرکت همه

موجودات در تسبیح خود است و اوست که به انسان مجموعه‌ای از استعدادها را بخشیده است تا به حرکت درآید و با پیمودن این مسیر باطنی به خداوند تقرّب جوید و وی را تسبیح کند. تسبیح یعنی؛ حرکت دائم مخلوقات از نقص به سوی کمال و به تعبیر دیگر تسبیح یعنی؛ حرکت کردن از دور بودن از خداوند تقرّب به نزدیک شدن و تقرّب جستن به او می‌باشد و این در پرتو متّصف و مزین شدن به صفات خداوند تقرّب می‌باشد. و خداوند به تمام معنا از آن چه که نباید به او نسبت داده شود به دور و منزّه است. اول بودن وی به این نیز اشاره دارد که قبل از آفرینش جهان چیزی غیر از خدا نبوده است و وی مبدأ هستی می‌باشد و خداوند تقرّب آن را آفریده است. خداوند تقرّب به نسبت تمام موجودات اول است؛ زیرا همه موجودات را وی آفریده است. و خودش واجب الوجودی است که بالذات موجود بوده و از هیچ چیزی بوجود نیامده و از کسی متولد نگشته است و وی بوده در حالی که هیچ چیزی با وی نبوده است. خداوند ازلی می‌باشد و تقدّم مطلق در ازلت از آن اوست و اولی است که که ابتدایی برایش قابل تصوّر نیست. اول بودن خدا از لحاظ زمان و مکان منظور نیست؛ چرا که وی مانند کسی نیست تا با حدود و قیاس فهم گردد.

مؤمن با تسبیح خداوند تقرّب به مبدأ اصلی تسبیح تقرّب پیدا می‌کند و خداوند تقرّب را در وجود و مقام اول می‌داند به گونه‌ای که وجودش را بر همه چیز مقدّم می‌دارد و با نیاز و بندگی خاصی متوجه خداوند اول تقرّب می‌شود که سعی دارد در بندگی مقام اول و والا را کسب کند و این مقام با تسبیح وی یعنی؛ تقرّب جستن به وی با متّصف و مزین شدن به صفاتش و مبرا و منزّه کردنش از هر نقص و عیب و ضعفی حاصل می‌گردد.

74- آخر

همانطور که خداوند تقرّب مبدأ حرکت همه موجودات در تسبیح خود است و موجودات را درجهت بندگی و تسبیحش به حرکت انداخته (اول)، و در پایان همه به سوی او بازمی‌گردند و انت‌های همه چیز به وی برمی‌گردد (آخر). پایان و نهایت همه موجودات و همه کارها به آخر برمی‌گردد که آفرینش و فرمان از اوست. همه موجودات فناپذیرند ولی آخر، باقی و ابدی و سرمدی و دائمی است.

مؤمن بندگی خود را متوجه خداوند زنده‌ای می‌کند که مرگ و نقصان بروی وارد نمی‌شود بلکه همیشه و جاودان است، و می‌داند همه چیزها و همه کسانی که بروی زمین هستند، دستخوش فنا می‌گردند. و تنها ذات پروردگار با عظمت و ارجمندش

می ماند و بس. و سرانجام در آخرت با لطف خداوندِ باقیِ آخرِ زندگی جاوید می یابد و از فنا شدن در امان می ماند. این عقیده و باور به آخرِ باورِ بندگی را برای وی راسخ تر می کند.

75- ظاهر

ظاهر از مصدر ظاهر بمعنای آشکار بودن است. ظاهر نیز به دلیل قابل مشاهده بودن آثار بی شمارش آشکار است. ظاهر نیز با دلائل و نشان‌های خود در اقطار و نواحی آسمان‌ها و زمین، و در وجود و درون انسان و با آیات و معجزاتش توسط پیامبران (علیهم‌السلام) خود را آشکار کرده تا برای انسان روشن و آشکار گردد که خداوند و قوانینش (اسلام و قرآن) حق هستند. خداوند ظاهر نیزی است که از همه چیز ظاهرتر است و با او هر چیزی ظاهر می‌شود و آثار قدرت و حکمت و عظمتش در هر چیزی ظاهر می‌گردد و اوست که هر چیزی را ظاهر می‌گرداند و به انسان هم توانایی درک این ظهور را داده است. و او ظاهری است که کسی و چیزی نمی‌تواند مخفی‌ش کند؛ چرا که او از هر چیزی ظاهرتر و پیداتر است.

مؤمن چشم برون و درون را باز می‌کند و به آسمان‌ها و زمین می‌نگرد و آیات خواندنی کتاب‌های آسمانی، از جمله قرآن، و دیدنی جهان هستی را مشاهده می‌کند و حق بودن خداوند و کلامش قرآن برایش ظاهر می‌گردد و در پرتو این مشاهدات، یقینی می‌یابد که به هر سو رو کند آثار ظاهر نیز برایش نمایان می‌گردد و در این حال با چشمانی اشک‌آلود بر زمین می‌افتد و خشوع و تواضعش بیشتر و بیشتر می‌گردد.

76- باطن

با وجود آنکه خداوند در دنیا با آثار بی شمارش ظاهر نیز است ولی درک و فهمش به صورت مستقیم باطن است و نمی‌توان مستقیم وی را درک کرد و به وجودش پی بُرد. باطن با همه آیات و نشان‌هایش که آشکار است ولی از زوایای مختلفی بر انسان پنهان است و انسان نمی‌تواند به کُنّه ذات وی پی ببرد و عقل و حواس قادر بر فهم آن نیستند.

ارکان علم و معرفت بر بنیان اسم‌های «أول و آخر و ظاهر و باطن» که در آیه مذکور در کنار هم بیان شده‌اند، می‌باشد. و تشعشع این چهار اسم هم چیز را به گونه‌ای در بر گرفته که ظاهری نیست مگر اینکه ظاهر نیز از آن آشکارتر، و باطنی نیست مگر اینکه باطن مخفی‌تر از آن، و اولی نیست مگر اینکه او قبل از آن، و آخری نیست مگر

اینکه او بعد از آن است. پس اول بودنش قدمتش و آخر بودنش دوام و بقایش و ظاهر نبیر بودنش علو و عظمتش و باطن بودنش قرب و نزدیک بودنش را می‌رسانند. مؤمن با این صفات ابدی و ازلّی معبودش نور توحید و یکتاپرستی را می‌یابد؛ چرا که او در عین آخر بودن، اول و در عین اول بودن، آخر و در عین ظاهر بودن، باطن و در عین باطن بودن، ظاهر نبیر است و این صفات والا و بی‌همتا مختص خداوند یگان‌ه و یکتائیسست که ابتدا و انت‌هایی ندارد و ظهور و خفایش در اوج کمال هستند.

77- والی

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِّنْ دُونِهِ مِنِّ وَالٍ﴾ [الرعد: 11].

«نگاهی که یزدان بخواهد بلائی به قومی برساند هیچ کس و هیچ چیزی نمی‌تواند آن را برگرداند، و هیچ کس غیر خدا نمی‌تواند یاور و مددکار آنان شود».

والی (اسم فاعل) تفاوت زیادی با اسم ولیّ (صفت مشبّهه) که پیشتر بدان پرداخته شد، ندارد ولی اسم والی در رابطه با جزئیات و حوادث مطرح است. خداوند ﷻ، ولیّ مؤمنان است و آن‌ها را در مشکلات و نیازهای یاری می‌دهد ولی مشرکان و بدکاران به دلیل عداوت با خداوند ولیّ ندارند و در مصیبت‌ها بدون والی می‌مانند. بیگمان سرپرست انسان خدائی است که قرآن را برای وی نازل کرده است، و او است که بندگان شایسته و صالح را یاری و سرپرستی می‌کند.

خداوند ﷻ، والی و متولیّ امور کسانی است که ایمان آورده‌اند. ایشان را از تاریکی‌های زمخت گمراهی شک و حیرت بیرون می‌آورد و به سوی نور حق و اطمینان رهنمون می‌کند. و اما کسانی که کفر ورزیده‌اند، طاغوت شیاطین و داعیان شرّ و ضلال والی و متولیّ و سرپرست ایشانند، آنان را از نور ایمان و فطرت پاک بیرون آورده به سوی تاریکی‌های زمخت کفر و فساد می‌کشاند. پس مؤمنان با حفظ و تقویت ایمان، ارتباط خود را با والی کاربدست و زبردست حفظ می‌کنند تا همیشه در سیر صعودی به سوی نور هدایت و رشادت باشند.

78- متعالی

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿عَلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ﴾ [الرعد: 9].

«خدا آگاه از جهان پنهان و آگاه از جهان دیدنی است، بلندمرتبه و والا است».

مُتَعَالِي از ریشه عَلَوَاز «تَعَالَى يَتَعَالَى» باب تَفَاعُل است که برای تَكْلُف بکار می-رود. تَكْلُف اصلاً برای خداوند ﷻ مطرح نیست و فقط نتیجه ن ایی فعل که بلند مرتبگی می باشد، مطرح است. مُتَعَالِي در معنای عَلِيّ می باشد که پیشتر به آن اشاره شد، البتّه مُتَعَالِي بلیغ تر از عَلِيّ می باشد و نام های «مجید، علیّ، عظیم، کبیر، علیم، مُتَعَالِي و متکبر» در معانی یکدیگر تداخل دارند. مُتَعَالِي به معنای آن است که خداوند بلندمرتبگی و والایی را در در اوج خود و با تمام معنای کلمه داراست. مُتَعَالِي ﷻ دارای جلال و عظمت و مقامات والا و کمالات بالا و صاحب عرش عظیم است که نقص و عیب و داشتن فرزند و ه مسر در وی وجود ندارد. مُتَعَالِي ﷻ صاحب ذات عظیم و بزرگوار و صفات والا و برتر و تخت فرماندهی و سریر فرمانروائی می باشد.

مؤمن وقتی خود را در برابر مُتَعَالِي تصوّر می کند فقط از او می ترسد و از کسی جز خدا نمی ترسد، و در پنهان و آشکار هراس وی را دل دارد و در هر نیاز و مصیبتی دل به خدای بلندمرتبه های می سپارد که هیچ کس و هیچ چیز از وی در رحم و شفقت، جُود و گرم، عفو و بخشش، عظمت و عزّت، قدرت و هیبت بالاتر و والاتر نیست و فقط بروی تکیه و توکل می کند و این وی را آرام و با عزّت و قوی می کند.

79- بَرّ

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ﴾ [الطور: 28].

«واقعاً او نیکوکار و مهربان است».

بَرّ از مصدر «بَرّ» به معنی کار نیک کردن است و گفته شده از «بَرّ» به معنی بیابان و خشکی است و بنا بر وسعت بیابان یعنی؛ وسعت و فراوانی به خرج دادن در کار نیک. بَرّ نیکوکاری است که کار نیک انجام داده و می دهد و تمامی کارهای نیکو می باشند. نیکوکاری بَرّ ﷻ در دنیا و آخرت است. در دنیا با دادن نعمت ایی است که اگر بخواهید نعمت های خدا را بشمارید از بس که زیادند، نمی توانید آن ها را شمارش کنید و نیکوکاریش در آخرت عفو و بخشش و دادن ثواب فراوان به مؤمنان است. آثار نیکوکاری بَرّ بر بندگانش از جمله: آفرینش آن ها از عدم، دادن نعمت های بی کران و بی حدّ به آن ها، دادن عقل و ارسال انبیاء ﷺ برای هدایتشان، محافظت و رحم و شفقت بر آن ها، عفو و غفران و... آنقدر زیادند که در بیان و وصف نمی گنجد و نیکوکار بودن خداوند، حاکی از

عظمت و حکمت و عزّت و نیرومندی و بخششگری و بلندمرتبگی و رأفت و مهربانی و عدل و گرم و جود اوست.

مؤمن نسبت به هم خصوصاً مادر و پدرش نیکوکار است. مبنای اخلاق و روابط خانوادگی و اجتماعی مؤمن بر نیکوکاری و حسن رفتار می‌باشد به گونه‌ای که نیکوکاری وی در جنبه‌های مختلفی از زندگیش همچون: نیکی به والدین، همسایه، فقرا و مساکین، یتیم و ضعیف، زبردست و مظلوم، همسر و فرزند و... متبلور می‌باشد. برّ و نیکوکاری و تقوای مؤمن و حکومت اسلامی باعث می‌شود که «برّ» مرحمت و معونت و حفاظت و رعایت هم‌جانب‌هاش را همراه آنان کند و با تمام نیرو و قدرت با آنان می‌باشد.

80- تَوَّابٌ

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ﴾ [النور: 10].

«او اوبس بازگشت‌کننده (به سوی بندگان و توبه‌پذیر) و کاربجا و حکیم است.»

تَوَّابٌ صیغۀ مبالغه و به معنای بسیار بازگشت‌کننده است. انسان با علم و اراده‌ای که دارد موظف است در مسیر بندگی خداوند باشد و در صورتیکه انحراف پیدا کرد برای بازگشت به راه توبه‌بندگی باید توبه کند و به سوی خدا برگردد. و در صورتیکه بنده توبه نماید، خداوند ﷻ زمینۀ بازگشت چنین بنده‌ای را مهیا کرده و با چنین توجّه و یاری‌ای گویی تَوَّابٌ ﷻ نیز به سوی انسان توبه می‌کند و به سوی انسان برمی‌گردد؛ چرا که در موقع نافرمانی و معصیتش از وی روگردان بوده است. و تَوَّابٌ بودن وی (بسیار بازگشت‌کننده بودنش) نظر به کثرت بازگشت‌کنندگان است که در برابر هر بازگشت‌کننده‌ای، بازگشتی دارد.

تَوَّابٌ بودن خداوند امید و قدرت و افر به انسان می‌دهد که در هر معصیتی به سوی کسی برگردد که تَوَّابٌ نیز به سوی وی می‌کند و برمی‌گردد و بنده باید شکرگزار این نعمت باشد و نیز نسبت به بندگان خدا پذیرای عذر و بازگشت و معذرت‌خواهی آن‌ها باشد. و وقتی که بنده با توبه‌اش در مسیر بندگی قرار می‌گیرد رابطهٔ ولایت بین او و خدایش برقرار می‌گردد که در سایهٔ آن خوشبختی و عزّت و فرح را تجربه خواهد کرد.

81- مُنْتَقِمٌ

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ ذُوْ اَنْتِقَامٍ﴾ [آل عمران: 4].

«ويزدان قدرتمند چیره و انتقام گیرنده است».

مُنْتَقِمٌ از کلمه «نِقْمَةٌ» یعنی انتقاد گرفتن که به صورت گفتار و عمل صورت می گیرد. مُنْتَقِمٌ از فرد یا افرادی که نافرمانی وی را بکنند با سنن و قوانین خاص و طی مراحل مشخصی از آن ها انتقام عملی می گیرد و با انتقامش بر آن ها انتقاد وارد کرده و به اقتضای موضعگیری شان سزا و جزای آن ها را در دنیا و آخرت می دهد. خداوند ﷻ در برابر اقوام عاد و ثمود و بنی اسرائیل و... و در برابر افرادی همچون نمرود و فرعون و قارون و... با این صفت برخورد کرده است. مُنْتَقِمٌ با فرستادن پیغمبران ﷺ و دلائل واضح و آشکاری از معجزات ربّانی و منطق عقلانی با آن ها اتمام حجت می کند ولی در صورت کفر و الحاد و فساد بر آن ها انتقامی را وارد می کند که در شأن و خور آن ها است.

مؤمنان از دشمنان خداوند ﷻ انتقام می گیرند و در اجرای قوانین و حدود دین خدا رأفت و رحمت کاذب نسبت به آن ها ندارند. مؤمن همیشه هراس دارد که مبادا در دام گناه گرفتار شود و مشمول انتقام خداوند قرار گیرد بدین خاطر گناه نمی کند و اگر هم گناه کرد بلافاصله خالصانه توبه می کند و این وی را از انتقام مُنْتَقِمٌ بیمه می کند. و حکومت ها باید بدانند که در هیچ حالی حق شکنجه و انتقام و ظلم و ستیز به مؤمنان و موحدان را ندارند که در غیر این صورت منتظر انتقام شدید و حدید مُنْتَقِمٌ باشند.

82- عَفُوٌّ

رسول اللّهِ ﷺ فرموده اند: «اللّٰهُمَّ اِنَّكَ عَفُوٌّ»¹ «پروردگارا! به حقیقت تو گذشت کننده و

انتقام نگیرنده هستی».

غَفَّارٌ (بسیار بخشنده و پوشاننده گناهان) و غَفُورٌ (صاحب بخشش کامل و شامل) و تَوَّابٌ (بازگشت کننده به سوی بندگان توبه کار) و عَفُوٌّ اشاره به گذشت و لطف و بخشش خدائی دارند که بنده در صورت خطا و گناه امید خود را از دست نمی دهد و به سوی پروردگارش برمی گردد. عَفُوٌّ صفت مشبّهه و به معنای درگذرنده از ریشه «عَفُوٌّ» به معنای خودداری کردن از انتقام است. عَفُوٌّ بعد از بازگشت و توبه انسان از وی انتقام نمی گیرد و بعد از بازگشت انسان به سوی خدا و بازگشت خدا به سوی وی از مکافات و مجازات متناسب با گناهش خودداری می کند و قلم عفو بر آن می بخشد.

1- (صحیح): احمد، المسند (ش 25384) / ترمذی (ش 3513) / ابن ماجه (ش 3850).

تَوَّابٌ وَّ عَفُوٌّ به انسان ابراز می‌دارند که نه تن‌ها خداوند بر سوی کسانی که برمی‌گردند، برگشت دارد و آن‌ها را در آغوش غفران خود نوازش می‌دهد بلکه با عفو و آن‌ها را از مجازات تبرئ می‌کند. و جدای از آن کسی که توبه کند و ایمان آورد و عمل صالح انجام دهد، خداوند ﷻ، جدای از قبول توبه و عفو، بدی‌ها و گناهانش را به خوبی‌ها و نیکی‌ها تبدیل می‌کند. در این حال شکر بر این م‌رورزی بی‌کران بر بنده واجب می‌گردد و وی نیز نسبت به هم‌نوعانش جدای از گذشت و بخشش، آن‌ها را از مجازات و جریمه عفو می‌کند و عفووی نشان‌های از پرهیزکاری و وسیله‌های برای قبول توبه‌اش از سوی خداوند و دریافت اجر جزیل است.

83- رُؤْفٌ

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ [الحج: 65].

«واقعاً خدا بسی م‌هربان و دارای مرحمت فراوان در حق بندگان است.»

رُؤْفٌ و رُؤْفٌ (با هر دو تلفظ صحیح است) از کلمه «رَأْفَتْ» متناسب با رحمت است. رحمت دو جنبه دارد: جلب منافع و دفع ضرر و کلمه رَأْفَتْ یک جنبه دارد و آن: دفع ضرر. پس رُؤْفٌ به معنای دفع ضرر و اصلاح رخنه و نقص، و م‌هربانی و عطوفت می‌باشد. رُؤْفٌ با دفع ضرر از انسان، وی را در حرکت به سوی کمال پشتیبانی می‌کند و در مواقع سختی‌ها و رنج‌ها و نیازها وی را از آن‌ها نجات می‌دهد. یزدان با گسترش نعمت‌هایش بر بندگانش نسبت به هم‌رئوف می‌باشد ولی پشتیبانی و دفع ضرر و م‌رورزی خاص رُؤْفٌ فقط متوجه مؤمنان و شکرگزاران است. رُؤْفٌ در رأفت و م‌هربانی در بلندترین و منت‌های آن قرار دارد.

مؤمن نسبت به مؤمنان دارای رأفت و م‌هربانی و رحمت و لطف فراوان است، به گونه‌ای که درد و رنج و سختی آن‌ها بروی گران می‌آید و همیشه سعی در دفع ناراحتی و ضرر از آن‌ها را دارد و به آن‌ها عشق می‌ورزد و در هدایت و بهره‌مندی از خوشی‌ها و نعمت‌ها بر آن‌ها اصرار دارد.

84- مَالِكِ الْمَلِكِ

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿قُلِ اللَّهُمَّ مَلِكُ الْمَلِكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ﴾

[آل عمران: 26].

«بگو: پروردگارا! ای هم‌چیز از آن تو! تو هرک‌ه را بخواهی حکومت و دارائی می‌بخشی و از هرک‌ه بخواهی حکومت و دارائی را بازپس می‌گیری».

مَالِكُ الْمَلِكِ ﷻ کسی است که دارای مُلْک و دارائی است و بندگان و آفریده‌هایش که صاحبش ﷻ به عنوان مَلِک با آن‌ه برخورد می‌کند، تحت فرمان او هستند و بر هم چیز تسلط و سیطره دارد. پس مَلِک بودن بر آن‌ه وصف خداوند است^(۱). مَالِكُ الْمَلِكِ، مَالِكِ متصرف در هر چیزی است و اراده‌اش لازم الاجراست و هر آن‌گونه که بخواهد، به انجام می‌رساند و هیچ کس نمی‌تواند حکم و فرمان وی را نقض کند و یا پیش‌گیری نماید. مؤمن مالکیت خداوند ﷻ را در هر چیزی دیده و تن‌ه مالکیت و فرمان و حکم وی را به رسمیت می‌شناسد و خود را نیز در ملک و فرمان و سیطره او می‌بیند بدین خاطر با ندای مالکش بدو که: به یگانگی خدا ﷻ اقرار کن و اخلاص داشته باش و تسلیم خدا شو. با جان و دل لبیک گفته و خواهد گفت: اقرار کردم و سر بر آستان تو سائیدم و خالصانه تسلیم پروردگار ه‌انیا و مالک حقیقی آن گشتم. و در این راستا به‌گونه‌ای بر نفس خود سیطره دارد تا روزی که در برابر مَالِكِ الْمَلِكِ ﷻ حاضر گشت و وظیفه بندگی خود را ادا کرده باشد. و مؤمن همیشه دارائی و حکوت را از وی می‌خواهد و در درار شدن، آن‌ه را در مسیر قوانین و فرمان مالک حقیقی قرار داده و ادای وظیفه می‌کند.

85- ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿وَيَقِي وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾ [الرحمن: 27].

«و تن‌ه ذات پروردگار با عظمت و ارجمند تو می‌ماند و بس».

در مورد «جلیل و کریم» پیشتر بحث شد. ذُو الْجَلَالِ یعنی؛ خداوند در ذاتش جلال است و جلال یعنی؛ تمامی صفات کمال، جمال و بزرگی و مجد و عظمت را در ذات و صفاتش داراست. ذُو الْاَکْرَامِ یعنی؛ صاحب گرم و بخشش به بندگان‌اش است. و این نشانگر

(۱) نمی‌توان «مَلِک» را به عنوان صفت برای خداوند بکار برد؛ چون خداوند ﷻ مَلِک نیست بلکه مَالِکِ مَلِک و مَلِک و هم‌چیز است. «مَلِک و مَلِیک (دارای مبالغه زیاد)» نیز برای خداوند ﷻ در قرآن آمده است.

آن است که چون انسان دارای خصلت‌ها و خصوصیات نیکوی بارز و مشهودی است پس خداوند وی را کریم داشته و در مقام کریم به وی نگریسته است و وی را با اعطاء عقل، اراده، اختیار، نیروی پندار و گفتار و نوشتار، قامت راست، و بهره‌مندی از بخشش و عفو و نعمت و سخاوت و حکمت و رأفت خداوند و غیره اِکرام و گرامی نموده است.

این نام مبارک، اسرار حقایق جلالیت و جمال خداوند ﷻ را بر انسان هویدا کرده و با تابش نور این نام زیبا، درونش منور و زیبا و وجودش جلیل‌القدر و بلندمرتبه می‌گردد و در نزد خداوند تکریم و عزتی جاودان می‌یابد که در سایه آن نزد مؤمنان عزیز و نزد کافران پرهیبت می‌گردد.

86- مُقْسِطٌ

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ﴾ [الأعراف: 29].

«بگو: پروردگارم به دادگری فرمان داده است.»

مُقْسِطٌ از قِسْط می‌آید و در اصل یعنی؛ بهره و نصیب متناسب و مقتضی. و اِقْساط (باب افعال) یعنی؛ دادن آنچه نیاز و حق یک فرد است. قاسِطٌ یعنی؛ جابر و ظالم و مُقْسِطٌ یعنی؛ عادل و دادگر. مُقْسِطٌ به هر موجودی در مسیر حرکت به مقصد، به چه مقدار از امکانات نیاز داشته باشد، آن امکانات را در اختیارش قرار می‌دهد و به هر کس قِسْط (بهره و نصیب) مورد نیازش (مادّی یا معنوی) را می‌دهد. مُقْسِطٌ دادگری است که حکمش عین عدالت و حقّ مظلوم را از ظالم می‌گیرد و از اسرار عدل الهی، صبر و حلم وی با ظالم در عین راضی نگه داشتن و راضی کردن مظلوم است.

مؤمن در برابر این اسم حق و واجبی دارد:

1- حقّ: حقّ او بر خورداری از نصیب‌هایی است که مُقْسِطٌ برای پیمودن راه نبره کمال برایش قرار داده است.

2- واجب: بروی واجب است که شکرگزار این نعمت‌ها باشد و شکرگزاریش این است که بهره‌ها و نصیب‌هایش را در راه‌های صحیح مطابق دستور خداوند بکار گیرد و علاوه بر آن دادگر باشد؛ چرا که مُقْسِطٌ بنده‌اش را به صدور حکم عادلانه فراخوانده و عادلان را دوست دارد و ستمگر و بیدادگران را هیزم و هیمه دوزخ قرار می‌دهد. او در کارهای آفریدگان خود دادگری می‌کند. و بدین خاطر مؤمنان و حکومت اسلامی دادگردد و در اقامه عدل و داد تلاش می‌کنند، و به خاطر خدا

شهادت می دهند هرچند که شهادتشان به زیان خودشان یا پدر و مادر و خویشاوندان باشد. و دشمنانگی قومی آن‌ها را بر آن نمی دارد که با آن‌ها دادگری نکنند. دادگری به پرهیزکاری نزدیکتر و کوتاه‌ترین راه به تقوا و بهترین وسیله برای دوری از خشم خدا است.

87- جامع

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ﴾ [آل عمران: 9].

«پروردگارا! تو مردمان را در روزی که تردیدی در آن نیست جمع خواهی کرد».

جامع یعنی؛ جمع کننده. بعد از اینکه بندگان هم مُردند و خُمود و خاموشی برج‌ها ن سآی‌ه افکند، خداوند هم مردم را زنده می کند (بَاعِث) و بعد از زنده کردن هم‌ها را گرداگرد هم جمع کرده (جامع) و برای محاکمه و محاسبه و سپس جزا و عقاب - به تناسب اعمال انسان در دنیا- آماده می کند⁽¹⁾ جامع در روز تَغَابُن (روز زیانمندی کافران و سودمندی مؤمنان) در گردهمائی بزرگی هم انسان‌ها را جمع می کند. در آن روز خداوند هم انسان‌ها را در حالی که پراکنده هستند جمع می کند و برای محاسبه و تعیین تکلیف گردهم می آورد⁽²⁾.

مؤمن با جمع کردن خصال نیک و پسندیده و تمسک به توحید و سنت و دوری از شرک و بدعت سعی دارد در روزی که جامع وی را با دیگر انسان‌ها برای محاسبه جمع می کند، خوار و زبون نگردد و وی را به رحمت و خوشنودی خود و بهشتی مژده دهد که در آن نعمت‌های جاودانه وجود دارد.

(1) یکی از صفت‌های خداوند «دیان» است. خداوند ﷻ می فرماید: ﴿فَلَوْلَا إِن كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ﴾ [الواقعه: 86]. «اگر شما «بعد از مرگ» هرگز در برابر اعمالتان جزا و سزا داده نمی شوید «پس روح را به قالب انسان مُرده برگردانید»». از این آیه مشخص است که خداوند «داین و دیان» است. یعنی؛ خداوند بسیار جزا دهنده است.

(2) بعد از جمع کردن انسان‌ها توسط جامع، خداوند ﷻ با صفتی دیگر ظهور می یابد و آن «حاشِر» است. حاشِر جدای از معنای جامع، به جمع کردن و ملحق کردن افراد پراکنده و فرور بردن آن‌ها به بکدیگر اطلاق می شود. خداوند ﷻ می فرماید: ﴿وَيَوْمَ يُحْشِرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ﴾ [الفرقان: 17]. «روزی را که خداوند هم‌های مشرکان را به همراه هم‌های کسانی که بجز خدا می پرستیدند، گرد می آورد».

88- غنی

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ﴾ [فاطر: 15].

«خدا بی‌نیاز و ستوده است».

غنی یعنی؛ بی‌نیاز. غنی در هیچ چیز به هیچ یک از آفریده‌هایش کمترین نیازی ندارد. او بی‌نیاز مطلق است که همه هستی را وی آفریده و بدو نیاز مطلق دارند. غنی ﷻ قبل آفریدگانش موجود بوده و در صورتیکه همه را از بین ببرد باز خواهد بود و ابدی و جاودان می‌باشد، پس بی‌نیاز مطلق فقط اوست. خداوند ﷻ از عبادت بندگانش بی‌نیاز است بلکه آن‌ها نیازمند عبادت اویند و ترک آن ضرورت دیدی را متوجه خدا نمی‌کند و منتفع و متضرر در این امر فقط خود انسان است؛ چگونگی نیاز داشته باشد در حالی که همه به وی نیاز دارند و وی همه چیز را آفریده است و او با یا بدون آن‌ها ابدی و سرمدی می‌باشد.

مؤمن خود را نیازمند مطلق خداوند بی‌نیاز مطلق می‌داند. انسان در توجه به غیر خداهایی که در فرمانبرداری و فریادرسی شریک خدا قرار داده شده اند درمی‌یابد که آنان خود سراپا نیازند و جدای از نیازشان به خدا به عابدان و خدمتکاران و مزدورانشان نیازمندند. حاکمان طاغوت و باطل نیز چنین وضعیتی دارند، آنان بدون مزدوران و مردم فریب‌خورده، فرمان‌ناروایان پوچ و باطل و نادانی هستند که وقعی ندارند. پس چه تفاوت و فاصله زیادی بین خدای غنی و غیر خداهای نیازمند است و پرستش خدای غنی ﷻ، اوج شکوه و آرامش را به انسان هدی می‌دهد، در حالیکه گرنش به غیر خداهای طواغیت جز زبونی و خواری و انحراف و هلاکت و فساد و نگرانی چیزی ندارد.

89- مُغْنِي

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿وَأَنَّهُ هُوَ أَغْنَىٰ وَأَقْنَىٰ﴾ [النجم: 48].

«و این که او است که قطعاً ثروتمند می‌کند و فقیر می‌گرداند».

مُغْنِي یعنی؛ بی‌نیازکننده. خداوند ﷻ همانطور که غنی و بی‌نیاز است نسبت به بندگانش مُغْنِي و بی‌نیازکننده است و آن‌ها را از لحاظ مادی و معنوی جز به خود به کس و چیز دیگری نیازمند نمی‌کند. از لحاظ مادی به انسان نعمت‌های دنیا می‌دهد تا

محتاج نگردد و از لحاظ معنوی انسان را به وضعیتی از لحاظ درونی می‌رساند که به هیچ کس و هیچ چیز غیر از خود خدا نیازمند نباشد و این بی‌نیازی حقیقی است؛ چرا که افرادی که دارای غنای حقیقی باشند اگر ندار هم باشند بی‌نیازند و برعکس افرادی با وجود دارایی زیاد به دلیل نداشتن غنای حقیقی باز نیازمندند.

مؤمن با «اتّخاذ اسباب و توکل بر خداوند ﷻ» به بی‌نیازی حقیقی می‌رسد و با تحقق این دو، دخالت امر ثالثی مطرح نمی‌گردد تا محتاج غیر خدا گردد، پس او در این حالت غنای حقیقی پیدا کرده است. و فقط از خداوند می‌خواهد تا بی‌نیازش کند؛ چرا که نتیجه همه امور فقط در دست اوست. مؤمن با رسیدن به غنای حقیقی شکرگزار خدای مَغْنِي می‌باشد و منافع غنا و بی‌نیازی که در اثر این اسم به وی رسیده در جهت دستورات خداوند استفاده می‌کند و نیز در حدّ توانش با دعوت به سوی خداوند و انفاق و کمک به دیگران در امور مختلف، مردم را به غنای حقیقی و بی‌نیازی می‌رساند.

90- مانع

رسول اللّٰه ﷺ فرموده‌اند:

«...اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلَا مُعْطِيٍّ لِمَا مَنَعْتَ»⁽¹⁾ «پروردگارا! آن‌چه تو بفرمائی هیچ

کس جلوی آن را نمی‌گیرد، و آن‌چه جلوی آن را بگیری، کسی قدرت ندارد آن را عطا نماید».

مانع یعنی؛ منع کننده. مانع هر آنچه را که بخواهد مادی یا معنوی، منع می‌کند. منع خداوند ﷻ بنا بر حکمت و رحمت می‌باشد اگرچه در ظاهر بنده‌ای تصور کند که منع خداوند مایه آزار و ناراحتی وی می‌شود مانند منع شدن انسان از بهره‌مندی از برخی از نعمت‌های دنیا ولی خداوند بنا بر حکمت و رأفت منع می‌کند و در واقع خوشایند و ناخوشایند بودن منع، امری نسبی است ولی در هر حالی و با هر سببی منع انجام شود بنا بر حکمت مانع انجام می‌گیرد و وی فاعل تمام امور است و همه کس و همه چیز اسبابی برای تحقق افعال خداوند می‌باشند. مانع در عین حال که منع می‌کند عطا نیز دارد و انسان را از نعمت‌های وافر بهره‌مند می‌کند. مانع توانایی نامحدودی دارد که بر هر منعی قادر است و هیچ قدرتی نمی‌تواند از منعش جلوگیری کند.

مؤمن یقین دارد هر آنچه را خدا ﷻ ببخشد کسی و چیزی نمی‌تواند مانع آن باشد و هر آنچه را که خداوند ﷻ منع کند کسی دهنده آن نخواهد بود پس منع را فقط از طرف مانع

(1) (صحیح): مسلم (ش 1099) / ابوداود (ش 847) / نسایی (ش 1068).

می‌داند و برای حل مشکلاتش فقط متوجه وی می‌شود، این باور آرامش فرح‌بخشی را به وی می‌دهد که در ناخوشی‌ها و محرومیت‌های به ظاهر ناخوشایند (چرا که بی‌شک هر چیزی برای مؤمن رحمت و دارای حکمت است) دل به تقدیر می‌سپارد و سُست و لِرزان نمی‌شود بلکه ایمانش به خدای حکیم و کاربجا بیشتر و بیشتر می‌گردد و با رضایتش به قضا و قدرال‌هی ایمان خود را اسخ و مقام خود را در نزد خدایش والاتر می‌کند. بدین خاطر مؤمن همیشه بر این باور است که هر گرفتن و دادنی از طرف خداوند مانع معطی بر مبنای حکمت و عدالت استوار است؛ بدین خاطر هرگز خدا را در حاشی‌ه و کناره نمی‌پرستد لذا اگر خیر و خوبی به وی برسد، به سبب آن شاد و آسوده خاطر و بر دین استوار و ماندگار نمی‌شود، و اگر بلا و مصیبتی به وی رسد، به سوی کفر و ناسپاسی بر نمی‌گردد و عقب‌گرد نمی‌کند. بدین ترتیب آرامش هم دنیا و هم آخرت را داراست.

91- ضار

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ﴾ [یونس: 49].

«بگو: من هیچ سود و زیانی برای خود «یا برای مردمان در دست» ندارم مگر آن چیزی را که خدا بخواهد».

ضار یعنی ضرر رسان. ضرر همانند نفع درس‌ه زمین‌ه متوجه انسان می‌گردد:

- 1- ضرر معنوی و نفسی مانند جهل و اتباع‌هوی.
- 2- ضرر مادی که متوجه جان انسان می‌گردد مانند بیماری و نقص عضو.
- 3- ضرری که متوجه خود انسان نیست بلکه متوجه نعمت‌هایی است که وی دارد مانند ضرر اموال و ثروتش.

ضار ﷻ در هر کدام از زمین‌ه‌های مذکور ضرری را متوجه انسان کند، اگرچه با اسباب و افرادی صورت گیرد ولی در واقع او ضرر رسان می‌باشد و هم کس و هم چیز اسبابی برای تحقق افعال خداوند مانند ضرر و نفع رساندن هستند. از طرف دیگر ضرر و زیان نسبی بوده و نسبت به انسان مطرح می‌باشد و تمامی ضررها بنا بر حکمت و سنن و قوانینی صورت می‌گیرد که خدا با اهداف و حکمت‌هایی آن‌ها را قرار داده است.

در باور توحیدی مؤمن، نفع و ضرر فقط از طرف خداوند ﷻ می‌باشند؛ چرا که اگر خداوند بخواهد زیانی به انسان برساند، هیچ کس جز او نمی‌تواند آن را بر طرف گرداند، و اگر بخواهد خیری به انسان برساند، هیچ کس نمی‌تواند فضل و لطف او را از انسان

برگرداند. پس مؤمن از ته‌دید و ترهیب و آزار و خشم و قدرت و لوم و ات‌هام کافران و ملحدین ه‌راسی به دل راه نمی‌دهد؛ چرا که هیچ کس بدون ارادهٔ ضارّ نمی‌تواند به وی ضرر برساند.

همچنین مؤمن یقین دارد هیچ رخدادی در زمین به وقوع نمی‌پیوندد، یا برایش اتفاق نمی‌افتد، مگر این که پیش از آفرینش زمین و خود وی، در کتاب بزرگ و م‌همی به نام لوح محفوظ، ثبت و ضبط بوده است، و این بدان خاطر است که انسان نه بر از دست دادن چیزی غم بخورد که از دستانش بدر رفته است، و نه شادمان شود بر آنچه خدا ﷻ به دستانش رسانده است، بدین خاطر به قضا و قدر خداوند راضی و خشنود است. مؤمن و حکومت اسلامی راه‌ای رسیدن ضرر به خود و دیگران را می‌بندند؛ چرا که آن‌ها نسبت به خود و دیگران مسئولیت دارند و در برابرش بازخواست می‌گردند.

92- نافع

طبق آیۀ فوق ه‌مانگونه ضرر از طرفِ خدا است پس نفع نیز در دست اوست و او نافع می‌باشد. نافع از ریشهٔ نَفَع به معنای سود رسان می‌باشد.

نافع هرگونه امکاناتی (مادّی و معنوی) که انسان در مسیر حرکت به سوی کمال بدان نیازمند می‌باشد را فراهم کرده و با اسباب و وسایل مادّی و معنوی به انسان یاری می‌رساند تا در مسیر بندگی و جایگاه اصلی خود (خلیفهٔ خداوند ﷻ) قرار گیرد. تمامی منفعت‌ها در دست نافع می‌باشند به‌گونه‌ای که کسی قدرت جلوگیری و کاهش و افزایش نفع وی را ندارد. نفع نافع در اوج کمال است و نفع رساندنش مایهٔ کاهش منافع وی نمی‌گردد و مقدار و اندازهٔ نفع وی بنا بر حکمت و رحمت و رأفت است که تمامی موجودات هر کدام به‌گونه‌ای و اندازه‌ای از آن بهره‌مند هستند.

ه‌مانطور که در بحث نام مبارک و زیبای «ضارّ» اشاره گردید نفع و ضرر فقط از جانب خداوند است و اگر خداوند خواهان رسیدن آن‌ها به انسان باشد، کسی نمی‌تواند از رساندن آن‌ها به انسان جلوگیری کند و مؤمن برای رسیدن به منافع از راه‌نیز حرام وارد نمی‌شود بلکه با اتّخاذ اسبابِ لازم و توکّل بر خداوند کاره و نتیجهٔ کسب منافع را به خدای وکیل نافع حکیم می‌سپارد.

همچنین مؤمن بر هر مقداری از منفعت‌هایی که به وی می‌رسد شکرگزار و راضی است؛ چرا که شکرگزاری مایهٔ افزایش نعمت است. و همچنین مؤمن نه تن‌ها مانع خیر و

نیکی و منفعت به دیگران نمی‌گردد بلکه دیگران را از منافع و نعمت‌های خدادادی بهره‌مند می‌سازد.

93- نور

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ [النور: 35].

«خدا روشنگر آسمان‌ها و زمین است».

نور یعنی؛ روشنائی. نور چیزی است که هر چیز محج‌هول و ناپیدایی با آن ظهور پیدا می‌کند. نبود نور یعنی؛ تاریکی و ظلمت. خداوند روشنگر آسمان‌ها و زمین است و آن‌چه در آن‌ها ن‌ه‌ان و غیر ظاهر است بوسیله وی آشکار می‌شود؛ چرا که فقط وی وجود آن‌ها را درمی‌یابد و می‌تواند آن‌ها را آشکار و ظاهر نماید و اوست که جهان را با نور فیزیکی ستارگان تابان، و با نور معنوی وحی و هدایت و معرفت درخشان، و با شواهد و آثار موجود در مخلوقات فروزان کرده است⁽¹⁾.

نور ﷻ روشنگری است که همه چیز در آسمان‌ها و زمین و هر آنچه در ارتباط با بندگی و عبودیتِ بندگانِ زمینی چون جن و انس و بندگانِ آسمانی چون فرشتگان و غیره را روشن نموده و از سوی وی نوری که پیغمبر ﷺ است و همچون چراغ تابان می‌باشد و بینش‌ها را روشنی می‌بخشد و کتاب روشنگری که قرآن است و هدایت‌بخش مردمان است برای انسان و جن فروزان نموده تا در پرتو آن‌ها هر آنچه در زمین‌ه هدایت لازم باشد برای آن‌ها روشن و درخشان شده باشد.

مؤمن نور را بر تاریکی ترجیح می‌دهد و با نور تشریحی وحی و نور تکوینی هدایت و نور عقلانی معرفت پرده‌ای شک و شبهه از جلو دیدگانش کنار رفته، و جمال ایزد ذوالجلال را بر درو دیوار وجود خود متجلی می‌بیند. و با چشم بینا و دل آگاه می‌بیند و درمی‌یابد و در پرتو نور خدا مقدمات هدایت را فراهم می‌کند تا خداوند وی را هدایت دهد و از ظلمات به سوی نور ره‌نمون سازد. مؤمنان با ایمان و عمل صالح صاحب نوری می‌گردند که در پرتو آن حرکت می‌کنند و بخشیده می‌شوند و نور ایمان و عمل صالحشان

(1) البته توجه شود که ذات خدا نور نیست؛ چرا که ذاتش بر انسان مشخص نیست بلکه منظور این است که خداوند ﷻ برای آسمان‌ها و زمین نور قرار داده و نور خدا به معنی هدایت و روشن کردن محج‌هولات و نامشخص‌هاست.

در قیامت پیشاپیش و سوی راستشان رو به جانب بهشت در حرکت خواهد بود و در این حال دعا می‌کنند: پروردگارا! نور ما را کامل گردان تا در پرتو آن به بهشت برسیم و ما را بخشای؛ چرا که تو بر هر چیزی بس توانائی. مؤمن همچون نوری است که تاریکی‌های شرک و بدعت و ضلالت و فساد و تباهی را از بین می‌برد و چراغی است که خاموش نمی‌شود؛ چرا که آثار نیک و خوب وی همیشه می‌درخشد.

94- هادی

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادٍ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ [الأن: 54].

«قطعا خداوند مؤمنان را به راه راست رهنمود می‌نماید».

هادی از هدایتی و هدایتی به معنای راهنمایی کردن با نرمی می‌باشد. هادی ﷻ تمامی مصادیق هدایت را داراست.

اقسام هدایتِ هادی در این دنیا عبارتند از:

- 1- پروردگار هر چیزی را که وجود بخشیده و آفریده، سپس در راستای آن چیزی که برای آن آفریده شده است رهنمودش کرده است. (هدایت تسخیری)
- 2- پروردگار با فرستادن پیامبران ﷺ و نزول کتاب‌های آسمانی، انسان‌ها را برای قدم نهادن در راه راست که همان مسیر بندگی وی می‌باشد هدایت کرده است. (هدایت تشریحی)
- 3- توفیق هدایت یافتن به کسانی که مقدمات هدایت را فراهم نموده‌اند.
- 4- داعیان و مبلغان باید هدایتگر مردم باشند. در این موارد فقط مورد چه‌ارم مربوط به انسان است که انسان باید مبلغ و هدایتگری باشد تا مردم را به پیروی از خداوند فراخواند و بعد از تبلیغ وی، هادی دوباره با صفت هدایتش به هر کس که زمینه هدایتش را فراهم کرده باشد، توفیق هدایت می‌بخشد، پس با این وصف تمامی هدایت‌ها در اراده و هدایتِ هادی می‌باشد.

مؤمن هدایت را فقط از هادی ﷻ می‌خواهد و تن‌ها هدایتی را هم می‌پذیرد که هادی برایش مشخص نموده است و با فراهم کردن مقدمات هدایت و گام نهادن در مسیر بندگی و تلاش و کوشش برای بندگی و عبودیت وی و بانداي ﴿أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ کاری می‌کند تا هادی به تعهد خود عمل کند و وی را رهنمون به راه‌های منت‌هی به خود

نماید و مشمول حمایت و هدایت خویش قرار دهد و بر راه‌یابی ایشان بیافزاید و تقوای لازم را بدیشان عطاء نماید. همچنین مؤمن هدایت و دعوت را از وظیفه خود دانسته و مردم را با سخنان استوار و بجا و اندرزه‌ای نیکو و زیبا و با سخنان حکیمان و مستدلان و آگاهان، و به گونه بس زیبا و گیرا و پیدا به سوی خدا فرامی‌خواند.

95- بَدِيع

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿بَدِيعَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ [البقرة: 117].

«نوافرین آسمان‌ها و زمین، او است.»

«بَدِيع» یعنی؛ نوافرین، کسی که چیزه‌ها را بدون مُدل و نمون‌ه قبلی پدید می‌آورد. این واژه برونِ فِعِيل به معنی مُفَعِل است، و در معنی مُبَدِع به کار رفته است. بَدِيع ﷻ نوافرینی است که آسمان‌ها و زمین و تمامی ساخت‌ها و سازه‌هایش بدون هیچ‌الگو و مُدل قبلی با ابتکار خودش آفریده و بوجود آورده است؛ چرا که قبل از او کسی یا چیزی نبوده و کسی هم غیر او نمی‌آفریند و قدرت آن را ندارد، پس او هستی‌بخشِ نوافرین و مُبَدِعِ است که در ازل و ابد بَدِيع مطلق بوده و هست، که این نمادی بارز از عظمت و کبریایی و شکوه و ارجمندی خداوند می‌باشد.

از الگوپذیری از اسم بَدِيع، انسان درمی‌یابد که شکوفایی و آبادانی زمین و استفاده بهین‌ه از آن و نواوری در آن، مایه خشنودی و رضایت خداوند ﷻ است؛ چرا که او هم‌ه موجودات و پدیده‌های روی زمین را برای انسان آفریده است. و طبق دستور خداوند ﷻ و پیامبرش ﷺ باید از بدعت‌گذاری در دین بپرهیزد؛ چرا که هر چیزی که در شریعت نباشد و تأییدی‌های از آن نداشته باشد مردود و باطل می‌باشد و ایمان فقط با تبعیت از فرامین خدا ﷻ و رسولش ﷺ متجلی می‌گردد و دین خدا آنقدر کامل و جامع و شامل و مانع است که نیازی به اضافه کردن و بدعت‌گذاری ندارد و مطمئناً اگر عملی هرچند در ظاهر نیک و زیبا لازم بود که شریعت آن را تأیید کند، خود آن را مشروع و تدوین می‌نمود.

96- باقی

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿وَيَقِي وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾ [الرمن: 27].

«وَتَن هَا ذَات پُروردگار با عظمت و ارجمند تو می ماند و بس».

خداوند همیشه باقی است و وی همیشگی و سرمدی می باشد و ازلّی و ابدی ای می باشد که ابتدا و انت هایی ندارد و وجودش مستمر و فناپذیر و عدم ناپذیر می باشد. زنده ای است که عدم نداشته و عدم نخواهد داشت و نمی میرد. باقی ﷻ به دیگران بقا می دهد و هر بقا و وجودی، هستی و وجود و استمرارش را از باقی می گیرد و نیازمند مطلق اوست.

انسانِ موحد در «أَل ه و رَبّ» قرار دادن خداوند باقی ﷻ و مقایسه آن با معبوده و طواغیت فناپذیر در می یابد که فقط خداوند باقی شایستگی بندگی و حکومت را دارد؛ چرا که باید فریادرس و معبود انسان همیشه باقی باشد تا بتواند همیشه و در تمامی لحظات دفع ضرر و جلب منفعت نماید. انسان مؤمن ابراهیم وارندا سر می دهد که: من غروب کنندگان را دوست نمی دارم و به عبادت چیزهای تغییر پذیر و زوال پذیر و فناپذیر نمی گرایم.

97- وارث

خداوند ﷻ می فرماید:

﴿وَحَخْنُ الْوَارِثُونَ﴾ [الحج: 23].

«و ما وارث می باشیم».

وارث از وَرَثَ به معنای اصل می باشد. وارث هم هستی را که آفریده است دوباره به خود برمی گرداند و زمین و هم کسانی که در آن زندگی می کنند به وی برمی گردند. وارث نعمت ها و امکاناتی را که برای بندگی وی آفریده است، بعد پایان مدت ابتلا و امتحان هستی دوباره به خود برمی گرداند. البتّه در هم حال در اختیار خود او بوده است و گویی مدتی آن ها را از خود دور کرده و در اختیار انسان قرار داده و بعد مدتی آن ها را به سوی خود برمی گرداند. تن هَا خدا وارث حقیقی است؛ چرا که در آخر هم کس و هم چیز به وی برمی گردند. مؤمن بر این باور است که عُمرو دارایش در دنیا جاودانه نیست و او و هر آنچه که در اختیار دارد به وارث حقیقی؛ خدای متعال می رسد پس سعی دارد در همین دنیا مطابق فرامین و دستورات وی آن ها را بکار گیرد تا با ارسال و بازگشت آن ها در موقع حیاتش، وارث را از خود راضی کرده باشد و مشمول اجر و پاداش عظیم گردد. و می داند که اگر این کار را هم نکند باز هم چیز به سوی وارث برمی گردد پس عاقلان هترین راه، عمل به دستورات و فرامین وی می باشد.

98- رشید

خداوند ﷻ می‌فرماید:

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِن قَبْلُ﴾ [الأنبياء: 51].

«ما هدایت و راه‌یابی را پیشتر» از موسی و هارون» در اختیار ابراهیم گذارده بودیم».

رشید صفت مشبّهه و از ریش‌رُشد به معنای بینش درست و هدایت است. رشید به دلیل کمالتش در علیم و سمیع و بصیر و خبیر و صمد بودنش به هم امور و موجودات آن‌گون‌ه‌که هستند احاطه دارد و هیچ خللی در فهم و ادراک وی وجود ندارد، بلکه کمال مطلق وی باعث احاطه مطلق وی بر هستی شده است.

رشید با علم خود به هم نزدیک است و با علمش بر هم چیز احاطه دارد و بدین خاطر تن‌راه‌نما به راه راست او است و هدایت و راهنمایی را به بهترین شیوه ممکن به بندگانش نشان می‌دهد تا در راه‌مواری‌ها و گرفتاری‌ها نیافتند.

بنده خواهان رُشد و هدایت از رشید است. به‌گون‌ه‌ای که با گوش فرا دادن به فرامین پروردگارش در قرآن مجید و تبعیت از پیامبرش ﷺ و درخواست و تمنا و دعا کردن از خداوند و کفر ورزیدن به طاغوت‌هایی همچون شیطان و بت‌ها و معبوده‌ای پوشالی و حاکمان کفرپیشه و هر موجودی که بر ایمان انسان بشورد و آن را از حق منصرف کند، سعی در رسیدن به رُشدی دارد که سرمایه سعادت وی در دنیا و عقبی می‌باشد و با دریافت رُشد از سوی پروردگارش در گسترش آن و دعوت مردمان به آن تلاش می‌کند تا وظیفه خود را در این راستا به انجام برساند.

99- صبور

رسول الله ﷺ فرموده‌اند: «مَا أَحَدٌ أَصْبَرَ عَلَىٰ أَدَىٰ سَمِعَهُ مِنَ اللَّهِ يَدْعُونَ لَهُ الْوَلَدَ ثُمَّ

يُعَافِيهِمْ وَيَرْزُقُهُمْ»^۱ «هیچ کس نسبت به آزار و اذیتی که می‌شنود، از خداوند صبورتر نیست؛ چرا که به وی فرزند نسبت می‌دهند ولی باز هم وی بندگانش را عافیت و رزق می‌دهد».

صبور به معنای در تنگنا قرار گرفتن است. صبر و حلم روابط تنگاتنگی با هم دارند. انسان و جن دو موجود مختار خداوند موظف به بندگی می‌باشند ولی بسیاری از آن‌ها کج‌روی کرده و در گناه و معصیت غوطه‌ور می‌شوند در این حال گویی خداوند با کوهی - به اصطلاح- از مشکلات و وضعییت نامطلوب قرار گرفته است. حال اگر وی صبور

نباشد با قدرت و هیبتی که دارد بلافاصله بندگانِ تب‌کار و گن‌کارش را از بین می‌برد ولی صبر و شکیبایی وی باعث شده که تا آخرین لحظات ممکن که اتمام حجت بر آن‌ها شده و دیگر امیدی به هدایت آن‌ها نمانده، به آن‌ها فرصت داده شود.

مؤمن بر عبادت خداوند ﷻ، بر گناه نکردن و بر امتحان‌های خداوند ﷻ صبر پیشه می‌کند و در این راستا با توفیق خداوند و بخاطر محبت و تقریبش به خداوند صبر دارد. صبر باعث می‌شود که زبان به شکایت و جزع و فرع باز نشود و دل آشفته و پریشان نگردد و عقل راه راست را گم نکند و انسان در بلا و مشکلات بان‌هایت ادب با خدا و خلق خدا برخورد کند. صبر کلیدی است که محبت انسان را به خداوند شدید می‌کند و الطاف و رحمت و احسان و مغفرت خداوند را به انسان هدی می‌دهد و وی را بر کتاب و سنت ثابت و استوار نگه می‌دارد.

وَ آخِرُ دَعْوَانَا أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ